

BIBLIOTEKA
UNIW. JAGIEL.
CRACOVENSIS

A 716613

II

PAWEŁ SIWIEC

ABŪ AL-^ʿATĀHIYA

poeta, błazen, asceta

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ABŪ AL-^cATĀHIYA

poeta, błazen, asceta

Składam podziękowania:

*Panu prof. dr. hab. Bogdanowi Szlachcie, Dziekanowi Wydziału Studiów
Międzynarodowych i Politycznych oraz Panu prof. dr. hab. Leszkowi Korporowiczowi,
Dyrektorowi Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu
za dofinansowanie wydania tej książki*

*Panu dr. hab. Przemysławowi W. Turkowi
za recenzję wydawniczą i cenne uwagi*

*Księgarni Akademickiej
za staranne przygotowanie książki do druku*

PAWEŁ SIWIEC

ABŪ AL-ʿATĀHIYA

poeta, błazen, asceta

KRAKÓW 2012

Copyright by Paweł Siwiec, 2012

Recenzja:

dr hab. Przemysław Waclaw Turek

Korekta:

Marta Stęplewska

Projekt okładki i łamanie tekstu:

Fadhil Suwaysi

Książka dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego ze środków Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu

ISBN 978-83-7638-194-7

Wydawca:

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks 431-27-43, 422-10-33 w. 11-47

akademicka@akademicka.pl

www.akademicka.pl

SPIS TREŚCI

Transkrypcja i objaśnienie znaków	6
Od autora	7
Wprowadzenie.....	9
Od hulaki do ascety.....	15
Marność nad marnościami... ..	34
Metaforyka śmierci.....	52
Bogactwo formy.....	61
I. Metryka	61
II. Warstwa brzmieniowa.....	64
III. Warstwa znaczeniowa.....	82
Ekspresja składniowo-stylistyczna.....	86
Wiersze wybrane	97
Posłowie	181
Bibliografia.....	182

Transkrypcja i objaśnienie znaków

ء	◌ [◌]	ض	ḍ
ب	b	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	ʿ
ج	ǧ	غ	ǧ
ح	ħ	ف	f
خ	ħ	ق	q
د	d	ك	k
ذ	ḏ	ل	l
ر	r	م	m
ز	z	ن	n
س	s	ه	h
ش	š	و	w
ص	ṣ	ي	y

Dla uproszczenia zapisu znak „◌[◌]” oznaczający zwarcie krtaniowe (*hamza*) został pominięty w nagłosie transkrybowanych wyrazów.

- nad samogłoską oznacza długość
- ◌ sylaba krótka
- sylaba długa
- ◌ sylaba ponaddługa
- ◌ sylaba długa akcentowana
- ◌ sylaba krótka akcentowana
- ◌ sylaba obojętna
- ◌ sylaba anceps
- ◌ możliwość zastąpienia dwu sylab krótkich jedną długą lub jedną krótką

OD AUTORA

Książka ta jest zwięźczeniem zainteresowań autora jedną z najbardziej wyrazistych indywidualności literackich arabskiego średniowiecza, jaką był Abū al-[°]Atāhiya (748-828). Poeta ów zaliczany jest do pokolenia tzw. modernistów (*al-muḥdatūn*) końca ósmego i początku dziewiątego stulecia, którzy postanowili na dobre zerwać z beduińskim etosem i stylem. Obok takich szermierzy rymów jak Abū Nuwās (756-814) czy [°]Abbās Ibn al-Aḥnaf (750-809) stał się on ikoną czasów Hārūna ar-Rašīda (763-809), najślawniejszego z abbasydzkich kalifów.

Rzeczywistą sławę przyniosły Abū al-[°]Atāhiyi wiersze, które stworzył dopiero w wieku dojrzałym, kiedy to z lekkoducha i hulaki przeistoczył się w poetę-filozofa, ascetycznego moralistę sypiącego sentencjami, rozmyślającego nad marnością doczesnej ludzkiej egzystencji, wzywającego do refleksji nad przemijaniem. Zdecydowana większość jego zachowanych utworów to właśnie poezja refleksyjno-filozoficzna (tzw. *zuhdiyyāt*).

Tego rodzaju tematyka, choć nieobca arabskiej poezji okresu przedislamskiego, stanowiła jednak – jak pokazują gromadzone od VIII w. antologie – zdecydowany margines w spuściznie literackiej tamtych czasów. Stefan Sperl – przytaczając za Carlem H. Beckerem¹ pogląd o przemożnym wpływie przedislamskiej literatury chrześcijańskiej na powstanie arabskiej poezji refleksyjno-filozoficznej – stwierdza, że *zuhdiyyāt* to muzułmańska wersja o wiele starszej od islamu twórczości literackiej typu „ksiąg mądrości”, której korzenie sięgają starożytnej Babilonii².

We wczesnej poezji arabskiej taka tematyka, jeżeli już się pojawiała, miała przeważnie charakter ograniczonego do kilku wersów wątku pobocznego lub też krótkiej refleksji w ramach dłuższego utworu. Na tym tle odosobnione miejsce zajmuje twórczość przypisywana³ dwóm poetom. Pierwszy to [°]Adi Ibn

¹ C. H. Becker, *Islamstudien*, Leipzig 924-932.

² S. Sperl, *Mannerism in Arabic Poetry. A Structural Analysis of Selected Texts (3rd Century AH/9th Century AD – 5th Century AH/11th Century AD)*, Cambridge 1989, s. 73.

³ Określenie „przypisywana” jest tu w pełni uzasadnione, ponieważ wątpliwości co do autorstwa znacznej części tej poezji istniały już bardzo dawno. W IX w. o plagiatach i tendencji do przypisywania wierszy rzeczywistym lub wymagowanym autorom w okresie przedislamskim pisał Ibn Salām al-Ġumāḥī, który o pierwszym z wyżej wymienionych poetów donosił: „[°]Adi Ibn Zayd mieszkał w Al-Hirze a poza wieś nosa nie wystawiał. Język jego był gładki a myśl łatwa, wiele też mu

Zayd al-ʿIbādī (zm. 587), chrześcijanin rodem z Al-Ḥīry należący do plemienia At-Tamīm. Drugi to Umayya Ibn Abī aṣ-Ṣalt (zm. 626) z plemienia Ṭaqīf, który dożył czasów narodzin islamu i w którym – mimo iż nie przyjął nowej religii – tradycja muzułmańska widzi jednego z ostatnich przed islamem bogobojnych niechrześcijańskich mężów (*ḥunafāʾ*), wyznających za Abrahamem wiarę w jedynego Boga i zapowiadających nadejście arabskiego Proroka.

W arabskiej poezji VIII i IX w. treści religijne i moralizatorskie zajmowały znaczącą pozycję, by wspomnieć tylko Maḥmūda al-Warrāqa (zm. 840) czy też pierwszą muzułmańską mistyczkę imieniem Rābiʿa al-ʿAdawiyya (717-801). Twórczość owa nie równa się jednak dorobkowi Abū al-ʿAtāhiyi ani pod względem poetyckiego kunsztu, ani co do liczby skomponowanych wierszy.

Na język polski przełożonych zostało dotychczas nieco ponad 30 utworów Abū al-ʿAtāhiyi, z czego 27 (o długości przeważnie 2 do 5 wersów) ukazało się w tłumaczeniu Janusza Daneckiego i Aleksandry Witkowskiej w ramach wydanej w 1997 r. antologii poezji arabskiej obejmującej okres VI-XIII w.⁴ Kilka kolejnych wierszy oraz szereg fragmentów utworów znalazło się w naszych publikacjach⁵.

Powstawaniu niniejszej monografii przyświecały dwa główne cele. Po pierwsze, naszkicowanie osobowości Abū al-ʿAtāhiyi na tle czasów, w jakich przyszło mu żyć – tak na podstawie rozproszonych w średniowiecznym piśmiennictwie relacji historycznych, opowieści i dykteryjek, jak i poprzez lekturę jego utworów. Po drugie, analiza krytyczno-literacka twórczości poety oraz przybliżenie jego poezji czytelnikowi nieznającemu języka arabskiego – służyć ma temu m.in. rozdział pt. *Wiersze wybrane*. W książce tej zawartych zostało ponad 80 tłumaczeń całych utworów, z czego 50 w rozdziale *Wiersze wybrane* oraz 32 w pozostałej części pracy, a także przekłady 60 fragmentów wierszy.

Wszystkie zawarte w publikacji tłumaczenia są dziełem autora i sporządzone zostały na podstawie oryginałów arabskich. Charakterystyczna dla klasycznego wiersza arabskiego rytmika iloczasowej metryki zrekompensowana została ekwiwalencją sylabiczną wersów (stosownie do formatu pierwotnego) oraz częściową sylabotonizacją. Natomiast monorym zastąpiony został wierszem białym o ustabilizowanej akcentuacji wyrazowej w klauzulach wersowych (prawie zawsze paroksytoneją).

przypisano, mocno [jego słowa] okrojono, poplątali potomni i namieszali Al-Mufaḍḍal” (Ibn Salām al-Ġumāhī, *Ṭabaqāt aṣ-ṣūʿarāʾ*, red. Joseph Hell, Leiden 1916, s. 31). W tym kontekście także i utwory tradycyjnie łączone z imieniem Umayyi Ibn Abī aṣ-Ṣalta muszą budzić podobne wątpliwości.

⁴ J. Danecki, *Poezja arabska. Wiek VI-XIII. Wybór*, oprac. J. Danecki, przekład J. Bielawski, J. Danecki, M. M. Dziekan, T. Kowalski, J. Kozłowska, A. Lange, A. Mickiewicz, A. Witkowska, B. Wrona, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997.

⁵ P. Siwiec, *Rytm staroarabskiej kasydy*, Kraków 2005; idem, *Zarys poetyki klasycznego wiersza arabskiego*, Kraków 2008; idem, *Między barokiem polskim a... arabskim*, „Teksty Drugie” 2010, nr 3, s. 199-208; idem, *Figure of repetition as an exponent of Abū al-ʿAtāhiya's poetic style*, *Studia Arabistyczne i Islamistyczne* 2011, nr 14, s. 17-32. Podsumowania i krótkiego omówienia wszystkich dotychczasowych przekładów z klasycznej literatury arabskiej, w tym wierszy Abū al-ʿAtāhiyi, dokonał Przemysław W. Turek, *Od Gilgamesza do kasydy. Poezja semicka w oryginale i w przekładzie*, Kraków 2010, s. 396-418.

WPROWADZENIE

Abū al-[°]Atāhiya, podobnie jak wszyscy chyba ówcześni poeci, nie gromadził swoich utworów. Od początku tworzył je po prostu w pamięci i wygłaszał, nierzadko improwizując, czy to z potrzeby chwili, czy też na czyjeś życzenie. A jeśli zapisywał, to na luźnych kartach. Nie zostawił więc po sobie żadnej zwartej księgi. Za jego życia wiersze te krążyły przede wszystkim w obiegu ustnym. Można przypuszczać, że jednymi z pierwszych popularyzatorów twórczości Abū al-[°]Atāhiyi były jego własne dzieci. Syn Muḥammad podobnie jak ojciec pędził żywot ascety i tak jak on parał się rymami, choć daleko mu było do maestrii rodzica. Córnka Ruqayya zapamiętywała skrzętnie utwory swego ojca, by mu je przypominać lub recytować innym⁶.

Okazjonalnie wiersze Abū al-[°]Atāhiyi były zapisywane i gromadzone przez przeważnie anonimowych skrybów i kopistów, by dopiero później trafić na karty dzieł arabskich pisarzy, historiografów, encyklopedystów i antologistów. Najślynniejszy bibliograf arabski Ibn an-Nadīm (zm. 998) wspomina, że osobiście oglądał w Mosulu składający się z dwudziestu kilku części zbiór poezji Abū al-[°]Atāhiyi. W ocenie autora *Al-Fihrist* zbiór ten był niepełny i w swojej pierwotnej wersji musiał obejmować 30 części⁷. Spisany zaś został przez niejakiego Ibn [°]Ammāra⁸, którego Ibn an-Nadīm nazywa antologistą „modernistów” (*kātib al-muḥdaṭīn*)⁹, przypisując mu także autorstwo biografii Abū al-[°]Atāhiyi¹⁰. Najprawdopodobniej z tej właśnie biografii korzystał szczerze Abū al-Faraḡ al-Iṣfahāni (897-967). Na relacje Ibn [°]Ammāra powołuje się on bowiem nader często na kartach *Al-Aḡānī*. Ibn an-Nadīm wspomina jeszcze jednego dokumentalistę spuścizny poetyckiej Abū al-[°]Atāhiyi – żyjącego nieco wcześniej bagdadzkiego pisarza i historyka imieniem Ibn Abī Ṭāhir (819-893). Niestety żadna z tych wczesnych kompilacji nie zachowała się.

⁶ Abū al-Faraḡ al-Iṣfahāni, *Al-Aḡānī*, t. 4, Al-Qāhira 1950, s. 110.

⁷ Ibn an-Nadīm, *Al-Fihrist*, red. Riḏā Taḡaddud, Tahrān 1971, s. 181.

⁸ Abū al-Abbās Aḥmad Ibn [°]Ubaydullāh Ibn Muḥammad Ibn [°]Ammār aṭ-Taqaṭī – zm. ok. 931 r. pisarz i antologista.

⁹ Ibn an-Nadīm, *op. cit.*, s. 181.

¹⁰ *Ibidem*, s. 166.

W jedenastym stuleciu wiersze Abū al-^cAtāhiyi zebrał w jedną księgę Ibn ^cAbd al-Barr an-Namarī al-Andalūsī (978-1070), uczony prawnik muzułmański rodem z Grenady. Uczynił to, będąc – jak sam miał napisać – pod wrażeniem mądrości, pobożności i ducha ascezy emanujących z tej poezji, której słowa wydały mu się jakby wzięte ze świętych ksiąg¹¹.

W czasach nowożytnych antologia poezji Abū al-^cAtāhiyi opublikowana została po raz pierwszy w roku 1886 przez oficynę wydawniczą oo. jezuitów w Bejrucie pt. *Al-Anwār az-zāhiya fī dīwān Abī al-^cAtāhiya* („Olsniewające światła poezji Abū al-^cAtāhiyi”)¹² w opracowaniu znanego orientalisty Louisa Cheikhō (1859-1927)¹³. Antologista wykorzystał – jak zaznacza na stronie tytułowej – wspomniany już wyżej zbiór Ibn ^cAbd al-Barra an-Namarīego al-Andalūsiego, który rozszerzył o wiersze Abū al-^cAtāhiyi rozproszone w dziełach takich średniowiecznych arabskich autorów jak Al-Iṣfahānī, Ibn ^cAbd Rabbihi (860-940), Al-Mas^cūdī (896-956), Al-Māwardī (972-1058), Al-Ġazālī (1058-1111) i inni. Całość składającą się z 607 utworów (w tym form jedno- i dwuwersowych) podzielił na dwie części: *Az-zuhdiyyāt* (wiersze refleksyjno-filozoficzne) i *Mantūrat šattā* (wiersze rozproszone różne). Utwory ułożył alfabetycznie według rymów. Każdy z nich poprzedził krótką, przeważnie jednozdaniową notką na temat jego treści lub okoliczności powstania oraz informacją o zastosowanym metrum.

Wiele wskazuje na to, że Louis Cheikhō oparł się na znajdującym się wówczas w bibliotece Aḏ-Zāhiriyya¹⁴ w Damaszku rękopisie uważanym za kopię opracowania Ibn ^cAbd al-Barra¹⁵. Antologia ta, kilkakrotnie wznawiana, spotkała się z nieufnością ze strony środowisk inteligencji muzułmańskiej (zwłaszcza z kręgów uniwersytetu Al-Azhar) co do rzetelności oraz intencji jej autora. W jednym z przypisów krytycznego wydania *Aṣ-ṣi^cr wa-aṣ-ṣu^carā²* („Poezja i poeci”) Ibn Qutayby (828-885) jego autor, znany uczony Al-Azharu Aḥmad Muḥammad Šākir (1989-1958) apeluje w tych słowach: „jezuici to ludzie, których rzetelności w kopiowaniu nie należy ufać ze względu na ich kręactwa, fanatyzm i fałszerstwa”¹⁶.

W 1964 r. pojawił się najczęściej jak dotąd wznawiany zbiór wierszy Abū al-^cAtāhiyi w opracowaniu Karama al-Bustānīego (1888-1966)¹⁷. Najprawdopodobniej tom ten został przygotowany na podstawie tego samego manuskryptu

¹¹ Abū al-^cAtāhiya, *Abū al-^cAtāhiya aṣ^caru-hu wa-aḥbāru-hu*, red. Šukrī Fayṣal, Dimašq 1965, s. 27.

¹² *Al-Anwār az-zāhiya fī dīwān Abī al-^cAtāhiya*, Maṭba^cat al-Ābā² al-Yasū^cīyyīn, Bayrūt 1886 (w dalszych przypisach cytowane jako *Al-Anwār az-zāhiya*).

¹³ Spotyka się też pisownię „Sheikho”. Pierwotnie Rizq Allāh – imię Louis przyjął po wstąpieniu do zakonu jezuitów. Jego nazwisko jednak nie figuruje ani na stronie tytułowej antologii, ani w „Słowie wydawcy”. Zamiast tego widnieje sformułowanie: „które zebrał jeden z ojców jezuitów” (*ḡama^ca-hā aḥad al-ābā² al-yasū^cīyyīn*).

¹⁴ Obecnie w Bibliotece Al-Asada w Damaszku (numer katalogowy 3320/T).

¹⁵ Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 10.

¹⁶ Ibn Qutayba *Aṣ-ṣi^cr wa-aṣ-ṣu^carā²*, red. Aḥmad Muḥammad Šākir, wyd. 2, Al-Qāhira 1958, t. 2, s. 791.

¹⁷ Abū al-^cAtāhiya, *Dīwān Abī al-^cAtāhiya*, red. Karam al-Bustānī, Bayrūt 1986 (w dalszych przypisach cytowane jako Al-Bustānī).

z biblioteki Aż-Zāhiriyya albo też bezpośrednio w oparciu o wydanie Louisa Cheikhô. Taki wniosek nasuwa się po pobieżnym nawet porównaniu obu antologii. Zbiór Karama al-Bustāniego wzbogacony został o przeszło 30 kolejnych pozycji wierszowych nieuwzględnionych przez poprzednika. Wyróżnia się ponadto tym, że każdy zawarty w nim utwór został arbitralnie opatrzony nawiązującym do jego treści tytułem. Wszystkie wiersze ułożone zostały alfabetycznie według rymów bez dodatkowego podziału na rodzaje liryki.

Z ostatnich lat wypada wymienić jeszcze dwie antologie: pierwsza autorstwa Anṭwāna Qawwāla¹⁸ i druga opracowana przez Mağida Ṭirāda¹⁹ – obie poprzedzone krótkim kilkustronicowym wstępem. Poza drobnymi modyfikacjami (określenie wzorców metrycznych, wyjaśnienie pojedynczych trudnych słów) są one właściwie powieleniem zbioru Karama al-Bustāniego. Antologia Mağida Ṭirāda zawiera dodatkowo aneks będący skróconym przedrukiem rozdziału otwierającego część IV *Al-Ağānī* Iṣfahāniego.

Autorem najobszerniejszego jak dotąd krytycznego wydania poezji Abū al-^ʿAtāhiyi jest Šukrī Fayṣal (1918-1985). W roku 1956, podczas pobytu w Niemczech, natknął się on w bibliotece uniwersyteckiej w Tybindze na niezbadany wcześniej rękopis zawierający zbiór wierszy abbasydzkiego poety. Manuskrypt ten pochodzi najprawdopodobniej z początku XIII w., o czym świadczyć ma zamieszczona na ostatniej karcie data 603 r.h. odpowiadająca mniej więcej 1203 r. kalendarza gregoriańskiego. Według Šukrīego Fayṣala rękopis ten jest starszy od kopii znajdującej się aktualnie w Bibliotece Asada w Damaszku. Nie jest znane ani jego pochodzenie, ani imię kopisty, zaś pierwsze 25 kart zawierające przypisywany Ibn ^ʿAbd al-Barrowi an-Namariemu wstęp oraz początkowe kilkadziesiąt wierszy zbioru stanowią późniejsze uzupełnienie na skutek uszkodzenia oryginału rękopisu²⁰.

Mając więc do dyspozycji dwa manuskrypty oraz *Al-Anwār az-zāhiya fi dīwān Abī al-^ʿAtāhiya* Louisa Cheikhô, Šukrī Fayṣal przystąpił do badań krytyczno-porównawczych. Ich rezultatem była wydana w 1965 r. w Damaszku antologia zatytułowana *Abū al-^ʿAtāhiya aš^ʿāru-hu wa-aḥbāru-hu* („Abū al-^ʿAtāhiya – życie i twórczość”). Znalazło się w niej ponad 750 utworów, w tym pewna liczba jedno- lub dwuwiersowych fragmentów. We wstępie do niej Šukrī Fayṣal, przywołując cytowaną wyżej opinię Aḥmada Muḥammada Šākira, poddał ostrej krytyce opracowanie Louisa Cheikhô, wytykając mu szereg błędów, a nawet wysuwając zarzuty o celowe antymuzułmańskie manipulowanie tekstem Abū al-^ʿAtāhiyi polegające na usunięciu z oryginału lub sfalszowaniu wszelkich odwołań do Koranu, Proroka i doktryny islamu²¹.

Formułując jednak tego rodzaju oskarżenia, Šukrī Fayṣal zdaje się równocześnie zapominać, że sam Ibn ^ʿAbd al-Barr, który stanowi dla niego źródło podsta-

¹⁸ Anṭwān Qawwāl, *Šarḥ dīwān Abī al-^ʿAtāhiya*, Bayrūt 2003.

¹⁹ Mağid Ṭirād, *Dīwān Abī al-^ʿAtāhiya*, Bayrūt 2008.

²⁰ Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 9.

²¹ *Ibidem*, s. 10-14.

wowe, był przede wszystkim wybitnym ortodoksyjnym uczonym w dziedzinie prawa i doktryny mużulmańskiej. A ponadto, jak jasno wynika z treści wstępu do antologii, ów średniowieczny uczyony kierował się chęcią oczyszczenia Abū al-[°]Atāhiyi z ciężących na nim, a rozpowszechnionych w dawnej literaturze arabskiej podejrzeń o skłonności heretyckie²². To zaś musiało mieć niewątpliwie wpływ na zawartość redagowanej przez niego antologii. Nie można też wykluczyć sytuacji, że i kopista, który sporządził znaleziony w Tybindze rękopis, mógł sam według własnego uznania dokonać modyfikacji wierszy Abū al-[°]Atāhiyi tak, by wykazać przywiązanie poety do islamu. Podstaw do tego rodzaju podejrzeń dostarczają same utwory zebrane w antologii Śukriego Fayśala. Czytając niektóre z tych wierszy, trudno oprzeć się wrażeniu, że znajdujące się w nich akcenty islamskie zostały wkomponowane na siłę. Jaskrawym przykładem jest następujący utwór:

1	على رَسُولِ اللَّهِ مِنِّي السَّلَامُ	مَا كَانَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْأَنَامِ
2	أَحْيَا بِهِ اللَّهُ قُلُوبًا كَمَا	أَحْيَا مَوَاتِ الْأَرْضِ صَوْبُ الْغَمَامِ
3	أَكْرِمُ بِهِ لِلْخَلْقِ مِنْ مُبْلِغِ	هَادٍ وَلِلنَّاسِ بِهِ مِنْ إِمَامِ
4	وَأَصْبَحَ الْحَقُّ بِهِ قَائِمًا	وَأَصْبَحَ الْبَاطِلُ دَخَصَ الْمَقَامِ
5	كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَدْعُو إِلَى	مَدْرَجَةِ الْحَقِّ وَدَارِ السَّلَامِ
6	يَا عَيْنٌ قَدْ نِمْتَ فَاسْتَنْبِهِ	مَا اجْتَمَعَ الْخَوْفُ وَطَيْبُ الْمَنَامِ
7	أَكْرَهُ أَنْ أَلْقَى حِمَامِي وَلَا	بُدَّ لِحَيِّ مِنْ لِقَاءِ الْجِمَامِ
8	لَا بُدَّ مِنْ مَوْتِ بِدَارِ الْبَلَى	وَاللَّهُ بَعْدَ الْمَوْتِ يُحْيِي الْعِظَامِ
9	يَا طَالِبَ الدُّنْيَا وَلَدَاتِهَا	هَلْ لَكَ فِي مُلْكِ طَوِيلِ الْمَقَامِ
10	مَنْ جَاوَرَ الرَّحْمَنَ فِي دَارِهِ	تَمَّتْ لَهُ النِّعْمَةُ كُلُّ التَّمَامِ ²³

- 1 °alā rasūli l-Lāhi min-nī s-salām
mā kāna illā raḥmatan li-l-anām
- 2 aḥyā bi-hi l-Lāhu qulūban kamā
aḥyā mawāta l-arḍi ṣawbu l-ġamām
- 3 akrim bi-hi li-l-ḥalqi min mubliġin
hādin wa-li-n-nāsi bi-hi min imām
- 4 wa-aṣbaḥa l-ḥaqqu bi-hi qā°iman
wa-aṣbaḥa l-bāṭilu daḥḍa l-maqām
- 5 kāna rasūlu l-Lāhi yad°ū ilā
madraġati l-ḥaqqi wa-dāri s-salām
- 6 yā °aynu qad nimti fa-istanbihī
mā ġtama°a l-ḥawfu wa-ṭibu l-manām
- 7 akrahu an alqā ḥimām-ī wa-lā
budda li-hayyin min liqā°i l-ḥimām

²² *Ibidem*, s. 37.

²³ *Ibidem*, s. 342-343.

- 8 lā budda min mawtin bi dāri l-bilā
wa-l-Lāhu baʿda l-mawti yuḥyī l-ʿizām
9 yā ṭāliba d-dunyā wa-laddāti-hā
hal la-ka fi mulkin ṭawili l-muqām
10 man ḡāwara r-Raḥmāna fi dāri-hi
tammāt la-hu n-niʿmatu kulla t-tamām

- 1 *Wysłańcowi Boga niech będzie pokój,
On błogosławieństwem był dla ludzkości.*
2 *Przez Niego Bóg życie w sercach rozbudził,
jak ziemię ożywia deszczowa chmura.*
3 *Obdarzył człeka szczodrze kaznodzieją,
imamem ludziom wskazującym drogę.*
4 *Przez niego prawo jest ustanowione,
i fałsz przez niego został obalony.*
5 *Wysłannik Boga wszakże nawoływał
do drogi prawdy, do rajskiej wieczności.*
6 *Oczy me, śpicie, a baczyć wam trzeba,
gdy trwoga z rozkoszą snu się zespala.*
7 *Wstrętna mi myśl o ze śmiercią spotkaniu,
a wszak każdy, kto żyw, śmierć spotkać musi.*
8 *W domu boleści śmierć nieuchronnością,
ale po śmierci Pan Bóg kości wskrzesi.*
9 *Ty, co świata łakniesz i jego uciech,
czyż długo ci dane w królestwie bawić?*
10 *Kto z Miłosiernym blisko w Domu Jego,
ten łaskę zyskał ponad wszelkie łaski.*

Pierwsze pięć wersów to wyraźnie doklejony w sposób sztuczny pean na cześć proroka Muḥammada. Pomiędzy treścią tego fragmentu wiersza a pozostałymi wersami nie ma żadnej łączności. Warto zauważyć, że w antologii Louisa Cheikhô, a także w opracowaniach Karama al-Bustāniego, Anṭwāna Qawwāla i Maḡida Ṭirāda, znalazły się tylko te wersy, które w powyższym cytacie rozpoczyna fraza: *yā ʿaynu*²⁴.

Z uwagi na te wątpliwości postanowiliśmy w naszej pracy oprzeć się mimo wszystko na wierszach zebranych w antologii Karama al-Bustāniego. Jednocześnie za każdym razem, gdy cytowany utwór w jakikolwiek sposób odbiega od wersji Šukrīego Fayṣāla, różnica taka jest wykazywana w przypisie.

W świetle nie tak rzadkich przecieży w średniowiecznej arabskiej twórczości poetyckiej – zwłaszcza w przekazie ustnym – przypadków czasami niezamierzonych, a czasami wręcz celowych odstępstw od tekstu oryginału²⁵, prawdziwy obraz

²⁴ *Al-Anwār az-zāhiya*, s. 238-239, Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 389, Anṭwān Qawwāl, *op. cit.*, s. 355, Maḡid Ṭirād, *op. cit.*, s. 344.

²⁵ Na temat plagiatu w średniowiecznej poezji arabskiej zob. np. Ibn Salām al-Ġumahī, *Ṭabaqāt aš-šūʿarāʾ*, red. Joseph Hell, Leiden 1916, s. 52, 147; Tāhā Ḥusayn, *Fī al-adab al-ḡāhili*, Al-Qāhira 1933, s. 113-181; Gustave E. von Grunebaum, *The Concept of Plagiarism in Arabic Theory*, „Journal of Near Eastern Studies” 1944, Vol. 3, No. 4, s. 234-253.

osobowości i spuścizny poetyckiej Abū al-^cAtāhiyi ciągle jeszcze przysłania mgiełka niejednoznaczności, niedomówień i przejawskrawień. Pozostaje mieć nadzieję, że w miarę odkrywania kolejnych rękopisów obraz ten nabierze wyrazistości.

Czytając wiersze Abū al-^cAtāhiyi, dostrzega się zadziwiającą zbieżność tej twórczości z poezją baroku – pomimo ogromnego czasowego i kulturowego dystansu, jaki dzieli je od tej epoki. Dotyczy to zarówno płaszczyzny treści, jak i formy utworów. Na podobieństwo to zwrócił niedawno uwagę piszący te słowa, zestawiając abbasydzkiego poetę z uważanym za prekursora baroku w literaturze polskiej Mikołajem Sępem Szarzyńskim (1550-1581)²⁶.

²⁶ Siwiec, *Między barokiem...*, s. 199-208.

OD HULAKI DO ASCETY

Abū al-^ʿAtāhiya urodził się jako Ismāʿīl Ibn al-Qāsim Ibn Suwaid Ibn Kaysān. Później znany był też pod przydomkiem (ar. *kunya*) Abū Ishāq²⁷. Pradkowie poety wywodzić się mieli spośród klientów plemienia ^ʿAnaza. Jego pradziad Kaysān pochodził przypuszczalnie z ^ʿAyn at-Tamar, do dziś istniejącej miejscowości w Iraku położonej ok. 70 km na południowy zachód od Karbali²⁸. W 12 roku ery islamskiej (AD 633), podczas jednej z wypraw muzułmańskiego wodza Ḥālida Ibn al-Walīda, którego sam Prorok nazywał „Mieczem Boga”, Kaysān wraz z kilkudziesięcioma innymi chłopcami wzięty został w jasyr i zawieziony do Medyny przed oblicze pierwszego kalifa Abū Bakra (zm. 634). Ten podarował go jednemu z dostojników plemienia ^ʿAnaza imieniem ^ʿAbbād bin Rifāʿa al-^ʿAnazī bin Asad bin Rabīʿa bin Nizār²⁹. Jest wielce prawdopodobne, że Kaysān, podobnie jak większość współczesnych mu mieszkańców oazy ^ʿAyn at-Tamar, był chrześcijaninem. Według Aṭ-Ṭabariego (838-923) wśród jeńców pojmanych przez wojsko Ḥālida Ibn al-Walīda po zwycięskiej bitwie w ^ʿAyn at-Tamar znalazło się 40 młodych katechumenów, którzy podczas oblężenia zamknęli się w świątyni³⁰. Być może jednym z nich był właśnie Kaysān, a jego potomkowie z czasem powrócili do rodzinnych stron. I tam też, w ^ʿAyn at-Tamar, przyszedł na świat Abū al-^ʿAtāhiya³¹.

Przyszły poeta wzrastać miał jednak w Kufie. Młodość upływała mu na bez troskich swawolach, biesiadnych hulankach i błazenadach przy winie z gromadą zniewieściałych kompanów, w towarzystwie karczemnych dziewczek i pieśniarek. Był podobno mężczyzną słusznego wzrostu, drobnokościstej budowy ciała, o białej cerze i czarnej, kędzierzawej czuprynie, lecz o szpetnej fizjonomii. Wyróżniał się elokwencją i lotnością umysłu³². Znany był z kochliwości, co niekiedy źle

²⁷ Al-İşfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 1; Ibn Qutayba, *op. cit.*, t. 2, s. 791.

²⁸ Ibn Ḥallikān, *Wafayāt al-aʿyān*, red. İhsān ʿAbbās, t. 1, Bayrūt b.d.w., s. 219.

²⁹ Al-İşfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 3.

³⁰ Abū Ğaʿfar Muḥammad bin Ğarīr Aṭ-Ṭabarī, *Tāriḥ ar-rusul wa-al-mulūk*, red. Muḥammad Abū al-Faḍl İbrāhīm, t. 3., Al-Qāhira 1960, s. 376-377.

³¹ Ibn Ḥallikān, *op. cit.*, s. 219.

³² Al-İşfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 8; Al-Masʿūdī, *Murūğ ad-ḍahab wa-maʿādin al-ğawhar*, Bayrūt 1990, t. 2, s. 427.

się dla niego kończyło. Zdarzyło się, że naraził się na 100 batów, ponieważ słał miłosne wiersze do piękności z miasta Al-Hīra imieniem Su³dā, w której na jego nieszczęście kochał się niejaki ³³Abdullah Ibn Ma^can Ibn Zā³ida³³.

By mieć z czego żyć, Abū al-^cAtāhiya handlował czas jakiś glinianymi naczyniami wytwarzanymi rękoma niewolników w warsztacie garncarskim, który posiadał na spółkę ze swoim bratem Zaydem. Obowiązkami z tym związanymi obarczał jednak najczęściej brata. Gdy mu to wytykano, zwykł mawiać: „Ja lepiej rymy, a mój brat garnki”³⁴. Aż w końcu na serio wziął się za poezję. Łatwość, z jaką przychodziła mu mowa wiązana, budziła niekłamany podziw. Na pytanie, w jaki sposób komponuje wiersze, zwykł odpowiadać: „Kiedy tylko zapragnę, zaraz mi się jawią, a wtedy to, co chcę, mówię, zaś czego nie chcę, pomijam”³⁵. Według relacji Al-Ġāhiza (781-869) w czasie jednej z biesiad, w której brał udział Abū al-^cAtāhiya wraz z gronem innych poetów, ktoś z obecnych, tyknąwszy wody, powiedział: „Dobra, bo zimna ta woda”. Na co rzekł mu Abū al-^cAtāhiya: „Powiedz to wierszem!” I od razu uzupełnił: „Dobra, bo zimna ta woda, / toż to najlepsza ochłoda”³⁶.

Nic więc dziwnego, że szybko zyskał rozgłos. Urzekał prostotą słowa, niepretensjonalnym a zarazem artystycznie wyszukany stylem, melodyjną frazą. Choć z drugiej strony nie stronił od języka dosadnego, bezceremonialnego, a nawet ordynarnego³⁷. Lekkość i potoczność stylu jego utworów sprawiały, że łatwo wpadały one w ucho i równie łatwo zapadały w pamięć. Odnaczały się bogactwem środków wyrazu, a jednocześnie nie epatowały manieryzmem tak częstym w twórczości poetów tzw. nurtu modernistycznego tamtych czasów³⁸. Podziwiano w nich kunsztowne przenośnie, wyszukane porównania i zaskakujące antytezy. Znany ówczesny genealog arabski Mu^s‘ab Ibn ^cAbdullah (773-850) miał się tak wyrażać o tej poezji: „Jest to mowa gładka i prawdziwa, nie masz w niej zbytku ni niedostatku, pozna się na niej mądry i doceni głupiec”³⁹. Poznał się na niej od razu najbardziej wzięty w tamtym czasie muzyk Ibrāhīm al-Mawṣilī (742-804)⁴⁰. To on zabrał Abū al-^cAtāhię do Bagdadu, wprowadzając go w progi pałaców abbasydzkich kalifów⁴¹.

W ten sposób Abū al-^cAtāhiya dołączył do grona takich nadwornych poetów jak wspomniani już Abū Nuwās i Al-^cAbbās Ibn al-Aḥnaf czy Salm al-Ḥāsir (zm. 802). Komponował panegiryki na cześć Al-Mahdię i Hārūna ar-Rašīda, bawił kalifów swoim towarzystwem, był na zawołanie i poetą i klaunem, i kom-

³³ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 15, s. 277-278.

³⁴ *Ibidem*, s. 8-9.

³⁵ *Ibidem*, s. 13.

³⁶ *Barada l-mā³u wa-ṭābā / habbadā l-mā³u šarābā*; zob. Al-Ġāhiz, *Al-Ḥayawān*, red. ^cAbd as-Salām Muḥammad Hārūn, t. 5, Al-Qāhira 1965, s. 137.

³⁷ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 3.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, s. 11.

⁴⁰ Ojciec najwybitniejszego muzyka i pieśniarza okresu abbasydzkiego, Iṣhāq al-Muṣṣilīego (767-850).

⁴¹ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 4.

panem do wina, za co był szczerze obdarowywany z monarszego skarbcia. Prawdopodobnie wówczas właśnie przyłgnęło doń na zawsze – wypierając jego właściwe imię – przezwisko Abū al-[°]Atāhiya, po tym jak kalif Al-Mahdī miał mu powiedzieć: *Anta insān mutaḥadliq mu[°]attah* („Paradny człek z ciebie i trefniś”)⁴².

Na abbasydzkim dworze, mimo rzeszy pochlebców, intrygantów konkurujących między sobą o łaskę władców i zaszczyty, Abū al-[°]Atāhiya szybko zdobywał coraz większe powodzenie. Jego poezja się podobała. Zachwył, ale i zazdrość budziła łatwość, z jaką w każdych okolicznościach na oczekaniu potrafił improwizować wiersze. Zyskiwał też szacunek swoich rywali na polu mowy wiązanej, choć nie obyło się bez mniejszych lub większych złośliwości i przytyków. Ibn Ḥallikān opisuje następujące zdarzenie. Pewnego razu Abū al-[°]Atāhiya, spotkawszy Abū Nuwāsa, zapytał go, ile wierszy pisze dziennie. Ten odpowiedział skromnie, że co najwyżej jeden, dwa wersy. Wtedy Abū al-[°]Atāhiya rzekł z nieukrywaną dumą: „Ja piszę sto, dwieście wersów dziennie”. Abū Nuwās skwitował to z przekąsem: „Bo ty piszesz na taką nutę: «O, Utbo! Na cóż, na cóż mi to?! / Bodajem cię nie znał, kobito!» A czegoś takiego, gdybym tylko chciał, mógłbym napisać tysiąc, dwa tysiące wersów dziennie”⁴³.

Wbrew tej uszczypliwości Abū Nuwās darzył jednak Abū al-[°]Atāhię wielką estymą. Świadczyć o tym może to, że kiedy nazywano go największym poetą, zwykł odpowiadać, iż nie godzi się, by za takiego był uważany, dopóki żyje Abū al-[°]Atāhiya⁴⁴.

Co się zaś tyczy [°]Utby, o której mowa w przytoczonej tu historyjce, to była ona jedną z dziewcząt posługujących w pałacu kalifa Al-Mahdīego. Niemłody już, około czterdziestoletni Abū al-[°]Atāhiya zadurzył się i usilnie zabiegał o jej względy oraz o przychylność kalifa w tej sprawie. Kilkadziesiąt lat później filolog Al-Mubarrad (zm. 898) pisał na kartach dzieła *Al-Kāmil*, że pewnego razu poeta zwrócił się z prośbą do Al-Mahdīego, by ten pozwolił mu podarować sobie coś z okazji święta Nawrūz. Kiedy takie przyzwolenie uzyskał, przyniósł do pałacu duży gliniany dzban, a w nim wypachnioną szatę z delikatnego sukna. Na lamówce szaty wypisał taki oto wierszyk:

1	نَفْسِي بِشَيْءٍ مِّنَ الدُّنْيَا مُعَلَّقَةٌ
2	إِنِّي لِأَيَّاسٍ مِنْهَا ثُمَّ يُطْمَعُنِي

- 1 nafs-i bi-šay[°]in mina d-dunyā mu[°]allaqatun
al-Lāhu wa-l-qā[°]imu l-Mahdiyyu yakfi-ha
- 2 in-nī la-ay[°]asu min-hā tumma yuṭmi[°]u-nī
fi-hā ḥtiqāru-ka li-d-dunyā wa-mā fi-hā

⁴² *Ibidem*, s. 2. Epitet *abū al-[°]atāhiya* jest synonimem określenia *mu[°]attah* i oznacza dosłownie osobę chorą na umyśle, wariata lub też kogoś, kto błądzi, a więc udaje wariata.

⁴³ Ibn Ḥallikān, *op. cit.*, t. 1, s. 222-223.

⁴⁴ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 15.

- 1 *Dusza ma do jednej igrze osóbkki na świecie,
Bóg tylko i ty, o Mahdi, co począć wiecie.*
- 2 *To przez nią rozum tracę, lecz nadzieją barda
twoja dla doczesnych ziemskich rzeczy pogarda.*

Ujęty pochlebstwem rymów Al-Mahdi pchnął delikatnie °Utbę w stronę rozkochanego w niej poety. Ta jednak jeła zaklinać kalifa, by nie oddawał jej szpetnemu, handlującemu glinianymi garnkami starcowi. Al-Mahdi uległ błaganiom dziewczyny, zaś rozgoryczonemu amantowi na pocieszenie zwrócił gliniany dzban, rozkazawszy wcześniej napełnić go złotem⁴⁵.

Inaczej na temat owej nieodwzajemnionej miłości pisał Al-Mas°udi (zm. 956). Według jego relacji Abū al-°Atāhiya wielokrotnie prosił Hārūna ar-Rašida, by pozwolił mu wziąć °Utbę za żonę. W końcu kalif postanowił przychylić się do jego próśb, ale najpierw osobiście zapytał o zdanie samą °Utbę. Ta jednak ku rozczarowaniu poety wyblaęala u władcy, by jej za Abū al-°Atāhiyę nie wydawał, zaś ten skwapliwie uszanował jej wolę⁴⁶.

Jakiś czas po tym wydarzeniu Abū al-°Atāhiya uległ nagłej wewnętrznej przemianie. Niemal z dnia na dzień zerwał z dotychczasowym stylem życia i – przywdziewszy zgrzebną wełnianą szatę – przeistoczył się z lekkoducha i hulaki w ascetę⁴⁷. Zerwał też z typem uprawianej liryki. Poprzysiągł sobie, że już nigdy nie wróci do poezji miłosnej. Od tej pory jego twórczość zdominowały zaduma nad przemijaniem i marnością ziemskiej egzystencji, wizja nieubłaganej ręki śmierci oraz płynąca stąd przestroga dla ludzkości.

Ta aksjologiczna metamorfoza Abū al-°Atāhiyi jako żywo przypomina przemianę, której trzy stulecia wcześniej doświadczył °Adi Ibn Zayd. U obu poetów nastąpiła ona po dramatycznych przejściach życiowych, u każdego z nich zaowocowała też analogicznym rodzajem uprawianej liryki.

°Adi Ibn Zayd przez większość swojej młodości opływał w dostatki na służbie władcy Al-Hīry. Sowiec nagradzany zaufany monarchy posłować miał nawet do samego cesarza w Konstantynopolu. Komponował rymy lekkie, a rozgłos przynosiły mu wówczas jego wiersze bachiczne. Na skutek pałacowych intryg wtrącony został do więzienia, z którego już nie wyszedł. To niespodziewane zrządzenie losu odmieniło zupełnie jego życie wewnętrzne. Odtąd swe myśli skierował ku marności i bezradności ludzkiej egzystencji wobec nieuchronnej śmierci. W takim też duchu tworzył do końca swoich dni, co ilustruje na przykład ten oto fragment:

1 إِنَّ لِلدَّهْرِ صَوْلَةً فَاحْذَرْنَهَا لَا تَبَيَّنَنَّ قَدْ أَمِنْتَ الدُّهُورَا
 2 قَدْ يَنَامُ الْفَتَى صَحِيحاً فَيَرْدَى وَلَقَدْ بَاتَ آمِناً مَسْرُورَا

⁴⁵ Abū al-°Abbās Muḥammad Ibn Yazid al-Mubarrad, *Al-Kāmil*, red. Muḥammad Aḥmad ad-Dāli, Mu°assasat ar-Risāla, t. 1, Dimašq 1992, s. 869-870.

⁴⁶ Al-Mas°udi, *op. cit.*, t. 2, s. 217.

⁴⁷ *Ibidem*.

3 إِنَّمَا الدَّهْرُ لَيْبٌ وَنَطْوَحُ يَبْرُكُ العَظَمَ وَاهْيَا مَكْسُورَا
 4 فَاسْأَلِ النَّاسَ أَيَّنَ آلُ قُبَيْسٍ طَحَطَحَ الدَّهْرُ قَبْلَهُمْ سَابُورَا
 5 حَظِفَتْهُ مَنِيَّةٌ فَتَرَدَّى وَهُوَ فِي ذَاكَ يَأْمُلُ التَّعْمِيرَا⁴⁸

- 1 inna li-d-dahri şawlatan fa-ḥḍarna-hā
lā tabītanna qad aminta d-duhūrā
- 2 qad yanāmu l-fatā şaḥiḥan fa-yardā
wa-la-qad bāta āminan masrūrā
- 3 innamā d-dahru layyinun wa-naṭūhun
yatruku l-ʿazma wāhiyan maksūrā
- 4 fa-sʿali n-nāsa ayna ālu Qubaysin
ṭaḥṭaḥa d-dahru qabla-hum Sābūrā
- 5 ḥaṭifat-hu maniyyatun fa-taraddā
wa-hwa fi ḍāka yaʿmulu t-taʿmīrā

- 1 *Los okrutny bywa, więc na baczności miej się
i losowi nie ufaj, gdy na nocleg stajesz.*
- 2 *Młodzian do snu zdrów się kładzie, a rano martwy;
a wszak na nocleg stawał radosny i ufny.*
- 3 *Los zaiste chwiejny bywa i narowisty,
kości porachować może i pogruchotać.*
- 4 *Zapytaj ludzi, gdzie Qubaysa ród się podział;
przed nimi z ziemskiej dziedziny los zmiółł Szapura.*
- 5 *Kostucha go dopadła i rozstał się z życiem
ten, co w długowieczności nadzieję pokładał.*

Okoliczności przemiany Abū al-ʿAtāhiyi opisał Al-Işfahānī, przywołując słowa przyjaciela poety, Muḥāriqa Ibn Yaḥyā (zm. 845), znanego pieśniarza na dworze Hārūna ar-Rašīda. Według tej relacji pewnego dnia Abū al-ʿAtāhiya zaprosił do siebie Muḥāriqa. Sutej, zakrapianej obficie winem uczcie towarzyszył melancholijny śpiew gościa do wierszy samego gospodarza, co rusz wyciskając fontanny łez rozrzewnionego poety. Wtem, zupełnie nieoczekiwanie, Abū al-ʿAtāhiya przywołał swojego syna i obaj zaczęli wylewać wino, niszczyć instrumenty muzyczne oraz inne służące uciechom przedmioty i wyrzucać to wszystko przed dom. Po czym Abū al-ʿAtāhiya umył się, przywdział białą wełnianą szatę i jał wylewnie żegnać się z zaproszonym na biesiadę gościem, oznajmiając, że jest to już pewnie ostatni raz, kiedy się widzą. Muḥāriq, przyzwyczajony do niekonwencjonalnych zachowań swego przyjaciela, wziął to za kolejny z jego ekscesów⁴⁹. Tymczasem okazało się, że za tym na pozór pełnym egzaltacji zachowaniem podchmielonego barda kryło się niewzruszone, wcześniej podjęte postanowienie rozpoczęcia nowego rozdziału w życiu i rezygnacji z doczesnych

⁴⁸ ʿĀdi Ibn Zayd al-ʿIbādī, *Dīwān ʿĀdi Ibn Zayd al-ʿIbādī*, red. Muḥammad Ğabbār al-Muʿaybar, Baġdād 1968, s. 64.

⁴⁹ Al-Işfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 107.

uciech. Determinacja Abū al-^ʿAtāhiyi była tak wielka, że nie zmożła jej ani kara chłosty, ani pobyt w więzieniu, do którego kazał go wtrącić zirytowany tą niespodziewaną zmianą kalif Hārūn ar-Rašid⁵⁰.

Według wersji rozpowszechnionej w dziesiątym stuleciu przez Al-Mas^ʿūdīego, a mającej i dziś zwolenników, to właśnie zawód miłośny odmienił poetę. Na potwierdzenie przytacza się zwykle za autorem *Murūğ ad-dahab* wiersz, który – jak się uważa – adresowany był do ^ʿUtbī, a który Abū al-^ʿAtāhiya napisać miał wkrótce po tym, jak odrzuciła jego zaloty. Utwór ten zaczyna się od słów:

1 قَطَعْتُ مِنْكَ حَبَائِلَ الْأَمَالِ وَحَطَطْتُ عَنْ ظَهْرِ الْمَطِيِّ رِحَالِي
 2 وَرَيْسْتُ أَنْ أَبْقَى لِسْنِي نَيْلْتُ مِمَّا فِيكَ يَا دُنْيَا وَأَنْ يَتَقَى لِي
 3 فَوَجَدْتُ بَرْدَ الْيَأْسِ بَيْنَ جَوَانِحِي وَأَرَحْتُ مِنْ حَلِّي وَمِنْ تَرْحَالِي⁵¹

1. qatṭa^ʿtu min-ki ḥabā^ʿila l-āmālī
wa-ḥaṭaṭtu ʿan zahri l-maṭiyyi riḥāl-ī
2. wa-ya^ʿistu an abqā li-šay^ʿin niltu mimmā
fī-ki yā dunyā wa-an yabqā l-ī
3. fa-wağadtu barda l-ya^ʿsi bayna ġawāniḥ-ī
wa-araḥtu min ḥall-ī wa-min tarḥāl-ī

- 1 *Oderwałem nić nadziei od ciebie,
z wierzchowca grzbietu rzuciłem kulbakę.*
- 2 *Nie dbam już o nic, com dostał od ciebie,
świecie mój, ni o to, co mi zostanie.*
- 3 *W sercu mym nieczułości chłód znajduję,
wytnienia od wszystkich mych trosk zażywam.*

Al-Mas^ʿūdī, nie wiedząc dlaczego, cytuje tylko pierwszy i trzeci z powyższych wersów, dając niejako do zrozumienia, że stanowią one właściwe otwarcie kasydy⁵². Przy takim układzie – zważywszy na fakt, iż zaimek „ciebie” w wersji arabskiej tekstu jest rodzaju żeńskiego (-ki) – można rzeczywiście odnieść wrażenie, że autor kieruje swoje słowa do kobiety. Zaś w kontekście znanych perypetii miłosnych poety wybór automatycznie pada na ^ʿUtbī. Jeśli jednak uwzględni się wers pominięty przez Al-Mas^ʿūdīego, wtedy sprawa nie jest już tak oczywista. Bowiem w drugim hemistychu tego wersu adresat słów wymieniony jest z imienia, a jest nim „świat” (w oryginalnej arabskiej formie wokatywna rodzaju żeńskiego – *dunyā*). Stosując interpretację metaforyczną, wyraz „świat” można by tutaj odnieść do wybranki serca poety. Jednak kilka wersów dalej zwrot „świecie!” pojawia się ponownie, ale tym razem peryfrastycznie doprecyzowany, o jednoznacznej konotacji:

⁵⁰ *Ibidem*, s. 29.

⁵¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 325; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 280-281; *Al-Anwār az-Zāhiya*, s. 194; Al-Mas^ʿūdī, *op. cit.*, t. 2, s. 217.

⁵² Al-Mas^ʿūdī, *op. cit.*, t. 2, s. 217. Dodatkowo – choć nie ma to istotnego wpływu na ogólne znaczenie wersu – zamiast *wa-araḥtu* (jak we wszystkich znanych antologiach), w *Murūğ ad-dahab* widnieje *fa-ğaniṭu*.

fa-l-āna yā dunyā ʿaraftu-ki fa-ḏhabī
yā dāra kulli tašattutin wa-zawāli

*Jużem cię, świecie, poznał, więc idź sobie,
domu wszechrozkładu i przemijania.*

Pozostała część tego ponadpięćdziesięciowersowego utworu nie pozostawia wątpliwości, iż jest on odzwierciedleniem egzystencjonalnej zadumy autora nad sensem życia, nie zaś wyrazem żalu i rozgoryczenia z powodu nieodwzajemnionego uczucia. W wierszu ani raz nie pojawia się imię wybranki serca, brak w nim też typowego dla liryki miłosnej słownictwa i frazeologii. Zamiast tego sporo mrocznych wizji śmierci, unicestwienia, przemijania i przeznaczenia, filozoficznych rozważań nad celem ludzkiego bytowania oraz moralizowania. Nie bez powodu Louis Cheikhô w opracowanym przez siebie zbiorze poezji Abū al-ʿAtāhiyi poprzedził ten wiersz słowami: „Rzekł, zwróciwszy się do świata, ganiąc jego próżność”⁵³, zaś antologista Karam al-Bustānī opatrzył go tytułem *Al-yaʿsu min ad-dunyā* („Rezygnacja ze świata”)⁵⁴. W zachowanej twórczości poety nie ma żadnego wiersza, który uzewnętrzniałby, choćby w zawołowanej formie, ból odtrąconego zalotnika.

Ibn ʿAbd al-Barr we wstępie do swojej antologii liryki refleksyjno-filozoficznej Abū al-ʿAtāhiyi (tzw. *zuḥdiyyāt*) przemianę poety tłumaczył tym, że to Bóg Najwyższy oświecił jego serce, a myśl zajął śmiercią i tym, co po niej⁵⁵. Choć nie jest to pogląd nazbyt oryginalny i, jak się wydaje, ze strony ortodoksyjnego uczonego prawa muzułmańskiego trudno byłoby oczekiwać innej opinii, to zawiera w sobie istotne przesłanie – że za nagłym zerwaniem Abū al-ʿAtāhiyi z burzliwym żywotem dworskiego trubadura oraz jego ucieczką ku egzystencjalnej medytacji kryć się mógł aspekt duchowy.

Czasy i miejsce, w jakich przyszło żyć Abū al-ʿAtāhiyi, to w islamskim imperium okres burzliwych wydarzeń oraz przemian politycznych, religijnych i kulturowych. Kiedy przychodził na świat, dobiegało kresu panowanie Omajjadów, pierwszej arabsko-muzułmańskiej dynastii, a na horyzoncie dziejów łopotała już czarna flaga Abbasydów. Terytorium islamu sięgało od Pirenejów przez całą północną Afrykę, Syrię, Mezopotamię aż po chińskie pogranicze. Młoda jeszcze wiara słowem i orężem coraz skuteczniej pomnażała szeregi wyznawców, eliminując pozostałości politeizmu i zacieśniając kontrolę nad innymi monoteistycznymi społecznościami. Jednak wierzenia i tradycje ludów podbitych wciąż stawiały czoła opartej głównie na sile islamizacji. Przy swojej wierze trwała, na przekór narzuconym podatkom i nierzadko dotkliwym szykanom, większość wyznawców tolerowanych przez islam

⁵³ *Al-Anwār az-Zāhiya*, s. 194.

⁵⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 325.

⁵⁵ Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 37.

religii monoteistycznych. Pomimo krwawych prześladowań niełatwo poddawali się uważani za heretyków⁵⁶ członkowie Kościoła manichejskiego, który przed pięcioma stuleciami powstał właśnie na mezopotamskiej ziemi. Ibn an-Nadīm wspomina, że jeszcze w połowie X w., w okresie panowania pierwszego Bujjidy, Muʿizz ad-Dawla (915-967), znał osobiście ok. 300 manichejczyków w Bagdadzie⁵⁷. Nie udało się też całkowicie odmienić ducha neofitów, spośród których wielu nadal pozostawało kryptochrześcijanami, kryptomandejczykami czy kryptomanichejczykami.

Jednocześnie ciągle głodny cywilizacji świat islamu przejmował z dziedzictwa podbijanych ludów wszystko, co z pożytkiem dało się wtłoczyć w kanony ustalonej Koranem doktryny. Z jednej strony chcąc nie chcąc, nasiąkał kulturą i obyczajowością autochtonów. Wśród intelektualnych elit, jakim otaczali się kalifowie i wezyrowie abbasydzcy, nie brakowało innowierców, w tym przede wszystkim chrześcijan, a także nominalnych tylko muzułmanów. To także czasy dynamicznego rozwoju sufizmu – muzułmańskiego mistycyzmu, który nierzadko ocierał się o herezję, czerpiąc z tradycji syro-mezopotamskiego monastycyzmu, mandejskiej gnozy, manicheizmu, a nawet z perskiego zoroastryzmu.

Z drugiej strony w łonie islamu od samego początku działały siły odśrodkowe, w wyniku czego z głównego nurtu doktrynalnego wydzielaly się kolejne o mniej lub bardziej sekciarskim charakterze odłamy (charydźcy, szyici, różnego typu prądy mistyczne), które dodatkowo różnicowały się wewnątrznie. W tym samym roku, w którym urodził się Abū al-ʿAtāhīa, zmarł Wāṣil Ibn ʿAtāʿ, uznawany za założyciela reformatorskiego ruchu muʿtazylitów w islamie. Posługując się racjonalistyczną argumentacją, zakwestionował on jedną z najważniejszych prawd muzułmańskich – dogmat o niestworzoności Koranu⁵⁸. Jego zwolennicy rośli w siłę i z roku na rok uzyskiwali coraz szersze wpływy.

Były to zatem czasy pełne politycznych zawirowań, religijnych i światopoglądowych kontestacji przy równoczesnej intensywnej islamizacji życia publicznego. Czasy, w których o losie innowierców, a także „nieprawomyślnych” muzułmanów decydowały niekiedy kaprysy kalifów, a nierzadko zwykłe lokalne intrygi napędzane szowinizmem i ksenofobią. Przy tym wszystkim następowało wyraźne ożywienie intelektualne, bujnie rozwijała się twórczość literacka i nauki filologiczne. Meczety, bazary i karczmy Basry, Kufy, a nieco później także Bagdadu rozbrzmiewały odważnymi dysputami i sporami religijno-filozoficznymi.

⁵⁶ *Ar. zanādiqa* (l. mn. od *zindiqa*) – epitetem tym określano wówczas przeważnie wyznawców zoroastryzmu, manicheizmu i innych religii uznawanych za sprzeczne z monoteizmem.

⁵⁷ Ibn an-Nadīm, *op. cit.*, t. 9, s. 400-401. W tym samym miejscu dodaje, iż kiedy pisał dziewiątą część swego dzieła, z owych 300 znanych mu manichejczyków pozostało już raptem pięciu. Wymienia także szereg nazwisk manichejskich ojców duchowych (*ruʿasāʾ*) działających jawnie za czasów Abbasydów oraz tych, którzy swą przynależność do Kościoła manichejskiego ukrywali, podając się za muzułmanów – m.in. takich poetów jak Baššār Ibn Burd i Salm al-Ḥāsir.

⁵⁸ Wpływy muʿtazylitów na abbasydzkim dworze doprowadziły do tego, że głoszone przez nich poglądy stały się od roku 827 doktryną państwową, którą uznać musieli wszyscy sędziowie i uczeni w piśmie. Jej wcielaniem w życie zajął się powołany przez kalifa Al-Maʿmūna sześć lat później specjalny trybunał inkwizycyjny, tzw. *miḥna*, który działał do roku 861, kiedy to zlikwidował go wnuk Al-Maʿmūna, kalif Al-Mutawakkil.

Tymczasem przekazy biograficzne zgodnie donoszą o krążących wówczas pogłoskach, jakoby Abū al-^cAtāhiya wyznawał poglądy heretyckie⁵⁹. Abū al-Farağ al-Işfahānī, powołując się na historyka Aş-Şūlī (zm. 946) podaje, że Abū al-^cAtāhiya wyznawał wiarę w jednego Boga, który z nicości stworzył dwa przeciwstawne pierwiastki, by dopiero z nich zbudować świat w obecnym kształcie. Nadmieniał też o jego rzekomych afiliacjach z szyickimi zajdytami oraz ze zwolennikami predestynacji, sektą dżabrijja⁶⁰. Ibn al-Mu^ctazz (861-908) natomiast, przytaczając rozpowszechnioną opinię o kacerstwie poety, stwierdza, że był on prawdopodobnie dualistą (ar. *ṭanawī*)⁶¹, co sugerowałoby manicheizm.

Natomiast wedle innego zawartego w *Al-Ağānī* przekazu, kiedy Abū al-^cAtāhiya dowiedział się, że na skutek donosu poszukuje go główny „inkwizytor” kalifa, imieniem Ḥamduwayhi⁶², odsunął się na czas jakiś w cień i oddał się rzemiosłu plebejskiego cyrulika, zajmując się upuszczaniem krwi chorym biedakom⁶³. Determinacja poety, by ukryć się przed światem, musiała być rzeczywiście wyjątkowa, skoro – jak wynika z przytoczonej przez Al-Işfahānīego relacji – bez większego pojęcia o flebotonii, według własnego tylko uznania, upuszczał krew nieświadomym niczego nędznikom, nie zdając sobie sprawy, że może im zaszkodzić⁶⁴. To przerażenie wywołane osądzeniami o kacerstwo nie dziwi, zważywszy, że w razie udowodnienia mu jednocześnie apostazji i herezji czekałaby go niechybnie kara śmierci poprzedzona zapewne wymyślnymi torturami. Być może miał jeszcze świeżo w pamięci to, co w 784 r. spotkało Başşāra Ibn Burda, który oskarżony na skutek intryg o herezję i bezbożność został na rozkaz kalifa Al-Mahdiego wybatowany na śmierć, a następnie wrzucony do bagniska nad Tygrysem⁶⁵.

W co właściwie wierzył Abū al-^cAtāhiya? Jaki był jego Bóg? W ponad pół tysiącu wierszy, które się po nim zachowały, choć pełno w nich odwołań do jedynego Boga (ar. *Allāh*) i wyrażen jakby wziętych wprost z Koranu, próżno by szukać wspomnienia mużulmańskiego proroka Muḥammada lub innych osób i atrybutów związanych wyłącznie z islamem. Skądinąd wiadomo, że Abū al-^cAtāhiya był bardzo labilny w okazywaniu swoich religijnych poglądów i kiedy spotkał się z jakimkolwiek zarzutem lub podejrzeniem, natychmiast zmieniał zdanie⁶⁶. W tym kontekście symptomatycznej wymowy nabiera scena opisana przez Al-Işfahānīego w oparciu o relację człowieka imieniem Al-Ḥalīl Ibn Asad an-Nūşāğānī: „Pewnego razu do naszego domu przyszedł Abū al-^cAtāhiya i tak powiedział: «Ludzie uważają, że jestem heretykiem, a ja, na Boga, jest najczystszym monoteistą».

⁵⁹ Ibn Qutayba, *op. cit.*, s. 791; Ibn al-Mu^ctazz, *Ṭabaqāt aş-şu‘arā’*?, red. ^cAbd as-Sattār Aḥmad Farāğ, Al-Qāhira 1976, s. 227-228; Al-Işfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 34.

⁶⁰ Al-Işfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 5-6.

⁶¹ Ibn Al-Mu^ctazz, *op. cit.*, s. 228.

⁶² Tzw. *şāhib az-zanādiqa* – ustanowiony przez kalifa Al-Mahdiego urząd odpowiedzialny za ściganie heretyków.

⁶³ Al-Işfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 7.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, t. 3, s. 246-248.

⁶⁶ *Ibidem*, t. 4, s. 6.

Rzekliśmy mu więc: «Powiedz nam coś, czym moglibyśmy świadczyć o tobie». I wówczas poeta miał wyrecytować:

1 أَلَا إِنَّا كُنَّا بَائِدُ وَأَيُّ بَنِي آدَمِ خَالِدُ
2 وَبَدُوهُمْ كَانَ مِنْ رَبِّهِمْ وَكُلُّ إِلَى رَبِّهِ عَائِدُ
3 فَيَا عَجَبًا كَيْفَ يَعْصِي الْإِلَهَ أَمْ كَيْفَ يَجْحَدُهُ الْجَاهِدُ
4 وَلِلَّهِ فِي كُلِّ تَحْرِيكَةٍ وَفِي كُلِّ تَسْكِينَةٍ شَاهِدُ
5 وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَهُ آيَةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ الْوَاحِدُ⁶⁷

- 1 a-lā inna-nā kullu-nā bā'idu
wa-ayyu banī ādamin ḥālidu
- 2 wa-bad'u-hum kāna min rabbi-him
wa-kullun ilā rabbi-hi 'ā'idu
- 3 fa-yā 'ağaban kayfa ya'şī l-ilāha
am kayfa yağğadu-hu l-ğāḥidu
- 4 wa-li-l-Lāhi fī kulli taḥrikatin
wa-fi kulli taskīnatin šāhidu
- 5 wa-fi kulli šay'in la-hu āyatun
tadullu 'alā anna-hu l-wāḥidu

- 1 *Wszakże nam wszystkim śmierć pisana;
jestli kto z Adama krwi wiecznym?*
- 2 *W Panu swoim mają początek,
każdy do Pana swego wróci.*
- 3 *Jakże więc Bogu się sprzeciwić,
jakże więc Boga się wyrzekać?*
- 4 *O Bogu wszystko, co się rusza
i co nieruchome, zaświadcza.*
- 5 *W każdej rzeczy znak Jego widny
dowodem, że On jest jednością.*

Nawet kiedy w obliczu podejrzeń zmuszony jest dać świadectwo swej wiary, Abū al-^cAtāhiya nie zaklina się – w naturalnym wydawać by się mogło w takiej sytuacji odruchu – że jest muzułmaninem, nie wzywa imienia Proroka, nie wplata w swoją wierszowaną deklarację stosownej frazy z Koranu. Co więcej, nie zdradza w ogóle swojej religijnej przynależności. Jego wypowiedź wyraża tylko wiarę w jedność Boga, nieuchronność śmierci i ostateczny powrót człowieka do Stwórcy. Przywołanie imienia praojca ludzkości Adama o niczym tu nie przesądza – jest on przecież obecny również w kosmogoniach mandejskich oraz u heretyckich z punktu widzenia islamu manichejskich.

Wszystkie te fakty przekonują, że poeta skrywał swoje prawdziwe przekonania religijne. A skoro tak, musiały to być w świetle wykładni prawa muzułmańskiego poglądy heretyckie zagrożone nadzwyczajnie surowymi karami. Jeśliby

⁶⁷ *Ibidem*, s. 35.

bowiem był wyznawcą jednej z oficjalnie tolerowanych przez islam religii mono-teistycznych (chrześcijaninem, żydem czy nawet mandejszczykiem), wówczas nie musiałby się ukrywać. Zdaniem piszącego te słowa wiele przemawia za tym, że przynajmniej w drugiej połowie swojego życia był pod wpływem manicheizmu. Poza ciągłym poczuciem zagrożenia przebijającym z niektórych relacji na temat jego zachowania uwagę zwraca ucieczka od doczesnych przyjemności i cielesnych uciech, praktykowanie ascezy i ubóstwa, kontemplacja nad przemijaniem i nieuchronnością śmierci⁶⁸. Także opisana wyżej scena ostentacyjnego wylewania wina podczas „pożegnalnej biesiady”⁶⁹ da się odczytać jako zapowiedź wpływającej z pobudek religijnych abstynencji. Zaś wymijające odpowiedzi poety na słowne zaczepki na temat jego wiary oraz uchylanie się od deklaracyjnych stwierdzeń co do swej religijnej tożsamości można wziąć za przejaw przestrzegania bezwzględного manichejskiego przykazania prawdomówności.

Niewykluczone, że przemiana, jakiej uległ poeta w wieku dojrzałym związana była właśnie z jego przejściem na manicheizm. Pozostaje jednak pytanie, kim był, zanim się to stało. Jeśli jak jego przodkowie był chrześcijaninem, to niezbyt bogobojnym, jeśli zaś muzułmaninem, to raczej tylko nominalnym. Imię Muḥammad, jakie nadał swojemu synowi, oraz wyjątkowo oryginalne, prawdopodobnie wymyślone przez niego samego i nigdy wcześniej niespotykane imiona córek – Lillāh i Billāh⁷⁰ (w wolnym przekładzie: Laboga i Przeboga)⁷¹ przemawiałyby za islamem. Jeśli jednak potomstwo to przyszło na świat w okresie wzmoczonej nagonki na heretyków za panowania kalifa Al-Mahdiego⁷², i jeśli Abū al-ʿAtāhiya już wówczas zbliżał się ku manicheizmowi, to nadanie dzieciom tak muzułmańsko nacechowanych imion należałoby interpretować jako maskę przezorności.

Ewentualną konwersję Abū al-ʿAtāhiyi na manicheizm można oczywiście tłumaczyć jako wynik jego własnych dogłębnych przemyśleń. Wydaje się jednak mało prawdopodobne, by dokonała się ona samoistnie, bez znaczącego misjonarskiego impulsu z zewnątrz. Kościół manichejski narodził się przecież właśnie w Babilonii, a na przełomie VIII i IX wieku pomimo wzmoczonych prześladowań ze strony islamu, ciągle jeszcze był silny. Charakterystyczna dla manicheizmu dualistyczna wizja świata przebija w różnych miejscach utworów Abū al-ʿAtāhiyi. Dostrzec ją można już w pierwszej linijce wiersza otwierającego zbiór jego poezji:

الْخَيْرُ وَالشَّرُّ عَادَاتٌ وَأَهْوَاءٌ وَقَدْ يَكُونُ مِنَ الْأَحْبَابِ أَعْدَاءُ⁷³

al-ḥayru wa-š-šarru ʿādātun wa-ahwāʾu
wa-qad yakūnu mina l-aḥbābi aʿdaʾu

⁶⁸ Mahmood Ibrahim, *Religious inquisition as social policy: the persecution of the zanadiqa in the early Abbasid caliphate*, „Arab Studies Quarterly” 1994, vol. 16, s. 53-72.

⁶⁹ Zob. s. 19.

⁷⁰ Al-Isfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 88; Ibn Al-Muʿtazz, *op. cit.*, s. 228; Ibn Qutayba, *op. cit.*, s. 791.

⁷¹ W tłumaczeniu dosłownym: „dla Boga” (ar. *li-l-Lāh*) i „przez Boga” (ar. *li-l-Lāh*).

⁷² Kalif Al-Mahdī rozpoczął swoje dziesięcioletnie panowanie w roku 775, kiedy Abū al-ʿAtāhiya miał 27 lat.

⁷³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 11; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 1.

*Dobro i zło lubości to i natęgi,
wszakże i wśród braci bywają też wrogi.*

Widoczna jest też w niektórych wersach utworu zamykającego antologię i będącego swego rodzaju „księgą aforyzmów i sentencji”, jak np.:

1. مَا زَالَتِ الدُّنْيَا لَنَا دَارَ أَدَى مَمْرُوجَةَ الصَّفْوِ بِالْوَانِ الْقَدَى
2. الخَيْرُ والشَّرُّ بِهَا أَزْوَاجٌ لَذَا نِتَاجٌ وَلَذَا نِتَاجٌ⁷⁴

- 1 mā zālati d-dunyā la-nā dāra adā
mamzūğata ṣ-ṣafwi bi-awāni l-qaḏā
- 2 al-ḥayru wa-š-šarru bi-hā azwağū
li-dā nitāğun wa-li-dā nitāğū

- 1 Świat ciągle jest dla nas domem boleści,
gdzie cnotę rozmaitość mętów bezcześci.
- 2 Dobro pospołu ze złem w parze chodzi –
tak jak to rodzi, tak i tamto rodzi.

A zaraz potem:

الخَيْرُ والشَّرُّ إِذَا مَا عُدَا بَيْنَهُمَا بَوْنٌ بَعِيدٌ جَدًّا⁷⁵

al-ḥayru wa-š-šarru idā mā ʿuddā
bayna-humā bawnun baʿīdun ġiddā

*Między dobrem a złem, jeśliby zmierzyć,
spory szmat świata dłuży się i szerzy.*

Jakkolwiek by nie było, jedno jest pewne: jeśli nawet poeta pozostał wierny islamowi, to koncepcje manichejsko-gnostyczne, z którymi przecież bezpośrednio musiał się stykać, odcisnęły na nim z pewnością swoje piętno. Z drugiej strony jednak nie można zapominać, że nie bez wpływu na życie duchowe i światopogląd Abū al-ʿAtāhiyi był także intelektualny i polityczny ferment w łonie samego islamu. O tym, że sprawy te rzeczywiście nurtowały poetę oraz że mogły być powodem religijnych rozterek i frustracji, świadczą jego własne słowa:

1. بَكَى شَجْوَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُلَمَائِهِ فَمَا أَكْثَرْتُوا مِمَّا رَأَوْا مِنْ بُكَائِهِ
2. فَأَكْثَرُهُمْ مُسْتَفْهِحٌ لَصَوَابِ مَنْ يُخَالِفُهُ مُسْتَحْسِنٌ لِحَطَائِهِ
3. فَأَيُّهُمْ الْمَرْجُوعُ فِينَا لَدِينِهِ وَأَيُّهُمْ الْمَوْتُوقُ فِينَا بِرَأْيِهِ⁷⁶

- 1 bakā ṣağwa-hu l-islāmu min ʿulamāʿi-hi
fa-mā ktaṛatū mimmā raʾaw min bukāʿi-hi
- 2 fa-akṭaru-hum mustağbiḥun li-ṣawābi man
yuḥālifu-hu mustaḥsinun li-ḥaṭāʿi-hi

⁷⁴ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 494; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 459.

⁷⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 494; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 449.

⁷⁶ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 15; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 5 (w wersji 1 zamiast *mimmā* jest *li-mā*).

3 fa-ayyu-humu l-marġuwwu fi-nā li-dīni-hi
wa-ayyu-humu l-mawtūqu fi-nā bi-ra'yi-hi

- 1 Zapłakał islam nad uczonymi swymi
lecz oni płaczą jego się nie przejęli.
- 2 Większość z nich potępia jego adwersarzy,
zaś na jego błędy dobrym okiem patrzy
- 3 Cóż więc czynić nam trzeba, by go wyznawać?
Czymże osądom winniśmy dać wiarę?

W niespodziewanej metamorfozie Abū al-^cAtāhiyi wielu widziało jedynie pozę i obłudę, mając jeszcze dobrze w pamięci jego birbancki styl życia i ekstrawaganckie wybryki. Zarzucał mu, że tylko udaje przed ludźmi ascetę, a w rzeczywistości jest kutwą i dusigroszem, niewrażliwym na ludzką biedę, który nie tylko potrzebującym skąpi, ale nawet na sobie samym sknerzy. Al-Iṣfahānī przytacza relację niejakiego Muḥammada Ibn ʿIsā al-Ḥuzaymięgo, jednego z sąsiadów poety. Opowiadał on, że w pobliżu domostwa Abū al-^cAtāhiyi mieszkał ubogi człowiek, który trudnił się zbieraniem daktylowych pestek. Chudy, mizerny, nędznie odziany codziennie przechodził obok domu poety, a ten za każdym razem, widząc go w takim stanie, powtarzał: „Boże, wspomóż tego łachmanem okrytego nędzara, wesprzyj go, obdaruj go i błogosław mu!” I tak niezmiennie przez 20 lat, aż do śmierci owego starca, jednak sam nigdy nie poratował nieszczęśnika najmniejszą nawet jałmużną. Zapytany kiedyś, dlaczego tak postępuje, miał odpowiedzieć, że z obawy, by biedak ów nie przyzwyczał się do żebractwa, ponieważ „żebractwo jest czymś najgorszym, co może spotkać raba Bożego”⁷⁷.

Według innej relacji tego samego sąsiada Abū al-^cAtāhiya miał służącego Murzyna, któremu każdego dnia wydzielał dwa podpłomyki. Pewnego razu służący poskarżył się owemu sąsiadowi, że już całkiem z sił opada, jako że dwa podpłomyki dziennie bez jakiegokolwiek omasty nie pozwalają mu zapomnieć o głodzie. Na przygany sąsiada poeta odparł: „komu nie starczy mało, nie starczy też i wiele”, dodając, że gdyby nie przyzwyczajał służby do dyscypliny i oszczędności, wówczas cały dom poszedłby z torbami. Niedługo potem sługa zmarł i pochowany został w swoim własnym, znoszonym szalu i starej pościeli, ponieważ jego pan nie mógł odzalaować dinara na całun, uważając, że i tak wszystko zgnije, a żywym bardziej niż zmarłym przyda się coś nowego⁷⁸.

Wypominano też Abū al-^cAtāhiyi niekonsekwencję, jaką dostrzegano pomiędzy moralizatorstwem i duchem ascetyzmu emanującymi z komponowanych przezeń wierszy, a postępowaniem jego samego w życiu codziennym. W sposób najbardziej jaskrawy odczucia te wyraził współczesny mu poeta i kompan Salm al-Ḥāsir (zm. 802), obwołując go transwestytą i hipokrytą udającym ascetę, a w rzeczywistości siedzącym na wypchanych złotem trzosach⁷⁹.

⁷⁷ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 17.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 18.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 75.

Owo rozdwojenie osobowości u Abū al-[°]Atāhiyi zauważają również dzisiejsi badacze. Tłumaczą je przeważnie – jak to czyni np. ‘Izz ad-Dīn Ismā‘īl – trudnością pogodzenia posłannictwa poety z samotnią pokutnika, zwłaszcza w świecie podobnym do Bagdadu czasów pierwszych Abbasydów⁸⁰. Nieco odmienne zdanie ma na ten temat kuwejcki badacz Turkī al-Muġīd. Dochodzi on mianowicie do wniosku, że jest to efektem nieustannej walki wewnętrznej poety pomiędzy jego postawą filozoficzną a przywiązaniem do życia, w której ten ostatni element zawsze uzyskiwał przewagę⁸¹. Na potwierdzenie przywołuje krótki fragment jednego z utworów Abū al-[°]Atāhiyi:

1 تراهدت في الدنيا واني لراغب أرى رغبتى ممزوجة بزهادتي
 2 وعودت نفسي عادةً فلزمتها أراه عظيماً أن أفارقَ عادتي
 3 إرادةً مدخولٍ وعقلٍ مقصّرٍ ولو صحَّ لي عقلي لصحَّتْ إرادتي⁸²

- 1 tazāhadtu fi d-dunyā wa-in-nī la-rāġibun
arā raġbat-ī mamzūġatan bi-zuhādat-ī
- 2 wa-[°]awwadtu nafs-ī [°]ādatan fa-lazimtu-hā
arā-hu [°]aẓīman an ufāriqa [°]ādat-ī
- 3 irādatu madħūlin wa-[°]aqlu muqaṣṣirin
wa-law ṣaħħa l-ī [°]aql-i la-ṣaħħat irādat-ī

- 1 *Do ascezy rwę się, gdym ja żądnym przecie,
widzę jak ma żądza z ascezą się miesza.*
- 2 *Znarowiłem duszę i trwam przy narowach,
widzę, jaki trud to narowy porzucić.*
- 3 *Wola opętańca, rozum lekkoducha –
gdyby rozum sprostał, sprostałaby wola.*

Zdaniem Turkiego al-Muġīda wersy te nie pozostawiają wątpliwości, iż Abū al-[°]Atāhiya w pełni zdawał sobie sprawę ze słabości swojego charakteru, widząc w tym zasadniczą przyczynę ciągłych niepowodzeń na wytyczonej przez siebie drodze ucieczki od doczesności. O tym, że mocno się starał, świadczy użyty przezeń czasownik *tazāhadtu*, który rozpoczyna cytat i którego forma słowotwórcza mieści w sobie znaczenie usiłowania, usilnego dążenia do czegoś (dosł. „usiłowałem być ascetą”).

Jeżeli przyjąć, że podmiot liryczny uosabia w tym wypadku samego poetę, to owo bardzo osobiste wyznanie rzeczywiście dobrze ilustruje stan ducha, jaki musiał towarzyszyć Abū al-[°]Atāhiyi nie tylko w chwili, gdy słowom swym nadawał kształt wiersza. Dla pełniejszego jednak obrazu warto sięgnąć do ostatnich linijek utworu:

1 كأن لم أكن شيئاً إذا صرْتُ في الثرى وصارَ مهادي رَضْرَضاً ووسادتي

⁸⁰ ‘Izz ad-Dīn Ismā‘īl, *Fī al-adab al-[°]abbāsi – ar-ru²ya wa-al-fann*, Bayrūt 1975, s. 303.

⁸¹ Turkī Muġīd, *Az-zuhd ‘inda Abī al-[°]Atāhiya wa-Abī al-[°]Alā[°] al-Ma[°]arri – dirāsa muqārīna*, „Maġallat Ġāmī‘at al-Malik Sa‘ūd”, t. 4, *Al-Adab* (2) 1992, s. 389-449.

⁸² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 89; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 71.

- 1 ka'an lam akun šay'an idā širtu fi t-tarā
wa-šāra mihād-i raḍraḍan wa-wisādat-i
 - 2 wa-mā malġa'un l-i ġayra man anā 'abdu-hu
ilā l-Lāhi unhī šaqwat-i wa-sa'ādat-i
- 1 *Jakbym niczym był, kiedy legnę w mogile,
a kamień mi będzie łozem i poduszką.*
 - 2 *Ucieczką mają ten tylko, któregom sługą,
do Boga zanoszę troski me i szczęście.*

Jest to z jednej strony apogeum dramatu człowieka świadomego swej nikczemnej natury, rozpamiętującego zdradę, jakiej wciąż dopuszcza się wobec wyznawanych przez siebie ideałów, ale z drugiej strony w wypowiedzi tej nie wyczuwa się krzyku rozpaczy i beznadziei. Bo przecież zawsze można mieć ufność w niewyczerpaną dobroć Wiekuistego.

Pomimo owego rozdźwięku w osobowości Abū al-ʿAtāhiyi jego wiersze z okresu po opisanej wyżej duchowej przemianie (tzw. *zuhdiyyāt*) tchną niekłamany autentyzmem. To poezja *par excellence* refleksyjno-filozoficzna, a jej autor stał się jej najwybitniejszym przedstawicielem nie tylko w czasach mu współczesnych. Jeśli nawet sama osoba poety budziła kontrowersje czy też prowokowała do mniej lub bardziej namiętnej krytyki, to treści, jakie niosły jego wiersze, oraz głębia zawartej w nich myśli filozoficznej spotykały się z powszechną estymą. Specjalnym uznaniem cieszyła się jego słynna „Księga przysłów” (ar. *dāt al-amtāl*), długi pisany dystychem w metrum *raġaz* utwór na kształt zbioru aforyzmów i sentencji. Al-Iṣfahānī wspomina, że pewnego razu ktoś recytował ten wiersz w obecności Al-Ġāhīza, a gdy doszedł do wersu:

يا للشبابِ المرحِ التّصايبِ روائِحُ الجنّةِ في الشّبابِ

yā li-š-šabābi l-mariḥi t-tašābi
rawāʾiḥu l-ġannati fi š-šabābi

*O młodoży radosna, swawolna!
W młodości woni raju czuć powiew.*

– wówczas Al-Ġāhīz zawołał: „Stój! Przyjrzyjcie się słowom: «W młodości woni raju czuć powiew». Kryją one sens, który serce tylko pojąć może, a na żaden język przełożyć ich nie podobna bez długiej chwili zadumy”⁸⁴.

O tym, że Abū al-ʿAtāhiya sam identyfikował się z rolą myśliciela, mentora i moralisty, świadczy dobitnie bardzo nastrojowy, skomponowany prawdopodobnie w późnej starości wiersz, w którym mówi o sobie z imienia i którego przesłanie każe traktować jako swój osobisty testament:

⁸³ U Šukriego Fayśala zamiast *ġayra* jest *ġayru* i zamiast *unhi* jest *rabb-i*.

⁸⁴ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 36.

رَغِيفٌ حُبْزٍ يَابِسٍ	تَأْكُلُهُ فِي زَاوِيَةٍ	1
وَكُوزٌ مَاءٍ بَارِدٍ	تَشْرَبُهُ مِنْ صَافِيَةٍ	2
وَعُرْفَةٌ	صَبِيْقَةٌ	3
أَوْ مَسْجِدٌ بَمَعْرَلٍ	عَنِ الْوَرَى فِي نَاجِيَةٍ	4
تَدْرُسُ فِيهِ دَفْتَرًا	مُسْتَنِدًا بِسَارِيَةٍ	5
مُعْتَبِرًا بَمَنْ مَضَى	مِنَ الْقُرُونِ الْخَالِيَةِ	6
خَيْرٌ مِنَ السَّاعَاتِ فِي	فِيءِ الْقُصُورِ الْعَالِيَةِ	7
تُعَقُّبُهَا	عُقُوبَةٌ	8
فَهَذِهِ	وَصِيَّتِي	9
طُوبَى لِمَنْ يَسْمَعُهَا	تِلْكَ لَعْمَرِي كَافِيَةٍ	10
فَاسْمَعْ لِنُصْحِ مُشْفِقٍ	يُدْعَى أَبَا الْعَتَاهِيَةِ ⁸⁵	11

- 1 raġīfu ħubzin yābisin
taʿkulu-hu fi zāwiyah
- 2 wa-kūzu māʿin bāridin
tašrabu-hu min šāfiyah
- 3 wa-ġurfatun ḡayyiqatun
nafsu-ka fi-hā ḡāliyah
- 4 aw mašġidun bi-maʿzilin
ʿani l-warā fi nāḡiyah
- 5 tadrusu fi-hi daftaran
mustanidan bi-sāriyah
- 6 muʿtabiran bi-man maḡā
mina l-qurūni l-ḡāliyah
- 7 ḡayrun mina s-sāʿāti fi
fayʿi l-quṣūri l-ʿāliyah
- 8 tuʿqibu-hā ʿuqūbatun
tuṣlā bi-nārin ḡāmiyah
- 9 fa-hāḡihi waṣiyyat-ī
muḡbiratun bi-ḡāliyah
- 10 ṡūbā li-man yasmaʿu-hā
tilka la-ʿamr-ī kāfiyah
- 11 fa-smaʿ li-nuṣṡi muṣfiqin
yudʿā Abā l-ʿAtāhiyah

- 1 *Suchy bochenek chleba
zjadasz samotnie w kącie.*
- 2 *Kubek schłodzonej wody
z czystej krynicy pijesz.*

⁸⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, 488; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 441.

- 3 *Izdebka mała, ciasna,
gdzie dusza twa swobodna.*
- 4 *Meczek na zaciszu
w odludnej okolicy.*
- 5 *Z kajetu w nim się uczysz
plecami o słup wsparty,*
- 6 *O tych, co już odeszli
w dawno minionych wiekach.*
- 7 *Lepsze to niż godziny
w cieniu wielkich pałaców,*
- 8 *A potem kara wieczna
w parzącym ognia żarze.*
- 9 *Taki to mój testament
dla tych, co tu i teraz:*
- 10 *Błogosławieni, którzy
słyszają – to im wystarczy.*
- 11 *Słysz więc rad tego, co się
zwie Abū l-ʿAtāhiya.*

Pod koniec życia Abū al-ʿAtāhiya poważnie zapadł na zdrowiu, a jego choroba – choć średniowieczne źródła arabskie jej nie nazywają – okazała się śmiertelna. Zapewne z tego właśnie okresu pochodzą utwory, które noszą znamiona rozrachunku poety z przeszłością. Taką też wymowę ma wiersz uważany za ostatnie jego dzieło, skomponowany już na łożu śmierci, mający charakter spowiedzi życia i modlitwy zarazem:

1	إِلَهِي لَا تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي مُقِرٌّ بِالَّذِي قَدْ كَانَ مِنِّي	1
2	وَمَا لِي حِيلَةٌ إِلَّا رَجَائِي وَعَفْوُكَ إِن عَفَوْتَ وَحَسَنُ ظَنِّي	2
3	فَكَمَّ مِنْ زَلَّةٍ لِي فِي الْبِرَايَا وَأَنْتَ عَلَيَّ ذُو فَضْلٍ وَمَنْ	3
4	إِذَا فَكَّرْتُ فِي نَدَمِي عَلَيْهَا عَضَّضْتُ أَنَا مِلي وَقَرَعْتُ سَنِي	4
5	يَظُنُّ النَّاسُ بِي خَيْرًا وَإِنِّي لَشَرُّ النَّاسِ إِن لَمْ تَعْفُ عَنِّي	5
6	أَجْنُ بِزَهْرَةِ الدُّنْيَا جُنُونًا وَأُفْنِي العُمَرَ فِيهَا بِالتَّمَنِّي	6
7	وَبَيْنَ يَدَيَّ مُحْتَبَسٌ ثَقِيلٌ كَأَنِّي قَدْ دُعِيتُ لَهُ كَأَنِّي	7
8	وَلَوْ أَنِّي صَدَقْتُ الرَّهْدَ فِيهَا قَلْبْتُ لِأَهْلِهَا ظَهَرَ المِجَنُّ ⁸⁶	8

⁸⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 425; Šukrī Fayṣal *op. cit.*, s. 375-376 (w wersji 7 zamiast *taqilun* jest *tawilun*). W *Al-Aḡānī* wiersz ten nieco się różni (Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 109-110):

1	إِلَهِي لَا تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي مُقِرٌّ بِالَّذِي قَدْ كَانَ مِنِّي	1
2	وَمَا لِي حِيلَةٌ إِلَّا رَجَائِي وَعَفْوُكَ إِن عَفَوْتَ وَحَسَنُ ظَنِّي	2
3	فَكَمَّ مِنْ زَلَّةٍ لِي فِي الخَطَايَا وَأَنْتَ عَلَيَّ ذُو فَضْلٍ وَمَنْ	3
4	إِذَا فَكَّرْتُ فِي نَدَمِي عَلَيْهَا عَضَّضْتُ أَنَا مِلي وَقَرَعْتُ سَنِي	4

- 1 ilāh-ī lā tu‘aḏḏib-nī fa-in-nī
muqirrun bi-llaḏī qad kāna mi-nī
- 2 wa-mā l-ī ḥīlatun illā raḡā‘ī
wa-‘afwu-ka in ‘afawta wa-ḥusnu ḡann-ī
- 3 fa-kam min zallatin l-ī fī l-barāyā
wa-anta ‘aliyyun dū faḏlin wa-manni
- 4 idā fakkartu fī nadam-ī ‘alay-hā
‘aḏaḏtu anāmil-ī wa-qara‘tu sinn-ī
- 5 yazunnu n-nāsu b-ī ḥayran wa-in-nī
la-šarru n-nāsi in lam ta‘fu ‘an-nī
- 6 uḡannu bi-zahrati d-dunyā ḡunūnan
wa-ufnī l-‘umra fī-hā bi-t-tamannī
- 7 wa-bayna yaday-ya muḥtabasun taqilun
ka-an-nī qad du‘itu la-hu ka-an-nī
- 8 wa-law an-nī ṣadaqtu z-zuhda fī-hā
qalabtu li-ahli-hā ḡahra l-miḡanni

- 1 *Boże mój, nie dręcz mnie, bo przecie,
co było mą winą, wyznałem.*
- 2 *Łaski Twej tylko błagać mogę,
ufając, że łaskę okażesz.*
- 3 *Ileż to razy w grzech popadłem,
a Tyś mi łaskaw, Tyś zyczliwy.*
- 4 *Gdy żal za grzechy w sobie wzbudzam,
zębami zgrzytam, palce gryzę.*
- 5 *Choć ludzie o mnie dobrze myślą,
bez łaski Twej najgorszym będę.*
- 6 *Świata urokiem omamiony
brnę całe życie żądny więcej.*
- 7 *Przedemną zaś pustelnia sroga,
jakobym do niej był wezwany.*
- 8 *Gdybym prawdziwie był ascetą,
od świata uciech byłbym tarczą.*

Abū al-‘Atāhiya zmarł za panowania kalifa Al-Mu‘taṣima. Co do roku jego śmierci istnieją rozbieżności. Autor *Al-Aḡānī*, powołując się na różne relacje, wymienia trzy daty, z których za najbardziej wiarygodną uchodzi rok 210 hidżry (AD 825) przytoczony za historykiem Aṣ-Ṣūlim powołującym się z kolei na syna poety Muḥammada. Na swoim grobie miał Abū al-‘Atāhiya polecić umieszczenie następującego epitafium:

أُذُنَ حَيٍّ تَسْمَعِي إِسْمَعِي ثُمَّ عِي وَعِي 1
أَنَا رَهْنٌ بِمَضْجَعِي فَاحْذَرِي مِثْلَ مَصْرَعِي 2

أَجْنُ بَرْهَرَةَ الدُّنْيَا جُنُونًا وَأَقَطَعَ طَوْلَ عُمْرِي بِالتَّمْتِي 5
وَلَوْ أَنِّي صَدَقْتُ الرَّهْدَ عَنْهَا فَلَبِثْتُ لِأَهْلِهَا ظَهَرَ الْمِجَنِّ 6
يَظُنُّ النَّاسُ بِي خَيْرًا وَأَنِّي لَشَرُّ النَّاسِ إِنْ لَمْ تَعْفُ عَنِّي 7

عِشْتُ تَسْعِينَ حِجَّةً أَسْلَمْتَنِي لَمْضَجِي 3
 كَمْ تَرَى الْحَيَّ ثَابِتاً فِي دِيَارِ التَّرْعُوعِ 4
 لَيْسَ زَادٌ سِوَى التَّقَى فَخُذِي مِنْهُ أَوْ دَعِي⁸⁷ 5

- 1 uḍna ḥayyin tasamma^ʿ
 isma^ʿī ṭumma ^ʿī wa-^ʿī
- 2 anā rahnun bi-maḍḡa^ʿ-ī
 fa-ḥḍarī miṭla maṣra^ʿ-ī
- 3 ^ʿištu tis^ʿīna ḥiḡḡatan
 aslamat-nī li-maḍḡa^ʿ-ī
- 4 kam tarā l-ḥayya ṭābitan
 fī diyāri t-taza^ʿzu^ʿī
- 5 laysa zādun siwā t-tuqā
 fa-ḥuḍī min-hu aw da^ʿī

- 1 *Uszy żywych, posłuchajcie!*
 Słuchajcie i spamiętajcie!
- 2 *Jam do łoża jest przykuty,*
 strzeżcie się takiego zgonu.
- 3 *Dziewięćdziesiąt żyłem wiosen,*
 aż spocząłem na tym łożu.
- 4 *Bo któż pośród żywych wieczny*
 na wzburzonym tym padole?
- 5 *Nie ma strawy nad nabożność,*
 weźże więc ją albo... zostaw.

Pochowany został w zachodniej części Bagdadu, nieopodal tzw. kładki olejarzy (*qanṭarat az-zayyātīn*)⁸⁸. Już wkrótce po jego śmierci mówiono, że podobnie jak Baššār Ibn Burd (714-784) i As-Sayyid al-Ḥimyarī (723-789) był tak płodnym poetą, iż nikomu nie udało się zebrać całej jego twórczości⁸⁹.

⁸⁷ Al-Isfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 111. Według autora *Al-Aḡānī* syn poety zaprzeczał, jakoby taka była ostatnia wola jego ojca. Šukri Fayṣal nie włączył tego wierszyka do swojej antologii Abū al-ʿAtāhiyi, lecz ograniczył się tylko do przytoczenia go w przypisie (s. 231). Natomiast u Al-Bustāniego pominięty został 4 wers, zaś drugi hemistych wersu 3 zastąpiony został drugim hemistychem pominiętego wersu 4 (Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 268).

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 1-2.

MARNOŚĆ NAD MARNOŚCIAMI...

W poezji o charakterze refleksyjno-filozoficznym stanowiącej, jak już wspomniano, zdecydowaną większość spuścizny twórczej Abū al-^cAtāhiyi motywem przewodnim, który tchnie niemal ze wszystkich utworów jest obraz śmierci. Najczęściej śmierć wyartykułowana bywa dosłownie jako *mawt* (rzadziej *ḥatf*), ale obecna jest także w tematach pochodnych, jak *mamāt* (dosłownie czas lub miejsce śmierci albo miejsce pochówku), *mayyit* i *mayt* (l. mn. *mawtā*, *amwāt*) – zmarły, *mumīt* – śmiertelny, śmiercionośny oraz innych określeń związanych z umiarem, jak np. *ḡīfa* (l. mn. *ḡiyaf*, *aḡyāf*) – trup.

Niemal równie często sięga Abū al-^cAtāhiya po metonimiczne określenie śmierci, jakim jest *maniyya* (l. mn. *manāyā*). Stosowane ono było z upodobaniem już przez poetów okresu przedmuzułmańskiego. Łączy się ze starym semickim rdzeniem *mnw/y* oznaczającym liczenie. Przywodzi na myśl słynne biblijne „mane, tekkel, fares”, czyli: „policzone, zważone, rozproszone” (hebr. מנא מנא תקל ופרסין – *mənē, mənē, təqēl ūpārsin*). Bowiem śmierć to Pani Losu, Pani Przeznaczenia, Pani Dni Policzonych⁹⁰. Na gruncie języka arabskiego wywodzący się z tego rdzenia czasownik *manā* wraz ze swoimi tematami pochodnymi jak *al-manā*, *al-mānī*, *al-maniyya* przyjął znaczenie nieodwracalnego biegu wydarzeń, wyroczni losu, fatum. Zaś słowo *maniyya* stało się właściwie synonimem *qadar* (l. mn. *aqdār*) czy *qadā*², podobnie zresztą jak słowo *ḥimām* pojawiające się także często w wierszach Abū al-^cAtāhiyi, a oznaczające fatum śmierci. Wskazuje na to Ibn Manzūr (1232-1311) w swoim wokabularzu *Lisān al-^cArab*, dodając, że *manāyā* to zdarzenia, które przybliżają człowieka do śmierci, na co przytacza następujący fragment wiersza przypisywanego poecie imieniem Abū Du²ayb al-Hudālī żyjącemu na przełomie szóstego i siódmego stulecia:

مَنَابَا يُقَرِّبُنَ الْحُتُوفَ لِأَهْلِهَا جِهَارًا وَيَسْتَمَعِينَ بِالْأَنْسِ الْجَبَلِ⁹¹

Manāyā yuqarribna l-ḥutūfa li-ahli-hā
ḡihāran wa-yastamti^cna bi-l-anasi l-ḡabli

⁹⁰ Warto przypomnieć, że także imię Manāt czczonej w przedislamskiej Arabii, jednej z najważniejszych bogiń w starożytnym semickim panteonie, łączy się z tym znaczeniem.

⁹¹ Ibn Manzūr, *Lisān al-^cArab al-muḥīṭ*, red. Yūsuf Ḥayyāt, Bayrūt [b.d.w.], hasło *mny*, *Dīwān al-Hudāliyyin*, t. 1, Al-Qāhira 1995, s. 38.

*Losy plemię ludzkie przybliżają niechybnie
do kresu, mnogością ludzi się napawając.*

O tym, że przeznaczenie rozumiane było przez Arabów jako spłot złych zdarzeń, świadczy ponadto stosowane często właśnie w znaczeniu fatum, także przez Abū al-[°]Atāhiyę, określenie *ḥādītāt* lub *ḥawādīt* (l. mn. od *ḥādīṭa*), oznaczające dosłownie zdarzenia, a w domyśle – złe zdarzenia.

W przedmuzułmańskiej poezji *maniyya* nie ma jednoznacznego wyobrażenia czy też jakiejś ustalonej postaci śmierci. Przeważnie jawi się ona jako istota o bliżej nieokreślonym kształcie, która raz popycha człowieka do grobu, przeszywając go strzałą, innym zaś razem podaje mu kielich ze śmiertelnym napojem bądź zastawia nań pułapkę czy też wita konającego po drugiej stronie linii życia⁹². Może też wcielić się w przypominającą lwa krwiożerczą bestię, rozszarpującą pazurami ciało swej ofiary, jak w innym wierszu Abū Dū[°]ayba al-Hudālięgo:

وَإِذَا الْمَيِّتَةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا أَلْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ⁹³

wa-idā l-maniyyatu anšabat aẓfāra-hā
alfayta kulla tamīmatin lā tanfa[°]u

*A kiedy śmierć nieubłagana zatopi swe szpony,
Przekonasz się, że nic nie warte wszelkie talizmany.*

Innym określeniem jakim chętnie posługuje się Abū al-[°]Atāhiya (podobnie zresztą jak całe pokolenia arabskich poetów przed nim), a niosącym w sobie również konotację śmierci, jest *dahr*. Słowo to, semantycznie równoważne z *ḥin* i oznaczające pierwotnie długi okres czasu lub wieczność, nabrało później sensu przenośnego, jakim jest przeznaczenie, czyli „Pan Czasu”. Ten metaforyczny odciśnięcie znaczeniowy rozszerzył się też na inne wyrazy oznaczające upływ czasu, jak *zamān* (dosł. „czas”) lub *ayyām* („dni”).

Śmierć to także *fanā[°]*, czyli zagłada lub unicestwienie, albo *radā*, czyli zguba lub zniszczenie. Innym razem jest to *baliyya* (l. mn. *balāyā*) lub *bilā*, co w dosłownym tłumaczeniu oznacza nieszczęście lub ciężkie doświadczenie losu.

Pojęciu śmierci w wierszach poety z [°]Ain at-Tamar towarzyszą liczne jej atrybuty. To przede wszystkim synonimy grobu (*qabr*, l. mn. *qubūr*): *lahd* (l. mn. *luḥūd*, *alḥād*) – mogiła, *ḥufra* – dół, *maṭwā* – miejsce spoczynku, *ṭarā* – ziemia (dosł. gleba, wilgotna ziemia), *turāb* – proch, ziemia, *maqbara* (l. mn. *maqābir*) – cmentarz, *na[°]ṣ* – maryl, *ḡināza* – maryl, pogrzeb, *ḡuṭṭa* – trup, *dafn* – pochowanie (dosł. zakopanie). Ale także całun (*kafn*, l. mn. *akfān*), odprowadzanie zwłok (*taṣyī[°]*), obwieszczenie zgonu (*na[°]ṭ*), zmartwychwstanie (*al-qiyāma*), Sąd Ostateczny (*al-ḥisāb*).

⁹² Th. Nödeke, *Arabs (Ancient)*, [w:] *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, ed. J. Hastings, t. 1, Edinburgh 1908, s. 661; D. C. Mor, *A Matter of Fate: The Concept of Fate in the Arab World as Reflected in Modern Arabic Literature*, Oxford 2001, s. 48.

⁹³ Ibn Manzūr, *op. cit.*, hasło *mny*; *Dīwān al-Hudāliyyin*, *op. cit.*, t. 1, s. 3; Abū Dū[°]ayb al-Hudālī [w:] *Al-Mufaḍḍal Ad-Dabbī, Al-Mufaḍḍaliyyāt*, red. Aḥmad Muḥammad Šākir, 'Abd as-Salām Muḥammad Harūn, Bayrūt 1964, s. 422.

Aby przekonać się, w jak wielkim stopniu twórczość Abū al-^cAtāhiyi przeżyta jest motywami śmierci i przeznaczenia, warto przyjrzeć się następującemu zestawieniu statystycznemu dotyczącemu antologii jego wierszy (642 utwory obejmujące prawie pięć tysięcy wersów)⁹⁴:

Słowo	Liczba wystąpień
<i>mawt</i> i inne tematy pochodne (<i>mamāt, mayt, mayyit, yamūt, mumīt</i>) ⁹⁵	± 500
<i>qabr, maqbara</i>	± 90
<i>maniyya</i>	± 105
<i>dahr</i>	± 145
<i>fanā</i> ⁷ i odpowiedniki werbalne (<i>yafnā, yufnī</i>)	± 55
<i>hādītāt</i> (<i>hawādīt, hidtān</i>)	± 60
<i>baliyya</i> i odpowiedniki werbalne (<i>yablā, yublī</i>)	± 85

Wiersze refleksyjno-filozoficzne Abū al-^cAtāhiyi są niczym jedno wielkie kazanie, którego osią i głównym przesłaniem jest bezsilność człowieka wobec nieuchronności śmierci. Bezsilność tę w sposób plastyczny i jednocześnie bardzo skondensowany ilustruje następujący wers:

سَيْلِحِقْنِي حَادِي الْمَنَايَا بِمَنْ مَضَى أَخَذْتُ شِمَالاً أَوْ أَخَذْتُ يَمِيناً⁹⁶

sa-yulḥiqu-nī hādī l-manāyā bi-man maḍā
aḥaḍtu šimālan aw aḥaḍtu yamīnā

*Poganiacz losu mnie zagna do tych, co odeszli,
czy bym w lewo odskoczył, czy odskoczyłbym w prawo.*

W metaforze tej los człowieka ukazuje się jako ściśle wytyczony trakt karawany zmierzającej do z góry ustalonego celu. Nikt z jej uczestników nie może się wymknąć. Czuwa nad tym bliżej nienazwany poganiacz i przewodnik zarazem, który wyznaczył szlak wędrówki. Można się tylko domyślać, że jest nim sam Stwórca.

W przekonaniu poety umieranie zaczyna się wraz z pierwszym oddechem człowieka. Reszta jest już tylko odliczaniem aż do ostatniego tchnienia. Paradoksalnie więc życie jest w rzeczywistości umieraniem:

1 حَيَاتِكَ أَنْفَاسٌ تُعَدُّ فَكَلَّمَا مَضَى نَفْسٌ مِنْهَا نَقَصَتْ بِهَا جُزْءًا
2 يُمِيتُكَ مَا يُحْيِيكَ فِي كُلِّ سَاعَةٍ وَيَحْدُوكَ حَادٍ مَا يُرِيدُ بِكَ الْهُزْءًا⁹⁷

⁹⁴ Statystyka ta dotyczy zbioru *Diwān Abī al-^cAtāhiya* pod red. Karama al-Bustāniego.

⁹⁵ W tym oczywiście formy liczby mnogiej rzeczowników oraz formy koniugacyjne. Dotyczy to wszystkich pozostałych wyrazów tego zestawienia.

⁹⁶ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 431; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 383.

⁹⁷ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 14; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 18.

- 1 ḥayātu-ka anfāsun tu^caddu fa-kullamā
maḍā nafasun min-hā naqāṣta bi-hā ġuz^ʿā
2 yumītu-ka mā yuḥyī-ka fī kulli sā^catin
wa-yaḥdū-ka ḥādin mā yurīdu bi-ka l-huz^ʿā

- 1 *Życie to oddechy, a te są zliczone,
i z każdym twym tchnieniem nieco go ubywa.*
2 *Co ci życie daje, to cię i zabija,
kto cię zaś prowadzi, nie chce twojej hańby.*

Przychodzimy na świat po to, by umrzeć. Wszystko, co czynimy, wszystko, co tworzymy, podporządkowane jest śmierci. W każdej chwili świat nasz może się rozpaść i obrócić się wniwecz:

غَدًا تَخْرَبُ الدُّنْيَا وَيَذْهَبُ أَهْلُهَا جَمِيعًا وَتُطْوَى أَرْضُهَا وَسَمَائُهَا⁹⁸

gadan taḥrabu d-dunyā wa-yaḥhabu ahlu-hā
ġami^can wa-tuṭwā arḍu-hā wa-samā^ʿu-hā

- Jutro świat w ruinę pójdzie i cała ludzkość
zginie, a ziemia z niebem pospołu się zewrze.*

A skoro tak, to powstaje fundamentalne pytanie o sens ludzkiego tworzenia i pogoni za pomnażaniem ziemskich dóbr:

لِدُوا لِلْمَوْتِ وَأَبْنَاوَا لِلْخَرَابِ فَكُلُّكُمْ يَصِيرُ إِلَى تَبَابٍ 1
لِمَنْ نَبْنِي وَنَحْنُ إِلَى تُرَابٍ نَصِيرُ كَمَا خُلِقْنَا مِنْ تُرَابٍ⁹⁹ 2

- 1 lidū li-l-mawti wa-bnū li-l-ḥarābi
fa-kullu-kum yaṣīru ilā tabābi
2 li-man nabnī wa-naḥnu ilā turābin
naṣīru kamā ḥuliqnā min turābi
1 *Ródcie się dla śmierci, dla ruin budujcie
wszyscy ku zatraceniu wszak podążacie.*
2 *Komuż nam budować, gdy w proch się obrócim,
tak jakeśmy z prochu stworzeni zostali.*

Pytanie to nie pozostaje bez odpowiedzi. W tym samym utworze, kilkanaście wersów dalej poeta konkluduje, choć słowa jego dalekie są od ducha optymizmu:

وَمَهْمَا دُمْتُ فِي الدُّنْيَا حَرِيصًا فَإِنِّي لَا أُوَفِّقُ لِلصَّوَابِ¹⁰⁰

wa-mahmā dumtu fi d-dunyā ḥariṣan
fa-in-nī la uwaffaqu li-ṣ-ṣawābi

⁹⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 14; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 4.

⁹⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 46; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 33 (w klauzuli w. 1 jest ذهاب).

¹⁰⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 47; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 34.

*Jakkolwiek bym w życiu starań dokładał,
nigdy cnego celu dopiąć nie zdołam.*

Wobec śmierci nikt nie może czuć się uprzywilejowany. Na dnie mogiły, pod nagrobnym kopczykiem, w cieniu majestatycznego grobowca taki sam los czeka najpotężniejszego króla i władcę jak i najnędnieszego z niewolników. Każdy z nich w końcu rozpadnie się w pył.

مَنْ مَاتَ فَاتَ وَفِي الْمَقَابِرِ يَسْتَوِي تَحْتَ التُّرَابِ رَفِيعُهُ وَوَضِيعُهُ¹⁰¹

man māta fāta wa-fi l-maqābiri yastawī
taḥta t-turābi rafīʿu-hu wa-waḍīʿu-hu

*Kto zmarł, przeminął, a w grobach pod piachem
ten, co był możny, maluczkiemu równy.*

Według Abū al-ʿAtāhiyi jest jednak jeszcze inny, znacznie bardziej dolegliwy rodzaj śmierci. To śmierć przez zapomnienie, wymazanie z ludzkiej pamięci lub ostracyzm ignorancji i obojętności.

مِنَ النَّاسِ مَيِّتٌ وَهُوَ حَيٌّ بِذِكْرِهِ وَحَيٌّ سَلِيمٌ وَهُوَ فِي النَّاسِ مَيِّتٌ¹⁰²

mina n-nāsi maytun wa-hwa ḥayyun bi-ḍikri-hi
wa-ḥayyun salīmun wa-hwa fi n-nāsi mayyitu

*Są ludzie umarli, choć w pamięci wciąż żywi,
są też żywi i krzepcy, choć dla ludzi martwi.*

Konstatacja, iż ludzka egzystencja jest właściwie formą umierania, nasuwa poecie jeszcze jedną refleksję: jak to się dzieje, że ludzie, mimo świadomości, że z każdą chwilą ich życie zbliża się ku nieubłaganemu końcowi, potrafią się tym w ogóle nie przejmować, ciesząc się życiem i bawiąc w najlepsze, zamiast się trapić i pogrążyć w smutku. To kolejny paradoks, który musi budzić nieustanne zdumienie i trwogę kogoś, kto filozoficznie spogląda na życie przez pryzmat śmierci i Ostatecznego Sądu, który ma po niej nastąpić.

1 أَنَلَّهُوْ وَأَيَّامُنَا تَذْهَبُ وَنَلْعَبُ وَالْمَوْتُ لَا يَلْعَبُ
2 عَجِبْتُ لِذِي لَعِبٍ قَدْ لَهَا عَجِبْتُ وَمَا لِي لَا أَعْجَبُ
3 أَنَلَّهُوْ وَيَلْعَبُ مَنْ نَفْسُهُ تَمُوتُ وَمَنْزِلُهُ يَخْرُبُ¹⁰³

1 a-nalhū wa-ayyāmu-nā taḍhabu
wa-nalʿabu wa-l-mawtu lā yalʿabu

¹⁰¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 272; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 233.

¹⁰² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 75; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 73.

¹⁰³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 51; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 38.

- 2 ʿaġibtu li-dī laʿibin qad lahā
 ʿaġibtu wa-mā li-ya lā aʿġabu
 3 a-yalhū wa-yalʿabu man nafsu-hu
 tamūtu wa-manzilu-hu yaḥrabu

- 1 Czyż nam się weselić, gdy dni odchodzą,
 czyż nam się bawić, gdy śmierć się nie bawi?
 2 Dziwię się temu, kto igra i hula,
 dziwię się, a czemuż mam się nie dziwić?
 3 Jakże tu igrać i hulać, gdy dusza
 kona, a dom twój w ruinę popada?

Naturalną konsekwencją takiej postawy był imperatyw przestrzegania i napominania. Abū al-ʿAtāhiya wciela się w rolę nauczyciela i mentora niestrużenie przypominającego o sprawach ostatecznych. Jego *zuhdiyyāt* to z jednej strony uporczywie powtarzany apel *memento mori*, a z drugiej strony skondensowany traktat eschatologiczny.

a)

يا باني الدارِ المُعدِّ لها ماذا عمِلتَ لِدارِكَ الأخرى 1
 وَمُمَهِّدَ الفُرْشِ الوَثيرةِ لا تُغْفِلُ فِرَاشَ الرِّقْدَةِ الكُبْرَى¹⁰⁴ 2

- 1 yā bāniya d-dāri l-muʿidda la-hā
 māḍā ʿamilta li-dāri-ka l-uḥrā
 2 wa-mumahhida l-furuši l-watirati lā
 tuġfil firāša r-raqdati l-kubrā

- 1 Ty, co dom stawiasz i przysposabiasz,
 cóżeś dla domu wiecznego zrobił?
 2 Ty, co poście miękkie gotujesz,
 bacz na poście swoje ostatnie.

b)

فَلا بُدَّ مِنْ مَوْتٍ وَلا بُدَّ مِنْ بَلِيٍّ وَلا بُدَّ مِنْ بَعْثٍ وَلا بُدَّ مِنْ حَشْرِ 1
 وَإِنَّا لَنَبْلَى سَاعَةً بَعْدَ سَاعَةٍ عَلَي قَدَرٍ لِلَّهِ مُخْتَلِفٍ يَجْرِي¹⁰⁵ 2

- 1 fa-lā budda min mawtin wa-lā budda min bilan
 wa-lā budda min baʿtin wa-lā budda min ḥašri
 2 wa-in-nā lā-nablā sāʿatan baʿda sāʿatin
 ʿalā qadarin li-l-Lāhi muḥtalifin yaġrī

- 1 Bo trzeba śmierci, bo trzeba zagłady,
 trzeba zmartwychwstania i Sądu trzeba.
 2 Z każdą godziną do zagłady bliżej,
 różne ku Bogu ścieżki losu wiodą.

¹⁰⁴ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 23; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 10.

¹⁰⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 174; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 147.

c)

1 وَسَقَامٌ ثُمَّ مَوْتُ نَازِلٌ ثُمَّ قَبْرٌ وَنُزُولٌ وَجَلْبٌ
 2 وَحِسَابٌ وَكِتَابٌ حَافِظٌ وَمَوَازِينُ وَنَارٌ تَلْتَهُمْ
 3 وَصِرَاطٌ مَنْ يَقَعُ عَنْ حَدِّهِ فَالِي خِزْيٍ طَوِيلٍ وَنَصَبٍ¹⁰⁶

- 1 wa-saqāmun tumma mawtun nāzilun
 tumma qabrun wa-nuzūlun wa-ǧalab
 2 wa-ḥisābun wa-kitābun ḥāfiẓun
 wa-mawāzīnu wa-nārun taltahib
 3 wa-ṣirāṭun man yaqaʿ ʿan ḥaddi-hi
 fa-ilā ḥizyin ṭawilin wa-naṣab

- 1 *I tak wpierv choroba, potem śmierć nadchodzi,
 grób i pochowanie, i lamentów wrzawa.*
 2 *A potem Dzień Sądu i księga uczynków,
 potem dusz ważenie, ogień gorejący*
 3 *I kładka niż włos węższa, a kto z niej spadnie,
 ten na potępienie i wieczne katusze.*

Obraz końca świata nakreślony w tych wersach odpowiada w zasadzie wizji mużułmańskiej; rejestr uczynków, jaki każdy ze wskrzeszonych otrzyma na Sądzie, ważenie dusz na szali niebiańskiej wagi, oczyszczenie w płomieniach, przejście wąskim mostem (*ṣirāṭ*) ponad ogniem Gehenny. Podobne wątki obecne są także w judaizmie, chrześcijaństwie czy mazdaizmie.

To właśnie owa perspektywa piekielnych męczarni za przewiny w życiu doczesnym oraz marność i przemijalność człowieka bytowania na ziemskim padole¹⁰⁷ nie pozwalają poecie na obojętność. Odczuwa głęboką potrzebę naprawiania świata, zdając sobie sprawę, iż został obdarowany narzędziem o wyjątkowej mocy sprawczej – poetyckim słowem. Choć nie mówi tego wprost, odnosi się wrażenie, że upatruje w tym palec Boży i misję swojego życia, które traktuje jako ziemską peregrynację.

1 النَّاسُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا عَلَى سَفَرٍ وَعَنْ قَرِيبٍ بِهِمْ مَا يَنْقُضِي السَّفَرَ
 2 فَمِنْهُمْ قَانِعٌ رَاضٍ بِعَيْشَتِهِ وَمِنْهُمْ مُوسِرٌ وَالْقَلْبُ مُفْتَقِرٌ¹⁰⁸

- 1 an-nāsu fī ḥāḍihī d-dunyā ʿalā safarin
 wa-ʿan qarībin bi-him mā yanqaḍī s-safaru
 2 fa-min-humu qāniʿun rāḍin bi-ʿīšati-hi
 wa-min-humu mūsirun wa-l-qalbu muftaqiru

- 1 *Ludzkość na tym świecie niby w podróży
 a podróż ta rychło kresu dobiegnie.*

¹⁰⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 43; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 30 (zamiast *wa-saqāmun* jest *a-saqāmun*, zamiast *nuzūl* jest *nušūr*, zamiast *yaqaʿ* jest *yazul*).

¹⁰⁷ Pierwotne znaczenie ar. *ad-dunyā* to coś nisko położonego, czyli właśnie padół.

¹⁰⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 181; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 154.

- 2 *Jeden z życia swego rad jest i kontent,
Inny zamożny a sercem ubogi.*

Dlatego też, przypominając ustawicznie o nieuniknionej śmierci, wzywa każdego do prostowania ścieżek życia poprzez autorefleksję, pokorę, modlitwę i jałmużnę:

a)

يا نَفْسُ تُوْبِي قَبْلَ أَنْ	1
لا تَسْتَطِيعِي أَنْ تَتُوْبِي	
وَاسْتَغْفِرِي لِذُنُوبِكَ الرَّحْمَنَ	2
غَفَّارَ الذُّنُوبِ	
أَمَّا الْحَوَادِثُ فَالرِّيَا	3
حُ بِهِنَّ دَائِمَةُ الْهُمُوبِ	
وَالْمَوْتُ خَلْقٌ وَاحِدٌ	4
وَالْخَلْقُ مُخْتَلِفُ الضَّرُوبِ ¹⁰⁹	

- 1 yā nafsū tūbī qabla an
lā tastaṭīʿī an tatūbī
2 wa-stağfirī li-ḡunūbī-ki r-
raḥmāna ġaffāra ḡ-ḡunūbī
3 ammā l-ḡawādiṭu fa-r-riyā
ḡu bi-hinna dāʾimatu l-hubūbī
4 wa-l-mawtu ḡalqun wāḡidun
wa-l-ḡalqu muḡtalifu ḡ-ḡurūbī

- 1 *O duszo! Skruczę okazaż, póki
skruczę okazać możesz jeszcze.*
2 *Odpuszczenia win swoich błagaj
Miłosiernego, Łaskawego.*
3 *Wszak losu złe wyroki wichry
napędzają nam bez ustanku.*
4 *Śmierć jedną wszelako ma postać,
postać, co różne ma oblicza.*

b)

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِقَوْتِهَا بِطَهْوَرِهَا	1
وَمِنَ الضَّلَالِ تَفَاوُثِ الْمِيقَاتِ	
وَإِذَا اتَّسَعَتْ بِرِزْقِ رَبِّكَ فَاجْعَلْنَ	2
مِنهُ الْأَجَلَ لِأَوْجِهِ الصَّدَقَاتِ	
فِي الْأَقْرَبِينَ وَفِي الْأَبَاعِدِ تَارَةً	3
إِنَّ الزَّكَاةَ قَرِينَةُ الصَّلَوَاتِ ¹¹⁰	

- 1 aqimi ṣ-ṣalāta li-waḡti-hā bi-ṡahūri-hā
wa-mina ḡ-ḡalāli tafāwutu l-mīqāti
2 wa-iḡā ttasaʿta bi-rizqi rabbi-ka fa-ġʿalan
min-hu l-aḡalla li-awḡuhi ṣ-ṣadaqāti
3 fi l-aqrabīna wa-fi l-abāʿidi tāratan
inna z-zakāta qarīnatu ṣ-ṣalawāti

- 1 *Módl się, gdy czas modlitwy, i czystość zachowaj,
bo grzech to nakazanej pory nie dochować.*

¹⁰⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 56; Śukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 44.

¹¹⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 79; Śukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 59.

- 2 *Gdy cię Pan twój obdarzy łaski obfitością,
uczyni z niej dla jałmużny najlepszy pożytek.*
3 *Tak dla tych, co najbliżsi, jak i dla najdalszych;
wiedz bowiem, że jałmużna siostrą jest modlitwy.*

c)

1 اِصْبِرْ لِكُلِّ مُصِيبَةٍ وَتَجَلَدٍ وَاَعْلَمْ بِأَنَّ الْمَرَّةَ غَيْرُ مُخَلَّدٍ 1
2 أَوْ مَا تَرَى أَنَّ الْمَصَائِبَ جَمَّةٌ وَتَرَى الْمَنِيَّةَ لِلْعِبَادِ بِمَرْصَدٍ 2
3 مَنْ لَمْ يُصَبِّ مِمَّنْ تَرَى بِمُصِيبَةٍ هَذَا سَبِيلٌ لَسْتُ فِيهِ بِمُفْرَدٍ 3
4 وَإِذَا ذَكَرْتَ الْعَابِدِينَ وَذُلَّهُمْ فَاجْعَلْ مَلَذَكَ بِالْإِلَهِ الْأَوْحَدِ¹¹¹ 4

- 1 işbir li-kulli muşibatın wa-tağalladi
wa-°lam bi-anna l-mar'a gayru muğalladi
2 aw mā tarā anna l-maşā'iba ġammaturun
wa-tarā l-maniyyata li-l-°ibādi bi-marşadi
3 man lam yuşab mimman tarā bi-muşibatın
hāğā sabilun lasta fi-hi bi-mufradi
4 wa-iğā ðakarta l-°ābidīna wa-ğulla-hum
fa-ğ°al malāğā-ka bi-l-ilāhi l-awğadi

- 1 *Zdierz wszelką zgryzotę i ducha nabierz,
i wiedz, że człowiek nieśmiertelnym nie jest.*
2 *Widzisz przecie, że zgryzot jest bez liku,
i wiesz, że śmierć na oku ma ród ludzki.*
3 *Któż z tobie znanych nie doznał zgryzoty?
Taki to los już, a tyś nie wyjątkiem.*
4 *Wspomnij na bliźnich i ich poniżenie
i w Bogu Jedynym ucieczki szukaj.*

Poeta przestrzega jednocześnie przed złudną nadzieją, że popełniane winy mogą umknąć Boskiej sprawiedliwości. Odradza też poleganie wyłącznie na ufności w nieskończone miłosierdzie Stwórcy:

1 فَإِذَا دَعَتَكَ إِلَى الْخَطِيئَةِ شَهْوَةٌ فَاجْعَلْ لِطَرْفِكَ فِي السَّمَاءِ سَبِيلًا 1
2 وَخَفِ الْإِلَٰهَ فَإِنَّهُ لَكَ نَاطِرٌ وَكَفَى بِرَبِّكَ زَاجِرًا وَسَوْوَلًا 2
3 مَاذَا تَقُولُ عَدَاً إِذَا لَاقَيْتُهُ بِصَغَائِرٍ وَكَبَائِرٍ مَسْؤُولًا 3
4 لَا تَرَكْنَنِّي إِلَى الرَّجَاءِ فَإِنَّهُ خَدَعَ الْقُلُوبَ وَضَلَّلَ الْمُعَقُّولًا¹¹² 4

- 1 fa-iğā ða°at-ka ilā l-ğatī°ati şahwatun
fa-ğ°al li-ğarfi-ka fi s-samā°i sabilā
2 wa-ğafi l-llāha fa-inna-hu la-ka nāzirun
wa-kafā bi-rabbi-ka zāğiran wa-sa°ulā

¹¹¹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 129; Şukri Fayşal, *op. cit.*, s. 110-111 – ostatni wers różni się:

وَإِذَا ذَكَرْتَ مُحْتَمِدًا وَمُصَابَهُ فَادْكُرْ مُصَابَكَ فِي النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ

¹¹² Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 349; Şukri Fayşal, *op. cit.* s. 309.

- 3 mādā taqūlu ġadan idā lāqayta-hu
bi-saġā²irin wa-kabā²irin mas²ulā
4 lā tarkananna ilā r-raġā²i fa-inna-hu
ħada^a l-qulūba wa-ḡallala l-ma^cqulā

- 1 *Kiedy cię żądzą do grzechu popycha,
spraw, by twe oczy ku niebu się wzniosły.*
2 *I Boga bój się, bo on na cię patrzy,
oszczędź Panu swemu błagań i gniewu.*
3 *Co jutro powiesz, kiedy z Nim się spotkasz
lekkim i ciężkim obarczony grzechem?*
4 *Nadziei się nie poddawaj, boć ona
serca tumani i rozsądek ludzi.*

Poczucie brzemienia grzechów, jakie towarzyszyć będzie człowiekowi, kiedy w Dniu Sądu stanie przed obliczem Stwórcy oraz świadomość nieuniknionej kary będą tak dojmujące, że niejeden wolałby nie zostać wskrzeszonym:

1 فَلَوْ أَنَّا إِذَا مِتْنَا تُرِكْنَا لَكَانَ الْمَوْتُ رَاحَةً كُلَّ حَيٍّ
2 وَلَكِنَّا إِذَا مِتْنَا بُعِثْنَا وَنُسْأَلُ بَعْدَهُ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ¹¹³

- 1 fa-law an-nā idā mutnā turiknā
la-kāna l-mawtu rāħata kulli ħayyi
2 wa-lākin-nā idā mutnā bu^citnā
wa-nus²alu ba^cda-hu ^can kulli šayyi

- 1 *Gdybyśmy, umarli, porzuceni byli,
to śmierć dla każdego byłaby wytchnieniem.*
2 *Ale nam po śmierci przyjdzie wszak zmartwychwstać,
a wtenczas o wszystko będziemy pytani.*

Abū al-^cAtāhiya rozmyśla także nad własną śmiercią. Snuje ponurą wizję swojego pochówku. Z perspektywy grobu oczyma wyobraźni obserwuje, jak bliscy spią na niego grudy ziemi, a potem odchodzą, nie zwracając uwagi na jego niemy krzyk o ratunek.

1 كَأَنَّ الْأَرْضَ قَدْ طُوِيَتْ عَلَيَّا وَقَدْ أُخْرِجْتُ مِمَّا فِي يَدَيَا
2 كَأَنِّي يَوْمَ يَحْتَوِ الثَّرْبَ قَوْمِي مَهِيلاً لَمْ أَكُنْ فِي النَّاسِ حَيًّا
3 كَأَنَّ الْقَوْمَ قَدْ دَفَنُوا وَوَلَّوْا وَكُلُّ غَيْرٍ مُلْتَفِتٍ إِلَيَّا
4 كَأَنَّ قَدْ صِرْتُ مُنْفَرِداً وَحيداً وَمُرْتَهناً هُنَاكَ بِمَا لَدَيَا
5 كَأَنَّ الْبَاكِيَاتِ عَلَيَّ يَوْمًا وَمَا يُعْنِي الْبِكَاءُ عَلَيَّ شَيْئاً
6 ذَكَرْتُ مَنِيَّتِي فَبَكَيْتُ نَفْسِي أَلَا أَسْعِدُ أُخَيَّكَ أَيُّ أُخَيَّا¹¹⁴

¹¹³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 483; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 435.

¹¹⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 480; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 443.

- 1 kaʿanna l-arḍa qad tuwiyat ʿalay-yā
wa-qad uḥriḡtu mimmā fi yaday-yā
- 2 kaʿan-nī yawma yaḥtū t-turba qawm-ī
mahilan lam akun fi n-nāsi ḥayyā
- 3 kaʿanna l-qawma qad dafanū wa-wallaw
wa-kullun ḡayru multaḡitin ilay-yā
- 4 kaʿan qad širtu munfaridan waḥīdan
wa-murtahinan hunāka bi-mā laday-yā
- 5 kaʿanna l-bākiyāti ʿalay-ya yawman
wa-mā yuḡnī l-bukāʿu ʿalay-ya šayyā
- 6 ḡakartu maniyyat-ī fa-bakaytu nafs-ī
a-lā asʿid uḥayya-ka ay uḥayyā

- 1 *Jakby się ziemia nade mną zwarfła,
a wszystko, co mam, z ręk mi wydarto.*
- 2 *Jakbym, gdy krewni ziemię rzucają,
pod kurhanem się znalazł bez życia.*
- 3 *Jakby mnie, zakopawszy, precz poszli
i nikt w moją stronę nawet nie spojrzął.*
- 4 *Jakbym tam został sam, samiuteńki,
niczym samego siebie zakładnik.*
- 5 *Jakby płaczki łzy lały nade mną,
jakby daremne były lamentsy.*
- 6 *Śmierć swą ujrawszy, nad sobą płaczącę.
Pociesz brata swego... brata mego!*

Przytłoczonego tym obrazem poetę ogarnia niepohamowany żal. W poczuciu głębokiego wstydu na myśl, że kiedyś trzeba będzie przed Bogiem zdać sprawę ze swego grzesznego życia, wzbudza w sobie skruczę:

وما لَأَقِيْتُ مِنْ كَرِي	بَكَتْ عَيْنِي عَلَى ذَنْبِي	1
إِذَا مَا قَالَ لِي رَبِّي	فِيَا ذُلِّي وَيَا خَجَلِي	2
وَلَا تَخْشَى مِنَ الْعَتَبِ	أَمَا اسْتَحْيَيْتَ تَعْصِينِي	3
وَتَأْتِي فِي الْهَوَى قُرْبِي	وَتُخْفِي الذَّنْبَ مِنْ خَلْقِي	4
تَعُودُ إِلَى رِضَى الرَّبِّ ¹¹⁵	فَتُبُّ مِمَّا جَنَيْتَ عَمِي	5

- 1 bakat ʿayn-ī ʿalā ḡanb-ī
wa-mā lāqaytu min karb-ī
- 2 fa-yā ḡull-ī wa-yā ḡaḡal-ī
iḡā mā qāla l-ī rabb-ī
- 3 a-mā staḡyayta taʿšī-nī
wa-lā taḡšā mina l-ʿatbi
- 4 wa-tuḡfi ḡ-ḡanba min ḡalq-ī
wa-taʿbā fi l-hawā qurb-ī

¹¹⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 39; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 26.

5 fa-tub mimmā ḡanayta ʿasā
taʿūdu ilā riḡā r-rabbi

- 1 *Oczy me grzech mój optakują
i udręki, jakiem napotkał.*
- 2 *Jakiż to będzie wstyd i hańba,
kiedy mój Pan te słowa rzeknie:*
- 3 *„Czyż ci nie wstyd swojej krnąbrności,
czyż się nie lękasz potępienia?”*
- 4 *Przed mym jestestwem grzechy skrywasz?
W miłości bliskością mą gardzisz?”.*
- 5 *Żałuj przeto za twe przewiny,
abyś do łaski Pana wrócił.*

Ważnym drogowskazem na ścieżce wiodącej ku wieczności ma być asceza. Abū al-ʿAtāhiya z całą mocą podkreśla, iż rezygnacja z bałwochwalczego przywiązania do przemijających rzeczy materialnych oczyszcza umysł i serce, a tym samym otwiera człowieka na spotkanie z Wszechmocnym oraz na Jego nagrodę:

1 حَيْرٌ سَبِيلِ الْمَالِ تَفْرِيقُهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ وَتَمْزِيقُهُ
2 وَالذَّهْرُ لَا يَتَّقِي عَلَى أَهْلِهِ تَغْرِيبُهُ طَوْرًا وَتَشْرِيقُهُ
3 وَقَدْ أَرَى الْعَقْلَ إِذَا مَاصَفَا قَلَّتْ مِنَ الدُّنْيَا مَعَالِقُهُ
4 مَا كُلُّ مَنْ أُبْرِقَ تَأْدِيبُهُ يَغْرُبُنِي مَا عَشْتُ تَبْرِيقُهُ
5 مَنْ حَقَّقَ الْإِيمَانَ فِي قَلْبِهِ أَوْشَكَ مَا يَظْهَرُ تَحْقِيقُهُ¹¹⁶

- 1 ḡayru sabili l-māli tafriqu-hu
fi tāʿati l-Lāhi wa-tamziqu-hu
- 2 wa-d-dahiru lā yabqā ʿalā ahli-hi
taḡribu-hu ṭawran wa-tašriqu-hu
- 3 wa-qad arā l-ʿaqla idā mā šafā
qallat mina d-dunyā maʿāliqu-hu
- 4 mā kullu man abraqa taʿdibu-hu
yaḡurru-nī mā ʿištu tabriqu-hu
- 5 man ḡaqqāqā l-imāna fi qalbi-hi
awšaku mā yazharu taḡqiqu-hu

- 1 *Pieniądz zasię najlepiej precz rozrzucić,
posłuszny Bogu na strzępy go porwij.*
- 2 *Wszak czas człowieczy nie będzie trwać wiecznie
ani na zachodzie, ani na wschodzie.*
- 3 *Bowiem umysł, jeśli czystym się stanie,
niknie do świata jego przywiązanie.*
- 4 *I gdy kto nawet erudycją błyszczy,
ów błysk jego, pókim żyw, mnie nie zwiedzie.*

¹¹⁶ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 292; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 254 (zamiast أُبْرِقَ jest بُرِّقَ, zamiast أَوْشَكَ jest أَوْشَكَ ما يَظْهَرُ تَحْقِيقُهُ jest أَوْشَكَ ما يَظْهَرُ أَنْ يَظْهَرُ).

5 *Ten kto wiarą serce swoje wypełniał,
tego spełnienie widoczne już blisko.*

Przestrzega przy tym, że decyzja o wyrzeczeniu się mamony jest niełatwa nie tylko dlatego, że pociąga za sobą rezygnację z wielu zbytków, wygod, przyjemności i przyzwyczajzeń. Ubóstwo bowiem, nawet z wyboru, uszczupla zwykle grono przyjaciół, a temu, kto żyje ubóstwie, zmienia często sposób postrzegania bliźnich.

1 إِذَا قَلَّ مَالُ الْمَرْءِ قَلَّ صَدِيقُهُ وَضَاقَتْ بِهِ عَمَّا يُرِيدُ طَرِيقَهُ
2 وَقَصَّرَ طَرْفُ الْعَيْنِ عَنْهُ كِلَالَةً وَأَسْرَعَ فِيهَا لَا يُحِبُّ شَقِيقَهُ
3 وَذَمَّ إِلَيْهِ خِدْنَهُ طَعَمَ عُودِهِ وَقَدْ كَانَ يَسْتَحْلِيهِ حِينَ يَذُوقُهُ¹¹⁷

- 1 idā qalla mālu l-marʿi qalla ṣadiqu-hu
wa-dāqat bi-hi ʿamma yuridu tariqu-hu
2 wa-qaṣṣara ʿarfū l-ʿayni ʿan-hu kalālatan
wa-asraʿa fimā lā yuḥibbu šaʿīqu-hu
3 wa-ḍamma ilay-hi ḥidnu-hu ʿaṣma ʿūdi-hi
wa-qad kāna yastaḥli-hi ḥīna yaḍūqu-hu

- 1 *Gdy mało pieniędzy, to przyjaciół mało,
a i droga jest węższa, niżby się chciało.*
2 *I wzrok twój znużony, jakby nieco krótszy,
i bratu swemu czynisz, co mu niemiłe.*
3 *I kompan narzeka na smak twojej strawy,
choć gdy przedtem ją jadł, wyborną się zdała.*

Jednak to właśnie dawanie jest esencją człowieczeństwa i ono przede wszystkim winno być dla człowieka źródłem szczęścia. Niedzielenie się z tymi, którzy znajdują się w potrzebie jest w każdej sytuacji niepowetowanym zaniechaniem i w ostatecznym rozrachunku zapisane będzie po stronie przewin jako sprzeniewierzenie się woli Stwórcy. Stąd też za każdym razem, gdy na swojej drodze spotykamy kogoś, kto prosi o wsparcie, nawet, jeśli nam samym się nie przelewa, powinniśmy widzieć w tym dobrodziejstwo losu, kolejną szansę na to, by zrobić użytek ze swojego człowieczeństwa.

1 إِرْضَ بِالْعَيْشِ عَلَى كُلِّ حَالٍ تَتَسَعَّ فِيهِ وَإِنْ كَانَ صَنْكََا
2 خَيْرٌ أَيَّامِكَ إِنْ كُنْتَ تَدْرِي يَوْمَ تُغْشَى يُرْتَجَى الْخَيْرُ مِنْكَ
3 إِغْتَنِمَ حَاجَةً لِرَاجِيكَ فِيهَا قَبْلَ أَنْ يَغْنِيَهُ اللَّهُ عَنْكَ¹¹⁸

- 1 irḍā bi-l-ʿayši ʿalā kulli ḥālin
tattasiʿ fi-hi wa-in kāna ṣankā

¹¹⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 294; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 253.

¹¹⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 307; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 265 (zamiast حاجةً jest حاجاً – zmiana wprowadzona arbitralnie w celu skorygowania metrum).

- 2 ḥayru ayyāmi-ka in kunta tadrī
yawma tuġṣā yurtaġā l-ḥayru min-kā
3 iġtanim ḥāġatan li-rāġi-ka fi-hā
qabla an yaġniya-hu l-Lāhu ʿan-kā

- 1 *Jakby nie było, z życia się ciesz!*
Choć czasem ciężko, to masz co jeść.
2 *Bo fart twój nawet gdyś w opresji,*
że jest ktoś, kto cię o coś prosi.
3 *Więc proszącego racz obdarzyć,*
zanim sam Bóg cię w tym wyręczy.

Poeta-moralista bezlitośnie obnażał etyczną dwulicowość i religijny koniunkturalizm. Nie szczędził też krytyki tym, którzy w sposób bezwzględny wykorzystują swoją przewagę nad słabszymi oraz tym, którzy, zachłyszawszy się władzą, zapomnieli o zwykłej ludzkiej przyzwoitości:

a)

- 1 تَتُوبُ مِنَ الذُّنُوبِ إِذَا مَرَضْتَ وَتَرْجِعُ لِلذُّنُوبِ إِذَا بَرَيْتَا
2 إِذَا مَا الضُّرُّ مَسَّكَ أَنْتَ بَاكِ وَأَخْبْتُ مَا يَكُونُ إِذَا قَوَيْتَا¹¹⁹

1. tatūbu mina ḍ-ḍunūbi idā marīḍta
wa-tarġiʿu li-ḍ-ḍunūbi idā barīta
2. idā mā ḍ-ḍurru massa-ka anta bākin
wa-aḥbaṭu mā yakūnu idā qawīta
1 *Żałujesz za grzechy, kiedy zachorujesz*
a gdy wyzdrowiejesz, to do grzechów wracasz.
2 *Gdy zło cię dotyka, wtedy w płacz uderzasz,*
a gdyś mocarny, toś największy nikczemnik.

b)

- 1 سَكِرْتَ بِأَمْرَةِ السُّلْطَانِ جِدًّا فَلَمْ تَعْرِفْ عَدُوَّكَ مِنْ صَدِيقِكَ
2 رُوَيْدَكَ فِي طَرِيقِ صِرْتِ فِيهَا فَإِنَّ الْحَادِثَاتِ عَلَى طَرِيقِكَ¹²⁰

- 1 sakirta bi-imrati s-sultāni ġiddan
fa-lam taʿrif ʿaduwwa-ka min ṣadiqi-k
2 ruwayda-ka fi ṭarīqin ṣirta fi-hā
fa-inna l-ḥādiṭāti ʿalā ṭarīqi-k
1 *Odurzyła cię sultańska władza bardzo*
i przyjaciela nie odróżniasz od wroga.
2 *Na drodze, którą podążasz, zwolnij nieco,*
bo na tej drodze złego losu dopusty.

¹¹⁹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 96; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 81.

¹²⁰ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 295; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 257 (zamiast صِرْتِ jest صِرْتِ).

c)

رَأَيْتُكَ فِيمَا يُخْطِئُ النَّاسُ تَنْظُرُ وَرَأْسُكَ مِنْ مَاءِ الْخَطِيئَةِ يَقْطُرُ¹²¹

ra²aytu-ka fimā yuḥṭi²u n-nāsu tanzuru
wa-ra³su-ka min mā'i l-ḥaṭi³ati yaqturu

Widzę, jak na grzechy innych patrzysz,
gdy twoja głowa grzechami spływa.

Słowa takie z pewnością nie budziły entuzjazmu abbasydzkiego kalifa, który od goszczonych na swoim dworze poetów oczekiwał jeśli nie wyszukanych pane-giryków, to przynajmniej miłej sercu rozrywki. Udzielny władca muzułmańskiego imperium i jednocześnie następca Proroka islamu był ostatnią osobą, która mogła sobie pozwolić na wysłuchiwanie tego typu kazań, morałów i pouczeń. I być może to przede wszystkim, a niekoniecznie sama tylko nagła, niewzruszona i ostentacyjna asceza Abū al-^cAtāhiyi wywołało gniew kalifa.

Ostrze krytyki poety nie omijało sfery życia religijnego, co widać już w cytowanym wcześniej krótkim wierszu zaczynającym się od słów: „Zapłakał islam nad uczonymi swymi” (s. 27). Nie szczędził gorzkich słów pod adresem duchownych, od których z racji szczególnej misji związanej z obroną przez nich życio-wą drogą oczekiwał wzorowej bogobojności. Zarzucał im grzechy zaniechania i fologowanie niskim żądzom. Obłudę i fałsz wytykał kaznodziejom strofującym wiernych, prawiących nauki i straszących piekłem, a jednocześnie nagminnie ła-miących Boskie nakazy.

a)

1 لِمَ لَا نُبَادِرُ مَا نَرَاهُ يَفُوتُ إِذْ نَحْنُ نَعْلَمُ أَنَّ سَنَمُوتُ
2 مَنْ لَمْ يُوَالِ آلَةَ وَالرُّسُلَ الَّتِي نَصَحَتْ لَهُ قَوْلِيئِهِ الطَّاغُوتُ
3 عُلَمَاؤُنَا مِنَّا يَرَوْنَ عَجَائِبًا وَهُمْ عَلَى مَا يُبْصِرُونَ سُكُوتُ
4 تُفْنِيهِمِ الدُّنْيَا بِوَشْكَ زَوَالِهَا فَجَمِيعُهُمْ بِغُرُورِهَا مَبْهُوتُ
5 وَبِحَسْبِ مَنْ يَسْمُو إِلَى الشَّهَوَاتِ مَا يَكْفِيهِ مِنْ شَهَوَاتِهِ وَيَقُوتُ
6 يَا بَرَزَخَ الْمَوْتَى الَّذِي نَزَلُوا بِهِ فَهُمْ رُقُودٌ فِي ثَرَاهُ حُفُوتُ
7 كَمْ فِيكَ مِمَّنْ كَانَ يُوَصِّلُ حَبْلَهُ قَدْ صَارَ بَعْدُ وَحَبْلُهُ مَبْتُوتُ¹²²

- 1 lima lā nubādiru mā narā-hu yafūtu
iḍ naḥnu na^clamu anna-nā sa-namūtu
- 2 man lam yuwāli l-Lāha wa-r-rusula llati
naṣaḥat la-hu fa-waliyyu-hu ṭ-ṭāgūtu
- 3 ^culamā²u-nā min-nā yarawna ^caḡā³iban
wa-humu ^calā mā yubširūna sukūtu

¹²¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 194; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 168.

¹²² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 70; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 53.

- 4 tufnī-himi d-dunyā bi-waški zawāli-hā
fa-ğamī‘u-hum bi-ğurūri-hā mabhūtu
5 wa-bi-ħasbi man yasmū ilā š-šahawāti mā
yakfī-hi min šahawāti-hi wa-yaqūtu
6 yā barzaħa l-mawtā llađi nazalū bi-hi
fa-humū ruqūdun fi ƙarā-hu ħufūtu
7 kam fī-ka mimman kāna yūşalu ħablu-hu
qad şāra ba‘du wa-ħablu-hu mabtūtu

- 1 *Czemu nas nie trapi, to co nam umyka,
skoro dobrze wiemy, że wszyscy pomrzemy.*
2 *Komu nie Bóg przyjacielem i prorocy,
co radzili, tego przyjacielem bałwan.*
3 *Nasi w piśmie uczeni cuda widzieli,
ale o tym, co ich oczy widzą, milczą.*
4 *Zniszczy ich świat, co na krawędzi upadku,
bo żądzami wszyscy oni zaślepieni.*
5 *Im bardziej który żądzom swoim folguje,
tym bardziej żądz głodny, tym więcej pożera.*
6 *Przedionku wieczności, gdzie dusze umarłych,
w grobowej ciszy spoczywają uśpione!*
7 *Iluż w tobie takich, którym sznur podano,
a gdy się go schwycili, został odcięty.*

b)

1	يا واعِظَ النَّاسِ قَدْ أَصْبَحْتَ مُتَّهَمًا	1
2	إِذْ عَيْبَتْ مِنْهُمْ أُمُورًا أَنْتَ تَأْتِيهَا	2
3	كَالْمَلْبَسِ التَّوْبِ مِنْ عُرْيٍ وَعَوْرَتُهُ	3
4	وَأَعْظَمُ الْإِثْمِ بَعْدَ الشِّرْكِ نَعْلَمُهُ	4
	عَرَفَانُهَا بِعُيُوبِ النَّاسِ تُبْصِرُهَا	
	مِنْهُمْ وَلَا تُبْصِرُ الْعَيْبَ الَّذِي فِيهَا ¹²³	

- 1 yā wā‘iẓa n-nāsi qad aşbaħta muttahaman
iđ ‘ibta min-hum umūran anta ta‘tī-hā
2 ka-l-mulbisi ƙ-ƙawbi min ‘uryin wa-‘awratu-hu
li-n-nāsi bādiyatun mā in yuwārī-hā
3 wa-a‘żamu l-iṭmi ba‘da š-şirki na‘lamu-hu
fi kulli nafsīn ‘amā-hā ‘an masāwī-hā
4 ‘irfānu-hā bi-‘uyūbi n-nāsi tubşiru-hā
min-hum wa-lā tubşiru l-‘ayba llađi fi-hā

- 1 *Ty, co ludzi pouczasz, sam żeś podejrzany,
bo ich za to strofujesz, z czym ty sam przychodzisz.*
2 *Jak kto, nagiego szatę przywdziewszy, chce nagość
swą ukryć, choć ją dalej na widok wystawia.*
3 *Najcięższym grzechem, jaki prócz pogaństwa znamy,
jest każdej duszy na swe przywary ślepotą.*

¹²³ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 469; Şukri Fayşal, *op. cit.*, s. 425 (zamiast عَرَفَانُهَا jest وَشَغَلَهَا).

- 4 *Słabości innych dostrzega i je wytyka,
gdy sama swoich słabości dostrzegać nie chce.*

Sporo miejsca w poezji Abū al-^cAtāhiyi zajmuje uwielbienie Boga. Przeważnie są to pojedyncze wersy w dłuższych utworach. Ale bywają też wiersze będące w pełni hymnami pochwalnymi, przybierającymi niekiedy formę swego rodzaju „aktów strzelistych”, jak np.:

a)

لَكَ الْحَمْدُ يَا ذَا الْعَرْشِ يَا خَيْرَ مَعْبُودٍ	1
وَيَا خَيْرَ مَسْئُولٍ وَيَا خَيْرَ مَحْمُودٍ	
شَهِدْنَا لَكَ اللَّهُمَّ أَنْ لَسْتَ مُحَدَّثًا	2
وَلَكِنَّكَ الْمَوْلَى وَلَسْتَ بِمَجْحُودٍ	
وَأَنْتَ مَعْرُوفٌ وَلَسْتَ بِمَوْصُوفٍ	3
وَأَنْتَ رَبٌّ لَا تَزَالُ وَلَا تَزَلُ	4
قَرِيبًا بَعِيدًا غَائِبًا غَيْرَ مَفْقُودٍ ¹²⁴	

- 1 la-ka l-ḥamdu yā dā l-^carši yā ḥayra ma^cbūdi
wa-yā ḥayra mas^oūlin wa-yā ḥayra maḥmūdi
2 šahidnā la-ka l-lāhumma an lasta muḥdaṭan
wa-lākinna-ka l-mawlā wa-lasta bi-maḡḥūdi
3 wa-anna-ka ma^rufūn wa-lasta bi-mawṣūfin
wa-anna-ka mawḡūdun wa-lasta bi-maḥdūdi
4 wa-anna-ka rabbun lā tazālu wa-lam tazal
qariban ba^cīdan ḡā^oiban ḡayra mafqūdi

- 1 *Tobie chwała na tronie w glorii nimbie,
o najlaskawszy, o najczcigodniejszy!*
2 *Świadczymy, Boże, żeś Ty nie stworzony,
jeno żeś Panem, i niezaprzeczalny.*
3 *I żeś jest znany ale nie poznany,
i że Ty jesteś, i żeś Ty bez granic.*
4 *I żeś Ty Panem – byleś, jesteś, będziesz;
bliski, daleki, skryty, niezniszczalny.*

b)

لَا رَبَّ أَرْجُوهُ لِي سِوَاكَ	1
إِذْ لَمْ يَخِبْ سَعْيِي مَنْ رَجَاكَ	
أَنْتَ الَّذِي لَمْ تَزَلْ خَفِيًّا	2
لَمْ يَتْلُعِ الْوَهْمُ مُنْتَهَاكَ	
إِنْ أَنْتَ لَمْ تَهْدِنَا ضَلَلْنَا	3
يَا رَبِّ إِنَّ الْهُدَى هُدَاكَ	
أَخْطَتْ عَلِمًا بِنَا جَمِيعًا	4
أَنْتَ تَرَانَا وَلَا نَرَاكَ ¹²⁵	

- 1 lā rabba arḡū-hu l-i siwā-kā
iḏ lam yaḥib sa^cyu man raḡā-kā
2 anta llaḏi lam tazal ḥafiyyan
lam yablūḡi l-wahmu muntahā-kā

¹²⁴ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 122; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 104 (zamiast مُحَدَّثًا jest وَالِدًا (مَوْلُودٍ) i وَالِدًا jest مَجْحُودٍ).

¹²⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 303. Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 261-262 (zamiast لَا رَبَّ أَرْجُوهُ jest لَا رَبَّ تَزَلُ رَبُّ أَرْجُوهُ, zamiast تَزَلُ رَبُّ أَرْجُوهُ jest لَا تَزَلُ رَبُّ أَرْجُوهُ, zamiast يَخِبْ jest لَمْ يَخِبْ, zamiast سَعْيِي jest لَمْ يَخِبْ, zamiast تَرَانَا jest لَمْ يَخِبْ, zamiast نَرَاكَ jest لَمْ يَخِبْ).

- 3 in anta lam tahdi-nā ǧalalnā
yā rabbu inna l-hudā hudā-kā
- 4 aḥatta ʿilman bi-nā ǧamīʿan
anta tarā-nā wa-lā narā-kā

- 1 *Nad Ciebie nie pragnę żadnego Pana,
bo kto Ciebie pragnął, ten się nie zawiódł.*
- 2 *Ty nieustannie przebywasz w ukryciu,
rozum Twojego bezkresu nie sięga.*
- 3 *Zbłądzimy, jeśli nas nie poprowadzisz.
Panie, droga prawdy Twoją jest drogą.*
- 4 *Ty z nas każdego bez reszty poznałeś,
Ty nas oglądasz, my Cię nie widzimy.*

Nierzadko w wierszach tych występują zwroty i wyrażenia jakby wprost pochodzące z tekstu koranicznego. Przykładem są frazy *lasta wālidan* oraz *lasta bi-mawlūdi* w pierwszym z cytowanych wyżej utworów. Nie są one niczym innym jak tylko przetworzeniem trzeciego wersetu sury 112: *lam yalid wa-lam yūlad* („Nie zrodził i nie był zrodzony”). Jednak wyciąganie na podstawie tego rodzaju zbieżności wniosku o muzułmańskim światopoglądzie poety byłoby rozumowaniem zbyt pochopnym, zważywszy na to wszystko, co na temat Abū al-ʿAtāhiyi przekazali średniowieczni arabscy filolodzy, historycy i biografowie. Poza tym zaczerpnięte z Koranu treści, jak choćby ta przed chwilą przytoczona, nie stoją w sprzeczności z zasadami manichejskiego systemu filozoficzno-religijnego.

METAFORYKA ŚMIERCI

Logicznym następstwem tak mocnego przesycenia całej zachowanej poezji Abū al-^cAtāhiyi motywami śmierci, przemijania i przeznaczenia jest przewaga związanych z nimi obrazów w sferze porównań i metaforyki. Nader chętnie wykorzystywanym przez poetę środkiem jest animizacja i antropomorfizacja.

1	إِنَّ الْفَنَاءَ مِنَ الْبَقَاءِ قَرِيبٌ	إِنَّ الزَّمَانَ إِذَا رَمَى لِمُصِيبٍ
2	إِنَّ الزَّمَانَ لِأَهْلِهِ لَمُؤَدِّبٌ	لَوْ كَانَ يَنْجَعُ فِيهِمُ التَّادِيبُ
3	صِفَةُ الزَّمَانِ حَكِيمَةٌ وَبَلِغَةٌ	إِنَّ الزَّمَانَ لَشَاعِرٌ وَخَطِيبٌ
4	وَأَرَاكَ تَلْتَمِسُ الْبَقَاءَ وَطَوْلُهُ	لَكَ مُهْرِمٌ وَمُعَدِّبٌ وَمُذِيبٌ
5	وَلَقَدْ رَأَيْتُكَ لِلزَّمَانِ مُجَرَّبًا	لَوْ كَانَ يُحْكِمُ رَأْيَكَ التَّجْرِبُ
6	وَلَقَدْ يُكَلِّمُكَ الزَّمَانُ بِالسُّنَنِ	عَرَبِيَّةٍ وَأَرَاكَ لَسْتَ تُجِيبُ
7	لَوْ كُنْتَ تَفْهَمُ عَنْ زَمَانِكَ قَوْلُهُ	لَعَرَاكَ مِنْهُ تَفَجَّعٌ وَنَحِيبٌ ¹²⁶

- 1 inna l-fanā'a mina l-baqā'i qaribu
inna z-zamāna idā ramā la-muṣību
- 2 inna z-zamāna li-ahli-hi la-mu'addibun
law kāna yanġa'u fi-himi t-ta'dibu
- 3 ṣifatu z-zamāni ḥakīmatun wa-baliġatun
inna z-zamāna la-šā'irun wa-ḥaṭību
- 4 wa-arā-ka taltamisu l-baqā'a wa-tūlu-hu
la-ka muhrimun wa-mu'aqḏibun wa-muḏību
- 5 wa-laqad ra'aytu-ka li-z-zamāni muġarriban
law kāna yuḥkimu ra'ya-ka t-taġrību
- 6 wa-laqad yukallimu-ka z-zamānu bi-alsunin
'arabiyyatin wa-arā-ka lasta tuġību
- 7 law kunta tafhamu 'an zamāni-ka qawla-hu
la-'arā-ka min-hu tafaġġu'un wa-naḥību

¹²⁶ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 40; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 27 (w wersji 2 zamiast يَنْجَعُ jest بِنْفَعُ).

- 1 *Zagłada istnieniu jest bliska;
czas, gdy strzałę wypuści, trafia.*
- 2 *Czas nauczycielem jest ludu,
jeśli lud jest nauki głodny.*
- 3 *Czas mądry jest i elokwentny,
czas poetą bywa i mówcą.*
- 4 *A ty życia łakniesz, choć trwanie
postarza cię, dręczy, rozmiękcza.*
- 5 *A ty z czasem chcesz się próbować,
by próbą tą racje swe wzmocnić.*
- 6 *Czas do cię przemawia w językach
arabskich, lecz ty nic nie rzeczesz.*
- 7 *Gdybyś rozumiał czasu mowę,
boleść by cię wzięła i rozpacz.*

Czasowi (tu: *zamān*) przydane zostały w tym utworze atrybuty osobowe. Jest istotą odznaczającą się mądrością. Mówi do człowieka jego własnym językiem, a mowa ta raz jest poezją, raz doskonałą oracją. To mowa, z której płyną nauki, ale która niesie też prawdy tajemne.

Podobna metafora powtarza się w innym wierszu:

وَالآنَ صَارَ لِي الزَّمَانُ مُؤَدِّبًا فَعَدَا عَلَيَّ وَرَاحَ بِالْأَمْثَالِ¹²⁷

wa-l-āna šāra li-ya z-zamānu mu²addiban
fa-ġadā ‘alay-ya wa-rāḥa bi-l-amṭāli

*Teraz czas mi jest za wychowawcę
i raz po raz sentencją mi sypnie.*

Czas przedstawiony w ten sposób przypomina przekazane w poezji z okresu przedmuzułmańskiego jego wyobrażenie jako siły transcendentnej – Pana Czasu, kierującego losem człowieczym. Z drugiej strony jednak nie można w nim nie dostrzec przymiotu Boga Patriarchów i Proroków – przekazującego ludziom nauki, zwracającego się do nich słowem. Mimo woli nasuwa się myśl, że gdyby pismo arabskie znało majuskułę, to kto wie, czy Abū al-‘Atāhiya nie odważyłby się, ryzykując jeszcze jeden konflikt z koraniczną wykładnią prawa, by słowo „czas” w swym wierszu pisać z dużej litery.

W innych utworach poety postrzeżenie czasu wydaje się zdecydowanie bliższe koncepcjom przedislamskim:

a)

أُخَيَّرَ أَرَى لِلدَّهْرِ نَبْلًا مُصِيبَةً إِذَا مَا رَمَانَا الدَّهْرُ لَمْ يُخْطِ نَبْلُهُ¹²⁸

uḫay-ya arā li-d-dahri nablan muṣibatān
iḏā mā ramā-nā d-dahru lam uḫṭi nablu-hu

¹²⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 325; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 281.

¹²⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 373; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 337.

*Bracie mój, widzę strzały czasu wymierzone;
gdy wypuści je na nas, ani chybi trafi.*

b)

يَصْرَعُ الدَّهْرُ رِجَالاً تَارَةً هَكَذَا مَنْ صَارَعَ الدَّهْرَ صُرِعَ¹²⁹

yaşra^cu d-dahru riğālan tāratan
hākaḏā man şāra^ca d-dahra şuri^c

*Czas mnogość luda nieraz z nóg zwali,
bo kto z czasem bój toczy, ten padnie.*

c)

فَلَقَدْ رَأَيْتَ مَعَاشِرًا طَحَنَتْهُمْ الْأَيَّامُ طَحْنًا 1

مَا زَالَتِ الْأَيَّامُ تُفِّئُ نِي أَهْلِهَا قَرْنًا فَقَرْنَا¹³⁰ 2

- 1 fa-laqad ra^aya ma^cāširan
ṭaḥanāt-humu l-ayyāmu ṭaḥnā
- 2 mā zālātī l-ayyāmu tuf
nī ahla-hā qarnan fa-qarnā

- 1 *Widziałeś wszakże jak dni
mieli ludzi na miazgę.*
- 2 *Wciąż i wciąż niweczą dni
swą ludzkość wiek za wiekiem.*

Wyobrażenie czasu, jakie wyłania się z cytowanych fragmentów, to postać okrutnego stwora uzbrojonego w strzały, który bez ustanku czyha na człowieka, starając się go osaczyć i upolować niczym zwierzynek. Żaden śmiertelnik nie potrafi mu stawić czoła, a gdy już znajdzie się w jego matni, skazany jest na całkowite unicestwienie miażdżony młynami przemijania¹³¹.

Jest to raczej obraz Kresu Dni, a więc śmierci, niewiele odbiegający swą dynamiką i dramaturgią od wizerunku Pani Dni Policzonych (*maniyya*) z cytowanego wyżej wiersza Abū Du^aayba al-Hudāliego. Tego rodzaju animizacja śmierci i atrybuty jej towarzyszące powtarzają się często w poezji Abū al-^cAtāhiyi, o czym niech świadczą choćby te oto przykłady:

a)

لِلْمَوْتِ فِينَا سِهَامٌ غَيْرٌ مُخَطِّئَةٍ مَنْ فَاتَهُ الْيَوْمَ سَهْمٌ لَمْ يَفْتَهُ غَدًا¹³²

li-l-mawti fi-nā sihāmun ġayru muḫṭi³atin
man fāta-hu l-yawma sahumun lam yafut-hu ġadā

¹²⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 258; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 221.

¹³⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 434; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 386.

¹³¹ W pierwszych dwóch przytoczonych fragmentach na oznaczenie czasu użył poeta słowa *dahr*, w drugim natomiast *ayyām*, czyli po prostu „dni”.

¹³² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 130; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 111.

*Śmierci strzała nigdy celu nie chybia;
kto dziś jej umknie, jutro go nie minie.*

b)

لِلْمَوْتِ غَوْلٌ فَكُنْ مَا عَشْتَ مُلْتَمِسًا ۚ مِنْ حَوْلِهِ حِيلَةٌ إِنْ كُنْتَ مُحْتَالًا ۚ¹³³

li-l-mawti ġūlun fa-kun mā ʿišta multamisan
min ḥawli-hi ḥīlatan in kunta muḥtālā

*Śmierć ma w mocy demony, więc pókiś żyw szukaj
na nie sposobu, jeśli ci sprytu nie zbywa.*

c)

وَالْمَوْتُ لَا يَخْطُرُ لِي بِبَالِي ۚ وَتَبَلُّهُ مُسْرَعَةٌ جِيَالِي ۚ¹³⁴

wa-l-mawtu lā yaḥṭuru l-ī bi-bāl-ī
wa-nablu-hu musriʿatun ḥiyāl-ī

*Śmierć mi głowy nie zaprzęta,
choć jej strzały ku mnie pędzą.*

d)

وَلَقَدْ رَأَيْتُ الْمَوْتَ يُبْرِقُ سَيْفَهُ ۚ بِيَدِ الْمَئِيَّةِ حَيْثُ كُنْتُ جِيَالِي ۚ¹³⁵

wa-laqaḍ raʿaytu l-mawta yubriqu sayfa-hu
bi-yadi l-maniyyati ḥaytu kuntu ḥiyāl-ī

*Widziałem, jak śmierć ręką przeznaczenia
o krok ode mnie mieczem swoim błyska.*

Niekiedy metaforyka związana ze śmiercią opiera się na motywie ziemnego zbiornika (*ḥawḍ*). Pod pojęciem tym kryć się może zarówno źródło, jak i sadzawka, studnia czy wodopój. Nie jest to jednak źródło dobrej wody ani tym bardziej wody żywej. Wręcz przeciwnie, to ciecz wyjątkowo cuchnąca i odrażająca. Ale każdy śmiertelnik prędzej czy później niechybnie się w niej zanurzy lub – co gorsza – będzie musiał się jej napić.

a)

وَالْمَوْتُ حَوْضٌ لَا مَحَالََةَ دُونَهُ ۚ مَرٌّ مَذَاقَتُهُ كَرِيهٌ مَشْرَبُهُ ۚ¹³⁶

al-mawtu ḥawḍun lā maḥālata dūna-hu
murrun maḍāqatu-hu karihun mašrabu-h

*Śmierć jest studnią, której nie ominiesz,
jej smakiem gorycz, do picia wstrętna.*

¹³³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 343; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 302.

¹³⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 342; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 302.

¹³⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 325; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 282.

¹³⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 59; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 47.

b)

إِنَّ الْمَنِيَّةَ حَوْضٌ أَنْتَ تَكْرَهُهُ وَأَنْتَ عَمَّا قَلِيلٍ فِيهِ مُنْعِمِسٌ¹³⁷

inna l-maniyyata ḥawḍun anta takrahu-hu
wa-anta ʿammā qalīlin fī-hi mungamisu

Śmierć jest sadzawką dla cię plugawą,
a ty już rychło w niej się zanurzysz.

c)

وَالْمَوْتُ حَوْضٌ كَرِيهٌ أَنْتَ وَارِدُهُ فَانظُرْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ الْمَوْتِ يَا مَذِيقُ¹³⁸

wa-l-mawtu ḥawḍun karihun anta wāridu-hu
fa-nzur li-nafsi-ka qabla l-mawti yā maḍīqu

Śmierć to sadzawka plugawa, do której zdążasz,
bacz więc na się nim zembrzesz, ty, co we łzach toniesz!

d)

أَلَا إِنَّ الْمَنِيَّةَ مَذْهَبٌ هَلٌّ وَالْخَلْقُ نَاهِلُهُ¹³⁹

a-lā inna l-maniyyata man¹⁴⁰
halun wa-l-ḥalqu nāhilu-hu

Los srogi jest studnią,
a ludzkość z niej pije.

Śmiertelny napój może też czekać na człowieka w specjalnym naczyniu. To czara śmierci (*kaʿsu l-mawt*)¹⁴¹. Kiedy już podana, nie ma od niej ucieczki – trzeba skosztować jej zawartości.

a)

1 لَقَدْ نَسِيتُ وَكَأْسُ الْمَوْتِ دَائِرَةٌ فِي كَفِّ لَا غَافِلٍ عَنْهَا وَلَا نَاسٍ
2 لِأَشْرَبِينَ بِكَأْسِ الْمَوْتِ مُنْجَدِلًا يَوْمًا كَمَا شَرَبَ الْمَاضُونَ بِالْكَاسِ¹⁴²

- 1 laqad nasitu wa-kaʿsu l-mawti dāʿiratun
fī kaffi lā gāfilin ʿan-hā wa-lā nāsi
- 2 la-ašrabanna bi-kaʿsi l-mawti munğadilan
yawman kamā šariba l-māḍūna bi-l-kāsi

¹³⁷ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 224; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 188 (zamiast imiesłowu مُنْعِمِسٌ jest forma imperfektum مُنْعِمِسٌ).

¹³⁸ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 287; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 248 (zamiast مَذِيقٌ jest مَذِيقٌ).

¹³⁹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 365; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 329.

¹⁴⁰ Transkrypcja oddaje oryginalny układ graficzny, w którym dwudzielność metryczna wersu zaznaczona jest często poprzez sztuczne rozerwanie wyrazów wypadających na granicy hemistychów – stąd *man-* w zakończeniu pierwszego hemistychu oraz *-halun* na początku drugiego półwersu. Podobnie jest w innych cytowanych przykładach.

¹⁴¹ Słowo *kaʿs* oznaczać mogło w tamtych czasach czarę, kielich lub puchar.

¹⁴² Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 225-226; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 190.

- 1 *Nie pamiętam, a śmierci czara krąg zatacza,
nie w dłoni niebacznego, ni też niepomnego.*
- 2 *Z czary śmierci kiedyś ja upadły pić będę,
jak z czary onej pili ci, co już odeszli.*

b)

وَأَنْتَ لِكَأْسِهِ لَا بُدَّ حَاسٍ¹⁴³ أَلَا لِلْمَوْتِ كَأْسٌ أَيُّ كَاسٍ

a-lā li-l-mawti ka'sun 'ayyu kāsī
wa-anta li-ka'si-hi lā budda ḥāsi

*Śmierć dzierży czarę, czarę nie byle jaką,
a ty się niechybnie z tej czary napijesz.*

Innym razem kres ziemskiego bytowania kojarzy się w wyobraźni abbasydzkiego poety z przejściem przez bramę. Bramę ową przekroczyć muszą wszyscy, jednakże co za nią czeka, o tym każdy się dowie dopiero wówczas, gdy jej podwoje przestąpi.

1 المَوْتُ بَابٌ وَكُلُّ النَّاسِ دَاخِلُهُ
يَا لَيْتَ شِعْرِي بَعْدَ الْبَابِ مَا الدَّارُ
2 الدَّارُ جَنَّةٌ خُلِدٍ إِنْ عَمِلْتَ بِمَا
يُرْضَى الْإِلَٰهَ وَإِنْ قَصَّرْتَ فَالنَّارُ¹⁴⁴

- 1 al-mawtu bābun wa-kullu n-nāsi dāḥilu-hu
yā layta šī'ri-ya ba'da l-bābi mā d-dāru
- 2 ad-dāru ḡannatu ḥuldin in 'amilta bi-mā
yurđi l-ilāha wa-in qaṣṣarta fa-n-nāru

- 1 *Śmierć bramą jest, przez którą każdy wejdzie.
O gdybyż wiedzieć – za tą bramą jakież dom?*
- 2 *Dom ów rajem wiecznym, jeśli czynić będziesz,
co Bogu miłe, zaś gdy zgrzeszysz – piekłem.*

Z kolei świat ziemski (*dunyā*) przedstawiany jest najczęściej jako dom boleści (*dāru l-aḏā*) lub dom nieszczęść (*dāru l-balāyā*):

1 لَوْ تَرَى الدُّنْيَا بَعَيْنِي بِصِيرٍ
إِنَّمَا الدُّنْيَا تُحَاكِي السَّرَابَا
2 إِنَّمَا الدُّنْيَا كَفَيْءٌ تَوَلَّى
وَكَمَا عَائِنَتْ فِيهِ الضَّبَابَا
3 نَارُ هَذَا الْمَوْتِ فِي النَّاسِ طُرّاً
كُلُّ يَوْمٍ قَدْ تَزِيدُ التَّهَابَا
4 إِنَّمَا الدُّنْيَا بِلَاءٌ وَكَدٌّ
وَإِكْتِثَابٌ قَدْ يَسُوقُ إِكْتِثَابَا¹⁴⁵

- 1 law tarā d-dunyā bi-'aynay baširin
innamā d-dunyā tuḥākī s-sarābā
- 2 innamā d-dunyā ka-fay'in tawallā
wa-kamā 'āyanta fi-hi d-ḏabābā

¹⁴³ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 226; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 191.

¹⁴⁴ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 168; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 141.

¹⁴⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 52; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 39-40 (wers 1 zaczyna się od *هَلْ تَرَى*, w wersji 2 zamiast *عَائِنَتْ* i *وَكَمَا* jest *عَائِنَتْ* i *أَوْ كَمَا*.)

- 3 nāru ḥāqā l-mawti fi n-nāsi ṭurran
kulla yawmin qad tazīdu ltiḥābā
4 innamā d-dunyā balāʿun wa-kaddun
wa-ktiʿābun qad yasūqu ktiʿābā

- 1 *O, gdybyś świat ujrzał wiezcza okiem!
Wszak świat podobny jest do mirażu.*
2 *Wszak świat niczym cień jest, co ogarnia,
a ty w nim, jakby przez mgłę spoglądasz.*
3 *Ogień śmierci we wszystkich się jarzy
i co dzień jego płomień się wzmaga.*
4 *Wszak świat to męka i utrapienie,
to chandra jest, co chandrą poganiam.*

Zdarza się, że porównania sięgają dalej i ukazują znacznie bardziej ponurą wizję ziemskiego padou:

a)

هِيَ دُنْيَا كَحَيَّةٍ تَنْفُثُ السَّمَّ وَإِنْ حَيَّةٌ بَلَمْسِهَا لَأَنْتَ¹⁴⁶

hiya dunyā ka-ḥayyatīn tanfuṭu s-samma
wa-in ḥayyatun bi-lamsi-hā lānat

*Świat jest jak żmija, co jadęm bryzga,
choć gdy ją dotknąć, zdaje się gładka.*

b)

إِنَّمَا الدُّنْيَا عَلَى مَا جُبِلَتْ حَيْفَةً نَحْنُ عَلَيْهَا نَضْطَرُّعُ¹⁴⁷

innamā d-dunyā ʿalā mā ġubilat
ġifatun naḥnu ʿalay-hā naṣṭariʿ

*Wszak świat taki, jakim ulepiony został,
to ścierwo, na którym za łby się wodzimy.*

Oryginalnym przykładem wykorzystania personifikacji w budowaniu przenośni jest fragment wiersza, jaki Abū al-ʿAtāhiya miał zaimprovizować w obecności kalifa Al-Maḥdīego (744-785). Należy on do nielicznych utworów odbiegających charakterem od ascetyczno-filozoficznej tematyki dominującej w zachowanej twórczości poety. Według przekazów średniowiecznych arabskich dziejopisów, filologów i antologistów ogłoszony został podczas jednej z poetyckich biesiad przed tronem kalifa, w której uczestniczył m.in. słynny wówczas prekursor nowego stylu poetyckiego, Baššār Ibn Burd (714-784)¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 90; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 75 (drugi hemistych różni się tutaj: وَإِنْ كَانَتْ الْمَجَسَّةُ لَأَنْتَ, choć treść pozostaje w zasadzie taka sama).

¹⁴⁷ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 258; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 221.

¹⁴⁸ Opis okoliczności, w jakich ten wiersz został wygłoszony, jak i sam utwór, przytoczone zostały (z pewnymi różnicami) m.in. przez Ibn Qutaybę (828-889), Abū al-Faraġa al-Iṣfahāniego (897-967) czy Ibn al-Aṭīra (1160-1233). Wszystkie zachowane relacje na ten temat zebrał Šukrī Fayṣal (*op. cit.*, s. 609-613).

Początek zapowiadał się na kolejny erotyk do ʿUtby, pałacowej piękności, o którą Abū al-ʿAtāhiya zabiegał. Ale po kilku wersach z ust poety padły te oto słowa:

1 أَتَتْهُ الْخِلَافَةُ مُنْقَادَةً إِلَيْهِ تُجَرَّرُ أَذْيَالَهَا
 2 وَلَمْ تَكُ تَصْلُحُ إِلَّا لَهُ وَلَمْ يَكُ يَصْلُحُ إِلَّا لَهَا
 3 وَلَوْ رَامَهَا أَحَدٌ غَيْرَهُ لَزُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا¹⁴⁹

- 1 atat-hu l-hilāfatu munqādatan
 ilay-hi tuġarriru aḍyāla-hā
- 2 wa-lam taku taṣluḥu illā la-hu
 wa-lam yaku yaṣluḥu illā la-hā
- 3 wa-law rāma-hā aḥadun ġayra-hu
 la-zulzilati l-arḍu zilzāla-hā

- 1 Przyszła do niego władzy moc¹⁵⁰ uległa
 jemu, ciągnąc za sobą sukni swej tren.
- 2 I tylko jemu przeznaczona była,
 i tylko dla niej był on przeznaczony.
- 3 I gdyby kto inny jej chciał poządać,
 to ziemia w posadach by się zatrzęsła.

W ten sposób przeciętnej urody wierszyk miłosny w jednej chwili przeistoczył się w mistrzowski panegiryk, po którego wysłuchaniu kalif Al-Mahdī – jeśli wierzyć Al-Iṣfahāniemu – omal z tronu nie spadł z wrażenia. I nic dziwnego, bo w powodzi pompatyczności całej dotychczasowej poezji dworskiej jeszcze żaden arabski poeta nie wyraził potęgi i niewzruszonej prawowitości władzy swojego pana przy pomocy tak niewielu, tak eterycznych słów. Warto przy tym zwrócić uwagę, że ta pełna liryzmu metaforyczna scenka ukazująca kalifacki majestat zamknięta została świetnie wkomponowanym wersyfikacyjnie cytatem z Koranu, który niby pieczęć legitymizuje zasłużoną chwałę Al-Mahdīego¹⁵¹.

Bywa też, że poeta, przydając zjawiskom lub rzeczom cechy ludzkie, nawiązuje z nimi dialog:

1 إِنِّي سَأَلْتُ الْقَبْرَ مَا فَعَلْتَ بَعْدِي وَجُودَ فَيْكَ مُنْعَفِرَةً
 2 فَأَجَابَنِي صَيَّرْتُ رِيحَهُمْ تُوذِيكَ بَعْدَ رَوَائِحِ عَطْرِهِ
 3 وَأَكَلْتُ أَجْسَاداً مُنْعَمَةً كَانَ النَّعِيمُ يَهْزُهَا نَضِيرَهُ
 4 لَمْ أَبْقِ غَيْرَ جَمَاعِمٍ عَرِيَتْ بِيضٍ تَلُوحُ وَأَعْظَمُ نَحْرَهُ¹⁵²

¹⁴⁹ Al-Iṣfahānī, *op. cit.*, t. 4, s. 33-34; Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 375; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 612-613.

¹⁵⁰ Ponieważ polskie słowo oznaczające władzę kalifa (*hilāfa*) jest rodzaju męskiego (kalifat), stąd w naszym tłumaczeniu fraza „władzy moc”, by oddać zamierzony efekt przenośni.

¹⁵¹ Ostatni hemistych cytowanego urywku jest prawie w całości powtórzeniem wersetu otwierającego 99 surę Koranu: إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا (idā zulzilati l-arḍu zilzāla-hā – Gdy ziemia w posadach się zatrzęsie).

¹⁵² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 204; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 176-177.

- 1 in-nī sa³altu l-qabra mā fa^calat
ba^cd-i wuḡūhun fī-ka mun^cafirah
- 2 fa-aḡāba-nī ṣayyartu riḡa-humu
tu³ḡī-ka ba^cda rawā³iḡin ^caṭirah
- 3 wa-akaltu aḡsādan muna^{cc}amatan
kāna n-na^cīmu yahuzzu-ha naḡdirah
- 4 lam ubqi ḡayra ḡamāḡimin ^cariyat
biḡdin talūḡu wa-a^czumin naḡirah

- 1 *Spytałem grobu: „Co też się stało
z notabli bracią w twojej otchłani?”*
- 2 *Odrzekł mi: „Woń ich przeistoczyłem
w odór kliwy, co nozdrza twe drażni.*
- 3 *Pożarłem ciała ich wypieszczone,
jędrne, do zbytku niegdyś przywykłe.*
- 4 *Ostały się tylko czaszki nagie,
bielą lśniące i kości spróchniałe”.*

BOGACTWO FORMY

I. METRYKA

Abū al-^ʿAtāhiyi, podobnie jak innym poetom tzw. nurtu modernistycznego, przypisywano częste, intencjonalne odchodzenie od klasycznych norm metrycznych skodyfikowanych pod koniec VIII w. przez Al-Ḥalīla Ibn Aḥmada al-Farāhīdiego (zm. 791). Podkreślano też tendencję do stosowania rzadkich, prawie wcale nie-spotykanych w twórczości poetów okresu przedmuzułmańskiego odmian metrycznych, takich jak *muḍārī^ʿ*, *muqtaḍab* czy *muḡtatt*, a także preferowanie krótkich formatów wersowych. Jako przykład wprowadzanych przez niego innowacji metrycznych przytaczano najczęściej następujące krótkie fragmenty wierszowe:

a)

عُتِبَ مَا لِلْحَيَالِ	خَبَّرِنِي	وَمَالِي	1
لَا أَرَاهُ أَتَانِي	زَائِرًا مُذْ	لِيَالِي	2
لَوْ رَأَيْتَنِي صَدِيقِي	رَقَّ لِي	أَوْ رَأَيْتَنِي لِي	3
أَوْ يَرَانِي عَدُوِّي	لَانَ مِنْ سُوءِ	حَالِي ¹⁵³	4

- 1 ʿUtba mā li-l-ḥayālī
ḥabbirī-nī wa-mālī
- 2 lā arā-hu atā-nī
zāʿiran muḍ layālī
- 3 law raʿā-nī ṣadiq-ī
raqqa l-ī aw raṭā lī
- 4 aw yarā-nī ʿaduww-ī
lāna min sūʿi ḥāl-ī

- 1 - - | - - - - || - - | - - - -
- 2 - - | - - - - || - - | - - - -
- 3 - - | - - - - || - - | - - - -
- 4 - - | - - - - || - - | - - - -

¹⁵³ Ibn Qutayba, *Aš-šiʿr wa-aš-šuʿarāʿ*, red. Aḥmad Muḥammad Šākir, Al-Qāhira 1982, s. 792. Omawiane w tym rozdziale kwestie dotyczą przeważnie strony formalnej utworów, stąd tłumaczenia cytowanych przykładów dołączone zostały tylko do uzasadnionych zdaniem autora przypadków,

b)

1 للمُنُونِ دائِرا تٌ يُدِرْنَ صَرَفَها

2 هُنَّ يُنْتَقِنِنا واحداً فواحدًا¹⁵⁴

- 1 li-l-manūni dā'irā
 tun yudirna šarfa-hā
 2 hunna yantaqīna-nā
 wāḥidan fa-wāhida

1 - - | - - - || - - | - - -
 2 - - | - - - || - - | - - -
 c)

1 هُمُ القَاضِي بَيَّتْ يُطْرِبُ قالَ القَاضِي لَمَّا عَوَّبَتْ

2 ما في الدُنْيا إِلاّ مُدْزِبٌ هذا عُدْرُ القَاضِي واقْلِبْ¹⁵⁵

- 1 hammu l-qāḍī baytun yuṭrib
 qāla l-qāḍī lammā 'ūtib
 2 mā fi d-dunyā illā muḍrib
 hādā 'uḍru l-qāḍī wa-qlib

1 - - | - - | - - | - - || - - | - - | - - | - -
 2 - - | - - | - - | - - || - - | - - | - - | - -

Strukturę metryczną pierwszego cytatu można odczytać jako odwrotność czterostopowej odmiany metrum *basīf*¹⁵⁶, zaś w drugim przykładzie można dostrzec odwrotności czterostopowego formatu *madīd*¹⁵⁷. Ostatni fragment ilustruje metrum *al-mutadārik* zwane też *al-ḥabab* albo *rakḍ al-faras*, na którego istnienie wskazywał uczeń Al-Farāhidiego, Al-Aḥfaš (zm. 830)¹⁵⁸.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 792.

¹⁵⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 67.

¹⁵⁶ Równie dobrze można jednak zastosować inny podział na stopy:

- - - | - - - || - - - | - - -
 - - - | - - - || - - - | - - -
 - - - | - - - || - - - | - - -
 - - - | - - - || - - - | - - -

W rezultacie otrzymuje się układ, który daje się podciągnąć pod czterostopowy *al-ḥafif* o identycznym, katektycznym zakończeniu obu hemistychów.

¹⁵⁷ Ale wydaje się, że nie stoi nic na przeszkodzie, by podzielić tekst inaczej:

- - - | - - - || - - - | - - -
 - - - | - - - || - - - | - - -

W ten sposób otrzymuje się bezrymowy dwuwiersz o strukturze czterostopowego *madīd*. Wiersz bezrymowy nie był czymś zupełnie niespotykanym ówczesnie. Świadczy o tym cytowany przez Ibn Rašīqa trójwers, jaki zaimprovizować miał Abū Nuwās (zob. Ibn Rašīq, *Al-'Umda fi maḥāsini aš-ši'r wa-adābi-hi wa-naqdi-hi*, t. 1, Bayrūt 1981, s. 310).

¹⁵⁸ W tym wypadku mamy do czynienia z odmianą określaną mianem *daqq an-nāqūs* (bicie dzwonu), gdzie stopa „- - -” stanowiąca budulec metrum *mutadārik* zastąpiona została na przestrzeni całego dwuwiersza formą synkopowaną „- - -” (tzw. *taš'it*).

Analiza całości zbioru poezji Abū al-^cAtāhiyi zdecydowanie przeczy wspomnianym wyżej opiniom na temat jego rzekomej szczególnej skłonności do metrycznych udziwień, co potwierdza poniższa tabela:

Wzorzec metryczny	Liczba utworów
<i>Tawil</i>	135
<i>Madīd</i>	11
<i>Basiṭ</i>	
ośmiostopowy	58
sześciostopowy	11
<i>Wāfir</i>	
sześciostopowy	58
czterostopowy	12
<i>Kāmil</i>	
sześciostopowy	87
czterostopowy	62
<i>Hazaġ</i>	10
<i>Ramal</i>	
sześciostopowy	24
czterostopowy	14
<i>Raġaz</i>	
sześciostopowy	4
czterostopowy	2
<i>Sarī^c</i>	41
<i>Munsariḥ</i>	30
<i>Ḥafif</i>	
sześciostopowy	49
czterostopowy	4
<i>Muḍāri^c</i>	–
<i>Muqṭadab</i>	–
<i>Muġtatt</i>	5
<i>Mutaqārib</i>	
ośmiostopowy	21
<i>Mutadārik</i>	1

Poza jednym, wspomnianym wyżej przykładem użycia metrum *mutadārik*, nie ma żadnego przypadku zastosowania wzorca metrycznego niezgodnego z regułami skodyfikowanymi przez Al-Farāhīdiego. Pozostałe dwa z przypisywanych poecie fragmentów nie zostały włączone do jego zbioru. Nie znajduje również potwierdzenia głoszona na przestrzeni wieków opinia o szczególnym upodobaniu poetów modernistów do takich czterostopowych wzorców metrycznych jak *muḍāri^c*, *muqṭadab* i *muġtatt*. Pierwsze dwa w dywanie Abū al-^cAtāhiyi nie wy-

stępują w ogóle, natomiast *muğtatt* reprezentowany jest tylko przez pięć utworów. Brak także potwierdzenia powielanej do dziś opinii, iż twórczość poetów owego nurtu charakteryzowała się wyraźną inklinacją do stosowania krótkich formatów wersowych. W całym zbiorze Abū al-^cAtāhiyi tylko ok. 17% to utwory o wersach czterostopowych (109 na 639).

W świetle powyższego opinie o szczególnej inklinacji przedstawicieli owej „moderny” do stosowania nowinek metrycznych należy uznać za co najmniej mocno przesadzone. Powstaje zatem pytanie, co jest powodem tak dużego rozbiegu pomiędzy nieubłaganą statystyką a tym, co mówią średniowieczne arabskie księgi. Wydaje się, że odpowiedź kryje się w cyganeryjnej aurze, jaką roztaczali wokół siebie poeci pierwszego stulecia epoki Abbasydów; ekscentryczni, zbuntowani, kontestujący w biesiadnych oparach beduiński etos i estetykę, a przy tym wszystkim prześcigający się w improwizatorskich popisach poetycką ekwilibrystyką. Wygłaszane okazjonalnie niepokorne w formie i treści rymy epatowały słuchaczy i to one przede wszystkim zapadały w pamięć, przyczyniając się do budowania niekoniecznie zgodnego ze stanem faktycznym wizerunku artystycznego poety.

II. WARSTWA BRZMIENIOWA

Choć od początku zwracano uwagę na lekkość i potoczność stylu Abū al-^cAtāhiyi to jednak właściwość tę łączono przede wszystkim z jasnym, przystępnym językiem, unikającym udziwnionych sformułowań i zbyt oderwanych od codzienności słów. Tymczasem nawet pobieżna lektura jego twórczości utwierdza w przekonaniu, że poeta ten musiał przywiązywać szczególną wagę do brzmieniowo-rytmicznej konstrukcji wypowiedzi. Chodzi tu przede wszystkim o nieregularną aczkolwiek zauważalną powtarzalność elementów językowych, nakładającą się na strukturę konstant metrycznych, jakimi w klasycznej wersyfikacji arabskiej są: metrum, rym, postać akcentowa klauzul wersowych, dział składniowo-intonacyjny i średniówka¹⁵⁹.

Powtórzenia te obejmują w poezji Abū al-^cAtāhiyi zarówno sferę leksyki, jak i warstwę brzmieniową, a także czynniki prozodyjne.

A. Powtórzenia leksykalne

1. Anafora. Spośród wszystkich rodzajów powtórzeń leksykalnych jest to najchętniej wykorzystywana przez Abū al-^cAtāhiyę figura stylistyczna. Na ok. 640 utworów, które składają się na antologię jego poezji, występuje ona aż w 92. Jeśli pominąć 122 utwory jedno- i dwuwersowe, wówczas okaże się, że figura ta zastosowana została w ponad jednej piątej wierszy. Niekiedy tworzy ją pojedynczy wyraz lub krótki zwrot, jak np. forma wokatywna *a-yā nafsu* („O duszo!”) otwierająca kolejne wersy w następującym utworze:

¹⁵⁹ Na temat konstant wersyfikacyjnych w klasycznym wierszu arabskim zob. P. Siwiec, *Rytm staroarabskiej kasydy*, s. 86-111.

- 1 نَمُوتُ جَمِيعاً كَلْنَا غَيْرَ مَا شَكَّ وَلَا أَحَدٌ يَبْقَى سِوَى مَالِكِ الْمَلِكِ
 2 أَيَا نَفْسُ أَنْتِ الدَّهْرَ فِي حَالِ غَفْلَةٍ وَلَيْسَتْ صُرُوفُ الدَّهْرِ غَافِلَةٌ عِنْدِكَ
 3 أَيَا نَفْسُ كَمْ لِي عِنْدِكَ مِنْ يَوْمِ صَرْعَةٍ إِلَى اللَّهِ أَشْكُو مَا أَعَالَجُهُ مِنْكَ
 4 أَيَا نَفْسُ إِنْ لَمْ أَبِكْ مِمَّا أَخَافُهُ عَلَيْكَ غَدًا عِنْدَ الْحِسَابِ فَمَنْ يَبْكِي
 5 أَيَا نَفْسُ هَذَا الدَّارُ لَا دَارُ قَلْعَةٍ فَلَا تَجْعَلِينَ الْقَصْدَ فِي مَنْزِلِ الْإِفْكِ
 6 أَيَا نَفْسُ لَا تَنْسِي عَنِ اللَّهِ فَضْلَهُ فَتَأْيِدُهُ مُلْكِي وَجَدْلَانَهُ هُلْكِي
 7 وَلَيْسَ دَبِيبُ الدَّرِّ فَوْقَ الصَّفَاةِ فِي الظَّلَامِ بِأَخْفَى مِنْ رِبَاءٍ وَلَا شَرِكٍ¹⁶⁰

- 1 namūtu ġamiġ'an kullu-nā ġayra mā šakki
 wa-lā aħadun yabqā siwā māliki l-mulki
 2 a-yā nafsū anti d-dahra fi ħāli ġaflatin
 wa-laysat šurūfu d-dahri ġāfilatan ʿan-ki
 3 a-yā nafsū kam l-ī ʿan-ki min yawmi širʿatin
 ilā l-Lāhi aškū mā uʿāliġu-hu min-ki
 4 a-yā nafsū in lam abki mimmā aħāfu-hu
 ʿalay-ki ġadan ʿinda l-ħisābi fa-man yabki
 5 a-yā nafsū ħādī d-dāru lā dāru qulʿatin
 fa-lā taġʿalinna l-qašda fī manzili l-ifki
 6 a-yā nafsū lā tansay ʿani l-Lāhi faḍla-hu
 fa-taʿyidu-hu mulk-ī wa-ħiḍlānu-hu hulk-ī
 7 wa-laysa dabibu d-ḍarri fawqa š-šafāti fī
 z-zulāmi bi-aħfā min riyaʿin wa-lā širki

Kiedy indziej jest to bardziej rozbudowana fraza syntaktyczna:

- 1 لَكَمْ فَلْتَةٌ لِي قَدْ وَقَى اللَّهُ شَرَّهَا طَلَبْتُ لِنَفْسِي نَفْعَ شَيْءٍ فَصَرَّهَا
 2 لَكَ الْحَمْدُ يَا مَوْلَايَ يَا خَالِقَ الْوَرَى كَثِيراً عَلَى مَا سَاءَ نَفْسِي وَسَرَّهَا
 3 أَرَى الْعَيْنَ عَيْنَ السَّخَطِ عَيْناً سَخِينَةً وَيَا عَيْنُ يَا عَيْنَ الرِّضَى مَا أَقْرَهَا
 4 وَمَا زَالَتِ الدُّنْيَا تُكَدِّرُ صَفْوَهَا وَمَا زَالَتِ الدُّنْيَا تُنْغِصُ دَرَّهَا
 5 بُلِينَا مِنَ الدُّنْيَا عَلَى حُبِّنَا لَهَا بَدَارِ غُرُورٍ وَيَحَهَا مَا أَغْرَهَا
 6 أَلْسْنَا نَرَى الْأَيَّامَ يَجْرِي صُرُوفُهَا أَلْسْنَا نَرَى حَثَّ اللَّيَالِي وَمَرَّهَا
 7 أَلْسْنَا نَرَى غَدَرَ الرِّمَانِ بِأَهْلِهِ أَلْسْنَا نَرَى عَطْفَ الْمَنَايَا وَكَرْهَا
 8 لَعَمْرُ أَبِي إِنَّ الْحَيَاةَ لِحُلُوءٍ وَلَلْمَوْتُ كَأَسَّ يَا لَهَا مَا أَمَرَهَا¹⁶¹

- 1 la kam faltatin l-ī qad waqā l-Lāhu šarra-hā
 ṭalabtu li nafs-ī nafʿa šayʿin fa-šarra-hā

¹⁶⁰ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 300; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 285 (w wersji 3 zamiast *كم لي منك* jest *إلا إلى بئلك في منزل الإفك*).

¹⁶¹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 208; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 184 (w wersji 6 zamiast *يتجري* jest *يتجري*).

- 2 la-ka l-ḥamdu yā mawlā-ya yā ḥāliqa l-warā
kaṭīran ʿalā mā sāʿa nafs-ī wa-sarra-hā
- 3 arā l-ʿayna ʿayna s-saḥṭi ʿaynan saḥīnatan
wa-yā ʿaynu yā ʿayna r-riḍā mā aqarra-hā
- 4 wa-mā zālāti d-dunyā tukaddiru šafwa-hā
wa-mā zālāti d-dunyā tunaḡḡiṣu darra-hā
- 5 bulinā mina d-dunyā ʿala ḥubbi-nā la-hā
bi-dāri ḡurūrin wayḥa-hā mā aḡarra-hā
- 6 a-lasnā narā l-ayyāma yaḡri šurūfu-hā
a-lasnā narā ḥatta l-layālī wa-marra-hā
- 7 a-lasnā narā ḡadra z-zamāni bi-ahli-hi
a-lasnā narā ʿaṭfa l-manāyā wa-karra-hā
- 8 la-ʿAmru ab-ī inna l-ḥayāta la-ḥulwatun
wa-la-l-mawtu kaʿsun yā la-hā mā amarra-hā

W tym stosunkowo krótkim wierszu mamy do czynienia z dwiema różnymi sekwencjami anaforycznymi: *wa-mā zālāti d-dunyā* („A świat nie przestał”) oraz *a-lasnā narā* („Czyż nie widzimy”). W odróżnieniu od poprzednio cytowanego utworu, gdzie anafora umiejscowiona została w pozycji początkowej wersów, tutaj otwiera ona następujące kolejno po sobie hemistychy.

Przykładem na to, jak intensywnie eksploatowana jest w twórczości Abū al-ʿAtāhiyi ta figura słowno-dźwiękowa, niech będzie następujący wiersz:

1	الدَّهْرُ يُوعِدُ فُرْقَةً وَزَوْالاً	وَخُطُوبُهُ لَكَ تَضْرِبُ الْأَمْثَالَ
2	يَا رَبِّ عَيْشٍ كَانَ يُغْبِطُ أَهْلُهُ	بِنَعِيمِهِ قَدْ قِيلَ كَانَ فَرَالاً
3	يَا طَالِبَ الدُّنْيَا يُنْقَلُ نَفْسُهُ	إِنَّ الْمُخِيفَ غَدًا لِأَحْسَنُ حَالاً
4	إِنَّا لَفِي دَارِ نَرَى الْأَكْثَارَ لَا	يَبْقَى لِصَاحِبِهِ وَلَا الْإِقْلَالَ
5	أُخْحِي إِنْ الْمَالِ إِنْ قَدَمْتَهُ	لَكَ لَيْسَ إِنْ خَلَلْتَهُ لَكَ مَا لَا
6	أُخْحِي كُلُّ لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ	فَلِمَنْ نَرَاكَ تُثَمَّرُ الْأَمْوَالَ
7	أُخْحِي شَأْنَكَ بِالْكَفَافِ وَخَلَّ مِنْ	أَثَرِي وَنَافَسَ فِي الْحُطَامِ وَعَالِي
8	كَمْ مِنْ مُلُوكٍ زَالَ عَنْهُمْ مَلِكُهُمْ	فَكَانَ ذَلِكَ الْمُلْكَ كَانَ خَيَالاً
9	وَالدَّهْرُ الْأَطْفُ خَاتِلٌ لَكَ خَتْلُهُ	وَالدَّهْرُ أَحْكَمُ مَنْ رَمَاكَ نِبَالاً
10	حَتَّى مَتَى تُمَسِّي وَتُصْبِحُ لَاعِباً	تَبْغِي الْبَقَاءَ وَتَأْمَلُ الْآمَالَ
11	وَلَقَدْ رَأَيْتَ الْحَادِثَاتِ مُلِحَةً	تَنْفِي الْمُنَى وَتُقَرَّبُ الْآجَالَ
12	وَلَقَدْ رَأَيْتَ مَسَاكِيناً مَسْلُوبَةً	شُكَّانَهَا وَمَصَانِعاً وَظِلَالاً
13	وَلَقَدْ رَأَيْتَ مُسْلَطَناً وَمَمْلَكَاً	وَمُفْرَهاً قَدْ قِيلَ قَالَ وَقَالَ
14	وَلَقَدْ رَأَيْتَ مَنْ اسْتَطَاعَ بِجُمُعَةٍ	وَبَنَى فَشَيْدَ قَصْرَهُ وَأَطَالَ
15	وَلَقَدْ رَأَيْتَ الدَّهْرَ كَيْفَ يُبِيدُهُمْ	شَيْباً وَكَيْفَ يُبِيدُهُمْ أَطْفَالَ

16 وَلَقَدْ رَأَيْتَ الْمَوْتَ يُسْرِعُ فِيهِمْ
 17 فَسَلِ الْحَوَادِثَ لَا أْبَالَكَ عَنْهُمْ
 18 فَتَخْبِرْتِكَ أَنَّهُمْ خُلِقُوا لِمَا
 19 وَلَقَلَّ مَا تَصِفُو الْحَيَاةَ لِأَهْلِهَا
 20 وَلَقَلَّ مَا دَامَ السَّرُورُ لِمَعَشِرٍ
 21 وَلَقَلَّ مَا تَرْضَى خِصَالاً مِنْ أَح
 22 وَلَقَلَّ مَا تَسْخُو بِخَيْرٍ نَفْسُهُ
 23 فَإِذَا أَرَدْتَ النَّاسَ أَنْ يَتَحَمَّلُوا
 24 الْأُخْيَ إِنَّ الْمَرْءَ حَيْثُ فِعَالُهُ
 25 أَقْصِرَ خُطَاكَ عَنِ الْمَطَامِعِ عِفَّةً
 26 وَالْمَالِ أَوْلَى بِاِكْتِسَابِكَ مُنْفَقاً
 27 وَإِذَا الْخُتُوفُ تَوَاتَرَتْ فَاصْبِرْ لَهَا
 28 فَكَفَى بِمُلْتَمِسِ التَّوَاضُعِ رِفْعَةً
 29 الْأُخْيَ مِنْ عَشَقِ الرَّئَاسَةِ خَفْتُ أَنْ
 30 الْأُخْيَ إِنَّ أَمَامَنَا كُرْباً لَهَا
 31 الْأُخْيَ إِنَّ الدَّارَ مُدْبِرَةٌ وَإِنْ
 32 الْأُخْيَ لَا تَجْعَلْ عَلَيْكَ لَطَالِبٍ
 33 فَالْمَرْءُ مَطْلُوبٌ بِمُهْجَةٍ نَفْسِهِ
 34 وَالْمَرْءُ لَا يَرْضَى بِشُغْلٍ وَاجِدٍ
 35 وَلَرُبَّ ذِي لَعْوٍ لَهَنَّ حَلَاوَةً
 36 وَأَرَى التَّوَاضُعَ فِي الْحَيَاةِ فَلَا تَدْعُ
 37 الْأُخْيَ إِنَّ الْخَلْقَ فِي طَبَقَاتِهِ
 38 وَاللَّهُ أَكْرَمُ مَنْ رَجَوَتْ نَوَالُهُ
 39 مَلِكٌ تَوَاضَعَتِ الْمُلُوكُ لِعِزِّهِ
 40 لَا شَيْءَ مِنْهُ أَدَقُّ لُطْفٍ إِحَاطَةً

حَقّاً يَمِيناً مَرَّةً وَشِمَالاً
 وَسَلِ الْقُبُورَ وَأَحْفَهِنَّ سُؤَالاً
 خُلِقُوا لَهُ فَمَضُوا لَهُ أَرْسَالاً
 حَتَّى تُبَدِّلَ عَنْهُمْ أَبْدالاً
 وَلَطَالَمَا صَالَ الزَّمَانُ وَغَالاً
 آخِيَتُهُ إِلَّا سَخِطْتَ خِصَالاً
 حَتَّى يُقَاتِلَهَا عَلَيْهِ قِتالاً
 لِلْعَارِ أَنْتَ فَكُنْ لَهَا حَمَالاً
 فَانظُرْ لِأَحْسَنِ مَنْ يَكُونُ فِعَالاً
 عَنْهَا فَإِنَّ لَهَا صَفّاً زَلالاً
 أَوْ مُمَسِّكاً إِنْ كَانَ ذَاكَ حَالالاً
 أَبداً وَإِنْ كَانَتْ عَلَيْكَ ثِقَالاً
 وَكَفَى بِمُلْتَمِسِ الْعُلُوِّ سِفَالاً
 يَطْعَى وَيُحَدِّثُ بَدْعَةً وَضَلالاً
 شَغْبٌ وَإِنَّ أَمَامَنَا أَهْوالاً
 كُنَّا نَرَى إِذْ بَارَهَا إِقبالاً
 يَتَّبِعُ الشَّرَاتِ مِنْكَ مَقالاً
 طَلِباً يُصَرِّفُ حالَهُ أَحوالاً
 حَتَّى يُؤَلِّدَ شُغْلُهُ أَشْغالاً
 سَيَعُدُّنَ يَوْماً مَا عَلَيْهِ وَبالاً
 لِأُخْيِكَ جَهْدَكَ مَا حَيَّيْتَ وَصالاً
 يُمَسِي وَيُصْبِحُ لِلإِلَهِ عِيالاً
 وَاللَّهُ أَعْظَمُ مَنْ يُبِيلُ نَوالاً
 وَجَلالِهِ سُبْحانَهُ وَتَعالَى
 بِالْعالِمِينَ وَلَا أَجَلَ جَلالاً¹⁶²

- 1 ad-dahru yū'idu furqatan wa-zawālā
wa-ḥuṭūbu-hu la-ka taḍribu l-amṭālā
- 2 yā rubba 'ayšīn kāna yuḡbaṭu ahlu-hu
bi-na'īmi-hi qad qīla kāna fa-zālā

¹⁶² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 346-349; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 306-309.

- 3 yā t̄aliba d-dunyā yuṭaqqilu nafsa-hu
inna l-muḥiffa ḡadan la-aḥsanu ḥālā
- 4 in-nā la-fi dārin narā l-iktāra lā
yabqā li-ṣāḥibi-hi wa-lā l-iqlālā
- 5 a-uḥay-ya inna l-māla in qaddamta-hu
la-ka laysa in ḥallafta-hu la-ka mālā
- 6 a-uḥay-ya kullun lā maḥālata zāʿilun
fa-li-man narā-ka tuṭammaru l-amwālā
- 7 a-uḥay-ya ṣaʿna-ka bi-l-kafāfi wa-ḥalla man
aṭrā wa-nāfasa fi l-ḥuṭāmi wa-ḡālā
- 8 kam min mulūkin zāla ʿan-hum mulku-hum
fa-kaʿanna dāka l-mulka kāna ḥayālā
- 9 wa-d-dahru alṭafu ḥātilin la-ka ḥatlu-hu
wa-d-dahru aḥkamu man ramā-ka nibālā
- 10 ḥattā matā tumsi wa-tuṣbiḥu lāʿiban
tabḡi l-baqāʿa wa-taʿmulu l-āmālā
- 11 wa-laqaḍ raʿaytu l-ḥādiyāti muliḥḥatan
tanfi l-munā wa-tuqarribu l-āḡālā
- 12 wa-laqaḍ raʿaytu masākinan maslūbatan
sukkānu-hā wa-muṣāniʿan wa-zilālā
- 13 wa-laqaḍ raʿaytu musaltanan mumallakan
wa-mufawwahan qad qila qāla wa-qālā
- 14 wa-laqaḍ raʿaytu mani staṭāʿa bi-ḡumʿatin
wa-banā fa-ṣayyada qaṣra-hu wa-aṭālā
- 15 wa-laqaḍ raʿaytu d-dahra kayfa yubīdu-hum
ṣiban wa-kayfa yubīdu-hum aṭfālā
- 16 wa-laqaḍ raʿaytu l-mawta yusriʿu fi-himi
ḥaqqan yamīnan marratan wa-ṣimālā
- 17 fa-sali l-ḥawādīta lā abā la-ka ʿan-hum
wa-sali l-qubūra wa-aḥfi-hunna suʿālā
- 18 fa-lā tuḥbiranna-ka anna-hum ḥuliqū li-mā
ḥuliqū la-hu fa-maḍaw la-hu arsālā
- 19 wa-la-qalla mā taṣfū l-ḥayātu li-ahli-hā
ḥatta tubaddila ʿan-hum abdālā
- 20 wa-la-qalla mā dāma s-surūru li-maʿšarin
wa-la-ṭālamā ṣāla z-zamānu wa-ḡālā
- 21 wa-la-qalla mā tarḍā ḥiṣālan min aḥin
āḥayta-hu illā saḥitta ḥiṣālā
- 22 wa-la-qalla mā tashū bi-ḥayrin nafsu-hu
ḥattā yuqātīla-hā ʿalay-hi qitālā
- 23 fa-iḍā aradta n-nāsa an yataḥammalū
li-l-ʿari anta fa-kun la-hā ḥammālā
- 24 a-uḥay-ya inna l-marʿa ḥaytu fiʿālu-hu
fa-nzur li-aḥsani man yakūnu fiʿālā
- 25 aqṣir ḥuṭa-ka ʿani l-maṭāmiʿi ʿiffatan
ʿan-hā fa-inna la-hā ṣafan zalālā
- 26 wa-l-mālu awlā bi-ktisābi-ka munfaḡan
aw mumsakan in kāna dāka ḥalālā

- 27 wa-ıdā l-ḥutūfu tawātarat fa-şbir la-hā
 abadan wa-in kānat ʿalay-ka ṭiqālā
 28 fa-kafā bi-multamisi t-tawāduʿi rifʿatan
 wa-kafā bi-multamisi l-ʿuluwwi sıfālā
 29 a-uḥay-ya man ʿaşaqa r-riʿāsata ḥıftu an
 yatġā wa-yuḥdıta bidʿatan wa-ḍalālā
 30 a-uḥay-ya inna amāma-nā kuraban la-hā
 şagbun wa-inna amāma-nā aḥwālā
 31 a-uḥay-ya inna d-dāra mudbiratun wa-in
 kunnā narā idbāra-hā iqbālā
 32 a-uḥay-ya lā taġʿal ʿalay-ka li-ṭālibin
 yatatabbaʿu l-ʿaşarāti min-ka maqālā
 33 fa-l-marʿu maṭlūbun bi-muḥġati nafsi-hi
 ṭalaban yuşarrıfu ḥāla-hu aḥwālā
 34 wa-l-marʿu lā yardā bi-şuġlin wāḥidin
 ḥattā yuwallida şuġlu-hu aşġālā
 35 wa-la-rubba đı laġwin la-hunna ḥalāwatun
 sa-yaʿudna yawman lā ʿalay-hi wabālā
 36 wa-arā t-tawāşula fi l-ḥayāti fa-lā tadaʿ
 li-aḥī-ka ġahda-ka mā ḥayıta wişālā
 37 a-uḥay-ya inna l-ḥalqa fi ṭabaqāti-hi
 yumsı wa-yuşbiḥu li-l-ilāhi ʿiyālā
 38 wa-l-Ḷāḥu akramu man raġawta nawāla-hu
 wa-l-Ḷāḥu aʿzamu man yunılu nawālā
 39 malikun tawādaʿati l-mulūku li-ʿızzı-hi
 wa-ġalāli-hi subḥāna-hu wa-taʿālā
 40 lā şayʿa min-hu adaqqu luṭfin iḥātatın
 bi-l-ʿālamına wa-lā aġallu ġalālā

W utworze tym anafora występuje aż w 24 wersach. Wśród nich wyróżniają się cztery główne ciągi zbudowane na bazie sekwencji: *a-uḥay-ya* („mój bracişku”), *wa-laqaḍ raʿaytu* („i oto ujrzałem”) oraz *wa-la-qalla mā* („i jakże rzadko”). Przy czym anafora oparta na pierwszej z tych fraz pojawia się w tym wierszu dwukrotnie, spinnając jak klamra pozostałą parę dłuższych ciągów anaforycznych. Zwrot *a-uḥay-ya* rozpoczyna jeszcze dwa inne oddalone od siebie wersy, co w sumie sprawia, że staje się on swego rodzaju motywem przewodnim całego utworu.

2. Prosapodosis:

a)

مِنْ تُرَابٍ خُلِقْتَ لَا شَكَّ فِيهِ وَغَدًا أَنْتَ صَائِرٌ لِلتُّرَابِ¹⁶³

min turābin ḥuliqta lā şakka fi-hi
 wa-ġadan anta şāʿirun li-t-turābi

*Z prochuś stworzony – rzecz to jest bezsporna,
 a jutro na powrót w proch się obrócisz*

¹⁶³ Al-Bustānı, *op. cit.*, s. 55; Şukri Fayşal, *op. cit.*, s. 43.

b)

وَالْمَصْدَرُ النَّارُ أَوْ الْمَصْدَرُ الـ جَنَّةُ مَا دُونَهُمَا مَصْدَرٌ¹⁶⁴

wa-l-maşdaru n-nāru awi l-maşdaru l-
ğannatu mā dūna-humā maşdaru

*Źródłem jest piekło, lub źródłem jest raj –
oprócz tych dwojga nic źródłem nie jest.*

3. Anadiploza:

a)

دَارُكَ دَارٌ يَمُوتُ سَاكِنُهَا دَارُكَ يُبْلِي جَدِيدَهَا الْأَبَدُ¹⁶⁵

dāru-ka dārun yamūtu sākinu-hā
dāru-ka yubli ġadīda-hā l-abadu

*Dom twój to dom, którego mieszkanięc umiera
W domu twym wieczność wszystko, co nowe niweczy.*

b)

وَأَنْتَ إِذْ خُلِقْتَ خُلِقْتَ فَرْدًا إِلَى أَجَلٍ تُجِيبُ إِذَا دُعِيتَا¹⁶⁶

wa anna-ka id ħuliqtā ħuliqtā fardan
ilā aġalin tuġibu idā duʿitā

*A skoroś stworzony, toś raz stworzony,
do czasu – i na wezwanie się stawisz.*

4. Homonim:

يَزِيدُ يَزِيدُ فِي مَنَعٍ وَيُخَلِّ وَيَنْقُصُ فِي التَّوَالِ وَلَا يَزِيدُ¹⁶⁷

yazīdu Yazīdu fi manʿin wa-buħlin
wa-yanquṣu fi n-nawāli wa-lā yazīdu

Użyty dwukrotnie na początku wersu wyraz ma za każdym razem inny sens. Najpierw jest to czasownik o znaczeniu: „zwiększać”, a następnie imię męskie¹⁶⁸.

5. Ploke:

1 يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدِيِّ يَا بَيْتَ مَنْقَطَعِي يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدِيِّ يَا بَيْتَ غُرْبِيَّتِي

2 يَا بَيْتُ بَيْتِ التَّوَى عَنْ كُلِّ ذِي ثِقَةٍ يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدِيِّ يَا بَيْتَ وَحْشِيَّتِي¹⁶⁹

¹⁶⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 178; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 151.

¹⁶⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 147; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 124.

¹⁶⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 80; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 60.

¹⁶⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 159; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 520.

¹⁶⁸ W transkrypcji imię męskie dla odróżnienia zapisane zostało z dużej litery przy założeniu, że jako podmiot zdania werbalnego stoi ono po orzeczeniu, co jednak – jak wiadomo – nie jest w języku arabskim sztywną regułą. Zadania nie ułatwia też tutaj pismo arabskie, które nie zna rozróżnienia na małe i duże litery. Tak więc o ostatecznej interpretacji decydować będzie zawsze czytelnik lub recytator poprzez odpowiednie rozłożenie intonacji.

¹⁶⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 484; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 436.

- 1 yā baytu bayta r-radā ya bayta munqataḥ
yā baytu bayta r-radā bayta ġurbati-yah
- 2 yā baytu bayta n-nawā ʿan kulli dī tiqatin
yā baytu bayta r-radā bayta waḥšati-yah

- 1 *Domu ów! domu ruin, domu mej rozłąki.*
Domu ów! domu ruin, domu mej obcości.
- 2 *Domu ów! domu z dala od ufności godnych.*
Domu ów! domu ruin, domu mej samotni.

Powtórzone tu kilkakrotnie formy fleksyjne słowa *bayt* (dom) przyjmują za każdym razem nieco inny odcień znaczeniowy nadawany przez kontekst.

6. Poliptoton:

1	يا رَبِّ بِالْ عَلَى مَيْتٍ وَبَاكِيَةٍ
2	وَرُبَّ نَاعٍ نَعَى جِيناً أَحْبَبْتُهُ
1	لَمْ يَلْبَثَا بَعْدَ ذَلِكَ الْمَيْتِ أَنْ بُكِيَا
2	مَا زَالَ يَنْعَى إِلَى أَنْ قِيلَ قَدْ نُعِيَا ¹⁷⁰

- 1 yā-rubba bākin ʿalā mayyitin wa-bākiyatin
lam yalbatā baʿda dāka l-mayti an bukiyā
- 2 wa-rubba nāʿin naʿā ḥinan aḥibbata-hu
mā zāla yanʿā ilā an qila qad nuʿiyā

W cytowanym fragmencie użyte zostały kilkakrotnie pochodne trzech leksemów: *bākin* (płaczący – przym. l. mn. m.), *bākiyatin* (płaczące – przym. l. mn. ż.), *bukiya* (był opłakiwany), *mayyitin* i *mayti* (zmarły, nieboszczyk – w jęz. ar. oba wyrazy w znaczeniu przymiotnikowym), *nāʿin* (obwieszczający, głoszący czyjś zgon), *naʿā* (obwieścił, ogłosił zgon), *yanʿā* (obwieszcza, ogłasza zgon), *nuʿiya* (jego zgon został obwieszczony, ogłoszony).

B. Powtórzenia w warstwie brzmieniowej

1. Figury słowno-dźwiękowe

a) Figura etymologiczna:

1	بَلَيْتَ وَمَا تَبْلَى ثِيَابُ صِبَاكَ
2	أَلَمْ تَرَ أَنَّ الشَّيْبَ قَدْ قَامَ نَاعِيَا
3	تَسْمَعُ وَدَعُ مِنْ أَعْلَقِ الْعَيْ سَمَعُهُ
4	أَلَا لَيْتَ شِعْرِي كَيْفَ أَنْتَ إِذَا الْقَوَى
5	تَمُوتُ كَمَا مَاتَ الَّذِينَ نَسِيَتْهُمْ
6	تَمَنَيْتَ حَتَّى نِلْتَ ثُمَّ تَرَكْتَهَا
7	إِذَا لَمْ تَكُنْ فِي مَتَجَرِّ الْبِرِّ وَالتَّقَى
8	إِذَا أَنْتَ لَمْ تَعْرِمْ عَلَى الصَّبْرِ لِلأَذَى
1	كَفَاكَ مِنَ اللَّهْوِ الْمُضَيَّرِ كَفَاكَ
2	مَقَامَ الشَّبَابِ الْعَضَّ ثُمَّ نَعَاكَ
3	كَأَنِّي بِدَاعٍ قَدْ أَتَى فَدَعَاكَ
4	وَهَتْ وَإِذَا الْكَرْبُ الشَّدِيدُ عَلَاكَ
5	وَتُنْسَى وَتَهْوَى الْعِرْسُ بَعْدَ سَوَاكَ
6	تُنْقَلُ بَيْنَ الْوَارِثِينَ مُنَاكَ
7	خَسِرْتَ نَجَاةً وَاکْتَسَبْتَ هَلَاكَ
8	رَمَيْتَ الَّذِي مِنْهُ الأَذَى وَرَمَاكَ

¹⁷⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 481; Šukri Faṣṣal, *op. cit.*, s. 432.

- 9 إذا كنت تبغي البرِّ فاكفُفْ عن الأذى وما البرِّ إلا أن تكفَّ إذاكا
 10 أخوك الذي من نفسه لك مُنصِفٌ إذا المرءُ لم يُنصِفك لیسَ أخاکا¹⁷¹

- 1 balita wa-mā tablā tiyābu šibā-kā
 kafā-ka mina l-lahwi l-muḍirri kafā-kā
- 2 a-lam tara anna š-šabāba qad qāma nā'īyan
maqāma š-šabābi l-ğadḍi tumma na'ā-kā
- 3 tasamma^c wa-da^c man aḡlaqa l-ğayyu sam^ca-hu
 ka-an-nī bi-dā^cin qad atā fa-da^cā-kā
- 4 a-lā layta šī'r-ī kayfa anta idā l-quwā
 wahat wa-idā l-karbu š-šadidu ^calā-kā
- 5 tamūtu kamā māta l-laḍīna nasīta-hum
 wa-tunsā wa-tahwā l-^cirsu ba^cdu sawā-kā
- 6 tamannayta hattā nilta tumma tarakta-hā
 tunaqqalu bayna l-wāritīna munā-kā
- 7 idā lam takun fi matḡari l-birri wa-t-tuqā
 ḡsirta naḡātan wa-ktasabta halākā
- 8 idā anta lam ta^czim ^calā š-šabri li-l-aḍā
ramayta l-laḍī min-hu l-aḍā wa-ramā-kā
- 9 idā kunta tabḡī l-birra fa-kufuf ^cani l-aḍā
 wa-mā l-birru illā an takuffa aḍā-kā
- 10 aḡū-ka l-laḍī min nafsi-hi la-ka munṣifun
 idā l-mar'u lam yunṣif-ka laysa aḡā-kā

W wierszu tym użyte zostały następujące, oparte na jednakowym rdzeniu pary wyrazów: *balita* – *tablā* (w. 1), *qāmā* – *māqāmā*, *nā'īyan* – *na'ā* (w. 2), *dā^cin* – *da^cā* (w. 3), *tamūtu* – *māta*, *nasīta* – *tunsā* (w. 5), *tamannayta* – *munā* (w. 6), *ramayta* – *ramā* (w. 8), *ukfuf* – *takuffa* (w. 9), *munṣifun* – *yunṣif* (w. 10).

b) Paronomazja:

- 1 أطع الله بجُهدِكَ عَمِداً أَوْ فَوْقَ جُهدِكَ
 2 أَعْطِ مَوْلَاكَ الَّذِي تَطُ لُبُّ مِنْ طَاعَةِ عِبِدِكَ¹⁷²

- 1 aṭī'ī l-Lāha yughidi-k
^cāmidan aw fawqa ghuhdi-k
- 2 a'ṭī mawlā-ka l-laḍī taṭ-
 lubu min tā'ati ^cabdi-k

- 1 النَّاسُ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا ذَوو دَرَجٍ وَالْمَالُ مَا بَيْنَ مَوْقُوفٍ وَمُحْتَلَجٍ
 2 مَنْ عَاشَ تَقْضَى لَهُ يَوْمًا لُبَاتُهُ وَلِلْمَصَابِقِ أَبْوَابٌ مِنَ الْفَرَجِ
 3 مَنْ ضَاقَ عَنْكَ فَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ فِي كُلِّ وَجْهِ مَضِيْقٍ وَجْهٌ مُنْفَرَجٍ
 4 قَدْ يُدْرِكُ الرَّاقِدُ الْهَادِيَ بَرَقْدَتِهِ وَقَدْ يَخِيْبُ أَحُو الرُّوحَاتِ وَالدَّلَجِ

¹⁷¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 308; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 265-266 (w wersji 6 zamiast تَقْلُ jest تَقْلُ).

¹⁷² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 148; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 128.

- 5 خَيْرُ الْمَذَاهِبِ فِي الْحَاجَاتِ أَنْجَحُهَا وَأَضْيَقُ الْأَمْرِ أَقْصَاهُ مِنَ الْفَرَجِ
6 لَقَدْ عَلِمْتُ وَإِنْ قَصَّرْتُ فِي عَمَلِي أَنَّ ابْنَ آدَمَ لَا يَخْلُو مِنَ الْحُجَجِ
7 أَمَنْ يَكُونُ تَقِيًّا عِنْدَ ذِي حَرَجٍ مَا يَتَّقِي اللَّهَ إِلَّا كُلُّ ذِي حَرَجٍ¹⁷³

- 1 an-nāsu fi d-dīni wa-d-dunyā dawū darağ
wa-l-mālu mā bayna mawqūfin wa-muħtalaği
- 2 man ʿāša tuqḏā la-hu yawman lubānātu-hu
wa-li-l-mudāyiqi abwābun mina l-faraği
- 3 man ḏāqa ʿan-ka fa-arḏu l-lāhi wāsiʿatun
fi kulli wağhi maḏiqin wağhu munfaraği
- 4 qad yudriku r-rāqidu l-hādi bi-raqqati-hi
wa-qad yaħibu aħū r-rawħāti wa-d-dalaği
- 5 ħayru l-maḏāhibi fi l-ħağāti anğaha-hā
wa-aḏyaqu l-amri aqsā-hu mina l-faraği
- 6 la-qad ʿalimtu wa-in qaşartu fi ʿamal-ī
anna bna Ādama la yaħlū mina l-ħuğaği
- 7 a-man yakūnu taqiyyan ʿinda ħi ħarağin
mā yattaqi l-lāha illā kullu ħi ħaraği

Zestawianie słów o podobnym brzmieniu to, jak się wydaje, ulubiony przez Abū al-ʿAtāhię środek pozametrycznej kompozycji tekstu poetyckiego. W całym jego zbiorze poezji trudno byłoby doszukać się choć jednego wiersza całkowicie pozbawionego tej figury słowno-dźwiękowej. Można odnieść wrażenie, że poeta wręcz delectował się tego rodzaju grą słowną. Stopień nasycenia zestawieniami paronomazyjnymi oraz figurami etymologicznymi, jakim charakteryzują się utwory Abū al-ʿAtāhiyi, wyklucza jakąkolwiek przypadkowość zbieżności dźwiękowych.

Dobrym przykładem nagromadzenia tego rodzaju figur słowno-dźwiękowych może być następujący wiersz:

- 1 إِنَّ السَّلَامَةَ أَنْ نَرْضَى بِمَا قُضِيَ لَيْسَلَمَنَّ بِإِذْنِ اللَّهِ مَنْ رَضِيَ
- 2 الْمَرْءُ يَأْمُلُ وَالْأَمَالُ كَاذِبَةٌ وَالْمَرْءُ تَضَحَّبُهُ الْأَمَالُ مَا بَقِيَ
- 3 يَا رَبِّ بِالِكِ عَلَى مَيِّتٍ وَبَاكِئَةٍ لَمْ يَلْبَثْنَا بَعْدَ ذَلِكَ الْمَيِّتِ أَنْ بُكِيَ
- 4 وَرَبِّ نَاعٍ نَعَى جِينًا أَحَبَّتَهُ مَا زَالَ يَنْعَى إِلَى أَنْ قِيلَ قَدْ نُعِيَ
- 5 عَلِمِي بِأَنِّي أَذُوقُ الْمَوْتَ نَعَّصَ لِي طِيبَ الْحَيَاةِ فَمَا تَصَفُو الْحَيَاةَ لِيَا
- 6 كَمَ مِنْ أَخٍ تَعْتَدِي دَوْدُ التَّرَابِ بِهِ وَكَانَ صَبًّا بِحُلُوِّ الْعَيْشِ مُعْتَدِيَا
- 7 يَلِي مَعَ الْمَيِّتِ ذِكْرُ الذَّاكِرِينَ لَهُ مَنْ غَابَ غَيْبَةً مَنِ لَا يُرْتَجَى نُسِيَا
- 8 مَنْ مَاتَ مَاتَ رَجَاءِ النَّاسِ مِنْهُ فَوَ لَوْهُ الْجَفَاءَ وَمَنْ لَا يُرْتَجَى جُفْيَا

¹⁷³ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 109; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 90 (w wersie 2 zamiast نَرْضَى لَهُ يَوْمًا لِبَانَتِهِ jest نَرْضَى لَهُ يَوْمًا لِبَانَتِهِ, w wersie 3 zamiast ضَحْبِي كَثِيرًا مِنْ لِبَانَتِهِ jest ضَحْبِي كَثِيرًا مِنْ لِبَانَتِهِ, w wersie 5 zamiast ضَحْبِي كَثِيرًا مِنْ لِبَانَتِهِ jest ضَحْبِي كَثِيرًا مِنْ لِبَانَتِهِ, w wersie 7 zamiast أَمَنْ jest أَمَنْ).

9 إِنَّ الرَّحِيلَ عَنِ الدُّنْيَا لَيُزْعِجُنِي إِنْ لَمْ يَكُنْ رَائِحاً يِي كَانَ مُغْتَدِيَا
 10 الْحَمْدُ لِلَّهِ طُوبَى لِلسَّعِيدِ وَمَنْ لَمْ يُسْعِدِ اللَّهَ بِالتَّقْوَى فَقَدْ شَقِيَا
 11 كَمْ غَافِلٍ عَنِ حِيَاضِ المَوْتِ فِي لَعِبٍ يُمَسِي وَيُصْبِحُ رَكَاباً لِمَا هَوِيَا
 12 وَمُنْقَضٍ مَا تَرَاهُ العَيْنُ مُنْقَطِعٍ مَا كُلُّ شَيْءٍ بَدَأَ إِلَّا لِيُنْقَضِيَا¹⁷⁴

- 1 inna s-salāmata an nardā bi-mā quḍiyā
la-yaslamanna bi-dni l-Lāhi man raḍiyā
- 2 al-marʿu yaʿmulu wa-l-āmālu kāḍibatun
wa-l-marʿu taṣḥabu-hu l-āmālu mā baqiyā
- 3 ya rubba bākin ʿalā maytin wa-bākiyatīn
lam yalbatā baʿda ḍāka l-mayti an bukiyā
- 4 wa-rubba nāʿin naʿā ḥinan aḥibbata-hu
mā zāla yanʿā ilā an qīla qad nuʿiyā
- 5 ʿilm-ī bi-an-nī aḍūqu l-mawta naḡḡaṣa l-ī
ṭiba l-ḥayāti fa-mā taṣfū l-ḥayātu li-yā
- 6 kam min aḥin taḡtaḍī dūdu t-turābi bi-hi
wa-kāna ṣabban bi-ḥulwi l-ʿayši muḡtaḍiyā
- 7 yablā maʿa l-mayti ḍikru ḍ-ḍākirīna la-hu
man ḡāba ḡaybata man lā yurtaḡā nusiya
- 8 man māta māta raḡāʿu n-nāsi min-hu fa-wal-
law-hu l-ḡafāʿa wa-man lā yurtaḡā ḡufiyā
- 9 inna r-raḥīla ʿani d-dunyā la-yuzʿiḡu-nī
in lam yakun rāʿiḥan b-ī kāna muḡtaḍiyā
- 10 al-ḥamdu li-l-Lāhi ṭūbā li-s-saʿīdi wa-man
lam yusʿīdi l-Lāha bi-t-taqwā fa-qad ṣaqiyā
- 11 kam ḡāfilīn ʿan ḥiyāḍi l-mawti fi laʿibīn
yumsī wa-yuṣbiḥu rakkāban li-mā hawiyā
- 12 wa-munqaḍīn mā tarā-hu l-ʿaynu munqaṭiʿīn
mā kullu ṣayʿīn badā illā li-yanqaḍiyā

W utworze tym zwraca uwagę bogactwo figur etymologicznych: *salāmata* – *yaslamanna*, *nardā* – *raḍiyā* (w. 1), *yaʿmulu* – *āmālu* (w. 2), *bākin* – *bākiyatīn* – *bukiyā* (w. 3), *nāʿin* – *naʿā* – *yanʿā* – *nuʿiya* (w. 4), *taḡtaḍī* – *muḡtaḍiyā* (w. 6), *ḍikru* – *ḍākirīna*, *ḡāba* – *ḡaybata* (w. 7), *yurtaḡā* – *raḡāʿu*, *ḡafāʿa* – *ḡufiyā* (w. 8), *yakun* – *kāna* (w. 9), *saʿīdi* – *yusʿīdi* (w. 10), *munqaḍīn* – *yanqaḍiyā* (w. 12). Brzmieniowej ornamentyki dopełniają zestawienia paranomazyjne: *nusiya* – *nāsi*, *munqaḍīn* – *munqaṭiʿīn* (w. 12), powtórzenia leksykalne: *rubba*, *mayti* (w. 3, 7), *hayāt* (w. 5), *māta* (w. 8), *man lā* (w. 7, 8), a także poliptoton: *bākin* – *bākiyatīn* (w. 3), *naʿā* – *yanʿā* – *nuʿiya* (w. 4), *ḥayāti* – *ḥayātu* (w. 5) oraz płoke: *man māta māta* (w. 8).

c) Rym wewnętrznym:

1 مَنْ سَأَلَ النَّاسَ سَلِمَ مَنْ شَأَمَ النَّاسَ شَتِمَ

¹⁷⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 481; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 432-433 (w wersji 6 zamiast صَيًّا jest حَيًّا, w wersji 12 zamiast مُنْقَطِعٍ jest مُنْقَطِعٌ, zamiast بَدَأَ jest بُرئ).

2	مَنْ ظَلَمَ النَّاسَ أَسَا	مَنْ رَجِمَ النَّاسَ رُجِمَ
3	مَنْ طَلَبَ الْفَضْلَ إِلَى	غَيْرِ ذَوِي الْفَضْلِ حُرِمَ
4	مَنْ حَفِظَ الْعَهْدَ وَفَى	مَنْ أَحْسَنَ السَّمْعَ فَهِمَ
5	مَنْ صَدَّقَ اللَّهَ عَلَا	مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ عَلِمَ
6	مَنْ خَالَفَ الرَّشِدَ غَوَى	مَنْ تَبَعَ الْعَيَّ نَدِمَ
7	مَنْ لَزِمَ الصَّمْتَ نَجَا	مَنْ قَالَ بِالْخَيْرِ غَنِمَ
8	مَنْ عَفَّ وَاکْتَفَى زَكَا	مَنْ جَحَدَ الْحَقَّ أَتَمَ
9	مِنْ مَسَّهُ الضَّرُّ شَكَا	مَنْ عَضَّهُ الدَّهْرُ أَلِمَ
10	لَمْ يَعُدْ حَيًّا رِزْقُهُ	رِزْقُ امْرِئٍ حَيْثُ قُسِمَ ¹⁷⁵

- 1 man sālama n-nāsa salim
man šātama n-nāsa šutim
- 2 man ḡalama n-nāsa asā
man raḡima n-nāsa ruḡim
- 3 man ṭalaba l-faḡla ilā
ḡayri ḡawī l-faḡli ḡurim
- 4 man ḡafiza l-ʿahda wafā
man aḡsana s-samʿa fahim
- 5 man ṣaddaqa l-lāha ʿalā
man ṭalaba l-ʿilma ʿalim
- 6 man ḡālafa r-ruṣḡa ḡawā
man tabiʿa l-ḡayya nadim
- 7 man lazima ṣ-ṣamta naḡā
man qāla bi-l-ḡayri ḡanim
- 8 man ʿaffa wa-ktaffa zakā
man ḡaḡhada l-ḡaḡqa aṭim
- 9 man massa-hu ḡ-ḡarru šakā
man ʿaḡḡa-hu d-dahru alim
- 10 lam yaʿud ḡayyan rizqu-hu
rizqu mriʿin ḡayṭu qusim

W tym wypadku mamy do czynienia z dodatkowym, odmiennym od klauzulowego rymem średniówkowym. Zakończenia większości hemistychów początkowych łączy tu paroksytoneza oraz jednakowy wygłos na długą samogłoskę -ā¹⁷⁶. Jednakże tak rozbudowany rym wewnętrzny jest u Abū al-ʿAtāhiyi raczej rzadkością. Na ogół poeta ogranicza się tylko do nieregularnych, w różny sposób w wierszu rozłożonych rymowań wewnątrzwersowych, jak np. w tym oto fragmencie:

¹⁷⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 394-395; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 349-350.

¹⁷⁶ Według wersologii arabskiej jest to tzw. rym zamknięty (*qāfiya muqayyada*), którego głównym komponentem jest *alif maqṣūra*, czyli *de facto* etymologicznie długa samogłoska. Szerzej na ten temat zob. P. Siwiec, *Rytm staroarabskiej kasydy*, s. 80-81 oraz tego samego autora *Zarys poetyki...*, s. 56-70.

- 1 وَكَانَ الْقَوْمَ قَدْ قَا مُوَا فَقَالُوا أَذْرِكُوهُ
 2 سَائِلُوهُ كَلِّمُوهُ حَرِّكُوهُ لَقِّنُوهُ
 3 فَإِذَا اسْتَيْسَسَ مِنْهُ الْقَوْمُ قَالُوا أَحْرِقُوهُ
 4 حَرِّقُوهُ وَجَهِّوهُ مَدِّدُوهُ غَمِّضُوهُ
 5 عَجِّلُوهُ لِرَحِيلٍ عَجَّلُوا لَا تَحْبِسُوهُ
 6 إِرْفَعُوهُ غَسِّلُوهُ كَفِّنُوهُ حَتَّطُوهُ
 7 فَإِذَا لَفَّ فِي الْأَكِّ فَإِنْ قَالُوا فَاحْمِلُوهُ
 8 أَخْرِجُوهُ فَوْقَ أَعْوَا دِ الْمَنَايَا شَيِّعُوهُ
 9 فَإِذَا صَلَّوْا عَلَيْهِ قِيلَ هَاتُوا وَاقْبِرُوهُ
 10 فَإِذَا مَا اسْتَوْدَعُوهُ الْأَرْضَ رَهْنًا تَرَكَوهُ
 11 خَلَّفُوهُ تَحْتَ رَمْسٍ أَوْقَرُوهُ أَثْقَلُوهُ
 12 أَبْعَدُوهُ أَسْحَقُوهُ أَوْحَدُوهُ أَفْرَدُوهُ
 13 وَدَّعُوهُ فَارْقُوهُ أَسْلَمُوهُ خَلَّفُوهُ
 14 وَانْتَنُوا عَنْهُ وَخَلَّوْا هُوَ كَانَ لَمْ يَعْرِفُوهُ¹⁷⁷

- 1 wa-ka'anna l-qawmu qad qā-
 mū fa-qālū adrikū-hu
 2 sâ'ilū-hu kallimū-hu
 ḥarrikū-hu laqqinū-hu
 3 fa-idā stay'asa min-
 hu l-qawmu qālū aḥriqū-hu
 4 ḥarrifū-hu waḡḡihū-hu
 maddidū-hu ḡammiḏū-hu
 5 ʿaḡḡilū-hu li-rahīlin
 ʿaḡḡilū lā taḥbisū-hu
 6 irfa'ū-hu ḡassilū-hu
 kaffinū-hu ḥanniṭū-hu
 7 fa-idā mā luffa fi l-ak-
 fāni qālū fa-ḥmilū-hu
 8 aḥriḡū-hu fawqa a'wā-
 di l-manāyā šayyi'ū-hu
 9 fa-idā šallow ʿalay-hi
 qīla hātū wa-qbirū-hu
 10 fa-idā mā stawda'ū-
 hu l-arḡa rahnan tarakū-hu
 11 ḥallafū-hu taḥta ramsin
 awqarū-hu aṭqalū-hu

¹⁷⁷ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 472-473; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 421-422 (w wersji 4 zamiast أَحْرِقُوهُ jest حَرِّقُوهُ).

- 12 ab^ʿadū-hu aṣḥaqū-hu
awḥadū-hu afradū-hu
13 wadda^ʿū-hu fāraqū-hu
aslamū-hu ḥallafū-hu
14 wa-nṭanau ^ʿan-hu wa-ḥallaw-
hu ka^ʿan lam ya^ʿrifū-hu

Rymowanie wewnątrzwersowe zgadza się tu, jak widać, ze współbrzmieniem klauzulowym. Zwraca uwagę jego gramatyczny charakter – rymujące się wyrazy mają zawsze formę trybu rozkazującego 2 os. l. mn. albo formę perfekturnego 3 os. l. mn. Utwór sprawia wrażenie, jakby był stylizowany na wiersz ludowy.

Granice rymujących się wewnątrz wiersza wyrazów mogą pokrywać się z granicami stóp, co sprawia, że rytm podstawowy narzucony przez wzorzec metryczny nabiera szczególnej wyrazistości:

1	وَمَنْ كُنَّا نُنَاجِرُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُعَامِلُهُ
2	وَمَنْ كُنَّا نُعَاشِرُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُدَاخِلُهُ
3	وَمَنْ كُنَّا نَفَاجِرُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُطَاوِلُهُ
4	وَمَنْ كُنَّا نُشَارِبُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُؤَاكِلُهُ
5	وَمَنْ كُنَّا نُرَافِقُهُ	وَمَنْ كُنَّا نُنَازِلُهُ
6	وَمَنْ كُنَّا نُنَكِّرُهُ	¹⁷⁸ وَمَنْ كُنَّا نُجَامِلُهُ

- 1 wa-man kunnā nutāğiru-hu
wa-man kunnā nu^ʿāmilu-hu
2 wa-man kunnā nu^ʿāşiru-hu
wa-man kunnā nudāḥilu-hu
3 wa-man kunnā nufāğiru-hu
wa-man kunnā nuṭāwilu-hu
4 wa-man kunnā nuşāribu-hu
wa-man kunnā nu^ʿākilu-hu
5 wa-man kunnā nurāfiqū-hu
wa-man kunnā nunāzilu-hu
6 wa-man kunnā nukārimu-hu
wa-man kunnā nuğāmilu-hu

Fragment ten pochodzi z utworu zbudowanego z 39 wersów w oparciu o cztero-stopowy akatalektyczny format metrum *wāfir*, polegającego na powtarzalności stopy ٠-٠-٠-٠. Każdy hemistich rozpoczyna ta sama anaforyczna fraza *wa-man kunnā*, która dokładnie wpasowuje się w stopę ٠-٠-٠-٠. Natomiast budowa iloczynowo-sylabiczna każdej z rymujących się fraz średniówkowych i klauzulowych odpowiada stopie ٠-٠-٠-٠. Jak łatwo przy tym zauważyć, współbrzmienie głoskowe pomiędzy średniówką a klauzulą nie jest dokładne. Rym zakończeń wersowych w tym wierszu ma bowiem stałą strukturę *-āCilu-hu* (tzw. *qāfiya mu^ʿassasa*), gdzie C oznacza

¹⁷⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 365; Şukrī Fayşal, *op. cit.*, s. 328-329.

dowolną spółgłoskę, zaś elementem konstytutywnym (tzw. *rawī*) jest spółgłoska *l*, tymczasem w wyrazach zamykających człony przedśredniówkowe w miejscu *rawī*, zamiast spodziewanego *l*, pojawia się inna spółgłoska. Zgodnie z regułami klasycznej arabskiej wersyfikacji rymy takie należałoby uznać za ułomne, co jednak w żaden sposób nie umniejsza ich obiektywnie bogatej harmonii brzmieniowej. Niezgodność głównych komponentów rekompensuje w pełni odpowiedniość prozodyczna pozostałych składników zakończeń poszczególnych hemistychów w cytowanym fragmencie wiersza. Przy czym owa odpowiedniość prozodyczna determinowana jest w tym przypadku przez zastosowanie wyrażenia o identycznej budowie gramatycznej i morfologicznej. Trzon każdego z tych wyrażenia stanowi czasownik 1 os. l. mn. imperfectum utworzony na bazie tematu derywowanego o schemacie CVCVC, po którym następuje zaimek sufigowany 3 os. l. poj. w funkcji dopełnienia bliższego.

Zdarza się też, że rymowanie wewnątrz wersów przebiega niejako w poprzek porządku stopowego, czyli że zakończenia rymowe nie zbiegają się z zakończeniami stóp, jak np. w następującym fragmencie:

1 يَوْمُ النَّوْازِلِ وَالزَّلَازِلِ وَالْحَوَا مِلِّ فِيهِ إِذْ يَقْدِفَنَّ بِالْأَحْمَالِ
2 يَوْمُ التَّغَابُنِ وَالتَّبَايُنِ وَالتَّنَا زُلِّ وَالْأُمُورِ عَظِيمَةِ الْأَهْوَالِ¹⁷⁹

- 1 yawmu n-nawāzili wa-z-zalāzili wa-l-ḥawā
mili fi-hi id yaqđifna bi-l-aḥmāli
- 2 yawmu t-taġābuni wa-t-tabāyuni wa-t-tanā
zuli wa-l-umūri ʿaẓīmati l-ahwāli

W tym wypadku rymy przecinają stopy wierszowe. Na dodatek likwidacji uległa średniówka – granica pomiędzy iloczasowo wyodrębnionymi połówkami wersów wypada również w środku wyrazów (odpowiednio: *ḥawā // mili* oraz *tanā // zuli*). Najczęściej jednak stosowanie rymu wewnętrznego ogranicza się tylko do pojedynczych wersów utworu¹⁸⁰.

C. Powtórzenia w warstwie prozodyjnej

1. Segmentacja rytmiczna:

a)

1 يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يَا بَيْتَ مَنْقَطَعِي
2 يَا بَيْتُ بَيْتِ النَّوَى عَنْ كُلِّ ذِي ثِقَةٍ
3 يَا نَائِي مُتَّجِعِي يَا هَوَلِ مُطَّلَعِي
4 يَا عَيْنُ كَمْ عَبْرَةٍ لِي غَيْرِ مُشْكَلَةٍ
5 يَا عَيْنُ فَانْهَمَلِي إِنْ شِئْتَ أَوْ فَدَعِي
يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يَا بَيْتَ غُرْبَتِي
يَا بَيْتُ بَيْتِ الرَّدَى يَا بَيْتَ وَحْشَتِي
يَا ضَيْقُ مُضْجَعِي يَا بَعْدَ شُقَّتِي
إِنْ كُنْتُ مُنْتَفِعاً يَوْماً بِعَبْرَتِي
أَمَّا الزَّمَانُ فَقَدْ أَوْدَى بِجَدَّتِي¹⁸¹

¹⁷⁹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 326; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 283.

¹⁸⁰ Jak powyższy cytat, który pochodzi z wiersza składającego się z prawie 50 wersów.

¹⁸¹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 484; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 436.

- 1 yā baytu bayta r-riḏā / ya bayta munqataʿī
yā baytu bayta r-riḏā / bayta ġurbati-yah
- 2 yā baytu bayta n-nawā / ʿan kulli dī ṭiqatin
yā baytu bayta r-riḏā / bayta waḥṣati-yah
- 3 yā naʿya muntaġaʿ-ī / yā hawla muṭṭalaʿ-ī
yā ḏayqa muzzaġaʿ-ī / yā buʿda šuqqati-yah
- 4 yā ʿaynu kam ʿabratin / l-ī ġayri muškilatin
in kuntu muntafiʿan / yawman bi-ʿabrati-yah
- 5 yā ʿaynu fa-nhamilī / in šiʿti aw fa-daʿī
ammā z-zamānu fa-qad / awdā bi-ġiddati-yah

b)

1 الدَّهْرُ ذُو دُؤْلِ وَالْمَوْتُ ذُو عِلَلٍ وَالْمَرْءُ ذُو أَمَلٍ وَالنَّاسُ أَشْبَاهُ
2 وَلَمْ تَزَلْ عَيْرٌ فِيهِنَّ مُعْتَبِرٌ يَجْرِي بِهَا قَدْ رَوَّالَهُ أَجْرَاهُ
3 يِكِّي وَيَضْحَكُ ذُو نَفْسٍ مُصْرَفَةٍ وَاللَّهُ أَضْحَكُهُ وَاللَّهُ أَبْكَاهُ¹⁸²

- 1 ad-dahru ḏū duwalin / wa-l-mawtu ḏū ʿilalin
wa-l-marʿu ḏū amalin / wa-n-nāsu ašbāhu
- 2 wa-lam tazal ʿibarun / fi-hinna muʿtabarun
yaġri bi-hā qadarun / wa-l-Ḥāhu aġrā-hu
- 3 yabki wa-yadḥaku ḏū / nafsīn mušarrafatin
wa-l-Ḥāhu aḏḥaka-hu / wa-l-Ḥāhu abkā-hu

W obu tych przykładach zaczerpniętych z wierszy skomponowanych w oparciu o metrycznie dwudzielny ośmiostopowy wzorzec *basīf* występuje – zarówno w pierwszym, jak i drugim hemistychu – dodatkowe członowanie rytmiczne. Granice wewnątrzwersowych podziałów pokrywają się z granicami wyrazów, a ich wyrazistości dopełnia mniej lub bardziej dokładny, różny od klauzulowego rym wewnętrzny, któremu towarzyszy harmonijny rozkład akcentów wyrazowych. W efekcie daje to układ symetrycznych cząsteczek rytmicznych, z których każda zawiera po dwa analogiczne zestroje akcentowe.

2. Paralelizm intonacyjno-składniowy:

1 وَإِنْ كَانَ لِي شَيْءٌ تَصَدَّقُوا لِأَخِيهِ وَإِنْ جِئْتُ أَبْغِي شَيْئَهُمْ مَنَعُونِي
2 وَإِنْ نَالَهُمْ رِفْدِي فَلَا شُكْرَ عِنْدَهُمْ وَإِنْ أَنَا لَمْ أَبْذُلْ لَهُمْ شَتْمُونِي
3 وَإِنْ وَجَدُوا عِنْدِي رَحَاءً تَقَرَّبُوا وَإِنْ نَزَلْتُ بِي شِدَّةٌ حَذَلُونِي
4 وَإِنْ طَرَفْتَنِي نَكْبَةً فَكُفُّوا بِهَا وَإِنْ صَحِبْتَنِي نِعْمَةً حَسَدُونِي¹⁸³

- 1 wa-in kāna l-ī šayʿun tašaddaw li-aḥḏi-hi
wa-in ġiʿtu abġī šayʿa-hum manaʿū-nī
- 2 wa-in nāla-hum rifd-ī fa-lā šukra ʿinda-hum
wa-in anā lam abdul la-hum šatamū-nī

¹⁸² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 470; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 419.

¹⁸³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 415; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 365.

- 3 wa-in wağadū 'ind-ī raḥā'an taqarrabū
wa-in nazalat b-ī šiddatun ḥaḍalū-nī
4 wa-in ʔaraqat-nī nakbatun fakihū bi-hā
wa-in šaḥibat-nī ni'matun ḥasadū-nī

Wszystkie wersy w tym cytacie są zdaniami warunkowymi tego samego typu, gdzie antykadencji poprzednika odpowiada zawsze kadencja następnika.

Analiza dorobku twórczego Abū al-ʿAtāhiyi pokazuje, że był on poetą o niepospolitej wrażliwości muzycznej, przywiązującym wielką wagę do walorów brzmieniowych tekstu poetyckiego. Jego wiersze charakteryzują się wysokim stopniem instrumentacji dźwiękowej, wykorzystując skwapliwie bogactwo środków, jakie niesie z sobą zasada powtarzalności, stanowiąca główne narzędzie języka poezji. Dobitym tego przykładem jest ten oto utwór:

1	أَجَلُ الْفَتَى مِمَّا يُؤَمِّلُ أَسْرَعُ	وَأَرَاهُ يَجْمَعُ دَائِبًا لَا يَشْبَعُ
2	قَلْبِي لِمَنْ أَصْبَحَتْ تَجْمَعُ مَا أَرَى	أَلْبَلَعُ عَرْسِكَ لَا أَبَا لَكَ تَجْمَعُ
3	لَا تَنْظُرَنَّ إِلَى الْهَوَى وَانظُرِي إِلَى	رَبِّ الزَّمَانِ بِأَهْلِهِ مَا يَصْنَعُ
4	الْمَوْتُ حَقٌّ لَا مَحَالَهَ دُونَهُ	وَلِكُلِّ مَوْتٍ عِلَّةٌ لَا تُدْفَعُ
5	الْمَوْتُ دَاءٌ لَيْسَ يَدْفَعُهُ الدَّوَاءُ	ءِ إِذَا أَتَى وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعُ
6	كَمْ مِنْ أُخْيٍ حِيلَ دُونَ لِقَائِهِ	قَلْبِي إِلَيْهِ مِنَ الْجَوَانِحِ مَنْزَعُ
7	وَإِذَا كَبُرَتْ فَهَلْ لِنَفْسِكَ لَذَّةٌ	مَا لِلكَبِيرِ بِلَذَّةٍ مُتَمَتِّعُ
8	وَإِذَا قَنَعَتْ فَأَنْتَ أَغْنَى مَنْ غَنَى	إِنَّ الْفَقِيرَ لِكُلِّ مَنْ لَا يَقْنَعُ
9	وَإِذَا طَلَبْتَ فَلَا إِلَى مُتَضَائِبِي	مَنْ ضَاقَ عَنكَ فَرِزْقُ رَبِّكَ أَوْسَعُ
10	إِنَّ الْمَطَامِعَ مَا عَلِمْتَ مَزَلَّةً	لِلطَّامِعِينَ وَأَيْنَ مَنْ لَا يَطْمَعُ
11	إِنْفَعُ وَلَا تُتَكَبَّرْ لِرَبِّكَ قُدْرَةً	فَاللَّهُ يَخْفِضُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْفَعُ
12	وَلَرُبَّمَا انْتَفَعَ الْفَتَى بِضِرَارٍ مِنْ	يَنْوِي الضَّرَارَ وَضَرَّهُ مَنْ يَنْفَعُ
13	لَا شَيْءٍ أَسْرَعُ مِنْ تَقَلُّبِ مَنْ لَهُ	أُذُنٌ تُسْمَعُهُ الَّذِي لَا يَسْمَعُ
14	كُلُّ امْرِئٍ مُتَفَرِّدٌ بِطِبَاعِهِ	لَيْسَ امْرُؤٌ إِلَّا عَلَى مَا يُطْبِعُ ¹⁸⁴

- 1 aḡalu l-fatā mimmā yuʿammilu asraʿu
wa-arā-hu yaḡmaʿu dāʿiban lā yašbaʿu

¹⁸⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 248. W wersji Šukriego Fayśala (*op. cit.*, s. 208-209) utwór w kilku miejscach różni się: w wersie 5 zamiast دَوَاءٌ jest دَوَا oraz zamiast إِذَا jest إِذَا, w wersie 6 zamiast أُخْيٍ jest أَخٌ, w wersie 7 zamiast كَبُرَتْ jest كَبُرَتْ, w wersie 8 zamiast أَغْنَى jest مَشَى, w wersie 10 zamiast مَزَلَّةٌ jest مَذَلَّةٌ, w wersie 11 zamiast إِنْفَعُ jest سَلِمَ. Ponadto ostatnie dwa wersy są w odwrotnym porządku, natomiast między linijkami 6 i 7 znalazły się dwa dodatkowe wersy:

سَمِعْتُهُ ثُمَّ انْصَرَفْتُ مُؤَلِيًا عَنْ قَبْرِهِ مُسْتَعْتَبًا أَسْتَرْجِعُ
فَعَلَى الصَّبَا مَيِّ السَّلَامِ وَأَهْلِهِ مَا بَعْدَ ذَا فِي أَنْ أَخْلَدَ مَطْمَعُ

- 2 qul l-ī li-man aṣbaḥta tağma^u mā arā
 a-li ba^{li} ʿirsi-ka lā abā la-ka tağma^u
- 3 lā tanzuranna ilā l-hawā wa-nzur ilā
 raybi z-zamāni bi-ahli-hi mā yaṣna^u
- 4 al-mawtu ḥaqqun lā maḥālata dūna-hu
 wa-li-kulli mawtin ʿullatun lā tudfa^u
- 5 al-mawtu dā^{ʿun} laysa yadfa^u-hu d-dawā
 ʿu idā atā wa-li-kulli ġanbin maṣra^u
- 6 kam min uḥayyin ḥila dūna liqā^{ʿi}-hi
 qalb-ī ilay-hi mina l-ğawāniḥi manza^u
- 7 wa-idā kaburta fa-hal li-nafsi-ka laḍḍatun
 mā li-l-kabiri bi-laḍḍatin mutamatta^u
- 8 wa-idā qani^{ʿta} fa-anta aġnā man ġani
 inna l-faqira la-kullu man lā yaqna^u
- 9 wa-idā ṭalabta fa-lā ilā mutaḍāyiqin
 man dāqa ʿan-ka fa-rizqu rabbi-ka awsa^u
- 10 inna l-maṭāmi^{ʿu} mā ʿalimta mazallatun
 li-t-ṭāmi^{ʿina} wa-ayna man lā yaṭma^u
- 11 iqna^ʿ wa-lā tunkir li-rabbi-ka qudratan
 fa-l-lāhu yaḥfiḍu man yašā^{ʿu} wa-yarfa^u
- 12 wa-la-rubbamā ntafa^{ʿa} l-fatā bi-ḍirāri man
 yanwī ḍ-ḍirāra wa-ḍarra-hu man yanfa^u
- 13 lā šay^{ʿa} asra^u min taqallubi man la-hu
 uḍnun tusammi^{ʿu}-hu l-laḍī lā yasma^u
- 14 kullu mri^{ʿin} mutafarridun bi-ṭibā^{ʿi}-hi
 laysa mru^{ʿun} illā ʿalā mā yuṭba^u

Wiersz ten zawiera cały wachlarz powtórzeń:

1. anafora: w. 4-5 (*al-mawtu*) oraz w. 7-9 (*wa-idā*);
2. paralelizm składniowo-intonacyjny: w. 7-9 – zdania czasowo-warunkowe;
3. powtórzenie wyrazu:
 - a) w takiej samej formie: w. 1-2 (*arā*), w. 2 (*tağma^u*),
 - b) w różnych formach fleksyjnych (poliptoton): w. 4 (*al-mawtu – mawtin*), w. 4-5 (*tudfa^u – yadfa^u*), w. 7 (*laḍḍatun – laḍḍatin*), w. 8 (*qani^{ʿta} – yaqna^u*), w. 12 (*ḍirāri – ḍirāra*), w. 14 (*mri^{ʿin} – mri^{ʿun}*), w. 9 (*mutaḍāyiqin – dāqa*);
4. figura etymologiczna: w. 3 (*tanzuranna – nzur*), w. 5 (*dā^{ʿun} – dawā^{ʿu}*), w. 7 (*kaburta – kabiri*), w. 8 (*aġnā – ġani*), w. 10 (*maṭāmi^{ʿu} – ṭāmi^{ʿina} – yaṭma^u*), w. 12 (*ntafa^{ʿa} – yanfa^u*, *ḍirāra – ḍarra*), w. 13 (*tusammi^{ʿu} – yasma^u*);
5. tok dierezy w wersach 3, 12 i 14 – granice każdej stopy w obu hemistychach zbiegają się z zakończeniami wyrazów.

Dzięki mistrzowskiemu wykorzystaniu instrumentu powtarzalności Abū al-ʿAtāhiya potrafił – bez popadania w przesadę – nadać swoim utworom tę właśnie lekkość, którą dostrzegali już jemu współcześni. Nie bez powodu jeden z największych ówczesnych muzyków arabskich Ibrāhīm al-Mawṣilī (742-804) tak chętnie sięgał po jego wiersze, by uczyńić z nich pieśni.

III. WARSTWA ZNACZENIOWA

Figura najchętniej wykorzystywana przez Abū al-^cAtāhiyę to antyteza. Używał jej tak często, że można ją śmiało uznać za jeden z wyróżników jego poezji. Bardzo często przenika ona cały utwór. Dobrym przykładem jest następujący wiersz:

1	الخَيْرُ وَالشَّرُّ عَادَاتٌ وَأَهْوَاءُ	وقد يكونُ مِنَ الأَحَابِ أَعْدَاءُ
2	لِلْحُكْمِ شَاهِدٌ صِدْقٍ مَن تَعَمَدُهُ	وَلِلْحَلِيمِ عَنِ العَوْرَاتِ إِغْضَاءُ
3	كُلُّ لَهُ سَعِيُهُ وَالسَّعْيُ مُخْتَلِفٌ	وَكُلُّ نَفْسٍ لَهَا فِي سَعِيهَا شَاءُ
4	لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ عِنْدَ عَالِمِهِ	مَنْ لَمْ يَكُنْ عَالِماً لَمْ يَدْرِ مَا الدَّاءُ
5	الْحَمْدُ لِلَّهِ يَقْضِي مَا يَشَاءُ وَلَا	يُقْضَى عَلَيْهِ وَمَا لِلخَلْقِ مَا شَاءُوا
6	لَمْ يُخْلَقِ الخَلْقُ إِلَّا لِلْفَنَاءِ مَعاً	تَفْنَى وَتَبَقَى أَحَادِيثُ وَأَسْمَاءُ
7	يَا بَعْدَ مَنْ مَاتَ مَنْ كَانَ يُلْطِفُهُ	قَامَتْ قِيَامَتُهُ وَالنَّاسُ أَحْيَاءُ
8	يُقْضِي الخَلِيلُ أَخَاهُ عِنْدَ مِيتِهِ	وَكُلُّ مَنْ مَاتَ أَقْصَتُهُ الأَخْلَاءُ
9	لَمْ تَبِكْ نَفْسُكَ أَيَّامَ الحَيَاةِ لِمَا	تَخْشَى وَأَنْتَ عَلَى الأَمْوَاتِ بِكَاءُ
10	أَسْتَغْفِرُ اللهَ مِنْ ذَنْبِي وَمَنْ سَرَفِي	إِنِّي وَإِنْ كُنْتُ مَسْتوراً لَخَطَاءُ
11	لَمْ تَقْتَحِمْ بِي دَوَاعِي النَفْسِ مَعْصِيَةً	إِلَّا وَنَيْبِي وَبَيْنَ التَّوْرِ ظَلْمَاءُ
12	كَمْ رَاتِعٍ فِي رِيَاضِ العَيْشِ تَنْتَعُهُ	مَنْهَنَ دَاهِيَةً تَرْتَجُّ ذَهَاءُ
13	وَلِلْحَوَادِثِ سَاعَاتٌ مُصْرَفَةٌ	فِيهِنَّ لِلْحَيْنِ إِذْنَاءُ وَأَقْصَاءُ
14	كُلُّ يُنْقَلُ فِي ضَيْبِي وَفِي سَعَةِ	وَاللَّزْمَانِ بِهِ شَدٌّ وَإِرْخَاءُ ¹⁸⁵

- 1 al-ḥayru wa-š-šarru ʿādātun wa-ahwāʿu
wa-qad yakūnu mina l-aḥbābi aʿdāʿu
- 2 li-l-ḥukmi šāhidu šidqin man taʿammada-hu
wa-li-l-ḥalimi ʿani l-ʿawrāti igdāʿu
- 3 kullun la-hu saʿyu-hu wa-s-saʿyu muḥtalifun
wa-kullu nafsīn la-hā fī saʿyi-hā šāʿu¹⁸⁶
- 4 li-kulli dāʿin dawāʿun ʿinda ʿālimi-hi
man lam yakun ʿāliman lam yadri ma d-dāʿu
- 5 al-ḥamdu li-l-Lāhi yaqdī mā yašāʿu wa-lā
yuqdā ʿalay-hi wa-mā li-l-ḥalqi mā šāʿu
- 6 lam yuḥlaqi l-ḥalqu illā li-l-fanāʿi maʿan
tafnā wa-tabqā aḥādītun¹⁸⁷ wa-ʿasmāʿu
- 7 yā buʿda man māta mimman kāna yuḥtifu-hu
qāmat qiyāmatu-hu wa-n-nāsu ahyāʿu

¹⁸⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 11-12; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 1-2.

¹⁸⁶ Neologistyczna, wymuszona rymem forma liczby mnogiej rzeczownika *šīʿa^{un}*.

¹⁸⁷ Odstępstwo od normy gramatycznej jako *licentia poetica* w celu wypełnienia segmentu komplementarnego stopy długą sylabą (powinno być *aḥādītu*).

- 8 yuqṣī l-ḥalīlu aḥā-hu ʿinda mītati-hi
wa-kullu man māta aqṣat-hu aḥillāʿu
9 lam tabki nafsu-ka ayyāma l-ḥayāti li-mā
taḥṣā wa-anta ʿalā l-amwāti bakkāʿu
10 astagfiru l-Lāha min ḍanb-ī wa-min saraf-ī
inna-nī wa-in kuntu mastūran la-ḥaṭṭāʿu
11 lam taqtahim b-ī dawāʿī n-nafsi maʿṣiyatan
illā wa-bayn-ī wa-bayna n-nūri ḡalmāʿu
12 kam rātiʿin fi riyādi l-ʿayṣi tatbaʿu-hu
min-hunna dāhiyatun tartagḡu dahyāʿu
13 wa-li-l-ḥawādiṭi sāʿātun muṣarrafatun
fi-hinna li-l-ḥayni idnāʿun wa-iqṣāʿu
14 kullun yunaqqalu fi ḍiqin wa-fi saʿatin
wa-li-z-zamāni bi-hi ṣaddun wa-irḥāʿu

- 1 *Dobro i zło lubości to i nalogi,
wszakże i wśród braci bywają też wrogci.*
2 *Sądowi świadkiem, kto czynu swego świadom,
cnotliwemu słabości nikt nie wypomni.*
3 *Każdy gdzieś podąża, a podąża różnie,
każda dusza ma w swym dążeniu cel jakiś.*
4 *Na każdą niemoc lek ma, kto wiedzę posiadał,
kto zaś wiedzy nie ma, nie wie, czym jest niemoc.*
5 *Chwała bądź Bogu! On, co zechce, zakończy,
On nieskończony – człek zaś, czego chciał nie ma.*
6 *Człek został stworzony jeno na swą zgubę;
zginie, a przetrwają imiona i klechdy.*
7 *O, jak daleko trup od swego łaskawcy;
piekli się i piekli, gdy inni wciąż żywi.*
8 *Brat od brata stroni, gdy temu się zemrze,
wszak od tego, co zmarł, stronią przyjaciele.*
9 *Dusza twa za życia łez nie lała nad tym,
co ją trwoży, a ty nad zmarłymi płaczesz?*
10 *Boże przebacz mą winę i próżność moją,
przecie, choćby w ukryciu, tom i tak grzeszny.*
11 *Pokusy duszy mnie gnębią – nie żem hardy,
ale że między mną a światłością ciemność.*
12 *Iluz z tych, co na łąkach życia się pasą,
miota się, kiedy ich złe fatum dopada.*
13 *Już apokalipsy godziny zliczone,
zagłady czas się zbliża, to znów oddala.*
14 *Wszystko się kłębi – to w dostatku, to w znoju,
raz czasy ucisku, raz czasy spokoju.*

Jak widać wyraźnie, antyteza stała się dominantą stylistyczną tego utworu – obecna jest niemal w każdej jego linijce. Przejawia się nagromadzeniem kontrastujących ze sobą znaczeniowo elementów tekstu jak antonimy. Wspomaga ją i uwypukla intensywne wykorzystanie różnego rodzaju powtórzeń i paraleli-

zmów. Widać to już w pierwszym wersie, gdzie na obu jego krańcach rozmieszczone zostały symetrycznie starannie dobrane dwie pary antonimów: *al-ḥayru wa-š-šarru* oraz *aḥbābi a^cdā^u*. Jakby dla zrównoważenia kontrastu semantycznego, wyrazy w obrębie każdej z tych par charakteryzują się analogiczną budową morfologiczną. Pierwsza dwójka to rzeczowniki w l. poj. o temacie wyrazowym C₁aC₂C₃, zaś druga to rzeczowniki w l. mn. o temacie aC₁C₂āC₃. Z kolei każda z tych par tworzy analogiczny ciąg iloczynowy (---o---o), a z drugiej strony różnią się one między sobą strukturą sylabiczną; w pierwszej mamy bowiem do czynienia z sylabami długimi z pozycji (CvC), natomiast w drugiej – długimi z natury (Cv̄).

Dodatkowo przeciwstawione zostały sobie zakończenia hemistychów (*aḥwā^u* – *a^cdā^u*). Także tutaj dla uwydatnienia kontrastu znaczeniowego wykorzystał autor paralelizmy; paroksytoniczny rym, identyczna forma wyrazowa (rzeczowniki l. mn. łamanej o tym samym schemacie morfologicznym).

Na przestrzeni pozostałych trzynastu wersów też nie brak podobnych opozycyjnych znaczeniowo par: *dā^u* – *dawā^u* (w. 4), *yaqḍi* – *yuqḍā^u* *alay-hi* (w. 5), *tafnā* – *tabqā* (w. 6), *man māta* – *aḥyā^u* (w. 7), *ayyāma l-ḥayāti* – *amwāti* (w. 9), *nūr* – *zalmā^u* (w. 11), *idnā^u* – *iqsā^u* (w. 13), *ḍiḡ* – *sa^ca* (w. 14), *šadd* – *irḥā^u* (w. 14).

Na domiar całej utwór w charakterystyczny dla Abū al-^cAtāhiyi sposób prześycony jest ornamentyką słowną:

a) powtórzenia leksykalne:

- trzykrotne użycie leksemu *sa^cy* – dwa razy z enklityką w postaci zaimka sufigowanego i raz w formie określonej przedimkiem (w. 3);
- powtórzenie leksemu *dā^u* w klauzuli (w. 4);
- dwukrotne wystąpienie leksemu *‘ālim* (w. 5);

b) rym wewnętrzny: *idnā^u* – *iqsā^u* (w. 13);

c) parechesis: *tafnā* – *tabqā* (w. 6);

d) antymetabola: *yuqṣi l-ḥalīlu* – *aqṣat-hu aḥillā^u* (w. 8);

e) paralelizm syntaktyczny:

- otwarcie obu hemistychów analogiczną frazą nominalną: *kullun la-hu* – *wa-kullu nafsīn la-hā* (w. 3);

f) paronomazja:

- gra słów *dā^u* – *dawā^u* oparta na podobieństwie dźwiękowym i jednoczesnym kontraście znaczeniowym (w. 4);
- *yaqḍi* – *yuqḍā* oraz *mā yašā^u* – *mā šā^u* (w. 5);
- *yuḥlaq* – *ḥalqu* oraz *fanā^u* – *tafnā* (w. 6);
- *qāmat qiyāmatu* (w. 7);
- *mītatū* – *māta*; *yuqṣi* – *aqṣat* oraz *ḥalīlu* – *aḥillā^u* (w. 8);
- *tabki* – *bakkā^u* (w. 9);
- *dāhiyatun* – *dahyā^u* (w. 12).

Często sięgał też Abū al-^cAtāhiya po hiperbolę¹⁸⁸, jak np. w tym oto fragmencie przedstawiającym wizję ziemskiego padole:

فُنُونُ رَدَاكِ يَا دُنْيَا	لَعَمْرِي فَوْقَ مَا أَصِفُ	1
فَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ الظُّلْمُ	مُ وَالْعُدْوَانُ وَالسَّرْفُ	2
فَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ الْهَمُّ	وَالْأَحْزَانُ وَالْأَسْفُ	3
فَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ الْعَدُو	رُ وَالتَّنْغِيصُ وَالْكَؤُفُ	4
وَفِيكَ الْحَبْلُ مُضْطَرِبٌ	وَفِيكَ الْبَالُ مُنْكَسِفٌ	5
وَفِيكَ لِسَاكِينِكَ الْعَبْدُ	نُ وَالْآفَاتُ وَالتَّلْفُ	6

- 1 funūnu radā-ki yā duniyā
la-^camr-i fawqa mā aṣifu
- 2 fa-anti d-dāru fi-ki z-zul
mu wa-l-^cudwānu wa-s-sarafu
- 3 fa-anti d-dāru fi-ki l-ham
mu wa-l-aḥzānu wa-l-asafu
- 4 fa-anti d-dāru fi-ki l-ḡad
ru wa-t-tanḡiṣu wa-l-kulafu
- 5 wa-fi-ki l-ḡablu muḡṭaribun
wa-fi-ki l-bālu munkasifu
- 6 wa-fi-ki li-sākinī-ki l-ḡab
nu wa-l-āfātu wa-t-talafu

- 1 Barw destrukcji twej, padole,
więcej, niż opisać zdołam.
- 2 Jesteś domem pełnym krzywdy,
rozrzutności i agresji.
- 3 Jesteś domem, w którym troski
i smutki, i rozżalenie.
- 4 Jesteś domem, w którym zdrada,
zohydzenie i przykrości.
- 5 I więzi w tobie rozchwiane,
i umysł w tobie przyćmiony.
- 6 I w tobie dla twych mieszkańców
fałsz, choroby i ruina.

Hiperbola wzmocniona została w tym utworze poprzez intensywne wykorzystanie powtórzeń takich jak anafora, rymy wewnętrzne, a także poprzez tok cezurowy w części hemistychów.

¹⁸⁸ Na skłonność zwraca uwagę Maysūn Ṣawwa w artykule ‘Anāṣir at-taḥyil fi aš-ši‘r al-‘arabī Abū al-‘Atāhiya namūdaḡan, „At-Turāṭ al-‘Arabī” nr 95, Dimašq 2004, s. 33-52).

¹⁸⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 280; Ṣukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 242 (w wersji 6 zamiast عَبْنُ jest حَيْنُ, a w dalszej części utworu dodany został wers:

وَأَنْتِ الدَّارُ فِيكَ نَعْيٌ وَيُ وَالْيَعْدَاءُ وَالشَّنْفُ

EKSPRESJA SKŁADNIOWO-STYLISTYCZNA

Abū al-ʿAtāhiya potrafił znakomicie rozpoznać i wykorzystać walory stylistyczne, jakie kryje w sobie arabska składnia. Pomagał mu w tym z pewnością jego poetycki instynkt, ale także empiryczna wiedza wyniesiona z podpatrywania oratorskich popisów różnego autoramentu mówców, kaznodziejów i religijnych kontestatorów, których przecież nie brakowało we współczesnej mu Kufie, Basrze czy Bagdadzie. Doskonale wiedział, jak wykorzystać rodzaje zdań, by najlepiej posłużyły wzmocnieniu filozoficznych treści lub moralizatorskiego przesłania uprawianej przez siebie poezji. Można to dostrzec niemal w każdym z jego wierszy.

Szczególnie chętnie sięgał po formy wokatywne, co szło w parze z upodobaniem do stosowania apostrofy, przybierającym wręcz charakter tendencji retorycznej. W ten sposób poeta-mentor zwraca się bezpośrednio do każdego z żyjących, chcąc przekazać napomnienia, pouczenia i przestrogi, ale też – co pokazuje następujący cytat – do tych, których już nie ma wśród żywych, by zadumać się nad ich losem oraz nad losem tych, co za czas jakiś pójdą w ich ślady:

1 أَهْلَ الْقُبُورِ مَحَا التُّرَابِ وَجُوهَكُمْ أَهْلَ الْقُبُورِ تَغَيَّرَتْ تِلْكَ الْحُلَى
 2 أَهْلَ الْقُبُورِ كَفَى بِنَايِ دِيَارِكُمْ إِنَّ الدِّيَارَ بِكُمْ لَشَاحِطَةُ النَّوَى
 3 أَهْلَ الْقُبُورِ لَا تَوَاصَلَ بَيْنَكُمْ مَنْ مَاتَ أَصْبَحَ حَبْلُهُ رَثَّ الْقَوَى¹⁹⁰

- 1 ahla l-qubūri mahā t-turābu wuḡūha-kum
ahla l-qubūri taḡayyarat tilka l-ḥulā
- 2 ahla l-qubūri kafā bi-naʿyi diyāri-kum
inna d-diyāra bi-kum la-šāḥiṭatu n-nawā
- 3 ahla l-qubūri lā tawāṣula bayna-kum
man māta aṣbaḥa ḥablu-hu raṭṭa l-quwā

- 1 *Mieszkańcy mogi! oblicza wasze proch zatarł,
Mieszkańcy mogi! zmieniły się owe cacka.*
- 2 *Mieszkańcy mogi! domy wasze dziś daleko.
Domy wasze hen daleko, w dali bezkresnej.*

¹⁹⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 28; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 16. Partykuła wokatywna uległa tu elizji – o wołaczku świadczy jednak akuzatyw *ahla*.

3 *Mieszkańcy mogił! między wami jakież więzi?*
Wszak kto pomarł, to i więzi jego sparciałe.

Przeważnie jednak adresatem tego rodzaju eksklamacji bywają przedmioty, zjawiska lub byty transcendentne, nierzadko spersonifikowane:

a)

يا بَيْتُ بَيْتِ الرّدى بَيْتَ مُنْقَطِعِي	يا بَيْتُ بَيْتِ الرّدى يا بَيْتَ غُرْبَتِيَه	1
يا بَيْتُ بَيْتِ التّوى عَن كُلِّ ذِي ثِقَةٍ	يا بَيْتُ بَيْتِ الرّدى يا بَيْتَ وَحْشَتِيَه	2
يا نَأْيَ مُنْتَجَعِي يا هَوْلَ مُطَّلَعِي	يا ضَبِيقَ مُضْجَعِي يا بُعْدَ شُقَّيَتِيَه ¹⁹¹	3

- 1 yā baytu bayta r-radā yā bayta munqata^c
yā baytu bayta r-radā yā bayta ġurbati-yah
- 2 yā baytu bayta n-nawā ^can kulli dī tīqatin
yā baytu bayta r-radā yā bayta wahṣati-yah
- 3 yā na³ya muntaġa^{c-ī} yā hawla muṭṭala^{c-ī}
yā dīqa muḍḍaġa^{c-ī} yā bu^cda šuqqati-yah

- 1 *Domu ów! domu ruin, domu mej rozłąki.*
Domu ów! domu ruin, domu mej obcości.
- 2 *Domu ów! domu z dala od ufności godnych.*
Domu ów! domu ruin, domu mej samotni.
- 3 *Azylu mój w bezkresie, koszarze widoków,*
ciasnoto postania, izby dali niezmierna!

b)

يا مَوْتُ يا مَوْتُ كَمَ أَخِي ثِقَةٍ	كَلَّفْتَنِي غَمُضَ عَيْنِيَه بِيَدِي	1
يا مَوْتُ يا مَوْتُ كَمَ أَصَفْتُ إِلَى الـ	قِلَّةٍ مِنْ تَرْوَةٍ وَمِنْ عُدَدِ	2
يا مَوْتُ يا مَوْتُ صَبَحْتَنَا بِكَ الشَّمْسُ	سُ وَمَسَّتْ كَوَاكِبُ الأَسَدِ	3
يا مَوْتُ يا مَوْتُ لا أراكَ مِنْ الـ	خَلَقِ جَمِيعاً تُبْقِي عَلَى أَحَدِ ¹⁹²	4

- 1 yā mawtu yā mawtu kam ahī tīqatin
kallafta-nī ġamḍa ^cayni-hi bi-yadī
 - 2 yā mawtu yā mawtu kam aḍafta ilā l-
qillati min tarwatin wa-min ^cudadi
 - 3 yā mawtu yā mawtu šabbahat-na bi-ka š-šam
su wa-massat kawākibu l-asadi
 - 4 yā mawtu yā mawtu lā arā-ka mina l-
ḥulqi ġamī^can tubqī ^calā aḥadi
- 1 *O, śmierci, śmierci! Iluż to poległym*
powierzałaś mi oczy dłonią zamykać?
 - 2 *O, śmierci, śmierci! Ile w czas niedostatku*
przysporzyłaś majątności i dobytku?

¹⁹¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 484; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 436.

¹⁹² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 123; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 105.

- 3 O, śmierci, śmierci! Słońcem nas rankiem witasz,
nocą z gwiazdami Lwa się wspólnie wyłaniasz.
- 4 O, śmierci, śmierci! Jakże mi wierzyć, że ty,
ze wszech stworzeń, choćby jednemu odpuścisz.

Zdarza się, że w taki sam sposób poeta przemawia do samego siebie:

كَأَنَّ لَدَاتِهَا أَضْغَاثُ أَحْلَامِ	يا نَفْسِ ما هُوَ إِلَّا صَبْرُ أَيَّامِ	1
طَرْفِي إِلَيْهِ سَرِيعٌ طَامِعٌ سَامِ	يا نَفْسِ ما لِي لا أَنْفَكُ مِنْ طَمَعِ	2
وَخَلْفِهَا فَإِنَّ الْخَيْرَ قَدَامِي	يا نَفْسِ كوني عَنِ الدُّنْيَا مُبَعَّدَةً	3
بِالْقَبْرِ يَوْمَ يَكُونُ الدَّفْنُ إِكْرَامِي ¹⁹³	يا نَفْسِ ما الدُّخْرُ إِلَّا ما انْتَفَعْتَ بِهِ	4

- 1 yā nafi mā huwa illā ṣabru ayyāmi
ka-anna laḏḏāti-hā aḏgaṭu ahlāmi
- 2 yā nafi mā li-ya lā anfakku min ṭama'in
ṭarf-i ilay-hi sarī'un ṭāmiḥun sāmi
- 3 yā nafi kūnī 'ani d-dunyā muba'adatan
wa-ḥallifi-hā fa-inna l-ḥayra quddām-i
- 4 yā nafi mā d-ḏuḥru illā mā ntafa'ti bi-hi
bi-l-qabri yawma yakūnu d-dafnu ikrām-i
- 1 Duszo moja! tylko mi przetrwać dni owe,
których radości niczym omam utrudny.
- 2 Duszo moja! czemu niezmiennie trwam w żądzach,
a wzrok mój chciwy żwawo ku nim się wznosi?
- 3 Duszo moja! trzymaj się z dala od świata,
zostaw go z tyłu, wszakże przede mną dobro.
- 4 Duszo moja! zasobem twoim grób tylko
w dniu, w którym pochówek będzie mi honorem.

Wprowadzenie form wokatywnych, zwłaszcza gdy powtarzają się w kolejnych wersach tego samego utworu, przydaje często wypowiedzi poetyckiej stylu podniosłego. Wzmacnia również dydaktyczną wymowę tekstu, dzięki czemu nabiera on charakteru niemal kaznodziejskiego, by w zamierzeniu autora jeszcze bardziej oddziaływać na odbiorcę. Niekiedy forma eksklamacji nadaje utworowi lub poszczególnym jego partiom wydźwięku skargi lub biadania. Dotyczy to przede wszystkim form z użyciem partykuły yā, która dość powszechnie bywa w języku arabskim stosowana w miejsce typowo „lamentacyjnej” partykuły wā. Poezja Abū al-ʿAtāhiyi dostarcza wszelkich odmian występujących w arabszczyźnie fraz wokatywnych, zarówno z użyciem partykuł (ʾa, ʾā, yā, ʾayā etc.)¹⁹⁴, jak i z ich pominięciem, jak choćby w przykładzie na s. 66-67.

¹⁹³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 391; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 345 (w wersji 3 zamiast مُبَعَّدَةً jest مُبَاعِدَةً, zamiast خَيْرٍ ḥayra jest حَقٌّ).

¹⁹⁴ Zgodnie z regułami arabskiej gramatyki partykuły ʾa oraz ʾay stosowane być powinny wtedy, gdy adresat zawołania jest relatywnie blisko. Natomiast wszystkie pozostałe (ʾā, ʾāy, yā, ʾayā, hayā) wtedy, gdy znajduje się on dalszej odległości od mówiącego (zob. Siwiec, *Zarys poetyki...*, s. 135-137).

Niemal równie chętnie posługuje się poeta pytaniem retorycznym. Ono także wzbogaca tekst o ładunek emocjonalny, który przejawiać się może na przykład nutą sarkazmu, jak w tym oto fragmencie:

أَيْنَ الْقُرُونُ وَأَيْنَ الْمُبْتَنُونَ لَنَا 1
هَذِي الْمَدَائِنَ فِيهَا الْمَاءُ وَالشَّجَرُ 2
وَأَيْنَ كَسْرَى أَنْوَشْرِنَانُ مَالٌ بِهِ 3
بَلْ أَيْنَ أَهْلُ التَّقَى وَالْأَنْبِيَاءِ وَمَنْ 3
جَاءَتْ بِفَضْلِهِمِ الْآيَاتُ وَالسُّورُ¹⁹⁵

- 1 ayna l-qurūna wa-ayna l-mubtanūna la-nā
hāḍī l-madā'ina fi-hā l-mā'u wa-š-šağaru
- 2 wa-ayna l-Kisrā Ānūšarwānu māla bi-hi
šarfu z-zamāni wa-afnā mulka-hu ġiyaru
- 3 bal ayna ahlu t-taqā wa-l-anbiyā'u wa-man
ğā'at bi-fadli-himi l-āyātu wa-s-suwaru

- 1 *Gdzież te czasy i ci, co nam te miasta
wzniesli, w których wody i drzew obfitość?*
- 2 *Gdzież Chosrow Anoszirwan? Nurt go porwał
czasu, a zły los królestwo zniweczył.*
- 3 *Gdzież lud nabożny, gdzie prorocy, gdzie ci,
których zastęga sury i wersety?*

Pytanie retoryczne może też uwydatniać niepodlegające dyskusji prawdy oczywiste, np.:

أَلَا كُلَّ شَيْءٍ زَالَ فَاللَّهُ بَعْدَهُ 1
كَمَا كُلَّ شَيْءٍ كَانَ فَاللَّهُ قَبْلَهُ 2
أَلَا كُلَّ شَيْءٍ مَا سِوَى اللَّهِ زَائِلٌ 3
أَلَا كُلَّ مَخْلُوقٍ يَصِيرُ إِلَى الْبَلَى 4
أَلَا مَا عَلامَاتُ الْبَلَى بِخَفِيَّةٍ 4
وَلَكِنَّمَا غَرَّ ابْنَ آدَمَ جَهْلُهُ¹⁹⁶

- 1 a-lā kullu šay'in zāla fa-l-Lāhu ba'ḍa-hu
kamā kullu šay'in kāna fa-l-Lāhu qabla-hu
- 2 a-lā kullu šay'in mā siwā l-Lāhi zā'ilun
a-lā kullu ḡī naslin yamūtu wa-naslu-hu
- 3 a-lā kullu maḥlūqin yašīru ilā l-bilā
a-lā inna yawma l-mayti li-l-ḡayyi miṭlu-hu
- 4 a-lā mā 'alāmātu l-bilā bi-ḡafiyyatin
wa-lakinnamā ġarra bna ādama ġahlu-hu

- 1 *Czyż nie wszystko prócz Boga istnieć przestaje,
tak jak i przed Bogiem niczego nie było?*
- 2 *Czyż nie wszystko prócz Boga jest przemijalne,
czyż nie każdy umrze – tak rodzic, jak dziecię?*

¹⁹⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 180; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 154.

¹⁹⁶ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 373; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 337.

- 3 Czyż nie każde stworzenie brnie ku zagładzie,
czyż nie jest dzień agonii dniu życia równy?
- 4 Czyż to, co znakiem zguby, nie jest w ukryciu,
głupota zaś tym, co ród Adama zwiodło?

Innym składniowym zabiegiem stylistycznym, który często pojawia się w wierszach Abū al-ʿAtāhiyi jest wykorzystanie trybu rozkazującego dla przekazania treści odbiegających od pierwotnie przypisanej mu funkcji semantycznej (rozkaz lub zakaz). Najczęściej – co wynika z przeważająco moralizatorskiego nacechowania tej poezji – tryb ów wyraża radę, pouczenie lub prośbę, jak np.:

1 سامِحِ النَّاسَ فَإِنِّي أَرَاهُمُ أَصْبَحُوا إِلَّا قَلِيلًا ذِيَابَا
2 أَفْشِي مَعْرُوفَكَ فِيهَا وَأَكْثِرْ ثُمَّ لَا تَبِغْ عَلَيْهِمْ ثَوَابَا
3 وَاسْأَلِ اللَّهَ إِذَا خِفتَ فَقَرًّا فَهُوَ يُعْطِيكَ الْعَطَايَا الرِّغَابَا¹⁹⁷

- 1 sāmiḥi n-nāsa fa-in-nī arā-hum
aṣbahū illā qalīlan ḍiyābā
- 2 ifši maʿrūfa-ka fi-hā wa-aktir
tumma lā tabgi ʿalay-him ṭawābā
- 3 wa-sʿali l-Lāha idā ḥifta faqran
fa-hwa yuʿṭi-ka l-ʿatāyā r-rigābā

- 1 Miej zrozumienie dla ludzi, bo widzę
że tylko nieliczni z nich są wilkami.
- 2 Szerz wśród nich swą dobroć i ją pomnażaj,
a potem nie żądaj od nich pochwały.
- 3 Proś Boga, jeśli ubóstwa się boisz,
On cię obdarzy darem upragnionym.

Dobrym przykładem na to, jak chętnie Abū al-ʿAtāhiya sięgał do walorów warstwy stylistycznej składni, jest ten oto wiersz:

1 الْمَنَايَا تَجُوسُ كُلَّ الْبِلَادِ وَالْمَنَايَا تُفْنِي جَمِيعَ الْعِبَادِ
2 لَتَنَالَنَّ مِنْ قُرُونٍ أَرَاهَا مِثْلَ مَا نَلْنُ مِنْ ثَمُودٍ وَعَادِ
3 هُنَّ أَفْتِنَ مَنْ مَضَى مِنْ زِيَارٍ هُنَّ أَفْتِنَ مَنْ مَضَى مِنْ إِيَادِ
4 هَلْ تَذَكَّرْتَ مَنْ خَلَا مِنْ بَنِي سَانَ أَرْيَابِ فَارِسِ وَالسَّوَادِ
5 هَلْ تَذَكَّرْتَ مَنْ مَضَى مِنْ بَنِي الْأَصْدِ فَرِ أَهْلِ الْقِيَابِ كَالْأَطْوَادِ
6 أَيْنَ دَاوُدُ أَيْنَ أَيْنَ سُلَيْمَانُ الْمَنِيْعُ الْأَعْرَاضِ وَالْأَجْنَادِ
7 رَاكِبُ الرِّيحِ قَاهِرُ الْجِنِّ وَالْإِنْدِ سِ بَسْلَطَانِهِ مُدِلُّ الْأَعَادِي

¹⁹⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 53; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 41 (w wersji ostatnim zamiast واسأل (وسئل)).

- 8 أَيْنَ تُرْمَدُ وَابْنُهُ أَيْنَ قَارُو
9 إِنَّ فِي ذِكْرِهِمْ لَنَا لَاعْتِبَارًا
10 وَرَدُوا كُلُّهُمْ حِيَاضَ الْمَنَايَا
11 أَيُّهَا الْمُزْمِعُ الرَّحِيلَ عَنِ الدُّنْيَا
12 لَتَنَالَنَّكَ اللَّيَالِي وَشِيكَأً
13 أَتَنَاسَيْتَ أَمْ نَسَيْتَ الْمَنَايَا
14 أَتَنَسَيْتَ الْقُبُورَ إِذْ أَنْتَ فِيهَا
15 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ السِّبَاقِ وَإِذْ أَنْتَ
16 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْفِرَاقِ وَإِذْ تَفُ
17 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْفِرَاقِ وَإِذْ أَنْتَ
18 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الصُّرَاخِ وَإِذْ يَلِدُ
19 بَاكِيَاتٍ عَلَيْكَ يَنْدُبْنَ شَجْوًا
20 يَتَجَاوَبْنَ بِالرَّيْنِ وَيَذْرِفَ
21 أَيُّ يَوْمٍ نَسَيْتَ يَوْمَ التَّلَاقِ
22 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْوُقُوفِ إِلَى الدِّ
23 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْمَمَرِّ عَلَى النَّا
24 أَيُّ يَوْمٍ يَوْمِ الْخَلَاصِ مِنَ النَّا
25 كَمْ وَكَمْ فِي الْقُبُورِ مِنْ أَهْلِ مُلْكٍ
26 كَمْ وَكَمْ فِي الْقُبُورِ مِنْ أَهْلِ دُنْيَا
27 لَوْ بَدَلْتُ النَّصْحَ الصَّحِيحَ لِنَفْسِي
28 لَوْ بَدَلْتُ النَّصْحَ الصَّحِيحَ لِنَفْسِي
29 بُوَسَّ لِي بُوَسَّ مَيِّتًا يَوْمَ أُبْكِي
30 كَيْفَ الْهُوَ وَكَيْفَ أَسْلَبُوا نَسَى الْ
31 أَيُّهَا الْوَاصِلِي سَتَرَفُضُّ وَصَلِي
32 يَا طَوِيلَ الرَّقَادِ لَوْ كُنْتَ تَدْرِي

¹⁹⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 131-133; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 112-114 (w wersji 5 zamiast الأوتاد jest الأَيْنَ النَّبِيُّ صَلَّى عَلَيْهِ / اللهُ مِنْ مُهْتَدٍ رَشِيدٍ وَهَادٍ, po wersji 5 występuje dodatkowy wers: الأَيْنَ ذُو الأوتاد jest الأَيْنَ ذُو الأوتاد, zamiast الأوتاد jest الأَيْنَ فِي ذِكْرِنَا لَهُمْ لَاعْتِبَارًا, w wersji 9 zamiast لَنَا لَاعْتِبَارًا jest إِنَّ فِي ذِكْرِهِمْ لَنَا لَاعْتِبَارًا, w wersji 18 zamiast وَالْأَجْيَادِ jest وَالْأَسَادِ, w wersji 21 zamiast المَعَادِ jest اللَّيَالِي, w wersji 30 zamiast غَادِ jest غَادِ (بِ).)

- 1 al-manāyā taġūsu kulla l-bilādi
wa-l-manāyā tufnī ġami^ʿa l-^ʿibādi
- 2 la-tanālanna min qurūnin arā-ha
miṭla mā nilna min Tamūdin wa-^ʿĀdi
- 3 hunna afnayna man maḍā min Nizārin
hunna afnayna man maḍā min Iyādi
- 4 hal taḍakkarta man ḥalā min banī Sā
sāna arbābi Fārisin wa-s-Sawādi
- 5 hal taḍakkarta man maḍā min banī l-Aṣ
fari ahli l-qibābi wa-l-aṭwādi
- 6 ayna Dāwudu ayna ayna Sulaymā
nu l-manī^ʿu l-a^ʿrādi wa-l-aġnādi
- 7 rākibu r-rīḥi qāhiru l-ġinni wa-l-in
si bi-sulṭāni-hi muḍillu l-a^ʿādi
- 8 ayna Numrūdu wa-bnu-hu ayna Qārū
nu wa-Hāmānu ayna ḍū l-awtādi
- 9 inna fi ḍikri-him la-nā la-^ʿtibāran
wa-dalīlan ^ʿalā sabili r-rišādi
- 10 waradū kullu-hum ḥiyāda l-manāyā
ṭumma lam yaṣdirū ^ʿani l-irādi
- 11 ayyuhā l-muzmi^ʿu r-raḥīla ^ʿani d-dun
yā tazawwad li-ḍāka min ḥayri zādi
- 12 la-tanālanna-ka l-layālī wašīkan
bi-l-manāyā fa-kun ^ʿalā sti^ʿdādi
- 13 a-tanāsayta am nasīta l-manāyā
a-nasīta l-firāqa li-l-awlādi
- 14 a-nasīta l-qubūra id anta fi-hā
bayna ḍullin wa-waḥšatin wa-nfirādi
- 15 ayyu yawmin yawmu s-sibāqi wa-id an
ta tunādā fa-mā tuġību l-munādi
- 16 ayyu yawmin yawmu l-firāqi wa-id naf
suka tarqā ^ʿani l-ḥašā wa-l-fu^ʿādi
- 17 ayyu yawmin yawmu l-firāqi wa-id an
ta mina n-naz^ʿi fi ašaddi l-ġihāhi
- 18 ayyu yawmin yawmu ṣ-ṣurāḥi wa-id yal
ṭimna hurru l-wuġūhi wa-l-āsādi
- 19 bākiyātin ^ʿalay-ka yandubna šaġwan
ḥāfiqāti l-qulūbi wa-l-akbādi
- 20 yataġāwabna bi-r-ranīni wa-yadrif
na dumū^ʿan tafīḍu fayḍa l-mazādi
- 21 ayyu yawmin nasīta yawmu t-talāqī
ayyu yawmin nasīta yawmu l-ma^ʿādi
- 22 ayyu yawmin yawmu l-wuqūfi ilā l-Lā
hi wa-yawmu l-ḥisābi wa-l-išhādi
- 23 ayyu yawmin yawmu l-mamarri ^ʿalā n-nā
ri wa-ahwāli-ha l-^ʿiżāmi š-šidādi
- 24 ayyu yawmin yawmu l-ḥalāši mina n-nā
ri wa-hawli l-^ʿaḍābi wa-l-ašfādi

- 25 kam wa-kam fi l-qubūri min ahli mulkin
kam wa-kam fi l-qubūri min quwwādi
- 26 kam wa-kam fi l-qubūri min ahli dunyā
kam wa-kam fi l-qubūri min zuhhādi
- 27 law baḡaltu n-nuṣṣa ṣ-ṣaḡīḡa li-nafs-ī
lam taḡuq muqlatā-ya ṡa^ʿma r-ruḡādi
- 28 law baḡaltu n-nuṣṣa ṣ-ṣaḡīḡa li-nafs-ī
himtu uḡrā z-zamāni fi kulli wādi
- 29 bu^ʿsa l-i bu^ʿsa mayyitan yawma ubkā
bayna ahl-i wa-ḡādiri l-^ʿuwwādi
- 30 kayfa alhū wa-kayfa aslū wa-ansā l-
mawta wa-l-mawtu rā^ʿiḡun b-ī wa-ḡādi
- 31 ayyuhā l-wāsil-ī sa-tarfuḡu waṣl-ī
^ʿan-ka law qad uḡiqṡa ṡa^ʿma ftiqādi
- 32 yā ṡawila r-ruḡādi law kunta tadrī
kunta mayta r-ruḡādi ḡayya s-suhādi

- 1 *Los wszystkie krainy świata przetrząsa
nikomu z ludzkiej rasy nie przepuści.*
- 2 *Tyle od dzisiejszych pokoleń zbierze,
ile od Tamuda i Ada zebrał.*
- 3 *On w niwecz obrócił Nizara plemię
on w niwecz obrócił Iyada plemię.*
- 4 *Czy pomnisz jak Asfarów lud wyginął,
mieszkańców namiotów w górach strzelistych?*
- 5 *Czy pomnisz jak Sasana lud wyginął,
Persów włodarzy, panów Międzyrzecza?*
- 6 *Gdzież Dawid jest, gdzie podział się Salomon
niezwyciężony, gdzie jego żołnierze?*
- 7 *Ten co wichrem pędzi, pogromca dzinnów
i ludzi, który swych wrogów ukorzył.*
- 8 *Gdzie Nemrod jest i syn jego, gdzie Korach
i gdzie Haman, co z Ramzesem się stało?*
- 9 *Pamięć o nich niech nam będzie nauką,
i na drodze ku prawości wskazówką.*
- 10 *Wszyscy oni nad studnię śmierci doszli
a potem stamtąd uciec już nie mogli.*
- 11 *Ty, któryś padół ten porzucić skory,
nim w drogę ruszysz, dobrze się zaopatr.*
- 12 *Bo wkrótce już noc cię dopadnie ciemna
ze śmiercią pospołu – bądźże więc gotów.*
- 13 *Udajesz li, czyś o śmierci zapomniał,
o tym, że z dziatwą przyszło ci się rozstać?*
- 14 *Czyś zapomniał o grobach, gdzie wszak jesteś
w sromocie, w przygnębieniu, w samotności?*
- 15 *Cóż za dzień, dzień próby, gdy głos cię woła,
a ty na wołanie nie odpowiadasz*
- 16 *Cóż za dzień, dzień rozstania, gdy twa dusza
z trzewi i z serca w górę się unosi.*

- 17 *Cóż za dzień, dzień rozstania, gdy z agonią
najzaciętsze boje przyszło ci toczyć.*
- 18 *Cóż za dzień, dzień lamentu, włosów rwania
i trwogi niczym na lwiej bestii widok.*
- 19 *Nad tobą szloch żalobnej jeremiady,
serc palpacje i w trzewiach pieczenie.*
- 20 *Płaczek biadanie w jeden chór się łączy,
a tży ich rzewne leją się rzęsiście.*
- 21 *Cóż za dzień, czyś zapomniał, dusz spotkanie,
Cóż za dzień, czyś zapomniał – zmartwychwstanie.*
- 22 *Cóż za dzień, dzień kiedy staniesz przed Bogiem,
dzień Ostatniego Sądu, dzień świadectwa.*
- 23 *Cóż za dzień, dzień gdy nad Gehenną przejdiesz,
nad okropnościami jej plugawymi.*
- 24 *Cóż za dzień, dzień od gehenny zbawienia,
od mąk strasznych i piekielnych okowów.*
- 25 *Iluż to, ilu wielkich panów w grobach,
iluż to, ilu włodarzy jest w grobach?*
- 26 *Iluż to, ilu świata żądnych w grobach?
iluż to, ilu ascetów jest w grobach.*
- 27 *Gdybym dobrą radę mógł dać mej duszy,
to by me źrenice snu nie zaznały.*
- 28 *Gdybym dobrą radę mógł dać mej duszy,
to bym się jeszcze po dolinach błękał.*
- 29 *Żal mi, ach żal, że kiedyś martwym legnę
wśród płaczu bliskich, i nawiedzających.*
- 30 *Jakże mi się weselić, jak zbyt kować,
zapomnieć o śmierci, co wciąż nachodzi?*
- 31 *Ty, który bliżnim mi jesteś, poniechasz
mnie, kiedy rozstania smaku skosztujesz.*
- 32 *Ty, któryś snem zmorzony, gdybyś wiedział,
że martwy legniesz, żyłbyś w bezsenności.*

W tym jednym utworze skupiły się w wyjątkowym nasyceniu wszystkie omówione przed chwilą typy zdań:

1) forma wołacza:

w. 11 – *ayyuhā l-muzmiʿu* – Ty, któryś (...) skory,

w. 31 – *ayyuhā l-wāṣil-ī* – Ty, który bliżnim mi jesteś,

w. 32 – *yā ṭawīla r-ruqādi* – Ty, któryś snem zmorzony;

2) pytanie:

w. 4-5 – *hal taḏakkarta* – Czy pomnisz? (dosł. „czy przypomniałeś sobie?”, w domyśle: „czy pamiętasz?”). Pytanie to należy rozumieć raczej jako wyrażenie nadziei, że jego adresat nie zapomniał o tym, czego ono dotyczy. A więc coś w rodzaju: „mam nadzieję, że nie zapomniałeś”,

w. 6, 8 – *ayna Dāwudu* – Gdzież Dawid?, *ayna ayna Sulaymānu* – gdzie podział się Salomon? (dosł.: gdzież, gdzież Salomon?), *ayna Numrūdu wa-bnu-hu*

– gdzie Nemrod¹⁹⁹ jest i syn jego? *ayna Qārūnu wa-Hāmānu*²⁰⁰ – gdzie Korach²⁰¹ i gdzie Haman?²⁰²,

w. 13 – *a-tanāsayta am nasīta l-manāyā* – Udajesz li, czyś o śmierci zapomniał, *a-nasīta l-firāqa li-l-awlādi* – [czyś zapomniał] o tym, że z dziatwą przyszło ci się rozstać,

w. 14 – *a-nasīta l-qubūra* – czyś zapomniał o grobach,

w. 15-18, 21-24 – *ayyu yawmin* – cóż za dzień,

w. 25-26 – *kam wa-kam* – iluż to, ilu,

w. 30 – *kayfa alhū wa-kayfa aslū wa-ansā l-mawta* (jakże mi się weselić, jak zbyt kować;

3) tryb rozkazujący:

w. 11 – *tazawwad* – zaopatrz się,

w. 12 – *kun ʿalā stiʿdādi* – bądźże więc gotów.

¹⁹⁹ Chodzi o biblijnego króla Dawida i króla Salomona oraz Nimruda, prawnuka Noego.

²⁰⁰ W obu tych wersach mamy do czynienia z pytaniami retorycznymi.

²⁰¹ Biblijny Korah (Księga liczb XVI). W Koranie wymieniony trzykrotnie (XXVIII, 76-82; XXIX, 38-39; XL 24-25) jako jeden z ministrów faraona

²⁰² W Koranie jeden z wysokich urzędników faraona. Występuje zawsze razem z Qārūnem.

WIERSZE WYBRANE

(1)

ألا نَحْنُ فِي دَارٍ قَلِيلٍ بَقَاؤُهَا سَرِيعٍ تَدَاعِيهَا وَشَيْكٍ فَنَاؤُهَا
 تَزَوَّدَ مِنَ الدُّنْيَا التَّقَى وَالنَّهْيَ فَقَدْ تَنَكَّرَتِ الدُّنْيَا وَحَانَ انْقِصَاؤُهَا
 غَدًا تَخْرُبُ الدُّنْيَا وَيَذْهَبُ أَهْلُهَا جَمِيعًا وَتُطْوَى أَرْضُهَا وَسَمَاؤُهَا
 تَرَقَّ مِنَ الدُّنْيَا إِلَى أَيِّ غَايَةٍ سَمَوْتَ إِلَيْهَا فَالْمَنَايَا وَرَاءَهَا
 وَمَنْ كَلَّفَتْهُ النَّفْسُ فَوْقَ كِفَاؤِهَا فَمَا يَنْقُضِي حَتَّى الْمَمَاتِ عَنَاؤُهَا²⁰³

*Żyjemy w domu, co krótki ma żywot,
 wnet się zawali i w niwecz obróci.
 Nad świat przedkładaż pobożność i rozum,
 świat na złe schodzi i kres jego bliski.
 Świat jutro zniszczeje, a ludzkość cała
 przepadnie i ziemia się z niebem zewrze.
 Ze świata wzleć do celu bądź jakiego,
 a gdy się doń wzniesiesz, śmierć za nim znajdziesz.
 Kto ponad miarę zadań na się włożył,
 ich trud aż do śmierci go nie opuści.*

- 1 a-lā naḥnu fī dārin qalilin baqā³u-hā
 sarī'in tadā'i-hā wašīkin fanā³u-hā
- 2 tazawwad mina d-dunyā t-tuqā wa-n-nuhā faqad
 tanakkarati d-dunyā wa-ḥāna nqidā³u-hā
- 3 ḡadan taḥrabu d-dunyā wa-yaḡhabu ahlu-hā
 ḡamī'an wa-tuṭwā arḡu-hā wa-samā³u-hā
- 4 taraqqa mina d-dunyā ilā ayyi ḡāyatin
 samawta ilay-hā fa-l-manāyā warā³a-hā
- 5 wa-man kallafat-hu n-nafsu fawqa kafāfi-hā
 fa-mā yanqaḡi ḡattā l-mamāti 'anā³u-hā

- 1 ١-لآ ناھنۇ فى دارىن قالىلن باقاۋ-ھا
 سارىين تاداعىھا واشىكىن فاناءۋ-ھا
- 2 تازاواد مىنا د-دۇنيا ت-تۇقا وا-ن-نۇھا فاقاد
 تاناککاراتى د-دۇنيا وا-ھانا نقىدائۋ-ھا
- 3 ڭادان تاھرابۇ د-دۇنيا وا-ياھابۇ اھلى-ھا
 ڭاميان وا-تۇتوا ارءۇ-ھا واساماءۋ-ھا
- 4 تاراققا مىنا د-دۇنيا الى اىي ڭاياتىن
 ساماوتى الى-ھا فالمانايا ورااءا-ھا
- 5 وامان كاللافات-ھۇ ن-نفسۇ فاقا کافافى-ھا
 فامان يانقاھى ڭاتتا ل-ماماتى اناءۋ-ھا

²⁰³ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 14; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 4 (w wersji 1 zamiast تَدَاعِيهَا jest تَدَانِيهَا, dwa ostatnie wersy są w odwrotnym porządku).

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl*²⁰⁴ o klauzulach synkopowanych²⁰⁵ z rymem proparoksytonicznym na *-ā²u-hā*²⁰⁶. Oba hemistychy wersu 1 rymują się. W wersach 2, 3 i 4 średniówka jest mniej czytelna, ponieważ przecina spójne całości składniowe.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *dunyā* (w. 2-4);
- b) Tok diereżowy w wersach 1-2 oraz w hemistychach początkowych wersów 3-4 – diereza wypada po drugiej stopie;
- c) Paralelizm morfologiczny:
 - *qalilin* – *sarī^cin* – *wašīkin* (w. 1),
 - *tuqā* – *nuhā*;
- d) Paralelizm syntaktyczny:
 - *qalilin baqā²u-hā* – *sarī^cin tadā^cī-hā* – *wašīkin fanā²u-h*,
 - *tazawwad mina d-dunyā* – *taraqqa mina d-dunyā*.

(2)

ما أَغْفَلَ النَّاسَ عَنْ بَلَائِي وَعَنْ عَنَائِي وَعَنْ شَقَائِي
 يَلُومُنِي النَّاسُ فِي صَدِيقِي وَالنَّاسُ لَا يَعْرِفُونَ دَائِي
 يَا لَهْفَ نَفْسِي عَلَى خَلِيلِي أَصْبَحَ فِي بُعْدِهِ شَقَائِي
 صَيْرَنِي نَأْيُهُ غَرِيبًا فِي غَيْرِ أَرْضِي وَلَا سَمَائِي
 قَدْ بَلَغَ الْحُزْنَ بِي مَدَاهُ فَمَا اصْطَبَارِي وَمَا عَزَائِي
 أَنْتَ بَلَائِي وَأَنْتَ دَائِي وَأَنْتَ تَدْرِي مَا دَوَائِي
 وَأَنْتُمْ اللَّهُمَّ فِي صَبَاحِي وَأَنْتُمْ اللَّهُمَّ فِي مَسَائِي²⁰⁷

Czemuż mej niedoli ludzie widzieć nie chcą
 i mego mozołu, i mego cierpienia?
 O przyjaciela ludzie wyrzut mi czynią,
 a czym jest ma przypadłość ludzie nie wiedzą.
 O, jakże boleje ma dusza nad druhem,
 z którym rozłąka utrapieniem się stała,
 W dziwakam się zmienił przez to rozłączenie,
 na nie swojej ziemi i w nie swoim niebie.
 Żałość, jaka we mnie, granice przekracza –
 gdzież mój pokój ducha, gdzież me ukojenie?
 Tyś jest mym nieszczęściem, tyś moją niemocą,
 tobie tylko lek znany, co mnie uzdrowi.

²⁰⁴ Zbudowany na bazie wątku metrycznego ٥-٥|٥-٥٥.

²⁰⁵ Tzw. *maqḅūd* – w miejsce ٥-___ jako postaci wyjściowej.

²⁰⁶ Tzw. *qāfiya mu'assasa*.

²⁰⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 19; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 477 (w wersji 6 zamiast ما jest فما).

*A wy zgryzotą moją jesteście rankiem,
a wy zgryzotą moją jesteście nocą.*

- 1 mā aġfala n-nāsa ʿan balā²-ī
wa-ʿan ʿanā²-ī wa-ʿan šaqā²-ī
- 2 yalūmu-ni n-nāsu fi šadiqin
wa-n-nāsu lā yaʿrifūna dā²-ī
- 3 yā lahfa nafs-ī ʿalā ḥalīlin
ašbaḥa fi buʿdi-hi šaqā²-ī
- 4 šayyara-ni naʿyu-hu ġarīban
fi ġayri arḍ-ī wa-lā samā²-ī
- 5 qad balāga l-ḥuznu b-ī madā-hu
fa-mā štibār-ī wa-mā ʿazā²-ī
- 6 anta balā²-ī wa-anta dā²-ī
wa- anta tadrī mā dawā²-ī
- 7 wa-antum l-hammu fi šabāḥ-ī
wa-antum l-hammu fi masā²-ī

1	_ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _
2	_ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _
3	_ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _
4	_ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _
5	_ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _
6	_ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ ²⁰⁸
7	_ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *basīf*²⁰⁹ o regularnej, zgodnej z podziałem metrycznym średniowce. Zakończenia obu hemistychów mają identyczną postać katalektyczną (tzw. *muḥallaʿ al-basīf*) z rymem paroksytonicznym na *-ā*²¹⁰ poszerzonym o zgodność krótkiej samogłoski sylaby poprzedzającej (*a*). Oba hemistychy w wersach 1 i 6 rymują się. W obu też występuje dodatkowy rym wewnętrzny – *ʿanā²-ī* (w. 1) oraz *balā²-ī* (w. 2).

Elementem dominującym w tym wierszu jest *ego* podmiotu lirycznego – wygłos wszystkich rymujących się wyrazów (*-ī*) to zaimek sufigowany 1 os. l. poj. Zaimек ten widoczny jest także w kilku innych wyrazach: *yalūmu-ni* (w. 2), *nafs-ī* (w. 3), *šayyara-ni* i *arḍ-ī* (w. 4), *b-ī* i *štibār-ī* (w. 5).

²⁰⁸ Postać stopy środkowej drugiego hemistychu narusza wzorzec metryczny (zamiast _ _ _ powinno być _ _ _ lub _ _ _). To istotny błąd wersyfikacyjny. Nie wiadomo, czy jest to niedopatrzenie samego poety, czy też rezultat pomyłki któregoś z dawnych kopistów. W antologii opracowanej przez Śukriego Fayśala końcówka tego wersu wygląda następująco: فَمَا ذَوَاعِي. Autor opracowania – jak zaznacza w przypisie – arbitralnie wprowadził spójnik ف, by skorygować metrum (zob. Śukri Fayśal, *op. cit.*, s. 477).

²⁰⁹ Zbudowany na bazie wątku metrycznego _ _ _ | _ _ _ , (segmenty konstytutywne mają postać jambiczną _ _ _).

²¹⁰ *Qāfiya murdafa*.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne: *nāsu* (w. 1 i 2);

b) anafora:

• *anta* (w. 6),

• *wa-antumū l-hammū fī* (w. 7);

c) synonimia: *bu^cdi* – *na³yu* (w. 3-4);

d) antonimia: *ṣabāḥ-ī* ≠ *masā^c-ī* (w. 7);

e) paralelizm syntaktyczny:

• trzykrotne powtórzenie wyrażenia przyimkowego z użyciem *ʿan*,

• analogiczna struktura zdań nominalnych w dwu ostatnich wersach,

• dwukrotne użycie takiej samej formy pytajnej z zaimkiem pytajnym *mā* (w. 5) – *mā* w następnym wersie jest zaimkiem względnym.

(3)

أَمَا مِنَ الْمَوْتِ لِحَيِّ لَجَا كُلُّ امْرِئٍ آتٍ عَلَيْهِ الْفَنَاءُ
تَبَارَكَ اللَّهُ وَسُبْحَانَهُ لِكُلِّ شَيْءٍ مُدَّةٌ وَإِنْقِضَا
يُقَدَّرُ الْإِنْسَانُ فِي نَفْسِهِ أَمْرًا وَيَأْبَاهُ عَلَيْهِ الْقَضَا
وَيُرْزَقُ الْإِنْسَانُ مِنْ حَيْثُ لَا يَرْجُو وَأَحْيَانًا يَضَلُّ الرَّجَا
الْيَأْسُ يَحْمِي لِلْفَتَى عِرْضَهُ وَالطَّمَعُ الْكَاذِبُ دَاءٌ عَيْنَا
مَا أَزِينَ الْجِلْمَ لِأَصْحَابِهِ وَغَايَةَ الْجِلْمِ تَمَامُ التَّقَى
وَالْحَمْدُ مِنْ أَرْبَحِ كَسْبِ الْفَتَى وَالشُّكْرُ لِلْمَعْرُوفِ نِعْمَ الْجَزَا
يَا أَمِنَ الدَّهْرَ عَلَى أَهْلِهِ لِكُلِّ عَيْشٍ مُدَّةٌ وَإِنْتِهَا
بَيْنَا يُرَى الْإِنْسَانُ فِي غَيْبَتِهِ أَصْبَحَ قَدْ حَلَّ عَلَيْهِ الْبَلَى
لَا يَفْخَرُ النَّاسُ بِأَحْسَابِهِمْ فَأَنَّمَا النَّاسُ تُرَابٌ وَمَا²¹¹

Czy kto żyw nie ma od śmierci ucieczki?

Czy na każdego człeka przyjdzie kreska?

Bądź uwielbiony, Boże w majestacie!

Wszelka rzecz ma trwanie i finał pewny.

Człek sobie w duszy coś wykalkuluje,

a przeznaczenie nic się tym nie przejmie.

Człowiek dostaje, skąd się nie spodziewa,

bo nieraz pobłądzi jego nadzieja.

Bezradność uchroni honor młodzieńca,

obłudna chciwość plagą jest śmiertelną.

Cóż bardziej zdobnego jest niż łagodność?

Metą łagodności szczyt nabożności.

²¹¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 21; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 8 (w wersie 1 zamiast لَجَا jest لَجَا).

*Pochwała najdroższym młodzieńca laurem,
 podzięka za grzeczność istną nagrodą.
 O, wiekiusty ludzkich losów Panie,
 wszak żywot to trwanie a potem... basta.
 Jeszcze się człowiek szczęściem rozkoszuje,
 a nad nim już niemoc władzę przejmuje.
 Niech się zaszczytami ludzie nie chełpią,
 bo ludzie prochem są tylko i wodą.*

- 1 a-mā mina l-mawti li-ḥayyin laḡā
 kullu mriʿin ātin ʿalay-hi l-fanā
- 2 tabāraka l-Lāhu wa-subḥāna-hu
 li-kulli šayʿin muddatun wa-nqida
- 3 yuqaddiru l-insānu fi nafsi-hi
 amran wa-yaʿbā-hu ʿalay-hi l-qaḏā
- 4 wa-yurzaqu l-insānu min ḥaytu lā
 yarḡū wa-aḥyānan yaḏallu r-raḡā
- 5 al-yaʿsu yaḥmī li-l-fata ʿirda-hu
 wa-t-ṭamaʿu l-kāḏibu dāʿun ʿayā
- 6 mā azyana l-ḥilma li-aṣḥābi-hi
 wa-gāyatu l-ḥilmi tamāmu t-tuqā
- 7 wa-l-ḥamdu min arbaḥi kasbi l-fatā
 wa-š-šukru li-l-maʿrūfi niʿma l-ḡazā
- 8 yā āmina d-dahri ʿalā ahli-hi
 li-kulli ʿayšin muddatun wa-ntihā
- 9 baynā yurā l-insānu fi ḡibtatin
 aṣbaḥa qad ḥalla ʿalay-hi l-bilā
- 10 lā yafḥari n-nāsu bi-aḥsābi-him
 fa-innamā n-nāsu turābun wa-mā

1	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
2	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
3	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
4	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
5	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
6	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
7	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
8	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
9	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _
10	_ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *sari*²¹² o identycznych katalektycznych zakończeniach w obu hemistychach²¹³. Paroksytoniczny rym ogranicza się do współbrzmienia wygłosowej samogłoski -ā. W wersach 1 i 7 rymują się oba hemistychy.

²¹² Metrum to zbudowane jest na bazie sekwencji złożonej z dwóch stóp typu $\text{---}\text{---}\text{---}$ oraz jednej z form uważanych tradycyjnie za katalektyczne odmiany istniejącej tylko w teorii stopy $\text{---}\text{---}\text{---}$.

²¹³ Tzw. *maṭwī maksūf*.

Zwraca uwagę – jak się wydaje nieprzypadkowy – dobór rymujących się wyrazów. Ich użycie w rymie wiązało się w zdecydowanej większości z koniecznością skorzystania z licencji poetyckiej dopuszczającej elizję ostatniej sylaby wyrazu w celu zachowania porządku metrycznego: *lağā, fanā, wa-nqidā, qadā, rağā, ‘ayā, ġazā, wa-ntihā, mā*, zamiast językowo poprawnych: *lağā^{2u}, fanā^{2u}, wa-nqidā^{2u}, qadā^{2u}, rağā^{2u}, ‘ayā^{2u}, ġazā^{2u}, wa-ntihā^{2u}, mā^{2u}*.

Przedział śródwersowy w dwóch miejscach uległ zatarciu: w wersie 4 dopełnienie bliższe (*amran*) znalazło się w drugiej połówce wersu, zaś w wersie 5 średniówka wypada pomiędzy partykułą przeczącą (*lā*) a czasownikiem (*yarğū*).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *al-insānu* (w. 3, 4, 9),
- *hilm* (w. 6),
- *an-nāsu* (w. 10);

b) paralelizm składniowy: drugi hemistych w wersach 2 i 8;

c) paronomazja: *yarğū – rağā* (w. 4).

(4)

إِنَّ الطَّبِيبَ بِطَبِّهِ وَدَوَائِهِ لَا يَسْتَطِيعُ دِفَاعَ مَكْرُوهِهِ أَتَى
 مَا لِلطَّبِيبِ يَمُوتُ بِالذَّاءِ الَّذِي قَدْ كَانَ يُرِيءُ مِنْهُ فِيمَا قَدْ مَضَى
 ذَهَبَ الْمُدَاوِي وَالْمُدَاوِي وَالَّذِي جَلَبَ الدَّوَاءَ وَبَاعَهُ وَمِنْ اشْرَرَى²¹⁴

*Zaden lekarz leczeniem swym ani lekami
 dać opór złu nie podola, gdy to nadchodzi.
 Bowiem i lekarz zemrze na chorobę, z której
 niedawno jeszcze innych dał radę uzdrowić.
 Tak i leczący, i leczony odszedł, i ten,
 kto lek przyniósł, i kto go sprzedał, i kto kupił.*

- 1 inna ṭ-ṭabība bi-ṭibbi-hi wa-dawā²i-hi
 lā yastati^cu difā^ca makruhin atā
- 2 mā li-ṭ-ṭabībi yamūtu bi-d-dā²i l-laḡī
 qad kāna yubri²u min-hu fi-mā qad maḡā
- 3 ḡalaba l-mudāwī wa-l-mudāwā wa-l-laḡī
 ḡalaba d-dawā²a wa-bā^ca-hu wa-mani štarā

1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _
 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _
 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _

²¹⁴ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 29; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 18 (w wersie 2 zamiast *قد* *فِيمَا قَدْ مَضَى* jest *يُرِيءُ جُرْحَهُ فِيمَا مَضَى*).

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *kāmi*²¹⁵ o klauzulach paroksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do wygłosowej samogłoski długiej (-ā).

Zwraca uwagę symetryczne rozłożenie wariantów stopowych (○○○○ i ○○○) rozpoczynających hemistychy oraz ich odwrotny porządek w zakończeniach półwersów. W wersach 2 i 3 średniówka jest zatarta, ponieważ przecina zdanie podrzędne bezpośrednio po otwierającym je zaimku względnym.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *ṭabīb* (w. 1, 2),
- *dawā*² (w. 1, 3);

b) paronomazja:

- *ṭabība* – *ṭibbi*,
- *dawā*² – *dā*² (gra słów oparta na antytezie),
- *mudāwī* – *mudāwā*.

(5)

لا عُذِرَ لِي قَدَ أَتَى الْمَشِيبُ فَلَيْتَ شِعْرِي مَتَى أَتَوْتُ
إِبْلِيسُ قَدَ غَرَّبَنِي وَنَفْسِي وَمَسَّنِي مِنْهُمَا اللَّغُوبُ
وَلَسْتُ أَدْرِي إِذَا أَتَانِي رَسُولُ رَبِّي بِمَا أُجِيبُ
هَلْ أَنَا عِنْدَ الْجَوَابِ مِنِّي أُخْطِئُ فِي الْقَوْلِ أَمْ أُصِيبُ
أَمْ أَنَا يَوْمَ الْحِسَابِ نَاجٍ أَمْ لِي فِي نَارِهِ نَصِيبُ
يَا رَبِّ جُدْ لِي عَلَى رَجَائِي بِمِنَّةٍ مِنْكَ لَا أُخِيبُ²¹⁶

Cóż mi począć, gdy głowa siwa?

Jak się kajać, skruczę okazać?

Diabeł mnie zwiódł i moja dusza,

i boleść mam z tego okrutną.

Gdyby wystannik Pana mego

przybył, nie wiem, co mu odpowiem.

Czy gdy mu będę odpowiadał,

omylę się, czy w sedno trafię?

Czy w Sądzie Dzień ocalę duszę,

czy ogień piekielny mnie czeka?

O Panie, usłysz me błaganie,

taską swą darz, bym się nie zawiódł.

²¹⁵ Zbudowany na bazie powtarzalności stopy ○○○○.

²¹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 38; Sukri Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 26.

- 1 lā ʿudra li qad atā l-mašību
fa-layta šīʿrī matā atūbu
2 iblīsu qad ġarra-nī wa-nafs-ī
wa-massa-nī min-huma l-luġūbu
3 wa-lastu adri idā atā-nī
rasūlu rabb-ī bi-mā uġību
4 hal anā²¹⁷ ʿinda l-ġawābi min-nī
uḥṭīʿu fi l-qawli am ušību
5 am anā yawma l-ḥisābi nāġin
am li-ya fi nāri-hi našību
6 yā rabbi ġud l-ī ʿalā raġāʿ-ī
bi-minnatin min-ka lā aḥību

1	__-__- __- __-__		__-__- __- __-__
2	__-__- __- __-__		__-__- __- __-__
3	__-__- __- __-__		__-__- __- __-__
4	__-__- __- __-__		__-__- __- __-__
5	__-__- __- __-__		__-__- __- __-__
6	__-__- __- __-__		__-__- __- __-__

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *basīṭ* o regularnej, zgodnej z podziałem metrycznym średniówce. Zakończenia obu hemistychów mają identyczną postać katalektyczną (tzw. *muḥallaʿ al-basīṭ*) z rymem paroksytonicznym na *-ī/ūbu*²¹⁸. W wersie pierwszym oba człony rymują się. Średniówka w wersie 3 została wyraźnie osłabiona na skutek rozdzielenia grupy orzeczenia *atā-nī* od grupy podmiotu *rasūlu rabb-ī* pomiędzy oba hemistychy.

Środki stylistyczne:

- a) rym wewnętrzny: *ġawābi* – *ḥisābi* (w. 4, 5);
b) symetria iloczynowa wyrazów: hemistychy początkowe wersów 4 i 5;
c) paralelizm składniowy (w. 5).

(6)

قد سَمِعْنَا الْوَعْدَ لَوْ يَنْفَعُنَا
وَقَرَأْنَا جُلَّ آيَاتِ الْكُتُبِ
كُلُّ نَفْسٍ سَتُوفِي سَعْيَهَا
وَلَهَا مِيقَاتُ يَوْمٍ قَدْ وَجَبَ
جَفَّتِ الْأَقْلَامُ مِنْ قَبْلُ بِمَا
حَتَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَكَتَبَ
كَمْ رَأَيْنَا مِنْ مُلُوكٍ سَادَةٍ
رَجَعَ الدَّهْرُ عَلَيْهِمْ فَانْقَلَبَ
وَعَبِيدٍ حَوَّلُوا سَادَاتِهِمْ
فَاسْتَقَرَّ الْمُلْكُ فِيهِمْ وَرَسَبَ
لَا تَقُولَنَّ لشيءٍ قَدْ مَضَى
لَيْتَهُ لَمْ يَكُ بِالْأَمْسِ ذَهَبَ

²¹⁷ Samogłoska wygłosowa zaimka 1 os. l. poj., choć formalnie długa, to konwencjonalnie pod względem metrycznym traktowana jest jako krótka. Podobnie jest w następnym wersie.

²¹⁸ *Qāfiya murdafa*.

واقنَعِ اليَوْمَ ودَعِ هَمَّ غَدٍ
يَهْرُبُ المَرَّةَ مِنَ المَوْتِ وهَلْ
كُلُّ نَفْسٍ سَتَقَاسِي مَرَّةً
أَيُّهَا ذَا النَاسِ مَا حَلَّ بِكُم
عَجَباً مَن سَهَوَكُم كَلَّ العَجَبُ
وسَقَامٌ ثَمَّ مَوْتٌ نَازِلٌ
وَحِسَابٌ وَكُتَابٌ حَافِظٌ
وَمَوَازِينٌ وَنَارٌ تَلْتَهِبُ
وَصِرَاطٌ مَن يَقَعُ عَن حَدِّهِ
فإِلَى خِزْيٍ طَوِيلٍ وَنَصَبٍ
حَسْبِي اللّهُ إِلَهًا عَادِلًا
لَا لَعَمْرُ اللّهِ مَا ذَا بَلَعِبُ²¹⁹

*Postuchałbym kazani, gdyby mi co dały,
przeczytałbym wszystkie świętych ksiąg wersety.
Każda istota swej wędrówki dopełni,
nieodwołalnie ustalony jej termin.
Inkaust w piórach już wysechł – Bóg sam wszakże
wyroki swe wydał i wszystko zapisał.
Iluż to królów widzieliśmy i władców,
co się od nich los odwrócił i odmienił!
Iluż niewolników przez panów puszczonech
do majątku doszło i go pomnożyło!
Nie mówże mi przeto o tym, co minęło:
„Niechby się nie stało to, co wczoraj było”.
Ciesz się tym, co dzisiaj, troski jutra porzuć,
bo każdy z dni twoich nową troskę kryje.
Człowiek bez ustanku umyka przed śmiercią,
lecz czy ta ucieczka korzyść mu przyniesie?
Każde stworzenie zakosztuje raz jeden
udręki śmierci, bo też śmierć to udręka.
Hejże, wy tam ludzie! Cóż was omotało?
Dziw to jest nad dziwy! Skąd w was ta niebacność?
Przecie tu choroby, potem śmierć dopada,
dalej grób i pogrzeb, i lamentów wrzawa.
A potem Dzień Sądu i księga uczynków,
potem dusz ważenie, ogień gorejący
I dróżka niż włos węższa, a kto z niej spadnie,
ten na potępienie wieczne i katusze.
Ufność moja w Bogu, że On sprawiedliwy.
Boże Wiekuisty, toż to nie są igry!*

²¹⁹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 42-43; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 29-30.

- 1 qad sami²nā l-wa⁶ʿza law yanfa^u-u-nā
wa-qara²nā ǧulla āyāti l-kutub
- 2 kullu nafsīn sa-tuwāfi sa⁶ya-hā
wa-la-hā miqātu yawmin qad waǧab
- 3 ǧaffati l-aqlāmu min qablu bi-mā
ḥatama l-Lāhu ⁶alay-nā wa-katab
- 4 kam ra²ayna min mulūkin sādatin
raǧa⁶a d-dahru ⁶alay-him fa-nqalab
- 5 wa-⁶abidin ḥuwwilū sādāti-him
fa-staqarra l-mulku fi-him wa-rasab
- 6 lā taqūlanna li-šay²in qad maǧā
layta-hu lam yaku bi-l-amsi dahab
- 7 wa-qna²i l-yawma wa-da⁶ hamma ǧadin
kullu yawmin la-ka fi-hi muḍṭarab
- 8 yahrubu l-mar²u mina l-mawti wa-hal
yanfa^u l-mar²a mina l-mawti l-harab
- 9 kullu nafsīn sa-tuqāsī marratan
kuraba l-mawti fa-li-l-mawti kurab
- 10 ayyuha dā n-nāsu mā ḥalla bi-kum
⁶aǧaban min sahwī-kum kulla l-⁶aǧab
- 11 wa-saqāmūn ṭumma mawtun nāzilun
ṭumma qabrun wa-nuzūlun wa-ǧalab
- 12 wa-ḥisābun wa-kitābun ḥāfiẓun
wa-mawāzīnun wa-nārun taltahib
- 13 wa-širāṭun man yaqa⁶ ⁶an ḥaddi-hi
fa-ilā ḥizyin ṭawilin wa-naṣab
- 14 ḥasbi-ya l-Lāhu ilāhan ⁶ādilan
lā la-⁶amru l-Lāhi mā dā bi-la⁶ib

1	u-- u-- uu		uu-- u-- u--
2	u-- uu-- u--		uu-- u-- u--
3	u-- u-- uu		uu-- u-- u--
4	u-- u-- u--		uu-- uu-- u--
5	uu-- u-- u--		u-- u-- uu
6	u-- u-- u--		u-- uu-- uu
7	u-- uu-- uu		u-- uu-- u--
8	u--uu-- uu		u-- uu-- uu
9	u-- uu-- u--		uu-- uu-- uu
10	u-- u-- uu		uu-- u-- u--
11	uu-- u-- u--		u-- uu-- uu
12	uu-- uu-- u--		uu-- u-- u--
13	uu-- u-- u--		uu-- u-- uu
14	u-- u-- u--		u-- u-- uu

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *ramal*²²⁰ o identycznej kataleksie w obu członach wersowych oraz paroksytonicznych klauzulach z rymem zakończonym

²²⁰ Zbudowany w oparciu o powtarzalność stopy uu--u. Segmenty komplementarne na granicy stóp nie mogą być jednocześnie krótkie (tzw. *mu⁶āqaba*).

na spółgłoskę²²¹ o współbrzmieniu ograniczonym do sekwencji głosek *-ab*²²². Każdy z rymujących się wyrazów ma formę pauzalną. Poza trzema (w. 4, 7, 12) wszystkie są też trójsylabowe.

Utwór w całości jest wierszem średniówkowym, jednak w wersach 3 i 8 średniówka uległa zatarciu. W pierwszym przypadku wypada ona bezpośrednio po partykule pytajnej *hal*, zaś w drugim po zaimku względnym *mā* rozpoczynającym zdanie podrzędne. Zwraca przy tym uwagę zdecydowana przewaga proparoksytonów w średniówce (za wyjątkiem wersów 3, 6, 7, 8 i 10²²³).

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
 - *mawt* (w. 8, 9, 11),
 - *kullu nafsīn* (w. 2, 9),
 - *mar*² (w. 8);
- b) paralelizm morfologiczny: *saqāmūn* (w. 11), *ḥisābūn* (w. 12), *kitābūn* (w. 12), *ṣirātūn* (w. 13);
- c) paralelizm składniowy: w. 2 i 9 oraz 11-13;
- d) paronomazja:
 - *yahrubu* – *harab* (w. 8),
 - *kuraba* – *kurab* (w. 9),
 - *‘ağaban* – *‘ağab* (w. 10),
 - *nāzilun* – *nuzūlun* (w. 11).

(7)

بَكَيْتُ عَلَى الشَّبَابِ بَدَمْعِ عَيْنِي فَلَمْ يُغْنِ الْبُكَاءُ وَلَا النَّحِيبُ
فِيأِ أَسْفًا أُسِفْتُ عَلَى شَبَابٍ نَعَاهُ الشَّيْبُ وَالرَّأْسُ الْخَضِيبُ
عَرَيْتُ مِنَ الشَّبَابِ وَكَانَ غُضْنًا كَمَا يَعْرِى مِنَ الْوَرَقِ الْقَضِيبُ
فِيأِ لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرُهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ²²⁴

*Oplakiwałem młodość łzami rzewnymi,
ale nic nie pomógł płacz mój ni szlochanie.
Ach, jakże mi tęskno, tęskno za młodością,
której skon obwieścił siwy włos na głowie.
Opadłem z młodości, co jak gałąź była,
podobnie jak z listowia gałąź opada.*

²²¹ Tzw. *qāfiya muqayyada*.

²²² W wersach 1, 12 i 14 widoczna jest niezgodność wokalizmu ostatniej sylaby przestrzeni rymowej, co zgodnie z klasycznymi normami wersyfikacyjnymi uznawane jest za błąd w sztuce rymotwórczej (tzw. *sinād at-tawğih*).

²²³ Jeśli przyjąć zamierzoną transakcentuację w wersie 6 z naciskiem na *qad*, wówczas zakończenie hemistychu inicjalnego uzyska również postać proparoksytoniczną.

²²⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 46; Sukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 32.

*Ach, żeby tak młodość jeszcze powróciła,
bym jej mógł powiedzieć, co starość sprawiła.*

- 1 bakaytu ʿalā š-šabābi bi-damʿi ʿayn-ī
fa-lam yuġni l-bukāʿu wa-lā n-naḥību
- 2 fa-yā asafan asiftu ʿalā šabābin
naʿā-hu š-šaybu wa-r-raʿsu l-ḥaḍību
- 3 ʿarītu mina š-šabābi wa-kāna ġuṣnan
kamā yaʿrā mina l-waraqī l-qadību
- 4 fa-yā layta š-šabāba yaʿūdu yawman
fa-uḥbira-hu bi-mā faʿala l-mašību

- 1 ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠
- 2 ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠
- 3 ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠
- 4 ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠ || ٠٠٠٠|٠٠٠٠|٠٠٠٠

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *wāfir*²²⁵. Rym paroksytoniczny na *-ibu*²²⁶. Zwraca uwagę odwrócony porządek wariantów stóp rozpoczynających hemistichy inicjalne i średniówkowe. Średniówka w pełni zachowana.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne: *šabāb* (w. 1, 2, 3, 4);

b) paronomazja:

- *bakaytu* – *bukāʿu* (w. 1),
- *asafan* – *asiftu* (w. 2),
- *ʿarītu* – *yaʿrā* (w. 3),
- *šabāb* – *šayb* – *mašīb* (w. 2, 4) – z jednoczesną antytezą.

(8)

ما لِلْمَقَابِرِ لَا تُجِيبُ إِذَا دَعَاهَنَّ الْكَيْبُ
 حَفْرٌ مُسْتَقْفَةٌ عَلَيَّ هُنَّ الْجَنَادِلُ وَالْكَئِيبُ
 فِيهِنَّ وِلْدَانٌ وَأَطْفَالٌ وَشَبَابٌ وَشَيْبُ
 كَمْ مِنْ حَبِيبٍ لَمْ تَكُنْ نَفْسِي بِفُرْقَتِهِ تَطِيبُ
 غَادَرْتُهُ فِي بَعْضِهِ نَنْ مُجَدِّلاً وَهُوَ الْحَبِيبُ
 وَسَلَوْتُ عَنْهُ وَإِنَّمَا عَهْدِي بِرُؤْيَيْهِ قَرِيبٌ²²⁷

²²⁵ Zbudowany na bazie powtarzalności stopy ٠٠٠٠٠٠. Format pełny, sześciostopowy charakteryzuje się identyczną kataleksą w średniówce i klauzuli.

²²⁶ *Qāfiya murdafa*.

²²⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 48; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 35 (w wersji 2 zamiast مُسْتَقْفَةٌ jest مُسْتَرَّةٌ).

Czemuż mogły nie odpowiedzą,
 gdy do nich wołasz żalobą zdjęty?
 Doły zasklepione a nad nimi
 głązy i kopczyki usypane.
 W nich niemowlęta i starsza dziatwa,
 i młodzieniaszki, i staruszkowie.
 Jak wielu tych, których miłowałem,
 których rozłąka dla duszy męką,
 Samym ich sobie tu zostawiłem,
 w ziemię rzuconych, a tak kochanych!
 Ma pamięć o nich rychło wygasa,
 choć wkrótce z nimi znów się zobaczę.

- 1 mā li-l-maqābiri lā tuǧī
 bu idā daʿā-hunna l-kaʿību
 2 ḥufarun musaqqafatun ʿalay-
 hinna l-ǧanādilu wa-l-kaṭību
 3 fī-hinna wildānun wa-aṭfā
 lun wa-šubbānun wa-šību
 4 kam min ḥabībin lam takun
 nafs-i bi-furqati-hi taṭību
 5 ǧādartu-hu fi baʿdi-hin
 na muǧaddalan wa-huwa l-ḥabību
 6 wa-salawtu ʿan-hu wa-innamā
 ʿahd-i bi-ruʿyati-hi qarību

- 1 ---|uuu || uuu|uuu
 2 uu|uu|uuu || uu|uuuu
 3 ---|uuu || uu|uuuu
 4 ---|uuu || uu|uuuu
 5 ---|uuu || uu|uuuu
 6 uu|uu|uuu || uu|uuuu

Wzorzec metryczny: czterostopowy²²⁸ hiperkatalektyczny²²⁹ *kāmil*. Rym paroksytoniczny na *-ibu*²³⁰. Jest to wiersz właściwie bezśredniówkowy. W większości wersów dwudzielnosci metrycznej nie odpowiada dwudzielnosc rytmiczna na poziomie tekstu, czego odzwierciedleniem jest forma graficzna utworu – sztuczne rozerwanie wyrazów wypadających na granicy członów metrycznych. Jedynie w wersach 4 i 6 zakończenie pierwszego członu metrycznego zbiega się z końcem wyrazu, przy czym przedział śródwersowy i tak jest mało widoczny, ponieważ – jak widać – w obu przypadkach przecina spójne frazy syntaktyczne.

²²⁸ Tzw. *maǧzūʿ al-kāmil*.

²²⁹ Tzw. *muraʿfal*.

²³⁰ *Qāfiya murdaʿfa*.

Podobnie jak w poprzednim utworze, uwagę zwraca odwrotny porządek wariantów stóp inicjalnych w przeciwległych hemistychach.

Środki stylistyczne:

- a) paronomazja: *šubbānun* – *šibu* (w. 3) – uwydatniająca antytezę zawartą w tej parze wyrazów (*młodzieniaszki* ≠ *starszankowie*);
 b) pytanie retoryczne: w. 1 oraz w. 4-7 (tu o charakterze eksklamatywnym).

(9)

مِنْ تُرَابٍ خُلِقْتَ لَا شَكَّ فِيهِ وَعَدَاً أَنْتَ صَائِرٌ لِلتُّرَابِ
 كَيْفَ تَلْهُو وَأَنْتَ فِي حَمَاةِ الطَّيْرِ نِ وَتَمْشِي وَأَنْتَ ذُو إِعْجَابِ
 تَسْأَلُ اللَّهَ زُلْفَةً وَاعْتِصَاباً وَخِلَاصاً مِنْ مُؤَلِمَاتِ الْعَذَابِ
 فَخَفِ اللَّهُ وَأَتْرِكِ الزَّهْوَ وَادْكُرِّي مَوْقِفَ الْخَاطِئِي فِي يَوْمِ الْحِسَابِ²³¹

*Z prochuś stworzony – rzecz to jest bezsporna,
 a jutro na powrót w proch się obrócisz.
 Jak igrać możesz, przechadzać się dumnie,
 gdy w grudzie błota przecie tkwisz na dobre?
 Wypraszasz u Boga fawor i łaskę,
 i wybawienie od męki piekielnej.
 Bój się więc Boga i porzuć uciechy,
 wspomnij na dolę grzesznika w Dzień Sądu.*

- 1 min turābin ḥuliqta lā šakka fī-hi
 wa-ḡadan anta šāʿirun li-t-turābi
 2 kayfa talhū wa-anta fi ḥamʿati ṭ-ṭi
 ni wa-tamšī wa-anta dū iʿḡābi
 3 tasʿalu l-Lāha zulfatan wa-ʿtiṣāban
 wa-ḥalāṣan min muʿlimāti l-ʿaḡābi
 4 fa- ḥafi l-Lāha wa-truki z-zahwa wa-ḡkur
 mawqifa l-ḥāṭiʿi fī yawmi l-ḥisābi

- 1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafif*²³² z rymem paroksytonicznym na *-ābi*²³³. Także i tutaj zastanawia odwrócony porządek wariantów

²³¹ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 55; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 43 (wersy 3 i 4 są w odwrotnej kolejności i zawierają następujące różnice: zamiast تَسْأَلُ jest وَسَلِي, zamiast عَذَابِ jest عِقَابِ, zamiast فِي يَوْمِ الْخَاطِئِي jest (خَاطِئِينَ يَوْمِ).

²³² Wątkiem metrycznym tego wzorca jest sekwencja _ _ _ | _ _ _ | _ _ _.

²³³ *Qāfiya murdafa*.

tów stóp inicjalnych w przeciwnych hemistychach. Postać metryczna klauzuli w wersie drugim, choć wydaje się odbiegać od wzorca, zgodna jest z regułami klasycznej wersyfikacji arabskiej. Jest ona efektem dopuszczalnego w stopie تتبت stłumienia (*ziḥāf*)²³⁴. Wers 2 jest bezśredniówkowy, co uwidacznia nienaturalne rozerwanie wyrazu *ḥini* między dwa hemistychy. W wersie ostatnim średniówka jest zatarta, ponieważ wypada w środku spójnej całości syntaktycznej.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *turāb* (w. 1),
- *l-Lāha* (w. 3, 4);

b) paralelizm syntaktyczny:

- powtórzenie analogicznej konstrukcji okolicznikowej rozpoczynającej się od wyrażenia *wa-anta* (w. 2),
- dwukrotne użycie takiej samej formy imperatywnej (w. 4).

(10)

لِمَ لَا نُبَادِرُ مَا نَرَاهُ يَفُوتُ إِذْ نَحْنُ نَعْلَمُ أَنَّ سَنَمُوتُ
 مَنْ لَمْ يُوَالِ اللَّهَ وَالرُّسُلَ الَّتِي نَصَحَتْ لَهُ فَوَائِدُهُ الطَّاعُونَ
 عُلَمَاؤُنَا مِنَّا يَزُونَ عَجَابًا وَهُمْ عَلَى مَا يُبْصِرُونَ سُكُوتُ
 تُفْنِيهِمِ الدُّنْيَا بَوْشِكِ زَوَالِهَا فَجَمِيعُهُمْ بِغُرُورِهَا مَبْهُوتُ
 وَبِحَسْبِ مَنْ يَسْمُو إِلَى الشَّهَوَاتِ مَا يَكْفِيهِ مِنْ شَهَوَاتِهِ وَيَقُوتُ
 يَا بَرَزَخَ الْمَوْتَى الَّذِي نَزَلُوا بِهِ فَهُمْ رُقُودٌ فِي تَرَاهُ خُفُوتُ
 كَمْ فِيكَ مِمَّنْ كَانَ يُوَصِّلُ حَبْلَهُ قَدْ صَارَ بَعْدُ وَحَبْلُهُ مَبْتُوتُ²³⁵

*Czemu za nic mamy, co oczom umyka,
 skoro nam wiadomo, że wszyscy pomrzemy?
 Kto Boga nie słucha i posłańców jego,
 ten za sprzymierzeńca ma diabła samego.
 Dziwują się nam niby w piśmie uczeni,
 lecz sami, co wiedzą, milczeniem zbywają.
 Świat obróci ich w niwecz, nim kresu dojdzie,
 gdyż próżnościami jego są omamieni.
 Im bardziej kto żądzom folguje, tym żądz swych
 mniej syty i więcej domaga się stawy.
 O, niszto czyścicowa, gdzie im przyszło osiąść!
 Leżą tam na ziemi w bezruchu i bladzi.*

²³⁴ Tzw. *taš'īf*.

²³⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 70; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 53.

*Niejedyn, gdy sznur mu rzucony pochwyci,
rychło się przekona, że sznur ów odcięty.*

- 1 lima lā nubādiru mā narā-hu yafūtu
iḏ naḥnu na^clamu anna-nā sa-namūtu
2 man lam yuwāli l-Lāha wa-r-rusula llatī
naṣahat la-hu²³⁶ fa-waliyyu-hu ṭ-ṭāgūtu
3 ^culamā^ou-nā min-nā yarawna ^caḡā^oiban²³⁷
wa-humu²³⁸ ^calā mā yuṣṣirūna sukūtu
4 tufnī-himi d-dunyā bi-waški zawāli-hā
fa-ḡamī^cu-hum bi-ḡurūri-hā mabhūtu
5 wa-bi-ḥasbi man yasmū ilā š-šahwāti mā
yakfī-hi min šahwāti-hi wa-yaqūtu
6 yā barzaḡa l-mawtā llaḏī nazalū bi-hi
fa-humu ruqūdun fī ṭarā-hu ḥufūtu
7 kam fī-ka mimman kāna yūṣalu ḡablu-hu
qad šāra ba^cdu wa-ḡablu-hu mabtūtu

1	u _ _ u _ _ u _ _		_ _ u _ _ u _ _
2	_ _ _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ _
3	u _ _ _ _ u _ _		u _ _ _ _ u _ _
4	_ _ _ _ u _ _		u _ _ u _ _ _ _
5	u _ _ _ _ _ _		_ _ u _ _ u _ _
6	_ _ _ _ u _ _		u _ _ _ _ u _ _
7	_ _ _ _ u _ _		_ _ u _ _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny²³⁹ *kāmil*. Rym paroksytoniczny na *-ūtu*²⁴⁰. W wersie 1 oba człony rymują się. Utwór jest w pełni średniówkowy, jednak w wersach 2 i 5 przedział śródwersowy uległ zatarciu. W obu przypadkach przecina on zdanie podrzędne tuż po zaimku względnym.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *šahwāti* (w. 5),
- *ḡablu* (w. 7);

b) paronomazja: *yuwāli* – *waliyyu* (w. 2).

²³⁶ Samogłoska zaimka suff. 3 os. r. m. l. poj., z uwagi na wymóg wzorca metrycznego, liczona jest tutaj jako długa. Podobnie jest w zakończeniach członów inicjalnych w wersach 6 i 7.

²³⁷ *Licentia poetica* – zgodnie z zasadami gramatyki powinno być *^caḡā^oiba*, chodzi jednak o wypełnienie wzorca metrycznego.

²³⁸ Wygłos wokaliczny tego zaimka osobowego liczy się jako długa samogłoska, mimo że notacja sugeruje samogłoskę krótką. Analogiczna sytuacja występuje w wersie przedostatnim.

²³⁹ Tzw. *maqṭū^c*.

²⁴⁰ *Qāfiya murdafa*.

وَالْخَيْرَ أَفْضَلَ مَا لَرِمْنَا وَالشَّرَّ أَخْبَثُ مَا طَعِمْنَا
 وَالنَّاسَ مَا سَلِمُوا عَلَى الدَّ أَيَّامٍ مِنْكَ وَقَدْ سَلِمْنَا
 أَمَّا الزَّمَانُ فَوَاعِظٌ وَمُؤَيِّنٌ لَكَ إِنْ فَهَمْنَا
 وَكَفَى بِعِلْمِكَ فِي الْأُمُورِ إِنْ انْتَفَعْتَ وَمَا عَلِمْنَا
 أَنَّكَ الْمُهْدَبُ إِنْ رَضِيَ بِمَا رَزَقْتَ وَمَا حُرِمْنَا
 إِنْ الْأَلَى طَلَبُوا التَّقَى يَتَيَقَّظُونَ وَأَنْتَ نِمْنَا
 أَحْسِنَ وَإِلَّا لَمْ تُصِيبْ إِنْ أَنْتَ لَمْ تُحْسِنِ نَدِمْنَا
 وَإِذَا نَقِمْتَ عَلَى امْرِئٍ خُلُقًا فَجَانِبْ مَا نَقِمْنَا
 وَارْحَمْ لِرَبِّكَ خَلْقَهُ فَلْيَرْحَمَنَّكَ إِنْ رَحِمْنَا
 لَا تَظْلِمَنَّ تَكُنْ مِنَ الدَّ أُبْرَارِ وَاعْطِفْ إِنْ ظَلَمْنَا
 وَإِذَا اتَّقَيْتَ اللَّهَ فِي كُلِّ الْأُمُورِ فَقَدْ غَنِمْنَا²⁴¹

*Dobro najlepszym, czegoś się uchwycił,
 a zło najpodlejszą dla ciebie strawą.
 Ludzie się przed tobą nie uchronili,
 a tyś w dni owe się przecie uchronił.
 Czas ci nauki nieustannie prawi,
 objaśnia – obyś je tylko mógł pojąć.
 Wszak tyle ci wiedzy o sprawach starczy,
 ile korzyści masz z tego, coś poznał.
 Zacny człek z ciebie, jeśliś z tego kontent,
 co masz, i z tego, czegoś pozbawiony.
 Ci, co bogobojuści są złaknieni,
 czuwać nie ustają, a tyś wszak zaspał.
 Czyżże więc dobro, bo nic nie osiągniesz;
 pożałujesz, jeśli dobra zaniechasz.
 Gdy kogo nie cierpisz z racji wad jego,
 stróżże od tego, czego w nim nie cierpisz.
 I, przebóg, dla ludzi miej miłosierdzie
 jak Pan dla ciebie, gdyś sam miłosierny.
 Nie czyń źle innym, a do sprawiedliwych
 dołączysz; i współczuj, gdy kogo zranisz.
 Jeśli się Boga bać będziesz we wszelkich
 sprawach, to i dostatku ci nie zbraknie.*

²⁴¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 80; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 61 (w wersji 10 zamiast ظَلَمْنَا إِنْ ظَلَمْنَا إذا ظَلَمْنَا jest (أُحْرَارِ وَاغْفُ إِذَا ظَلَمْنَا).

- 1 al-ḥayru afdalu mā lazimtā
wa-š-šarru aḥbaṭu mā ṭaʿimtā
- 2 wa-n-nāsu mā salimū ʿalā l-
ayyāmi min-ka wa-qad salimtā
- 3 ammā z-zamānu fa-wāʿizun
wa-mubayyinun la-ka in fahimtā
- 4 wa-kafā bi-ʿilmi-ka fi l-umū
ri ini ntafaʿta bi-mā ʿalimtā
- 5 anta l-muḥaḍḍabu in raḍī
ta bi-mā ruziqta wa-mā ḥurimtā
- 6 inna l-ulā ṭalabū t-tuqā
yatayaqqazūna wa-anta nimtā
- 7 aḥsin wa-illā lam tuṣib
in anta lam tuḥsin nadimtā
- 8 wa-iḍā naqimta ʿalā mriʿin
ḥuluqan fa-ḡānib mā naqimtā
- 9 wa-rḥam li-rabbi-ka ḥalqa-hu
fa-l-yarḥamanna-ka in raḥimtā
- 10 lā taḏlimanna takun mina l-
abrāri wa-ʿṭif in ḏalamtā
- 11 wa-iḍā ttaqayta l-Lāha fi
kulli l-umūri fa-qad ḡanimtā

1	--- uuu---		--- uuu---
2	--- uuu-		--- uuu---
3	--- uuu-		uuu- uuu---
4	uuu- uuu-		uuu- uuu---
5	--- uuu-		uuu- uuu---
6	--- uuu-		uuu- uuu---
7	--- ---		--- ---
8	uuu- uuu-		uuu- ---
9	--- uuu-		--- uuu---
10	--- uuu-		--- ---
11	uuu- ---		--- uuu---

Wzorzec metryczny: czterostopowy hiperkatalektyczny²⁴² *kāmil* z rymem paroksytonicznym na *-imtā*. Wszystkie rymujące się wyrazy to formy 2 os. r. m. l. poj. perfectum²⁴³. W wersie początkowym oba hemistychy rymują się. W utworze widoczna jest wyraźna tendencja do likwidacji średniówki – w wersach 2, 4, 5 i 10 przedział śródwersowy został całkowicie zniesiony, natomiast w wersach 8 i 11 jest osłabiony w wyniku rozerwania spójnych całości syntaktycznych pomiędzy dwa hemistychy.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne: *naqimta* (w. 8);

²⁴² Tzw. *muraffal*.

²⁴³ W zapisie sufiks koniugacyjny zakończony konwencjonalnie na literę *alif* pełniącą rolę *litera productionis*.

b) paronomazja:

- *salimū – salimtā* (w. 2),
- *ʿilmi-ka – ʿalimtā* (w. 4),
- *aḥsin – tuḥsin* (w. 7),
- *wa-rḥam – yarḥamanna-ka – raḥimtā* (w. 9),
- *tazlimanna – zalimtā* (w. 10);

c) paralelizm syntaktyczny:

- identyczny typ zdania względnego użyty w obu hemistychach wersu początkowego; dodatkowo pełna symetria zarówno co do porządku wyrazów w każdym z półwersów, jak i co do ich budowy morfologicznej,
- analogiczna konstrukcja zdania warunkowego z wykorzystaniem formy trybu rozkazującego czasownika w poprzedniku (w. 7 i 8),
- analogiczna konstrukcja poprzednika zdania czasowo-warunkowego (w. 8 i 11);

d) wiersz niemal w całości oparty na antytezie. Najbardziej figura ta widoczna jest w pierwszej linijce utworu, ale właściwie każdy wers zawiera w sobie jakieś przeciwieństwo.

(12)

إِيَّتِ الْقُبُورَ فَنَادِيهَا أَصْوَاتَا فَيَاذَا أَجَبْنَ فَسَائِلِ الْأَمْوَاتَا
أَيِّنَ الْمُلُوكِ بَنُو الْمُلُوكِ فَكُلُّهُمْ أَمْسَى وَأَصْبَحَ فِي التُّرَابِ رُفَاتَا
كَمْ مِنْ أَبِي أَبِي لَكَ تَحْتَ أَطْ بَاقِ الثَّرَى قَدْ قِيلَ كَانَ فَمَاتَا
وَالدَّهْرُ يَوْمٌ أَنْتَ فِيهِ وَآرَزْ تَرْجُوهُ أَوْ يَوْمٌ مَضَى بِكَ فَاتَا
هَيْهَاتَ إِنَّكَ لِلخُلُودِ لَمَرْتَجٍ هَيْهَاتَ مِمَّا تَرْتَجِي هَيْهَاتَا
مَا أَسْرَعَ الْأَمْرَ الَّذِي هُوَ كَائِنٌ لَا بُدَّ مِنْهُ وَأَقْرَبَ الْمِيقَاتَا²⁴⁴

*Przybądź na mogiły i w głos do nich wołaj,
a gdy odpowiedzą, rozpytuj umarłych.
Gdzież królowie, co królów byli synami?
Wszyscy odeszli, jeno szczątki ich w prochu.
Tam ojciec i ojca ojciec pod skorupką
leży... Cóż o nim mówią? Że był i umarł.
Wszak los to dzień, w którym jesteś. I ów drugi,
co nań czekasz, lub ten, co minął i przepadł.
A wieczność upragniona hen, hen daleko;
daleko nadziei spełnienie, daleko...
Jak szybko przemija to, co jest istnieniem;
nie masz na to rady, a czas coraz krótszy.*

²⁴⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 83; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 63 (w wersji 3 zamiast تَحْتَ jest يَتَيْن).

- 1 īti l-qubūra fa-nādi-hā aṣwātā²⁴⁵
 fa-idā aġabna fa-sā³ili l-amwātā
 2 ayna l-mulūku banū l-mulūki fa-kullu-hum
 amsā wa-aṣbaḥa fi t-turābi rufātā
 3 kam min abin wa-abī abin la-ka taḥta aṭ
 bāqi t-tarā qad qīla kāna fa-mātā
 4 wa-d-dahru yawmun anta fi-hi wa-āḥarun²⁴⁶
 tarġū-hu aw yawmun maḍā bi-ka fātā
 5 hayhāta inna-ka li-l-ḥulūdi la-murtaġin
 hayhāta mimmā tartaġi hayhātā
 6 mā asra^a l-amra llaḍī huwa kā³inun
 lā budda min-hu wa-aqraba l-miqātā

1	--- uuu ---		uuu uuu ---
2	--- uuu uuu		--- uuu uuu
3	--- uuu uuu		--- uuu uuu
4	--- uuu uuu		--- uuu uuu
5	--- uuu uuu		--- uuu ---
6	--- uuu uuu		--- uuu ---

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny²⁴⁷ *kāmil*. Rym paroksytoniczny na *-ātā*²⁴⁸. W wersie początkowym oba człony rymują się. W wersie 3 średniówka została zniesiona – wyraz *aṭbāqi* znalazł się na granicy członów metrycznych i w notacji został konwencjonalnie rozłamany pomiędzy oba hemistychy. Natomiast w wersach 2 i 4 średniówka jest poważnie osłabiona, ponieważ – co widać wyraźnie – wypada wewnątrz spójnych całości syntaktycznych.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *mulūk* (w. 2),
- *ab* (w. 3),
- *yawm* (w. 4),
- *hayhāt* (w. 5);

b) paralelizm syntaktyczny: dwukrotne użycie frazy wykrzyknikowej rozpoczynającej się partykułą *hayhāt* (w. 5).

(13)

نَفْسِي زُورِي الْقُبُورَ وَاعْتَبِرْهَا حَيْثُ فِيهَا لِمَنْ يَزُورُ عِظَاتُ
 وَانظُرْ كَيْفَ حَالُ مَنْ فِيهَا بَعْدَ عِزِّ وَهُمْ بِهَا أَمْوَاتُ
 حَرَصُوا أَمَلُوا كَجِرْصِكَ يَا نَفْسُ وَوَأَفَاهُمْ الْجِمَامُ فَمَاتُوا

²⁴⁵ Wygłos wokaliczny rymu traktowany jest zawsze jako samogłoska długa, a gdy jest nim samogłoska *a*, wówczas znajduje to odbicie w notacji (w postaci litery *alif*).

²⁴⁶ *Licentia poetica* podyktowana wymogami metrycznymi – powinno być *āḥaru*.

²⁴⁷ Tzw. *maqṭūʿ*.

²⁴⁸ Tzw. *qāfiya murdafa*.

فَالسَّرَاةُ الْعِظَامُ مِنْهُمْ عِظَامٌ فِي بُطُونِ الثَّرَى حُطَامٌ رُفَاتٌ
فَكَأَنَّ قَدْ حَلَلْتُ فِي مَصْرَعِ الْقَوِّ مِ وَحَلَّتْ بِجِسْمِكَ الْمَثَلَاتُ²⁴⁹

*Serce me, odwiedź groby i honor im oddaj,
bo ten, co je odwiedza, znajdzie tam nauki.
Zobacz, jak się miewają ci, co tam spoczęli,
naonczas tak mocarni, a dzisiaj tam martwi.
Dwoili się, troili jak ty, serce moje,
aż ich kostucha raptem dopadła i zmarli.
I tak po wielkich magnatach zostały gnaty,
doczesne szczątki i prochy w ziemskiej otchłani.
Przeto gdy nad mogiłami poległych staniesz,
to jakby ich przewiny w twe ciało wstąpiły.*

- 1 nafsi-ya zūri l-qubūra wa-ʿtabirī-hā
ḥaytu fī-hā li-man yazūru ʿizātu
- 2 wa-nzūri kayfa ḥālu man ḥalla fī-hā
baʿda ʿizzin wa-hum bi-hā amwātu
- 3 ḥaraṣū amallū ka-ḥirši-ka yā naf
su wa-wāfa-humu l-ḥimāmu fa-mātū
- 4 fa-s-sarātu l-ʿizāmu min-hum ʿizāmūn
fī buṭūni t-tarā ḥuṭāmūn rufātu
- 5 fa-kaʿan qad ḥalalta fī maṣraʿi l-qaw
mi wa-ḥallat bi-ḡismi-ka l-maṭulātu

- 1 | _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _
- 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _
- 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _
- 4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _
- 5 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ _

Wzorzec metryczny: akatalektyczny sześciostopowy *ḥafif*. Zjawiskiem nietypowym, niezwykle rzadko zdarzającym się w klasycznym wierszu arabskim jest tutaj anakruza²⁵⁰, czyli naddana sylaba poprzedzająca stopę otwierającą wers 1. Średniówka w wersach 3 i 5 uległa likwidacji. Rym paroksytoniczny na *-ātu/ū*²⁵¹. Dodatkowy, odmienny od klauzulowego rym wewnętrzny w wersach 1 i 2: *wa-ʿtabirī-hā – ḥaytu fī-hā – ḥalla fī-hā*.

a) paronomazja:

- *zūri – yazūru* (w. 1),
- *ḥālu – ḥalla* (w. 2),
- *ḥaraṣū – ḥirši* (w. 3),

²⁴⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 97; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 81.

²⁵⁰ Tzw. *ḥazm*.

²⁵¹ Tzw. *qāfiya murdafa*.

- ʿizāmu – ʿizāmun (w. 4),
 - ḥalalta – ḥallat (w. 5);
- b) anafora: fa- (w. 4 i 5).

(14)

أَلَا كُلُّ مَوْلُودٍ فَلِلْمَوْتِ يُؤَلَّدُ وَلَسْتُ أَرَى حَيًّا لَشَيْءٍ يُخَلَّدُ
تَجَرَّدَ مِنَ الدُّنْيَا فَإِنَّكَ إِنَّمَا سَقَطْتَ إِلَى الدُّنْيَا وَأَنْتَ مُجَرَّدُ
وَأَفْضَلُ شَيْءٍ نِلْتَ مِنْهَا فَإِنَّهُ مَتَاعٌ قَلِيلٌ يَضْمَحِلُّ وَيَنْفَدُ
وَكَمَّ مِنْ عَزِيزٍ أَذْهَبَ الدَّهْرُ عِزَّهُ فَأَصْبَحَ مَحْرُومًا وَقَدْ كَانَ يُحْسَدُ
فَلَا تَحْمَدِ الدُّنْيَا وَلَكِنَّ ذُمَّهَا وَمَا بَالُ شَيْءٍ ذَمَّهُ اللَّهُ يُحْمَدُ²⁵²

*Każdy, kto się rodzi, dla śmierci zrodzony –
nie widzę nikogo, kto jest nieśmiertelny.
Obnaż się tedy ze świata, bo gdyś na ten
świat przychodził, byleś przecie obnażony.
Wszystko coś uzyskał, choćby ci najdroższe
marnym jest dobytkiem – skurczy się i zniknie.
Iluz to potężnym los potęgę odjął,
wpierw zazdrość budzącym, a teraz w potrzebie.
Miał więc świat wychwalać, raczej miej go za nic,
bo co Bóg ma za nic, czemuż nam wychwalać?*

- 1 a-lā kullu mawlūdin fa-li-l-mawti yūladu
wa-lastu arā ḥayyan li-šayʿin yuḥalladu
- 2 tağarrad mina d-dunyā fa-inna-ka innamā
saqaṭta ilā d-dunyā wa-anta muğarradu
- 3 wa-afdalu šayʿin nilta min-hā fa-inna-hu
matāʿun qalīlun yaḍmaḥallu wa-yanfadu
- 4 wa-kam min ʿazīzin aḏhaba d-dahru ʿizza-hu
fa-ašbaḥa maḥrūman wa-qad kāna yuḥsadu
- 5 fa-lā taḥmadi d-dunyā wa-lākin ḡumma-hā
wa-mā bālu šayʿin ḡamma-hu l-Lāhu yuḥmadu

1 v__|v___|v__|v__v || v_v|v___|v__|v__v
2 v__|v___|v_v|v__v || v_v|v___|v_v|v__v
3 v_v|v___|v__|v__v || v__|v___|v_v|v__v
4 v__|v___|v__|v__v || v_v|v___|v__|v__v
5 v__|v___|v__|v__v || v__|v___|v__|v__v

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach synkopowanych, proparoksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do *-adu*. Hemi-

²⁵² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 128; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 109.

stychy wersu 1 rymują się. Średniówka zachowana, jednak w wersach 2 i 3 jest zatarta, gdyż przecina spójną syntaktycznie frazę. W pierwszych dwu wersach występuje dodatkowy przedział rytmiczny w postaci dierezy po wyrazach *mawlūdīn* i *ḥayyan* oraz *dunyā* (w. 2 – oba hemistychy).

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *dunyā* (w. 2, 5);
 b) paronomazja:
- *mawlūdīn* – *yūladu* (w. 1),
 - *tağarrad* – *muğarradu* (w. 2),
 - *‘azīzin* – *‘izza* (w. 4),
 - *taḥmadi* – *yuhmadu* (w. 5),
 - *ḍumma* – *ḍamma* (w. 5).

(15)

الْمَوْتُ لَا وَالِدًا يُقِي وَلَا وُلْدًا وَلَا صَغِيرًا وَلَا شَيْخًا وَلَا أَحَدًا
 لِلْمَوْتِ فِينَا سِهَامٌ غَيْرٌ مُخْطِئَةٌ مَنْ فَاتَهُ الْيَوْمَ سَهْمٌ لَمْ يَفْتَهُ غَدًا
 مَا ضَرَّ مَنْ عَرَفَ الدُّنْيَا وَغَيْرَتَهَا أَلَا يُنَافِسُ فِيهَا أَهْلَهَا أَبَدًا²⁵³

*Śmierć nie zostawi ni ojca, ni syna,
 ni młodego, ni starca, ni nikogo.
 Śmierci strzała celu nigdy nie chybia;
 kto dziś jej umknie, jutro go nie minie.
 Nie jest złym, kto świat pozna i blichtr jego,
 byle na bliźnich nigdy nie nastawał.*

- 1 al-mawtu lā wālidan yubqī wa-lā waladā
 wa-lā ṣağīran wa-la ṣayḥan wa-la aḥadā
 2 li-l-mawti fi-nā siḥāmun ġayru muḥṭiʿatin
 man fāta-hu l-yawma saḥmun lam yafut-hu ġadā
 3 mā ḍarra man ʿarafa d-dunya wa-ğirrata-hā
 allā yunāfisa fi-hā ahla-hā abadā

1 ---|---|---|--- || ---|---|---|---
 2 ---|---|---|--- || ---|---|---|---
 3 ---|---|---|--- || ---|---|---|---

Wzorzec metryczny: ośmiostopowy akatalektyczny *baṣiṭ* o identycznej synkopowanej postaci stóp końcowych we wszystkich hemistychach oraz proparoksytonicznych klauzulach²⁵⁴ i współbrzmieniu rymowym obejmującym sekwen-

²⁵³ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 130; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 111 (po pierwszej linijce utworu dodany został następujący wers: كَأَنَّ النَّبِيَّ فَلَمْ يَخْلُدْ لِأَتِيهِ // لَوْ خَلَدَ اللَّهُ حَيًّا قَبْلَهُ خَلَدَا).

²⁵⁴ Odstępstwo od proparoksytonezy w postaci wyrazu dwusylabowego na końcu wersu 2 mogło być rekompensowane na drodze transakcentuacji w trakcie deklamowania wiersza.

cję głosek *-adā*. W wersie 1 rymują się oba hemistychy. Średniówka w pełni zachowana.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne: *mawt* (w. 1, 2);

b) paronomazja:

- *wālidan* – *waladā* (w. 1),
- *sihāmun* – *sahmun* (w. 2),
- *fāta* – *yafut* (w. 2);

c) paralelizm syntaktyczny: pięciokrotne użycie konstrukcji przeczącej złożonej z partykuły *lā* oraz rzeczownika nieokreślonego w akuzatywie.

(16)

فَمَا لَكَ لَيْسَ يَعْمَلُ فِيكَ وَعَظٌّ
وَلَا زَجْرٌ كَأَنَّكَ مِنْ جَمَادٍ
سَتَنْدَمُ إِنْ رَحَلْتَ بِغَيْرِ زَادٍ
وَتَشْقَى إِذْ يُنَادِيكَ الْمُنَادِي
فَلَا تَأْمَنْ لِيذِي الدُّنْيَا صِلَاحًا
فَإِنَّ صِلَاحَهَا عَيْنُ الْفَسَادِ
وَلَا تَفْرَحْ بِمَالٍ تَقْتَنِيهِ
فَإِنَّكَ فِيهِ مَعَكُوسُ الْمُرَادِ
وَتُبُّ مِمَّا جَنَيْتَ وَأَنْتَ حَيٌّ
وَكُنْ مُتَنَبِّهًا قَبْلَ الرِّقَادِ
أَتَرْضَى أَنْ تَكُونَ رَفِيقَ قَوْمٍ
لَهُمْ زَادٌ وَأَنْتَ بِغَيْرِ زَادٍ²⁵⁵

*Cóż ci to, że kazania na cię nie skutkują
ani reprimendy – jakobyś był z kamienia?
Pożałujesz, jeśli bez zapasów wyruszysz,
niepoczyszonym będziesz, kiedy cię Głos wezwie.
Przeto nie miej ufności w dobroć tego świata,
bowiem dobroć jego bywa źródłem zepsucia.
Nie ciesz się bogactwem, co je skrzętnie gromadzisz,
wszak czasem odwrotny skutek ono przynosi.
Żałuj za swe przewiny, pókiś jeszcze żywy,
i miej baczenie, zanim w wieczny sen zapadniesz.
Azaliż to godzi się, by ziomkowie twoi
zasobni byli, kiedy ty o pustych rękach?*

- 1 fa-mā la-ka laysa ya'malu fi-ka wa'zun
wa-lā zağrun ka-'anna-ka min ġamadi
- 2 sa-tandamu in raħalta bi-ğayri zādin
wa-tašqā ið yunādī-ka l-munādī
- 3 fa-lā ta'man li-đī d-dunyā šalāħan
fa-inna šalāħa-hā 'aynu l-fasādi
- 4 wa-lā tafraħ bi-mālin taqtanī-hi
fa-inna-ka fi-hi ma'kūsu l-murādi

²⁵⁵ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 138; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 115 (w przypisie).

- 5 wa-tub mimmā ḡanayta wa-anta ḡayyun
wa-kun mutanabbihan qabla r-raqādi
6 a-tarqā an takūna rafiqa qawmin
la-hum zādun wa-anta bi-ḡayri zādi

1	u__u__ u__u__ u__		u__u__ u__u__ u__u
2	u__u__ u__u__ u__u		u__u__ u__u__ u__
3	u__u__ u__u__ u__		u__u__ u__u__ u__u
4	u__u__ u__u__ u__		u__u__ u__u__ u__u
5	u__u__ u__u__ u__		u__u__ u__u__ u__u
6	u__u__ u__u__ u__		u__u__ u__u__ u__u

Wzorzec metryczny: sześciostopowy wāfir o rytmie paroksytonicznym na -ādi/i²⁵⁶. Utwór jest w całości średniówkowy. W wersie drugim widoczny rym wewnętrzny zādun – munādī.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
- zād (w. 2, 6),
 - ṣalāḡ (w. 3);
- b) paronomazja: yunādī – munādī (w. 2).

(17)

كَأَنَّا وَإِنْ كُنَّا نِيَامًا عَنِ الرَّدَى غَدًا تَحْتَ أَحْجَارِ الصَّفِيحِ الْمُنْصَدِّ
نُرْجِي خُلُودَ الْعَيْشِ جُنَاً وَضَلَّةً وَلَمْ نَرِ مِنْ آبَائِنَا مِنْ مُخَلِّدِ
لَنَا فِكْرَةً فِي أَوْلِينَا وَعِبْرَةً بِهَا يَفْتَدِي ذُو الْعَقْلِ مِنْهَا وَيَهْتَدِي
وَلَكِنَّا نَأْتِي الْعَمَى وَعُيُونُنَا إِلَيْهِ رَوَانٍ هَكَذَا عَنْ تَعَمُّدِ
كَأَنَّا سَفَاهًا لَمْ نُصَبْ بِمُصِيبَةٍ وَلَمْ نَرِ مِنَّا مَيْتًا جَوْفَ مَلْحَدِ
بَلَى كَمْ أَحَ لِي ذِي صَفَاءٍ حَتَوْتُهُ عَلَى الرَّغَمِ مِنِّي مُلْحَدَ الرَّمْسِ بِالْيَدِ
أَهِيلُ عَلَيْهِ التُّرْبُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ أَرَى ذَاكَ مِنِّي حَقَّ زَادِ الْمُرُودِ
وَقَدْ كُنْتُ أَفْدِيهِ وَأَحْدُرُ نَائِيَهُ إِذَا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ بَرٍّ مُمَجَّدِ²⁵⁷

*Zdało się, że czas zatruty przespać się uda,
a jednak jutro kamienna nas płyta przykryje.
W błędzie i w trwodze nieśmiertelność nam się marzy,
gdy żaden z ojców naszych nieśmiertelnym nie był.*

²⁵⁶ Tzw. qāfiya murdafa.

²⁵⁷ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 142; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 125-126. Dodatkowy wers 9, a oprócz tego drugi hemistych wersu 8 różni się – końcówka utworu wygląda zatem następująco:

لِكُلِّ أَخِي نُكَلِّ عَرَاءً وَأَسْوَةً إِذَا كَانَ مِنْ أَهْلِ التَّقَى فِي مُحَمَّدِ
وَأَفْرَعُ إِمَّا بَاتَ غَيْرَ مُمَهَّدِ

O naszych przodkach osąd mamy i mniemanie,
 kto rozum ma, nim się kieruje, a nie zbłądzi.
 Lecz my niczym ślepcy przychodzimy – także to
 u nas zawziętość – choć oczy nasze wpatrzone.
 Jakbyśmy głupim trafem przez zły los nie tknięci,
 martwego ziomka nigdy nie widzieli w grobie.
 Niejednego już brata prawością sławnego
 własną ręką w mogile wbrew sobie zakopał,
 Ziemię nań to z jednej, to z drugiej strony sypiąc,
 jakby to moje dlań było zaopatrzenie.
 Przeciem mógł go wybawić, rozłąkę zażegnać,
 boć on z tych, co bogobożnością przepętieni.

- 1 kaʿan-nā wa-in kunnā niyāman ʿani r-radā
 gadan tahta aḥgāri ṣ-ṣafiḥi l-munaddadi
- 2 nuraḡḡi ḥulūda l-ʿayši ḡubnan wa-ḡillatan
 wa-lam nara min ābāʿi-nā min muḥalladi
- 3 la-nā fikratun fi awwālī-nā wa-ʿibratun
 bi-hā yaqtadī dū l-ʿaqli min-hā wa-yahtadi
- 4 wa-lākinna-nā naʿtī l-ʿamā wa-ʿuyūnu-nā
 ilay-hi rawānin ḥākaḡā ʿan taʿammudi
- 5 kaʿan-nā safāhan lam nuṣab bi-muṣibatīn
 wa-lam nara min-nā mayyitan ḡawfa malḡadi
- 6 balā kam aḡin l-ī ḡi ṣafāʿin ḡaṡawtu-hu
 ʿalā r-raḡmi min-nī mulḡada r-ramsi bi-l-yadi
- 7 uhīlu ʿalay-hi t-turba min kulli ḡānibin
 arā ḡāka min-nī ḡaḡqa zādi l-muzawwidi
- 8 wa-qad kuntu afdī-hi wa-aḡḡaru naʿya-hu
 idā kāna min aṣḡābi birrin mumaḡḡadi

1	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
2	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
3	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
4	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
5	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
6	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
7	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
8	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṡawīl* o identycznej, synkopowanej postaci stóp końcowych w hemistychach oraz proparoksytonicznych klauzulach²⁵⁸ ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji *-adi/i*. Średniówka w pełni zachowana, choć w wersie 4 została nieco osłabiona na skutek rozdzielenia grupy podmiotu *ʿuyūnu-nā* od orzecznika *ilay-hi rawānin*.

²⁵⁸ W wersji 6 mamy najprawdopodobniej do czynienia z zamierzoną transakcentuacją w wyrażeniu przyimkowym باليد.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *kaʿan-nā* (w. 1, 7),
- *wa-lam nara min* (w. 2, 5);

b) paronomazja:

- *ḥulūda* – *muḥalladi* (w. 2),
- *yaqtadī* – *yahtadī* (w. 3),
- *ʿamā* – *taʿammudi* (w. 4),
- *nuṣab* – *muṣibatin* (w. 5),
- *zādi* – *muzawwidi* (w. 7);

c) paralelizm morfologiczny: *fikratun* – *ʿibratun*, *yaqdadī* – *yahtadī* (w. 3);

d) paralelizm syntaktyczny (w. 2, 5) – identyczna budowa zdania przeczącego z użyciem partykuły *lam* w drugiej połowie wersu.

(18)

كُلُّ يَوْمٍ يَأْتِي بِرِزْقٍ جَدِيدٍ مِنْ مَلِكٍ لَنَا غَيْبٍ حَمِيدٍ
قَاهِرٍ قَادِرٍ رَحِيمٍ لَطِيفٍ ظَاهِرٍ بَاطِنٍ قَرِيبٍ بَعِيدٍ
حَاجِبَتُهُ الْغُيُوبُ عَنْ كُلِّ عَيْنٍ وَهُوَ فِيهَا أَنْسٌ لِكُلِّ وَحِيدٍ
حَسْبُنَا اللَّهُ رَبَّنَا هُوَ مَوْلَى خَيْرِ مَوْلَى وَنَحْنُ شَرُّ عَبِيدِ
خَلَقَ الْخَلْقَ لِلْفَنَاءِ فَهُمْ بَيْنَ
لَيْتٍ شِعْرِي فَكَيْفَ حَالِكٍ يَا نَفْسُ غَدًا بَيْنَ سَابِقٍ وَشَهِيدِ
كُنَّا صَائِرًا إِلَى الْمَلِكِ الدَّيَا نِ رَبِّ الْأَرْبَابِ يَوْمَ الْوَعِيدِ
وَالْمَنَايَا تَأْتِي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَالْبَلَى مَرَصَدٌ لِكُلِّ جَدِيدٍ²⁵⁹

*Każdy dzień błogosławieństwo przynosi nowe
od króla, co najmożniejszy, najchwalebniejszy,
Wszchemocny, potężny, litościwy, łagodny,
widzialny, utajony, bliski i odległy.
Tajemnica go skrywa przed okiem stworzenia,
życzliwy On dla każdej opuszczonej duszy.
To sam Bóg jest i Pan nasz, jakżeby inaczej,
włodarz nad włodarze, my zaś sługi nikczemne.
On wszelkie istoty stworzył na zatracenie,
te, co znoszą niedolę, i te, co szczęśliwe.
O, gdybym wiedział, duszo, co jutro cię czeka
pomiędzy przewodnikiem a aniołem-świadkiem!*

²⁵⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 146; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 123-124 (w wersji 3 zamiast *فِيهَا أَنْسٌ لِكُلِّ* jest *فِيهَا أَنْسٌ كُلٌّ*).

*W dzień Ostatecznego Sądu wszyscy pójdziemy
przed Boskiego Monarchę, Pana nad panami.
Śmierci fatum po każdego przyjdzie niechybnie,
a marność przeznaczeniem wszystkiego, co nowe.*

- 1 kullu yamwin yaʿti bi-rizqin ġadīdi
min malikin la-nā ġaniyyin ħamīdi
- 2 qāhirin qādirin raḥīmin laṭīfin
zāhirin bāṭinin qarībin baʿīdi
- 3 ḥaġabat-hu l-ġuyūbu ʿan kulli ʿaynin
wa-hwa fi-ha unsun li-kulli waḥīdi
- 4 ḥasbu-na l-Lāhu rabbu-nā huwa mawlan
ḥayru mawlan wa-naḥnu šarru ʿabīdi
- 5 ḥalaqa l-ḥalqa li-l-fanāʿi fa-hum bay
na šaḳiyyin min-hum wa-bayna saʿīdi
- 6 layta šīʿrī fa-kayfa ḥālu-ki yā naf
su ġadan bayna sābiqin wa-šahīdi
- 7 kullu-nā šāʿirun ilā l-maliki d-day²⁶⁰
yāni rabbi l-arbābi yawma l-waʿīdi
- 8 wa-l-manāyā taʿti ʿalā kulli šayʿin
wa-l-bilā maršadun li-kulli ġadīdi

1 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
2 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
3 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
4 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
5 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
6 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
7 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
8 _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _

Wzorzec wersowy: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafif* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-īdi*²⁶¹. W wersie początkowym oba człony wersowe rymują się.

Zastanawiający jest fakt, że w klauzuli ostatniego wersu utworu powtarza się dokładnie ten sam wyraz (*ġadīdi*), jaki użyty został w zakończeniu rymowym hemistychu inicjalnego wersu 1. Zakładając, że nie jest to przypadek, ale celowe nawiązanie, nasuwa się pytanie, czy poeta w sposób zawoalowany nie pokazuje alternatywnej możliwości odczytania tekstu. I rzeczywiście, gdyby pójść za tym tropem i połączyć pierwszy półwiersz utworu z ostatnim, wówczas wyłania się treść zgoła odmienna od tej, jaką niesie cały pierwszy wers. A gdyby konsekwentnie dokończyć taki „krzyżowy” odczyt i powiązać hemistych początkowy ostatniej linijki

²⁶⁰ W transkrypcji podział rytmiczny tekstu w średniówce został skorygowany. W wersji arabskiej zgodnie z konwencją notacji pierwszy hemistych kończy się na الدَّيَّ.

²⁶¹ Tzw. *qāfiya murdafa*.

wiersza z drugą połową wersu 1? Okazuje się, że w sumie otrzyma się treść nie tylko sensowną, ale o zgoła zaskakującym przesłaniu:

*Każdy dzień błogosławieństwo przynosi nowe
a marność przeznaczeniem wszystkiego co nowe.
Śmierci fatum po każdym przyjdzie niechybnie,
od króla co najmożniejszy, najchwalebniejszy.*

W wersach 5-7 średniówka uległa likwidacji, jednak widoczna jest pewna symetria w sposobie dzielenia wyrazów wypadających na granicy członów metrycznych. We wszystkich trzech przypadkach na początku drugiego hemistychu znalazła się końcowa krótka sylaba „rozciętego” wyrazu, zaś w miejscu ostatniego elementu stopy zamykającej człon inicjalny akcentowana penultima owego wyrazu.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia wyrazowe:

- *mawlā* (w. 4),
- *kull* (w. 1, 3, 7, 8);

b) paralelizm morfologiczny:

- *qāhirin – qādirin – zāhirin – bāṭinin* (w. 2),
- *rahīmin – laṭīfin – qaribin – baṭīdi* (w. 2);

c) paralelizm składniowy: symetryczny rozkład derywatów (w. 2);

d) paronomazja:

- *ḥalaqa – ḥalqa* (w. 5),
- *rabbi – arbābi* (w. 7).

(19)

إِنَّ ذَا الْمَوْتِ مَا عَلَيْهِ الْمُجِيرُ يَهْلِكُ الْمُسْتَجَارُ وَالْمُسْتَجِيرُ
إِنْ تَكُنْ لَسْتَ خَابِراً بِاللَّيَالِيِ وَأَخْدَائِهَا فَإِنِّي خَبِيرُ
هُنَّ يُدْنِينَا مِنَ الْمَوْتِ قِدْماً فَسَوَاءٌ صَغِيرُنَا وَالْكَبِيرُ
أَيُّهَا الطَّالِبِ الْكَثِيرِ لِيُغْنِي كُلُّ مَنْ يَطْلُبُ الْكَثِيرَا فَقِيرُ
وَأَقْلُ الْقَلِيلِ يُغْنِي وَيَكْفِي لَيْسَ يُغْنِي وَلَيْسَ يَكْفِي الْكَثِيرُ
كَيْفَ تَعْمَى عَنِ الْهُدَى كَيْفَ تَعْمَى عَجَباً وَالْهُدَى سِرَاجٌ مُنِيرُ
قَدْ أَتَاكَ الْهُدَى مِنَ اللَّهِ نَصْحاً وَبِهِ حَيَاكَ الْبَشِيرُ النَّذِيرُ
وَمَعَ اللَّهِ أَنْتَ مَا دُمْتَ حَيّاً وَإِلَى اللَّهِ بَعْدَ ذَلِكَ تَصِيرُ
وَالْمَنَائِي رَوَاتِحٌ وَغَوَادٍ كُلُّ يَوْمٍ لَهَا سَحَابٌ مَطِيرُ
لَا تَعْرِزَنَّكَ الْعَيُونُ فَكَمْ أَعَى حَى تَرَاهُ وَإِنَّهُ لَبَصِيرُ
أَنَا أَعْنَى الْعِبَادِ مَا كَانَ لِي كَيْنٌ وَمَا كَانَ لِي مَعَاشٌ يَسِيرُ²⁶²

²⁶² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 164-165; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 137-138.

*Toż to śmierć – przeciw niej nie masz pomocnika,
 zginie ten, kto chroniony, i ten, kto chroni.
 Jeśliś dotąd nie doświadczył owych nocy
 i ich zdarzeń, wiedz, iżem ja doświadczony.
 Ku śmierci nas one z dawna przybliżają,
 i maluczkich, i tych wielkich – bez różnicy.
 Ty, co tak wiele żądasz, by żyć w bogactwie!
 Kto nazbyt wiele żąda, ten jest ubogi.
 Mniej niż nic wszak wystarczy i ubogaci,
 nie ubogaci obfitość i nie starczy.
 Czemuś ty na drogę prawdy ślepy, czemu?
 Dziw to, bo droga prawdy latarnią w mroku.
 Droga prawdy wskazaniem danym od Boga,
 w niej życiem cię natchnął głosiciel przestrogi.
 Do Boga przynależysz, dopóki żyjesz,
 i przecie do Boga na koniec podążysz.
 Zrządzenia losu przychodzą i odchodzą,
 każdego dnia przynosząc chmury deszczowe.
 Niechże cię przeto twoje oczy nie zwodzą,
 nieraz już za ślepcą wzięłeś widzącego.
 Jam rab najbogatszy, bo mam dach nad głową,
 i wszystko, co trzeba, by wieść żywot skromny.*

- 1 inna dā l-mawta mā ʿalay-hi muġīru
yahliku l-mustaġāru wa-l-mustaġīru
- 2 in takun lasta ḥābiran bi-l-layālī
wa-bi-aḥdāti-ha fa-in-nī ḥābiru
- 3 hunna yudnīna-nā mina l-mawti qidman
fa-sawāʿun ṣaġīru-na wa-l-kabīru
- 4 ayyuhā ʾt-ṭālibu l-kaṭīra li-yagnā
kullu man yaṭlubu l-kaṭīra faqīru
- 5 wa-aqallu l-qalīli yuġnī wa-yakfī
laysa yuġnī wa-laysa yakfī l-kaṭīru
- 6 kayfa taʿmā ʿani l-hudā kayfa taʿmā
ʿaġāban wa-l-hudā sirāġun munīru
- 7 qad atā-ka l-hudā mina l-Lāhi nuṣṣan
wa-bi-hi ḥayyā-ka l-baṣīru n-nađīru
- 8 wa-maʿa l-Lāhi anta mā dumta ḥayyan
wa-ilā l-Lāhi baʿda dāka taṣīru
- 9 wa-l-manāyā rawāʾiḥun wa-ġawādin
kulla yawmin la-hā saḥābun maṭīru
- 10 lā taġurranna-ka l-ʿuyūnu fa-kam aʿ
mā tarā-hu wa-inna-hu la-baṣīru
- 11 anā aġnā l-ʿibādi mā kāna l-ī kinnun
wa-mā kāna l-ī maʿāṣun yasīru

1	u-- u-- u--		u-- u-- u--
2	u-- u-- u--		u-- u-- u--
3	u-- u-- u--		u-- u-- u--
4	u-- u-- u--		u-- u-- u--
5	u-- u-- u--		u-- u-- u--
6	u-- u-- u--		u-- u-- u--
7	u-- u-- u--		u-- u-- u--
8	u-- u-- u--		u-- u-- u--
9	u-- u-- u--		u-- u-- u--
10	u-- u-- u--		u-- u-- u--
11	u-- u-- u--		u-- u-- u--

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafīf* o paroksytonicznych klauzulach z rymem na *-īru*²⁶³. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. Poza wersem przedostatnim jest to wiersz średniówkowy.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia wyrazowe:

- *kaṭīru* (w. 4),
- *yuḡnī, yakfī* (w. 5),
- *kayfa ta'mā*, (w. 6),
- *al-hudā* (w. 6, 7),
- *al-Lāhi* (w. 7, 8);

b) paronomazja:

- *muḡīru – mustaḡāru – mustaḡīru* (w. 1),
- *ḥābiran – ḥabīru* (w. 2),
- *ṭālibu – yaṭlubu* (w. 4),
- *aqallu – qalīlu* (w. 5).

(20)

إِنَّ دَاراً نَحْنُ فِيهَا لَدَارُ لَيْسَ فِيهَا لِمُقِيمٍ قَرَارُ
كَمْ وَكَمْ قَدْ حَلَّهَا مِنْ أَنَاسٍ ذَهَبَ اللَّيْلُ بِهِمْ وَالنَّهَارُ
فَهُمُ الرِّكْبُ أَصَابُوا مُنَاخاً فَاسْتَرَا حُوا سَاعَةً ثُمَّ سَارُوا
وَهُمُ الْأَحْبَابُ كَانُوا وَلَكِنْ قَدَّمَ الْعَهْدُ وَشَطَّ الْمَرَارُ
عَمِيَّتْ أَخْبَارُهُمْ مُذْ تَوَلَّوْا لَيْتَ شِعْرِي كَيْفَ هُمْ حَيْثُ صَارُوا
أَبَتِ الْأَجْدَاثُ أَلَا يَزُورُوا مَا تَوَوَّأُوا فِيهَا وَأَنْ لَا يُزَارُوا
وَلَكَمْ قَدْ عَطَّلُوا مِنْ عِرَاضٍ وَدِيَارٍ هِيَ مِنْهُمْ قِفَارُ
وَكَذَا الدُّنْيَا عَلَى مَا رَأَيْنَا يَذْهَبُ النَّاسُ وَتَخْلُو الدِّيَارُ
أَيَّ يَوْمٍ تَأْمَنُ الدَّهْرُ فِيهِ وَلَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ عِثَارُ

²⁶³ Tzw. *qāfiya murdafa*.

كَيْفَ مَا فَرَّ مِنَ الْمَوْتِ حَيًّا وَهُوَ يُدْنِيهِ إِلَيْهِ الْفِرَارُ
 إِنَّمَا الدُّنْيَا بِلَاغٍ لِقَوْمٍ هُوَ فِي أَيْدِيهِمْ مُسْتَعَارُ
 فَاعْلَمَنَّ وَاسْتَيْقِنَنَّ أَنَّهُ لَا بُدَّ يَوْمًا أَنْ يُرَدَّ الْمُعَارُ²⁶⁴

*Dom, w którym jesteśmy, takim jest domem,
 gdzie na stałe nie podobna zabawić.
 Iluż, iluż przebywało tu ludzi!
 Zabierała ich noc, zabierał ich dzień.
 To jeźdźcy, co tu na postój dotarli,
 chwilę odpoczęli i odjechali.
 Ci, co to przyjaciółmi byli; ale
 późno już było, czas odwiedzin minął.
 Odkąd odeszli, wieść o nich zginęła;
 gdybyż wiedzieć, co u nich, dokąd doszli...
 Los sprawił, że nie odwiedzą już miejsca,
 gdzie spoczęli, i nikt ich nie odwiedzi.
 Iluż porzuciło swoje domostwa
 i pola, które pustką teraz świecą!
 Taki to już widać jest ziemski padół;
 odchodzą ludzie, pustoszeją domy.
 W którym dniu można losowi zaufać?
 Wszakże on co dzień się o coś potyka.
 Jakże przed śmiercią, kto żyw umknąć zdoła,
 skoro ucieczka go ku niej przybliży?
 Życie takie ludziom przestanie głosi,
 że w ręce ich kredyt został włożony.
 Niechże więc to wiedzą i pewność mają,
 że kredyt ów kiedyś przyjdzie im spłacić.*

- 1 inna dāran naḥnu fi-hā la-dāru
 laysa fi-hā li-muqīmin qarāru
- 2 kam wa-kam qad ḥalla-hā min unāsin
 ḡahaba l-laylu bi-him wa-n-nahāru
- 3 fa-humu r-rakbu aṣābū munāḥan
 fa-starāḥū sā'atan ṭumma sārū
- 4 wa-humu l-aḥbābu kānū wa-lākin
 qaduma l-ahdu wa-ṣaṭṭa l-mazāru
- 5 'amiyat aḥbāru-hum muḏ tawallaw
 layta ši'ri kayfa hum ḥayṭu šārū
- 6 abati l-aḡdāṭu allā yazūrū
 mā ṭawaw fi-hā wa-an lā yuzārū

²⁶⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 182; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 155-156.

- 7 wa-la-kam qad ʿaṭṭalū min ʿirāṣin
wa-diyārin hiya min-hum qifāru
- 8 wa-kaḏā d-dunyā ʿalā mā raʾaynā
yaḏhabu n-nāsu wa-tahlū d-diyāru
- 9 ayya yawmin taʾmanu d-dahru fi-hi
wa-la-hu fi kulli yawmin ʿiṭāru
- 10 kayfa mā farra mina l-mawti ḥayyun
wa-hwa yudnī-hi ilay-hi l-firāru
- 11 innamā d-dunyā balāḡun li-qawmin
huwa fi aydī-himi mustaʿāru
- 12 fa-ʿlaman wa-stayqinan anna-hu lā
budda yawman an yuradda l-muʿāru

1	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
2	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
3	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
4	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
5	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
6	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
7	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
8	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
9	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
10	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
11	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖
12	⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖		⊖_⊖_⊖ _⊖_⊖ _⊖_⊖_⊖

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *madīd*²⁶⁵ o paroksytonicznych klauzulach z rymem na *āru/ū*²⁶⁶. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. Wiersz w całości średniówkowy, jednak w ostatnim wersie średniówka uległa zatarciu, ponieważ oddziela partykułę przeczącą (*lā*) od zaprzecznego rzeczownika (*budda*). Zwraca uwagę prawie całkowita paroksytoneza zakończeń członów średniówkowych (za wyjątkiem wersu ostatniego).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *dār* (w. 1),
- *kam* (w.2),
- *yawm* (w. 9);

b) paronomazja:

- *yazūrū* – *yuzāru* (w. 6),
- *farra* – *firāru* (w. 10),
- *yudnī* – *dunyā* (w. 11),
- *mustaʿāru* – *muʿāru* (w. 11, 12);

c) anafora (w. 3-4);

d) paralelizm morfologiczny: *ʿirāṣ* – *diyār* – *qifār* (w. 7).

²⁶⁵ Zbudowany na bazie wątku metrycznego ⊖_⊖_⊖/⊖_⊖_⊖.

²⁶⁶ Tzw. *qāfiya murdafa*.

إِلَى اللَّهِ كُلُّ الْأَمْرِ فِي الْخَلْقِ كُلِّهِ
 وَإِلَيْهِ إِلَى الْمَخْلُوقِ شَيْءٌ مِنَ الْأَمْرِ
 إِذَا أَنَا لَمْ أَقْبَلْ مِنَ الدَّهْرِ كُلِّ مَا
 تَكَرَّرْتُ مِنْهُ طَالَ عَتْبِي عَلَى الدَّهْرِ
 تَعَوَّدْتُ مَسَّ الضَّرِّ حَتَّى أَلْفَيْتُهُ
 وَأَحْوَجَنِي طَوْلَ الْعَزَاءِ إِلَى الصَّبْرِ
 وَوَسَّعَ صَبْرِي بِالْأَذَى الْأَنْسُ بِالْأَذَى
 وَقَدْ كُنْتُ أَحْيَانًا يَضِيقُ بِهِ صَدْرِي
 وَصَبَّرَنِي بِأَسَى مِنَ النَّاسِ رَاجِعًا
 لِسُرْعَةِ لُطْفِ اللَّهِ مِنْ حَيْثُ لَا أُدْرِي²⁶⁷

*Do Boga przynależy wszelkie stworzenie,
 żadnych w tym nie ma zasług ten, kto stworzony.
 Jeśli ja od losu nie przyjmę wszystkiego,
 czym się brzydzę, los będę winił bez końca.
 Przywykłem ból dotykać, aż doń przylgnąłem,
 a czas żałoby wymusił mą odporność.
 Na ból odporność przyjaźń z bólem wzmocniła,
 chociaż przezeń w piersiach czasami ścisnęło.
 I tak, nie wiedzieć skąd, ma w ludzi niewiara
 każe mi dopraszać rychłej Boga łaski.*

- 1 ilā l-Lāhi kullu l-amri fi l-ḥalqi kulli-hi
wa-laysa ilā l-maḥlūqi šayʿun mina l-amri
- 2 idā anā lam aqbal mina d-dahri kulla mā
takarrahtu min-hu ṭāla ʿatb-ī ʿalā d-dahri
- 3 taʿawwadtu massa ḍ-ḍurri ḥatta aliftu-hu
wa-aḥwaġa-nī ṭūlu l-ʿazāʾi ilā ṣ-ṣabri
- 4 wa-wassaʿa ṣabr-ī bi-l-aḍā l-unsu bi-l-aḍā
wa-qad kuntu aḥyānan yaḍīqu bi-hi ṣadr-ī
- 5 wa-ṣayyara-nī yaʿs-ī mina n-nāsi rāġiyan
li-surʿati luṭfi l-Lāhi min ḥaytu lā adri

1	u _ u _ _ u _ _ u _ _		u _ u _ _ u _ _ u _ _
2	u _ u _ _ u _ _ u _ _		u _ u _ _ u _ _ u _ _
3	u _ u _ _ u _ _ u _ _		u _ u _ _ u _ _ u _ _
4	u _ u _ _ u _ _ u _ _		u _ u _ _ u _ _ u _ _
5	u _ u _ _ u _ _ u _ _		u _ u _ _ u _ _ u _ _

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do głosek *-ri/i*. Średniówka zachowana we wszystkich wersach, choć w wersie 2 uległa wyraźnemu osłabieniu, ponieważ rozdziela zaimek względny od reszty zdania podrzędnego.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

²⁶⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 200; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 174-175.

- *amr* (w. 1),
- *dahr* (w. 2),
- *ṣabr* (w. 3, 4),
- *adā* (w. 4);

b) paronomazja: *ḥalq* – *maḥlūq* (w. 1),

c) anafora: kolejne hemistychy zaczynające się od spójnika *wa* (w. 3-5).

(22)

كُلُّ حَيَاةٍ فَلَهَا مُدَّةٌ وَكُلُّ شَيْءٍ فَلَهُ آخِرٌ
 سُحْحَانَ مَنْ أَلْهَمَنِي حَمْدَهُ وَمَنْ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ
 وَمَنْ هُوَ الدَّائِمُ فِي مُلْكِهِ وَمَنْ هُوَ الْبَاطِنُ وَالظَّاهِرُ
 يَا قَاطِعَ الدَّهْرِ بِلَدَائِهِ لَيْسَ لَهُ نَاهٍ وَلَا أَمِيرُ
 أَتَاكَ يَا مَغْرُورٌ سَهْمُ الرِّدَى وَالْمَوْتُ فِي سَطْوَتِهِ قَاهِرُ
 يَا رَبِّ إِنِّي لَكَ فِي كُلِّ مَا قَدَّرْتَ عَبْدٌ آمِلٌ شَاكِرٌ
 فَاغْفِرْ ذُنُوبِي إِنِّهَا جَمَةٌ وَاسْتُرْ خَطَايِي إِنَّكَ السَّائِرُ²⁶⁸

*Każde życie potrwa czas jakiś
 i każda rzecz ma swój epilog.
 Chwała Bogu, że mnie oświecił,
 Temu, kto początkiem i końcem,
 Temu, kto wieczny w swym królestwie,
 Temu, kto skryty i widoczny.
 Ty, co świata żądze przemierzasz
 i nie wiesz, co zakaz i nakaz!
 Strzała rażąca, głupcze, tuż, tuż,
 a śmierci szturm nieokielznany.
 Panie, wszystko, co każesz, jam Twój!
 Jam rab ufny i Tobie wdzięczny!
 Przebacz me winy, których wiele,
 uchronij od grzechu, Obrońco!*

- 1 kullu ḥayātin fa-la-hā muddatun
wa-kullu šay³in fa-la-hu āḥiru
- 2 subḥāna man alhama-ni ḥamda-hu
wa-man huwa l-awwalu wa-l-āḥiru
- 3 wa-man huwa d-dā³imu fi mulki-hi
wa-man huwa l-bāṭinu wa-ḡ-ẓāhiru
- 4 yā qāṭi³a d-dahri bi-laddāti-hi
laysa la-hu nāhin wa-lā āmiru

²⁶⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 201; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 175 (w wersji 4 zamiast *أمر* jest *راجر*).

- 5 atā-ka yā maġrūru saħmu r-radā
wa-l-mawtu fī saṭwati-hi qāħiru
6 yā rabbi in-nī la-ka fī kulli mā
qaddarta ʿabdun āmilun šākīru
7 fa-ġfir dunūb-i inna-hā ġammatun
wa-stur ḥaṭāʿ-i inna-ka s-sātīru

1	__u__ __u__ __u__		u__u__ __u__ __u__
2	__u__ __u__ __u__		u__u__ __u__ __u__
3	u__u__ __u__ __u__		u__u__ __u__ __u__
4	__u__ __u__ __u__		__u__ __u__ __u__
5	u__u__ __u__ __u__		__u__ __u__ __u__
6	__u__ __u__ __u__		__u__ __u__ __u__
7	__u__ __u__ __u__		__u__ __u__ __u__

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *sarī*^c o identycznych, katalektycznych zakończeniach w obu hemistychach oraz klauzulach proparoksytonicznych z rymem na *-āCīru*²⁶⁹. Utwór w pełni średniówkowy, choć w wersie 6 przedział śródwersowy został poważnie osłabiony, ponieważ rozdziela zaimek względny *mā* od pozostałej części zdania podrzędnego.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *kull* (w. 1),
- *wa-man huwa* (w. 2, 3);

b) paralelizm morfologiczny związany z iloczynową strukturą rymów:

- *dāʿīmu, baṭīnu* (w. 3),
- *qāṭīʿa* (w. 4),
- *āmilun* (w. 6);

c) paralelizm syntaktyczny:

- analogiczna budowa zdań nominalnych w pierwszym i drugim hemistychu (w. 1),
- sekwencja trzech zdań względnych zaczynających się od *wa-man huwa* (w. 2-3),
- zdania rozkazujące o optywnym znaczeniu i analogicznym szyku wyrazowym w obu hemistychach (w. 7);

d) mieszany tok cezurowo-dierezowy (w. 1, 7) – dwie pierwsze stopy krzyżują się z wyrazami, natomiast po nich następuje diereza, a ostatni wyraz w hemistychu nakłada się ściśle na stopę *u__u__*.

(23)

إِنِّي سَأَلْتُ الْقَبْرَ مَا فَعَلْتَ بَعْدِي وَجُودَ فَيْكَ مُنْعَفِرَةً
فَأَجَابَنِي صَيَّرْتُ رِيحَهُمْ تُؤْذِيكَ بَعْدَ رَوَائِحِ عَطِرَةٍ

²⁶⁹ Tzw. *qāfiya muʿassasa*. Znak C oznacza alternującą dowolną spółgłoskę.

وَأَكَلْتُ أَجْسَاداً مُتَّعَمَةً كَانَ التَّعِيمُ يَهْرُهَا نَصْرَةٌ
لَمْ أَبْقِ غَيْرَ جَمَاجِمٍ عَرَبَتْ بِيضٍ تَلَوُحٌ وَأَعْظَمُ نَجْرَةٌ²⁷⁰

Spytałem grobu: „Co się też stało
z notabli bracią w twojej otchłani?”
Odrzekł mi: „Woń ich przeistoczyłem,
w odór ckliwy, co nozdrza twe drażni,
Pozarłem ciała ich wypieszczone,
jędrne, do zbytku niegdyś przywykłe,
Ostały się tylko czaszki nagie,
bielą lśniące i kości spróchniałe”.

- 1 in-nī sa^aaltu l-qabra mā fa^aalat
ba^cd-i wuḡūhun fi-ka mun^cafirah
- 2 fa-aḡāba-nī ṣayyartu riḡa-humu²⁷¹
tu^dī-ka ba^cda rawā^ʿiḡin²⁷² ʿaṭirah
- 3 wa-akaltu aḡsādan muna^{cc}amatan
kāna n-na^ʿimu yahuzzu-hā naḡirah
- 4 lam ubqi gayra ḡamāḡimin²⁷³ ʿariyat
biḡin talūḡu wa-a^czumin naḡirah

1. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
2. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
3. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
4. _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *kāmil* o identycznej kataleksie stóp końcowych w obu hemistychach oraz o proparoksytonicznych klauzulach ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwncji *-irah*. Średniówka w wersji ostatniej uległa zatarciu w wyniku rozdzielenia przymiotnika *biḡin* od określonego przezeń rzeczownika *ḡamāḡimin*. Także w wersji 1 przedział śródwersowy został osłabiony, ponieważ wypada w środku zdania tuż po orzeczeniu.

Przy identycznych postaciach stóp końcowych w hemistychach zauważa się też pewną regularność rozmieszczenia wariantów pozostałych stóp w wierszu. Jeśli literą *a* oznaczyć postać wyjściową stopy metrum *kamil* _ _ _ _ , zaś literą *b* jej formę pochodną _ _ _ _ , uwidoczni się następujący układ:

b	b	b	b
a	b	b	a
a	b	b	a
b	a	b	a

²⁷⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 204; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 176-177.

²⁷¹ Samgłoska wygłosowa zaimka sufigowanego liczy się jak długa, choć zapis tego nie oddaje.

²⁷² *Licentia poetica* – zgodnie z regułami gramatyki powinno być *rawāʿiḡa*.

²⁷³ *Licentia poetica* – powinno być *ḡamāḡima*.

Środkiem stylistycznym widocznym w tym krótkim utworze jest paronomazja: *riħa – rawāʿiħin* (w. 1), *muna^camatan – na^cīmu* (w. 2).

(24)

يا وَاِعْظُ الْعَاقِلِ مَا وَاِعْظُ أَبْلَغَ فِي الْعَاقِلِ مِنْ نَفْسِهِ
 قَدْ يَضْرِبُ الْعَاقِلُ أَمْثَالَهُ فِي غَدِهِ يَوْمًا وَفِي أَمْسِهِ
 فَمِنْهُ مَا يَنْفَعُ أَهْلَ الْجَبَى مِنْ أَبْعَدِ النَّاسِ وَمِنْ جَنْبِهِ
 قَدْ يَسْتَشِيرُ الشَّيْخَ أَبْنَاءَهُ وَيَقْبِسُ الْحِكْمَةَ مِنْ عَرْسِهِ
 وَالْعَقْلُ مَقْسُومٌ فَلَا تَزْهَدُنْ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ وَفِي قَبْسِهِ
 وَاسْأَلْ فَقَدْ يَكْشِفُ عِنْدَ الْعَمَى سُؤَالَكَ الْعَالِمَ فِي أَنْسِهِ²⁷⁴

*Kaznodziejo mądrych! Jestże mówca taki,
 co mądremu zdoła swe nauki wszczępić?
 Wszakże mądremu własne starczą maksymy,
 tak jutro będzie, dziś jest i wczoraj było.
 Korzyść z nich dla ludzi o umysłach chłonnych,
 tych z najdalszych zakątków i tych swojaków.
 Starzec do swych synów o radę się zwróci
 i roztropnością żony swej się wyręczy.
 Umysł podzielny jest, przeto mi się nie waz
 stronić od nauki i od jej zgłębiania.
 I pytaj, bo w ociemnieniu twe pytanie
 wiedzącego oświeci i znawstwo jego.*

- 1 yā wāʿiza l-ʿāqili mā wāʿizun
 ablağa fi l-ʿāqili min nafsi-hi
- 2 qad yaḍribu l-ʿāqilu amṯāla-hu
 fi ġadi-hi yawman wa-fi amsi-hi
- 3 fa-min-hu mā yanfaʿu ahla l-ħiġā
 min abʿadi n-nāsi wa-min ġinsi-hi
- 4 qad yastaširu š-šayħu abnāʿa-hu
 wa-yaqbisu l-ħikmata min ʿirsi-hi
- 5 wa-l-ʿaqlu maqsūmun fa-lā tazhadan
 fi ṭalabi l-ʿilmi wa-fi qabsi-hi
- 6 wa-sʿal fa-qad yakšifu ʿinda l-ʿamā
 suʿālu-ka l-ʿālima fi unsi-hi

1 --u-|--u-|--u- || --u-|--u-|--u-
 2 --u-|--u-|--u- || --u-|--u-|--u-
 3 --u-|--u-|--u- || --u-|--u-|--u-

²⁷⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 232; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 196 (w wersji 1 zamiast ما وَاِعْظُ الْعَاقِلِ MA WAʿIẒU ʿAL-ʿĀQILĪ jest مَا وَعَظَ الْعَاقِلَ مِنْ وَاِعْظُ (ma waʿẓa ʿal-ʿāqil min waʿiẓu)).

4	--u- --u- u-		u-u- u-u- u-
5	--u- --u- u-		--u- u-u- u-
6	--u- u-u- u-		u-u- u-u- u-

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *sarī*^c o identycznej kataleksie w klauzuli i średniówce²⁷⁵ oraz klauzulach proparoksytonicznych ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji *-sihi*. Wiersz jest w pełni średniówkowy.

Środki stylistyczne:

- powtórzenia leksykalne:
 - *‘āqil* (w. 1, 2),
 - *wā‘iz* (w. 1);
- paronomazja:
 - *yaqbisu* – *qabsi* (w. 4-5),
 - *‘ilmi* – *‘ālima* (w. 5-6),
 - *wa-s‘al* – *su‘ālu* (w. 6);
- paralelizm syntaktyczny (w. 2, 4).

(25)

إذا المرء لم يربع على نفسه طاشا سيرمى بقوس الجهل من كان طياشا
 فلا يأمن المرء سوءاً يعرّه إذا جلس المعروف بالسوء أو ماشى
 ولئس بعيداً كل ما هو كائن وما أقرب الأمر البطيء لمن عاشا²⁷⁶

*Kto się w karby wziąć nie umie, w bezład wpadnie,
 kto w bezładzie, tego grot ciemnoty sięgnie.
 Niech więc złu, co mam, nijak człek nie ufa,
 gdy z jawnym złem, siedząc bądź chodząc, przestaje.
 Wszak żadne istnienie nie jest zbyt odległe;
 nic w życiu bliższego od rzeczy powolnych.*

- idā l-mar²u lam yarba^c ‘alā nafsi-hi ṭāšā
 sa-yurmā bi-qawsi l-ḡahli man kāna ṭayyāšā
- fa-lā ya²mananna l-mar²u sū²an yaḡurru-hu
 idā ḡālasa l-ma^crūfa bi-s-sū²i aw māšā
- wa-laysa ba‘īdan kullu mā huwa kā²inun
 wa-mā aqraba l-amra l-baṭī²a li-man ‘āšā

1	u- u- u- u- u- u-		u- u- u- u- u- u-
2	u- u- u- u- u- u-		u- u- u- u- u- u-
3	u- u- u- u- u- u-		u- u- u- u- u- u-

²⁷⁵ Tzw. *maṭwī maksūf*.

²⁷⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 235; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 197.

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-āšā*²⁷⁷. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. Średniówka w pełni zachowana.

Środki stylistyczne:

a) paronomazja: *ṭāšā* – *ṭayyāšā* (w. 1);

b) powtórzenia leksykalne:

- *sū*^o (w. 2),
- *mar*^o (w. 1-2).

(26)

نَسِيَ الْمَنَايَا عَلَيَّ أَنَا لَهَا غَرَضٌ فَكَمْ أَنَا سِ رَأْيَانَهُمْ قَدِ انْقَرَضُوا
 إِنَّا لَنَرْجُو أُمُورًا نَسْتَعِدُّ لَهَا وَالْمَوْتُ دُونَ الَّذِي نَرْجُو لَمُعْتَرِضٌ
 لِلَّهِ دَرٌّ بَنِي الدُّنْيَا لَقَدْ غُيِبُوا فِيمَا اطمَأَنَّنَا بِهِ مِنْ جَهْلِهِمْ وَرَضُوا
 مَا أَرْبَحَ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا تِجَارَةً إِنْ سَانٍ يَرَى أَنَّهَا مِنْ نَفْسِهِ عَوْضٌ
 فَلَيْسَتْ الدَّارُ دَارًا لَا تَرَى أَحَدًا مِنْ أَهْلِهَا نَاصِحًا لَمْ يَعُدَّهُ غَرَضٌ
 مَا بَالُ مَنْ عَرَفَ الدُّنْيَا الدِّيَّةَ لَا يَنْكَفُ عَنْ غَرَضِ الدُّنْيَا وَيَنْقَبِضُ
 تَصِحُّ أَقْوَالُ أَقْوَامٍ يَوْصِفُهُمْ وَفِي الْقُلُوبِ إِذَا كَشَفْتَهَا مَرَضٌ
 وَالنَّاسُ فِي غَفْلَةٍ عَمَّا يُرَادُ بِهِمْ وَكُلُّهُمْ عَنْ جَدِيدِ الْأَرْضِ مُنْقَرِضٌ
 وَالْحَادِثَاتُ بِهَا الْأَقْدَارُ جَارِيَةٌ وَالْمَرءُ مُرْتَفِعٌ فِيهَا وَمُنْخَفِضٌ
 يَا لَيْتَ شِعْرِي وَقَدْ جَدَّ الرَّحِيلُ بِنَا حَتَّى مَتَى نَحْنُ فِي الْعُرَابِ نَرْتَكِضُ
 نَفْسُ الْحَكِيمِ إِلَى الْخَيْرَاتِ سَاكِنَةٌ وَقَلْبُهُ مِنْ دَوَاعِي الشَّرِّ مُنْقَبِضٌ
 إِضْبِرْ عَلَى الْحَقِّ تَسْتَعْذِبُ مَعْبَتَهُ وَالصَّبْرُ لِلْحَقِّ أَحْيَانًا لَهُ مَضْبُضٌ
 وَمَا اسْتَرْبَتُ فَكُنْ وَقَافَةً حَذِرًا قَدْ يُبْرِمُ الْأَمْرُ أَحْيَانًا فَيَنْتَقِضُ²⁷⁸

*Zapominamy o śmierci, żeśmy jej celem,
 kiedy tyłu już ludzi przed nami wymarło!
 Pragniemy do spraw biegu móc się usposobić,
 a śmierć tymczasem w poprzek naszych pragnień staje.
 Dalibóg przewyborne owo ludzkie plemię,
 głupotą swą zwiedzione, a mimo to rade!
 Nie pomnoży na tym świecie Pan Bóg profitów
 tego, co je nad dobro swej duszy przedkłada.
 Zły to dom, w którym nikogo nie znajdziesz, kto by
 radą drugiemu służył bez wyrachowania.*

²⁷⁷ Tzw. *qāfiya murdafa*.

²⁷⁸ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 238-239; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 200-201.

*Co też myśli ten, kto padół ów podły poznał,
 że z tym światem nie zrywa ani odeń stroni?
 Prawda to, co lud mówi i o czym rozprawia,
 a zaś w sercach – gdyby je przeświecić – choroba.
 Nieświadoma ludzkość tego, co jej pisane,
 że wszyscy z ziemskiej skorupy znikną bez śladu.
 Przeznaczeniem pisane nieszczęścia gnają,
 a człowiek raz na górze, to znowu na dole.
 O, gdyby tak wiedzieć – gdy odejście już bliskie –
 dokąd się za zbytkami będziemy uganiać!
 Dusza roztropnego ku dobremu się skłania
 i serce jego od zła zakusów się wzdryga.
 Okaż prawdzie cierpliwość, a słodycz jej spijesz,
 choć bywa, że cierpliwość bolesną się staje.
 A gdy wåtpliwość żywisz, baczny bądź i czujny,
 czasem coś się zaplącze, lecz później rozsupta.*

- 1 nansā l-manāyā ʿalā an-nā la-hā ǧaraḍu
fa-kam unāsīn raʿaynā-hum qadi nqaraḍu
- 2 in-nā la-narǧū umūran nastaʿiddu la-hā
wa-l-mawtu dūna llaḍi narǧū la-muʿtariḍu
- 3 li-l-Lāhi darru banī d-dunyā la-qad ǧubinū
fi-ma ṭmaʿannū bi-hi min ǧahli-him wa-raḍu
- 4 mā arbaḥa l-Lāhu fi d-dunyā tiǧārata in
sānin yarā anna-hā min nafsi-hi ʿiwaḍu
- 5 fa-laysati d-dāru dāran lā tarā aḥadan
min ahli-hā nāṣiḥan lam yaʿdu-hu ǧaraḍu
- 6 mā bālu man ʿarafa d-dunyā d-daniyyata lā
yankaffu ʿan ǧaraḍi d-dunyā wa-yanqabidu
- 7 taṣiḥḥu aqwālu aqwāmin bi-waṣfi-himi
wa-fi l-qulūbi idā kašṣafta-hā maraḍu
- 8 wa-n-nāsu fi ǧaflatin ʿammā yurādu bi-him
wa-kullu-hum ʿan ǧadīdi l-arḍi munqariḍu
- 9 wa-l-ḥādiṭātu bi-hā l-aqdāru ǧāriyatun
wa-l-marʿu murtafiʿun fi-hā wa-munḥafiḍu
- 10 yā layta ṣiʿri wa-qad ǧadda r-raḥīlu bi-nā
ḥattā matā naḥnu fi l-ǧurrāti nartakiḍu
- 11 nafsu l-ḥakīmi ilā l-ḥayrāti sākinatun
wa-qalbu-hu min dawāʿi š-šarri munqabiḍu
- 12 iṣbir ʿalā l-ḥaqqi tastaʿḍib maǧammata-hu
wa-š-ṣabru li-l-ḥaqqi aḥyānan la-hu maḍaḍu
- 13 wa-mā starabta fa-kun waqqāfatan ḥaḍīran
qad yubramu l-amru aḥyānan fa-yanqabiḍu

1 _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _
 2 _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ | _ _ _ | _ _ _

3	--- u --- --- uu		--- u --- --- uu
4	--- u --- --- uu		--- u --- --- uu
5	u--- u --- --- uu		--- u --- --- uu
6	--- u --- --- uu		--- u --- --- uu
7	u--- u --- --- uu		u--- u --- --- uu
8	--- u --- --- uu		u--- u --- --- uu
9	--- uu --- --- uu		--- uu --- --- uu
10	--- u --- --- uu		--- u --- --- uu
11	--- uu --- --- uu		u--- u --- --- uu
12	--- u --- --- uu		--- u --- --- uu
13	u--- uu --- --- uu		--- u --- --- uu

Wzorzec metryczny: ósmiostopowy akatalektyczny *basit* o analogicznych synkopowanych postaciach stóp zamykających oba hemistychy. Klauzule propa-roksytoniczne ze współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji głosek *-du/ū*. Hemistychy wersu początkowego rymują się. W wersie 4 średniówka została zniesiona, zaś w wersie 6 uległa osłabieniu, ponieważ wypada w środku frazy przeczącej, bezpośrednio po partykule *lā*.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *narġū* (w. 2),
- *dunyā* (w. 3-4, 6),
- *dār* (w. 5);

b) paronomazja:

- *dunyā* – *daniyya* (w. 6),
- *işbir* – *şabru* (w. 12);

c) paralelizm morfologiczny: antonimy *murtafi'un* – *munḥafidu* (w. 9);

d) anafora: *wa-* (w. 8-9).

(27)

حتى متى تصبو ورأسك أشمطُ أَحْسِبْتَ أَنَّ الْمَوْتَ فِي اسْمِكَ يَغْلَطُ
أَمْ لَسْتَ تَحْسِبُهُ عَلَيْكَ مُسَلِّطاً وَبَلَى وَرَبِّكَ إِنَّهُ لَمُسَلِّطٌ
وَلَقَدْ رَأَيْتُ الْمَوْتَ يَفْرِسُ تَارَةً جُنَّتِ الْمُلُوكِ وَتَارَةً يَتَخَبَّطُ
فَتَأَلَّفِ الْخُلَانَ مُفْتَقِداً لَهُمْ سَتَشِيطُ عَمَّنْ تَأَلَّفَنَ وَتَشْحِطُ
وَكَأَنِّي بِكَ بَيْنَهُمْ وَاهِي الْقَوَى نِضْواً تَقَلَّصُ بَيْنَهُمْ وَتَبْسِطُ
وَكَأَنِّي بِكَ بَيْنَهُمْ خَفِيقَ الْحِشَا بِالْمَوْتِ فِي غَمْرَاتِهِ يَتَشَحَّطُ
وَكَأَنِّي بِكَ فِي قَمِيصٍ مُدْرَجاً فِي رِيْطَتَيْنِ مُلْفَفٌ وَمُخَيِّطُ
لا رِيْطَتَيْنِ كَرِيْطَتِي مُتَنَسِّمٍ رُوحَ الْحَيَاةِ وَلَا الْقَمِيصُ مُخَيِّطُ²⁷⁹

²⁷⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 244; Şukri Fayşal, *op. cit.*, s. 205. Wers 4 wygląda następująco:
يا أَلْفَ الْخُلَانِ مُفْتَقِداً لَهُمْ سَتَشِيطُ عَنْهُمْ بِالْمَمَاتِ وَتَشْحِطُ

*Dokąd młodzika grać będziesz, a włos twój siwy?
 Czyżbyś mniemał, że śmierć pomyliła twe imię?
 Albo i że nad tobą żadnej władzy nie ma?
 Nie! Na Pana naszego! Ma ci ona władzę!
 Widziałem przecie, jak śmierć nad królów trupami
 pastwi się i co rusz nimi ciska o ziemię.
 Brataj się więc z druhami wiernymi – ich szukaj,
 bo od bliskich swych kiedyś w siną dal odejdiesz.
 Jakbym cię między nimi widział... tak bezsilny,
 mizerny taki, to się kurczysz, to prostujesz.
 Jakbym cię widział między nimi... dygoczący
 w agonii chwilach ostatnich, krwią poplamiony.
 Jakbym cię widział... w śmiertelną szatę odziany,
 w dwa płaty sukna zawinięty i zaszyty.
 A sukno owo nie jest suknem, co roztacza
 ducha życia, a szata nie dla cię uszyta.*

- 1 ḥattā matā tašbū wa-ra²su-ka ašmaṭu
a-ḥasibta anna l-mawta fī smi-ka yaḡluṭu
- 2 am lasta taḥsabu-hu²⁸⁰ ʿalay-ka musallatan
wa-balā wa-rabbi-ka inna-hu la-musallaṭu
- 3 wa-la-qad ra²aytu l-mawta yafriṣu tāratan
ḡuṭaṭa l-mulūki wa-tāratan yataḥabbāṭu
- 4 fa-ta²ālafi l-ḥullāna muftaqidan la-hum
sa-tašīṭtu ʿamman ta²lafanna wa-tašḥaṭu
- 5 wa-ka²anna-nī bi-ka wāhī l-quwā
niḍwan taqallaṣu bayna-hum wa-tabassaṭu²⁸¹
- 6 wa-ka²anna-nī bi-ka bayna-hum ḥafiqa l-ḥašā
bi-l-mawti fī ḡamarāti-hi yatašahḥaṭu
- 7 wa-ka²anna-nī bi-ka fi qamišin mudraḡan
fī rayṭatayni mulaffafun wa-muḥayyaṭu
- 8 lā rayṭatayni ka-rayṭatay mutanassimin
rūḥa l-ḥayāti wa-lā l-qamišu muḥayyaṭu

1 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
2 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
3 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
4 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
5 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
6 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
7 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
8 _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

²⁸⁰ Samogłoska zaimka sufigowanego -*hu* liczona jest w tym wersie, a także w wersie 6 jako długi.

²⁸¹ Formy *taqallaṣu* oraz *tabassaṭu* zamiast *tataqallaṣu* i *tatabassaṭu* są wynikiem wymuszonej wzorcem metrycznym haplogologii, nierzadko spotykanej w tekstach poetyckich.

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *kāmil* o klauzulach proparoksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do głosek *-aṭu*. W wersie pierwszym rymują się oba hemistychy. Średniówka zachowana w całym utworze.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *musallaṭ* (w. 2),
- *qamiṣ* (w. 7-8),
- *rayṭatay* (w. 7-8);

b) paronomazja: *ta²ālafi* – *ta²lafanna* (w. 4);

c) anafora: *wa-ka²anna-nī bi-ka* (w. 5-8);

d) paralelizm syntaktyczny (w. 5-8);

e) paralelizm morfologiczny:

- *taqallaṣu* – *tabassaṭu* (w. 5),
- *mulaffaf* – *muḥayyat* (w. 6).

(28)

هَوَ الْمَوْتُ فَاصْنَعْ كُلَّ مَا أَنْتَ صَانِعٌ وَأَنْتَ لِكَأْسِ الْمَوْتِ لَا بُدَّ جَارِعٌ
أَلَا أَيُّهَا الْمَرْءُ الْمُخَادِعُ نَفْسَهُ رُوَيْدًا أُنْتَدِرِي مَنْ أَرَاكَ تُخَادِعُ
وَيَا جَامِعَ الدُّنْيَا لِعَیْرِ بِلَاغِهِ سَتَتَرُكُهَا فَانظُرْ لِمَنْ أَنْتَ جَامِعُ
وَكَمْ قَدْ رَأَيْنَا الْجَامِعِينَ قَدْ اصْبَحَتْ لَهُمْ بَيْنَ أَطْبَاقِ التُّرَابِ مَضَاجِعُ
لَوْ أَنَّ ذَوِي الْأَبْصَارِ يَرْعَوْنَ كُلَّ مَا يَرَوْنَ لَمَا جَفَّتْ لِعَيْنِي مَدَامِعُ
فَمَا يَعْرِفُ الْعَطْشَانَ مَنْ طَالَ رِيثُهُ وَمَا يَعْرِفُ الشَّبْعَانَ مَنْ هُوَ جَائِعُ
وَصَارَتْ بَطُونُ الْمُزْمَلَاتِ حَمِيصَةً وَأَيْتَامُهُمْ مِنْهُمْ طَرِيدٌ وَجَائِعُ
وَأَنَّ بَطُونَ الْمُكْثِرَاتِ كَانَمَا تَنْفِقُ فِي أَجْوَاهِنَ الضَّفَادِعُ
وَتَصْرِيفُ هَذَا الْخَلْقِ لِلَّهِ وَحْدَهُ وَكُلٌّ إِلَيْهِ لَا مَحَالَةَ رَاجِعُ
وَلِلَّهِ فِي الدُّنْيَا أَعَاجِيبٌ جَمَّةٌ تَدُلُّ عَلَى تَدْبِيرِهِ وَبَدَائِعُ
وَلِلَّهِ أَسْرَارُ الْأُمُورِ وَإِنْ جَرَتْ بِهَا ظَاهِرًا بَيْنَ الْعِبَادِ الْمَنَافِعُ
وَلِلَّهِ أَحْكَامُ الْقَضَاءِ يَعْلَمُهُ أَلَا فَهَوَ مُعْطٍ مَا يَشَاءُ وَمَانِعُ
إِذَا ضَنَّ مَنْ تَرَجُّو عَلَيْكَ بِنَفْعِهِ فَذَرَّهُ فَإِنَّ الرِّزْقَ فِي الْأَرْضِ وَاسِعُ
وَمَنْ كَانَتْ الدُّنْيَا هَوَاهُ وَهَمَّهُ سَبَّتَهُ الْمُنَى وَاسْتَعْبَدَتْهُ الْمَطَامِعُ
وَمَنْ عَقَلَ اسْتَحْيَا وَأَكْرَمَ نَفْسَهُ وَمَنْ قَنَعَ اسْتَعْنَى فَهَلْ أَنْتَ قَانِعُ
لِكُلِّ امْرِيٍّ رَأْيَانٍ رَأْيِي يَكْفُهُ عَنِ الشَّيْءِ أحيانًا وَرَأْيِي يُنَارِعُ²⁸²

²⁸² Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 254-255; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 216-217 (wers 6 jest zupełnie inny: (طغى الناس من بغد النبي محمد // فقد درست بغد النبي الشرائع).

*To jest śmierć – czyń więc, co tylko chcesz czynić.
a z czary śmierci i tak się napijesz.
Człowiecze! ty, który sam siebie zwodzisz!
wieszże ty, kto cię, jak zwodzić nauczył?
Ty, co dóbr ziemskich gromadzisz nad miarę,
rzucisz je, bacz więc, dla kogo je zgarniasz.
Iluż tych było, co dóbr nazgarniali,
a potem ich łóżem grudy się stały.
Gdybyż widzący, o co widzą dbali,
oczy by się do cna nie wyplakały.
Nie wie, co pragnienie, kto picia w bród ma,
jak syty nie wie, komu głód doskwiera.
Nędzarek brzuchy wychudłe, zapadłe,
sieroty ich głodne, spod praw wyjęte.
Brzuchy tych, co w bogactwa opływają,
jakby w ich wnętrzu rehot żab rozbrzmiewał.
Los stworzeń tych w Bożej jedynie mocy,
każdy wszak do Niego na koniec wróci.
A na świecie tym Boskich cudów krocie,
świadczą o Jego mądrości i pięknie.
Bogu tajniki spraw są przynależne,
choć sługom Jego na pozór się wiedzie.
Boskiej mądrości sądy przynależne,
On kiedy zechce, daje lub odmawia.
Jeśli kogo prosisz, a ów ci skąpi,
odpuść – wszak wikt na ziemi nie zbraknie.
Komu świat ziemski lubością i celem,
ten w jasyr żądz wpadnie chucią zniewolon.
Kto mądry, przetrwa, godność swą wzbogaci,
kto z życia rad, ten bogacz – jestżeś więc rad?
Každy dwie ma myśli: myśl, co mu czegoś
odradza, i myśl, co wyzwanie rzuca.*

- 1 huwa l-mawtu fa-ṣnaʿ kulla mā anta ṣāniʿu
wa-anta li-kaʿsi l-mawti lā budda ḡāriʿu
- 2 a-lā ayyuhā l-marʿu l-muḥādiʿu nafsa-hu
ruwaydan a-tadri man arā-ka tuḥādiʿu
- 3 wa-yā ḡāmiʿa d-dunyā li-ḡayri balāḡi-hi
sa-tatruku-hā fa-nzur li-man anta ḡāmiʿu
- 4 wa-kam qad raʿayna l-ḡāmiʿīna qada ṣbaḥat
la-hum bayna aṭbāqi t-turābi maḍāḡiʿu
- 5 lawa nna ḍawī l-absāri yarʿawna kulla mā
yarawna la-mā ḡaffat li-ʿaynin maḍāmiʿu

- 6 fa-mā yaʿrifu l-ʿaṭṣāna man ṭāla riyyu-hu
wa-mā yaʿrifu š-šabʿānu man huwa ḡāʿiʿu
- 7 wa-šārat buṭūnu l-murmilāti ḥamiṣatan
wa-aytāmu-hum min-hum ṭaridun wa-ḡāʿiʿu
- 8 wa-šārat buṭūnu l-mukṭirāti ka-annamā
tunaqniqu fi aḡwāfi-hinna d-ḍafādiʿu
- 9 wa-taṣrifu ḥādā l-ḥalqi li-l-Lāhi waḥda-hu
wa-kullun ilay-hi lā mahālata rāḡiʿu
- 10 wa-li-l-Lāhi fi d-dunyā aʿāḡibu ḡammatun
tadullu ʿalā tadbiri-hi wa-badāʿiʿu
- 11 wa-li-l-Lāhi asrāru l-umūri wa-in ḡarat
bi-hā zāhiran bayna l-ʿibādi l-manāfiʿu
- 12 wa-li-l-Lāhi aḥkāmu l-qaḍāʿi bi-ʿilmi-hi
a-lā fa-hwa muʿṭin mā yašāʿu wa-māniʿu
- 13 idā ḍanna man targū ʿalay-ka bi-naʿfi-hi
fa-ḍar-hu fa-inna r-rizqa fi l-arḍi wāsiʿu
- 14 wa-man kānati d-dunyā hawā-hu wa-hamma-hu
sabat-hu l-munā wa-staʿbadat-hu l-matāmiʿu
- 15 wa-man ʿaqala stahyā wa-akrama nafsa-hu
wa-man qaniʿa stagnā fa-hal anta qāniʿu
- 16 li-kulli mriʿin raʿyāni raʿyun yakuffu-hu
ʿani š-šayʿi aḡyānan wa-raʿyun yunāziʿu

1	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
2	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
3	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
4	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
5	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
6	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
7	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
8	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
9	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
10	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
11	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
12	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
13	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
14	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
15	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u
16	u-- u--- u-- u--u		u-- u--- u-- u--u

Wzorzec wersowy: akatalektyczny *ṭawīl* o synkopowanych stopach końcowych w obu hemistychach. Klazule proparoksytoniczne z rymem na *-āCiʿu*²⁸³. W wersji 1 rymują się oba hemistychy. W czterech miejscach (w. 4, 5, 8, 11) średniówka uległa zatarciu, ponieważ przecina spójne całości syntaktyczne.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

²⁸³ Tzw. *qāfiya muʿassasa*.

- *mawt, anta* (w. 1),
 - *ġāmi^c* (w. 3),
 - *ya^crifu* (w. 6),
 - *ġā^cf, buṭūn* (w. 6, 7),
 - *ra³y* (w. 16);
- b) anafora:
- *wa-li-l-Lāhi* (w. 10-12),
 - *wa-man* (w. 13-14);
- c) paronomazja:
- *fa-ṣna^c – ṣāni^cu* (w. 1),
 - *muḥādi^cu – tuḥādu²u* (w. 2),
 - *ġāmi^c – ġāmi^cīna* (w. 3-4),
 - *yar^cawna – yarawna* (w. 5),
 - *qani^ca – qāni^cu* (w. 15),
 - *ra³yāni – ra³yun* (w. 16);
- d) paralelizm morfologiczny:
- *‘aṭšāna – šab^cānu* (w. 6),
 - *murmilāt – mukṭirāt* (w. 7-8);
- e) paralelizm syntaktyczny (w. 6, 10-12, 13-14).

(29)

أَمَّا يُبُوتُكَ فِي الدُّنْيَا فَوَاسِعَةً فَلَيْتَ قَبْرَكَ بَعْدَ الْمَوْتِ يَتَسَعُ
وَلَيْتَ مَا جَمَعْتَ كَفَاكَ مِنْ نَشَبٍ يُنَجِّيكَ مِنْ هَوْلٍ مَا أَنْتَ لَمْ تُطْلِعْ
أَيَفْرَحُ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَقَدْ عَلِمُوا أَنَّ الْمَنَارِلَ فِي لَدَاتِنَا قُلْعُ
مَنْ كَانَ مُعْتَبِطاً فِيهَا بِمَنْزِلَةٍ فَإِنَّهُ لِيَسُوَاهَا سَوْفَ يَنْتَجِعُ
وَكُلُّ نَاصِرِ الدُّنْيَا سَوْفَ تَحْذُلُهُ وَكُلُّ حَبَلٍ عَلَيْهَا سَوْفَ يَنْقَطِعُ
مَا لِي أَرَى النَّاسَ لَا تَسْلُو ضَعَائِنُهُمْ وَلَا قُلُوبُهُمْ فِي اللَّهِ تَجْتَمِعُ
إِذَا رَأَيْتَ لَهُمْ جَمْعاً تُسَرُّ بِهِ فَإِنَّهُمْ حِينَ تَبْلُو شَأْنَهُمْ شَيْعُ
يَا جَامِعَ الْمَالِ فِي الدُّنْيَا لِيُورِثَهُ هَلْ أَنْتَ بِالْمَالِ بَعْدَ الْمَوْتِ تَتَفَعُّعُ
لَا تُمَسِّكُ الْمَالَ وَاسْتَرَضِ الْإِلَٰهَ بِهِ فَإِنَّ حَسْبَكَ مِنْهُ الرِّئِيُّ وَالشَّبْعُ²⁸⁴

*A twoje domostwo na tym świecie ogromne;
oby równie przestronny był po śmierci grób twój.
Oby też dobra, któreś zgromadził, starczyły,
by cię od koszmaru, co przed tobą, wybawić.
Warto li się radować ludziom na tym świecie,
kiedy szczęście każdego to doczesny pobyt?*

²⁸⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 262; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 225-226 (w wersji 2 zamiast مَا أَنْتَ لَمْ تُطْلِعْ jest مَا إِنَّ أَنْتَ مُطْلِعٌ).

*Kto tu szczęścia zażywał na jednym etapie,
 zgoła na innym znajdzie dla siebie schronienie.
 Wszystkich ziemskich patronów przyjdzie ci zostawić,
 i wszelakie tam więzy zostaną przecięte.
 Cóż to, że ludzie nie chcą zawiści się wyzbyć
 ani też ich serca do Boga się nie garną?
 Bywa, gromadę spotkasz i zda ci się miłą,
 lecz gdy bliżej ją poznasz, ujrzysz menażerię.
 Ty, co ziemską fortunę dla dziedziców składasz!
 Czy ci fortuna owa po śmierci się przyda?
 Przeto nie duś grosza, lecz nim Boga uraduj;
 dość, że głód nasycisz i ugasisz pragnienie.*

- 1 ammā buyūtu-ka fi d-dunyā fa-wāsiʿatun
fa-layta qabra-ka baʿda l-mawti yattasiʿu
- 2 wa-layta mā ġamaʿat kaffā-ka min našabin
yunġi-ka min hawli mā anta la-muṭṭaliʿu
- 3 a-yafraḥu n-nāsu bi-d-dunyā wa-qaḍ ʿalimū
anna l-manāzila fi laḍḍāti-nā qulaʿu
- 4 man kāna muġtabitan fi-hā bi-manzilatun
fa-inna-hu li-siwā-hā sawfa yantaġiʿu
- 5 wa-kullu nāširi dunyā sawfa taḥḍulu-hu
wa-kullu ḥablin ʿalay-hā sawfa yanqatiʿu
- 6 mā l-ī arā n-nāsa lā taslū ḍaġāʿinu-hum
wa-lā qulūbu-hum fi l-Lāhi taġtamiʿu
- 7 idā raʿayta la-hum ġamʿan tusarru bi-hi
fa-inna-hum ḥīna tablū šaʿna-hum šiyaʿu
- 8 yā ġāmiʿa l-māli fi d-dunyā li-wāriṭi-hi
hal anta bi-l-māli baʿda l-mawti tantafiʿu
- 9 lā tumsiki l-māla wa-starḍi l-ilāha bi-hi
fa-inna ḥasba-ka min-hu r-riyyu wa-š-šibaʿu

1	___ u ___ u ___		u u ___ u u u
2	u u ___ u ___		___ u ___ u u u
3	u u ___ u ___		___ u ___ ___ u u
4	___ u ___ u ___		u u ___ ___ u u
5	u u ___ u ___		u u ___ ___ u u
6	___ u ___ u ___		u u ___ ___ u u
7	u u ___ u ___		u u ___ ___ u u
8	___ u ___ u ___		___ u ___ ___ u u
9	___ u ___ u ___		u u ___ ___ u u

Wzorzec metryczny: ósmiostopowy akatalektyczny *basīṭ* o identycznych synkopowanych postaciach stóp zamykających oba hemistychy. Proparoksytoniczne klauzule odznaczają się współbrzmieniem rymowym ograniczonym do sekwencji głosek -ʿu. Proparoksytoneza przeważa także w zakończeniach hemi-

stychów inicjalnych (za wyjątkiem w. 7 i 9). Średniówka zachowana w całym wierszu.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *manzila* (w. 4, 5 – l. mn. *manāzil*),
- *māl* (w. 8);

b) paralelizm syntaktyczny (w. 5).

Ponadto w całym utworze czterokrotnie pojawia się słowo *dunyā* (w. 1, 3, 5, 8) oraz, również czterokrotnie, derywaty oparte o rdzeń *ḡm^c* mający ogólne znacznie gromadzenia, zbierania (w. 2, 6, 7, 8).

(30)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ لِلْأَيَّامِ وَقْعًا وَأَنَّ لَوَقْعِهَا عَقْرًا وَصَرْعًا
وَأَنَّ الْحَادِثَاتِ إِذَا تَوَالَتْ جَذَبْنَ بِقُوَّةٍ وَصَرَعْنَ صَرْعًا
أَلَمْ تَعْلَمْ بِأَنَّكَ يَا أَخَانَا طُبِعْتَ عَلَى الْبِلَى وَالنَّقْصِ طَبْعًا
وَأَنَّ خُطَا الزَّمَانِ مُوَاصِلَاتٌ وَأَنَّ لِكُلِّ مَا وَصَلْنَ قَطْعًا
إِذَا انْقَلَبَ الزَّمَانُ أَذَلَّ عِزًّا وَأَخْلَقَ جِدَّةً وَأَبَادَ جَمْعًا
أُرَاكَ تُدَافِعُ الْآيَّامَ يَوْمًا فَيَوْمًا بِالْمُنَى دَفْعًا فَدَفْعًا
أُخِيَّ إِذَا الْجَدِيدَانِ اسْتَدَارَا أُرْتَكَ يَدَاهُمَا حَصْدًا وَزَرْعًا
إِذَا كَرَّ الزَّمَانُ بِنَاطِحِيهِ فَإِنَّ لِكُرِّهِ خَفْضًا وَرَفْعًا
وَلَسْتَ الدَّهْرَ مُتَّبِعًا لِفَضْلِ إِذَا مَا ضِيقَتْ بِالْإِنْصَافِ ذَرْعًا
إِذَا مَا الْمَرْءُ لَمْ يَنْفَعَكَ حَيًّا فَلَوْ قَدْ مَاتَ كَانَ أَقَلَّ نَفْعًا²⁸⁵

Czyżbyś nie wiedział, że już kroki dni dudnią,
a za każdym stąpnieniem ciosy i rany?
I że losu zrzędzenia, gdy następują,
ciągną ze wszech mocy i z nóg powalają?
Czyżbyś nie miarkował, bracie nasz, że w tobie
zgnilizna i ułomność są odcisnięte?
I że kroki czasu dudnią bez ustanku,
i że wszystko, co złączą może się przerwać?
Gdy czas się przekręci, mocarza poniży,
to, co nowe, zniszczy, rzesze unicestwi.
Ale ty, widzę, dzień za dniem dni odpychasz,
mrzonkami swymi ciągłymi, a kysz, kysz, kysz.
Bracie mój, kiedy z nocą dzień się obróci,
dłonie ich ukazą ci żniwo i zasiew.

²⁸⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 266-267; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 229-230 (w wersji 1 صَرْعًا zamiast جَذْعًا).

*A gdy cię czas na swoje rogi nadzieje,
 potrzebując tobą będzie to w dół, to w górę.
 Nie jesteś dla nas, losie, nazbyt łaskawy,
 gdy ze sprawiedliwością sobie nie radzisz.
 Jeśli człek za życia nie jest ci pożytkiem
 jeszcze mniej pożytku masz z niego, gdy zemrze.*

- 1 a-lam tara anna li-l-ayyāmi waq^ċā
 wa-anna li-waq^ċi-hā ʿaqran wa-ṣar^ċā
- 2 wa-anna l-hādītāti idā tawālat
 ġaḍabna bi-quwwatin wa-šara^ċna ṣar^ċā
- 3 a-lam ta^ċlam bi-anna-ka yā aḥā-nā
 ṭubi^ċta ʿalā l-bilā wa-n-naqṣi ṭab^ċā
- 4 wa-anna huṭā z-zamāni muwāsalātun
 wa-anna li-kulli mā waṣṣalna qat^ʿā
- 5 idā nqalaba z-zamānu aḍalla ʿizzan
 wa-aḥlaqa ġiddatan wa-abāda ġam^ċā
- 6 arā-ka tudāfi^ċu l-ayyāma yawman
 fa-yamwan bi-l-munā daf^ċan fa-daf^ċā
- 7 uḥay-ya idā l-ġadīdāni stadārā
 arat-ka yadā-humā ḥaṣdan wa-zar^ċā
- 8 idā karra z-zamānu bi-nāṭiḥay-hi
 fa-inna li-karri-hi ḥafḍan wa-raf^ċā
- 9 wa-lasta d-dahra muttasi^ċan li-fadlin
 idā mā ḍiqta bi-l-inṣāfi ḍar^ċā
- 10 idā mā l-mar^ʿu lam yanfa^ċ-ka ḥayyan
 fa-law qad māta kāna aqalla naf^ċā

- 1 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 2 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 3 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 4 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 5 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 6 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 7 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 8 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 9 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘
- 10 ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *wāfir* o klauzulach paroksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do sylaby ʿā. W wersie 1 rymują się oba hemistychy. Regularna paroksytoneza zakończeń członów średniówkowych podyktowana jest strukturą iloczynową metrum.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- waq^ċ (w. 1),

- *ṣar^c* (w. 1-2),
 - *zamān* (w. 4-5),
 - *yawm* (w. 6),
 - *daf^c* (w. 7);
- b) paronomazja:
- *ṣara^cna* – *ṣar^cā* (w. 2),
 - *ṭubi^cta* – *ṭab^cā* (w. 3),
 - *muwāṣalātun* – *waṣṣalna* (w. 4),
 - *tudāfi^cu* – *daf^can* (w. 6),
 - *karra* – *karri* (w. 8),
 - *yanfa^c* – *naf^cā* (w. 10);
- c) paralelizm morfologiczny:
- *‘aqran* – *ṣar^cā* (w. 1),
 - *ḥaṣdan* – *zar^cā* (w. 7),
 - *ḥafdan* – *raf^cā* (w. 8);
- d) paralelizm syntaktyczny:
- zdania pytajne zaprzeczone rozpoczynające się od *a-lam* (w. 1 i 3),
 - sekwencja zdań dopełnieniowych (w. 1-4),
 - sekwencja zdań czasowo-warunkowych rozpoczynających się od *iḏā* (w. 5, 7-10).

(31)

النَّفْسُ بِالشَّيْءِ الْمُمْتَعِ مُوَلَّعَةٌ وَالْحَادِثَاتُ أُصُولُهَا مُتَفَرِّعَةٌ
 النَّفْسُ بِالشَّيْءِ الْبَعِيدِ مُرِيدَةٌ وَلِكُلِّ مَا قُرِبَتْ إِلَيْهِ مُضِيَّعَةٌ
 مَنْ عَاشَ عَاشَ بِخَاطِرٍ مُتَصَرِّفٍ مُتَشَاغِلٍ فِي الضِّيقِ طَوْرًا وَالسَّعَةِ
 وَالْمَرْءُ يَضْعُفُ عَنْ عَزِيمَةِ صَبْرِهِ فَيَضِيقُ عَنْ شَيْءٍ وَعَنْهُ لَهُ سَعَةٌ
 وَالْمَرْءُ يَغْلَطُ فِي تَصَرُّفِ حَالِهِ وَلَرُبَّمَا اخْتَارَ الْعَنَاءَ عَلَى الدَّعَةِ
 كُلٌّ يُحَاوِلُ حِيلَةً يَرْجُو بِهَا دَفْعَ الْمَضْرَّةِ وَاجْتِلَابَ الْمَنْفَعَةِ
 وَالْمَرْءُ لَا يَأْتِيهِ إِلَّا رِزْقُهُ فَاقْتَعِ بِمَا يَأْتِيكَ مِنْهُ فِي ضَعْفِهِ²⁸⁶

*Dusza do tego, co nieprzystępne, rwie się,
 gdy przeciwności losu źródeł bez liku.
 Dusza na to, co odległe, ma ochotę,
 zaś wszystko, co jej bliskie, w niwecz obraca.
 Kto chce żyć, niechaj umysłem wolny żyje,
 to z biedą się zmagając, to znów w dostatku.
 Bywa, że człek w niestrudżoności swej słabnie,
 coś mu przykrość sprawia, coś nad jego siły.*

²⁸⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 271; Śukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 234-235.

Bywa, że człek się myli w swych posunięciach,
 udrękę wybrawszy zamiast pokój duszy.
 Każdy sposobów się ima, wiarę mając,
 że szkody oddalą i korzyść przyniosą.
 Wszystko, co ma człek, to chleb jeno powszedni,
 więc tym, co masz się raduj w uniżoności.

- 1 an-nafsu bi-š-šay^ʔi l-mumanna^ʿi mūla^ʿah
 wa-l-ḥāḍiṭātu uşūlu-hā mutafarri^ʿah
- 2 wa-n-nafsu li-š-šay^ʔi l-ba^ʿīdi murīdatun
 wa-li-kulli mā qarubat ilay-hi muḍayyi^ʿah
- 3 man ^ʿāša ^ʿāša bi-ḥāṭirin mutaşarrifin
 mutaşāğilin fi ḍ-ḍiqi ṭawran wa-s-sa^ʿah
- 4 wa-l-mar^ʔu yaḍ^ʿufu ^ʿan ^ʿazīmati şabri-hi
 fa-yaḍīqu ^ʿan şay^ʔin wa-^ʿan-hu la-hu sa^ʿah
- 5 wa-l-mar^ʔu yağlaṭu fi taşarrufi ḥāli-hi
 wa-la-rubbamā ḥtāra l-^ʿanā^ʿa ^ʿalā d-da^ʿah
- 6 kullun yuḥāwilu ḥīlatan yarğū bi-hā
 da^ʿa l-maḍarrati wa-ğtilāba l-manfa^ʿah
- 7 wa-l-mar^ʔu lā ya^ʔti-hi illā rizqu-hu
 fa-qna^ʿ bi-mā ya^ʔti-ka min-hu fi ḍa^ʿah

1	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _
2	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
3	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
4	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
5	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
6	_ _ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _ _
7	_ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _

Wzorzec metryczny: szczęściostopowy akatalektyczny *kāmil*. Struktura morfologiczna rymujących się wyrazów w klauzulach wskazuje na transakcentuację w kierunku paroksytonezy (4 na 7 to dwusylabowce). Współbrzmienie rymowe ograniczone do sekwencji głosek *-^ʿah*. W wersie 1 rymują się oba hemistychy. Średniówka w pełni zachowana. W zakończeniach członów średniówkowych dominuje proparoksytoneza (za wyjątkiem wersu 6).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *ʿāša* (w. 3),
- *ya^ʔti* (w. 7),
- *sā^ʿa* (w. 3-4);

b) paronomazja:

- *ḍayq* – *yaḍīqu* (w. 3-4),
- *yuḥāwilu* – *ḥīlatan* (w. 6);

c) anafora:

- *an-nafsu* (w. 1-2),
- *wa-l-marʿu* (w. 4-5, 7).

(32)

طَلَبْتُ أَخَا فِي اللَّهِ فِي الْغَرْبِ وَالشَّرْقِ فَأَعُوَزَنِي هَذَا عَلَى كَثْرَةِ الْخَلْقِ
فَصِرْتُ وَحِيداً بَيْنَهُمْ مُتَّصِراً عَلَى الْعَدْرِ مِنْهُمْ وَالْمَلَالَةِ وَالْمَذْقِ
أَرَى مَنْ بِهَا يَقْضِي عَلَيَّ لِنَفْسِهِ وَلَمْ أَرِ مَنْ يَرْعَى عَلَيَّ وَلَا يُبْقِي
وَكَمْ مِنْ أَخٍ قَدْ ذُقْتُهَذَا بَشَاشَةً إِذَا سَاغَ فِي عَيْنِي يَعْصُ بِهَ خَلْقِي
وَلَمْ أَرِ كَالدُّنْيَا وَكَشَفِي لِأَهْلِهَا فَمَا انْكَشَفُوا لِي عَنْ وَفَاءٍ وَلَا صِدْقِ
وَلَمْ أَرِ أَمْراً وَاحِداً مِنْ أُمُورِهَا أَعَزَّ وَلَا أَعْلَى مِنَ الصَّبْرِ لِلْحَقِّ²⁸⁷

*Szukałem brata w Bogu na zachodzie i wschodzie,
ale na nic się to zdało, choć ludzi tak wielu.
Ostałem się sam jeden wśród nich, znosząc wytrwale
ich wiarołomstwo, ich znudzenie, ich zakłamanie.
Widzę tych, co kresu mojego pragną dla siebie,
nie widzę tych, co to przygarną i nie opuszczą.
Iluz to poznałem braci radością promiennych,
co na oko mili, by wnet stanąć ością w gardle.
Nie widać, by świat ten, którego mieszkańców przejrzał,
odpłacić mi uczciwością i szczerością raczył.
I wśród wszystkich rzeczy na tym świecie nic nie widać,
co ponad wierność prawdzie droższe jest i szczytniejsze.*

- 1 ṭalabtu aḥan fi l-Lāhi fi l-ḡarbi wa-š-šarqi
fa-aʿwaza-nī ḥādā ʿalā kaṭrati l-ḥalqi
- 2 fa-širtu waḥīdan bayna-hum mutašabbiran
ʿalā l-ḡadri min-hum wa-l-malālati wa-l-maḏqi
- 3 arā man bi-hā yaqđī ʿalay-ya li-nafsi-hi
wa-lam ara man yarʿā ʿalay-ya wa-lā yubqī
- 4 wa-kam min aḥin qad duqtu-hu dā bašāšatin
idā sāḡa fi ʿayn-ī yaḡaṣṣu bi-hi ḥalq-ī
- 5 wa-lam ara ka-dunyā wa-kašf-ī li-aḥli-hā
fa-mā nkašafū l-ī ʿan wafāʿin wa-lā šidqi
- 6 wa-lam ara amran waḥīdan min umūri-hā
aʿazza wa-lā aʿlā mina š-šabri li-l-ḥaqqi

- 1 ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ || ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ
- 2 ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ || ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ
- 3 ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ || ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ|ـــــــــ

²⁸⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 284; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 246.

4 ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ || ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ
 5 ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ || ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ
 6 ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ || ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ|ــــــــ

Wzorzec metryczny: akatalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych²⁸⁸ i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do ostatniej sylaby *qi/i*. W wersji początkowym rymują się oba hemistychy. Utwór w pełni średniówkowy. W zakończeniach członów inicjalnych występuje regularna proparoksytoneza (za wyjątkiem wersu 1, gdzie średniówka rymuje się z klauzulą).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *arā man* (w. 3),
- *amr* (w. 6);

b) paronomazja: *kašf-ī – nkašafū* (w. 5);

c) anafora: *wa-lam ara* (w. 5-6);

d) paralelizm syntaktyczny: analogiczne zdania przeczące z użyciem partykuły *lam* o podobnym szyku wyrazów (w. 3, 5-6).

(33)

أَنْظُرْ لِنَفْسِكَ يَا شَقِي حَتَّى مَتَى لَا تَنْتَقِي
 أَوْ مَا تَرَى الْآيَامَ تَخُ تَلِسُ النُّفُوسَ وَتَنْتَقِي
 أَنْظُرْ بِطَرْفِكَ هَلْ تَرَى فِي مَغْرِبٍ أَوْ مَشْرِقٍ
 أَحَدًا وَفِي لَكَ فِي الشَّدَا يُدِ إِنْ لَجَأَتْ بِمَوْتِي
 كَمْ مِنْ أَخٍ غَمَّضْتُهُ بِيَدِي نَصِيحٍ مُشْفِقٍ
 وَتَيْسَتْ مِنْهُ فَلَسْتُ أَطُ مَعُ أَنْ يَعِيشَ فَنَلْتَقِي
 لَا تَكْذِيبَنَّ فَإِنَّهُ مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَفَرَّقُ
 وَالْمَوْتُ غَايَةٌ مِنْ مَضَى مِنَّا وَمَوْعِدٌ مَنْ بَقِيَ²⁸⁹

*Spojrzyj na siebie, biedaku,
 dokąd jeszcze będziesz błądzić?
 Czyż nie widzisz, jak dzień każdy
 dusze wyławia i kradnie?
 Spojrzyj własnymi oczyma
 na wschód i zachód – czy widzisz
 Kogoś, kto wiernym ci został,
 gdy doń się w trudach uciekłeś?*

²⁸⁸ Paroksytoneza wymuszona jest tutaj strukturą iloczynową stopy.

²⁸⁹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 289; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 251 (w wersji 5 غَمَّضْتُهُ zamiast نَصِيحٍ).

W utworze występuje przerzutnia: أَحَدًا to dopełnienie bliższe orzeczenia تَرَى z poprzedniego wersu.

*Iluz z nich oczy zamknąłem
 dłonią szczerze strokanego.
 Żałością zdjęty nie pragnę,
 by żyli i bym ich spotkał.
 Nie okłamujże się przeto!
 Bo kto dziś razem, sam jutro.
 Śmierć to kres dla tych, co poszli;
 dla tych, co zostali – termin.*

- 1 unzur li-nafsi-ka yā šaqī
 ḥattā matā lā tattaqī
 2 a-wa-mā tarā l-ayyāma taḥ
 talisu n-nufūsa wa-tantaqī
 3 unzur bi-ṭarfi-ka hal tarā
 fi maḡribin aw mašriqi
 4 aḥadan wafā la-ka fi š-šadā
 ʿidi in laḡaʿta bi-mawṭiqi
 5 kam min aḥin ḡammaḏtu-hu
 bi-yaday naṣiḥin mušfiqi
 6 wa-yaʿistu min-hu fa-lastu aṭ
 maʿu an yaʿīša fa-naltaqī
 7 lā takḏibanna fa-inna-hu
 man yaḡtamiʿ yatafarraqi
 8 wa-l-mawtu ḡāyatu man maḏā
 min-nā wa-mawʿidu man baqī

- 1 ---|uuu- || --u|---
 2 uu-|--- || uu-|uu-
 3 ---|uuu- || --u|---
 4 uu-|uu- || uu-|uu-
 5 ---|--- || uu-|---
 6 uu-|uu- || uu-|uu-
 7 ---|uuu- || --u|uu-
 8 ---|uuu- || --u|uu-

Wzorzec metryczny: czterostopowy akatalektyczny *kāmil* o klauzulach proparoksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do końcowej sylaby *-qi/i*. Oba hemistychy w wersie 1 rymują się. Wiersz odznacza się wyraźną tendencją znoszącą średniówkę; wersy 2, 4 i 6 są bezśredniówkowe, zaś w wersach 3, 7 i 8 przedział śródwersowy uległ osłabieniu, ponieważ wypada wewnątrz spójnych całości syntaktycznych.

Ciekawostką jest niezwykle rzadko spotykana w arabskiej poezji klasycznej i uważana za naruszenie reguł wersyfikacyjnych przerzutnia widoczna w obrębie wersów 3 i 4. Wers 4 zaczyna się mianowicie od dopełnienia bliższego (*aḥadan*), które łączy się z orzeczeniem (*tarā*) w wersie poprzednim.

Środki stylistyczne:

- a) paronomazja: *hatta – mata – tattaqi* (w. 1);
- b) paralelizm składniowy (w. 1 i 3) – zdania w trybie rozkazującym rozpoczynające się tym samym czasownikiem *unzur*.

(34)

إِحْدَرِ الْأَحْمَقَ وَاحْذَرِ وِدَّهُ إِنَّمَا الْأَحْمَقُ كَالْتَوْبِ الْخَلْقِ
كَلَّمَا رَفَعْتَهُ مِنْ جَانِبٍ زَعَزَعْتَهُ الرِّيحُ يَوْمًا فَانْحَرَقَ
أَوْ كَصَدْعٍ فِي زُجَاجٍ فَاحْشِ هَلْ تَرَى صَدْعَ زُجَاجٍ يَلْتَصِقُ
فَإِذَا عَابَتْهُ كَيْيَرَعَوِي زَادَ شَرًّا وَتَمَادَى فِي الْحُمُقِ²⁹⁰

*Strzeż się głupca, strzeż się przymilności jego,
głupiec jest bowiem niczym szata znoszona.
Co ją z którejs strony łatami podszyjesz,
wiatr nią zatrzepocze i wnet się potarga.
Albo jak pęknięcie na szkle podłej maści,
zali szkła pęknięcie może się zasklepić?
Kiedy go napomniesz, by się zmitygował,
rozeźli się jeno, brnąc w głupotę dalej.*

- 1 ihḏari l-aḥmaqa wa-ḥḏar widda-hu
innamā l-aḥmaqu ka-t-ṭawbi l-ḥalaq
- 2 kullamā raqqaʿta-hu min ḡānibin
zaʿzaʿat-hu r-rīḥu yawman fa-nḥaraq
- 3 aw ka-ṣadʿin fi zuḡāḡin fāhišin
hal tarā ṣadʿa zuḡāḡin yaltaṣiq
- 4 fa-idā ʿātabta-hu kay yarʿawi
zāda šarran wa-tamādā fi l-ḥumuq

- 1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
- 4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *rama*²⁹¹ o identycznej kataleksie w stopach klauzulowych i średniówkowych²⁹². Klauzule proparoksytoniczne ze współbrzmiem rymowym ograniczonym do końcowej spółgłoski *-q*²⁹³. Proparoksy-

²⁹⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 291; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, przypis na s. 252-253.

²⁹¹ Por. przypis 220.

²⁹² Tzw. *maḥḏūf*.

²⁹³ Zgodnie z zasadami klasycznej wersyfikacji, gdy rym kończy się na spółgłoskę (tzw. *qāfiya muqayyada*), wówczas samogłoska poprzedzająca tę spółgłoskę powinna mieć stałą barwę na przestrzeni całego wiersza, przy czym dopuszcza się wymiennosc *u/i*. Odstępstwo od tej zasady

toneza występuje także w zakończeniach hemistychów inicjalnych. Średniówka zachowana w całym utworze.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *iḥḍar*, *aḥmaq* (w. 1),
- *ṣad^c*, *zuḡāḡ* (w. 3);

b) w wersie 1 paralelne zdania w trybie rozkazującym.

(35)

أَحْمَدُ قَالَ لِي وَلَمْ يَدْرِ مَا بِي أَتَحِبُّ الْعَدَاةَ عُتْبَةَ حَقًّا
تَتَفَسَّنَتْ ثُمَّ قُلْتُ نَعَمْ حُبًّا جَرَى فِي الْعُرُوقِ عِرْقًا فَعِرْقًا
لَوْ تَجَسَّيْنَ يَا عُتْبَةُ قَلْبِي لَوَجَدْتِ الْفُؤَادَ قَرَحًا تَفَقًّا
قَدْ لَعَمْرِي مَلَّ الطَّبِيبُ وَمَلَّ الـ أَهْلُ مِنِّي مِمَّا أُقَاسِي وَالْقَى
لَيْتَنِي مُتُّ فَاسْتَرَحْتُ فَإِنِّي أَبَدًا مَا حَيَّيْتُ مِنْهَا مُلْقَى²⁹⁴

Rzekł tak do mnie Ahmad, nie wiedząc, co ze mną:

„Kochasz ty naprawdę tę jutrzcnkę, Utbę?”.

*Złapałem oddech, potem mu odrzekłem: „Tak,
miłościu, co w żyłach mych płynie i tętni”.*

*Gdybyś ty, Utbo, mego serca dotknęła,
poczułabyś w sercu buchającą ranę.*

*Na życie moje! Już rodzina i lekarz
dość tych męczarni mają, co mnie nękają.*

*Lepiej iżbym umarł i odpoczął sobie,
albo nigdy nie żył, miast cierpieć katusze.*

- 1 Aḥmadun²⁹⁵ qāla l-ī wa-lam yadri mā b-ī
a-tuḥibbu l-ḡadāta °Utbata ḥaqqā
- 2 fa-tanaffastu ṭumma qultu na°am ḥubban
ḡarā fi l-°urūqi °irqan fa-°irqā
- 3 law taḡussīna yā °Utbatu qalb-ī
la-waḡadti l-fu°āda qarḥan tafaqqā
- 4 qad la-°amr-ī malla ṭ-ṭabibu wa-malla l-
ahlu min-nī mimmā uqāsi wa-alqā

widoczne w powyższym utworze traktowane jest jako błąd w sztuce rymotwórczej (tzw. *sinād at-tawḡih*).

²⁹⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 299; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 583-584 (w wersji 1 zamiast لي أَحْمَدُ jest قال لي أَحْمَدُ. Ponadto po drugiej linii utworu został dodany wers:

يا لِدْمَعِي عَدَمْتُهُ لَيْسَ يَرْقَى إِنَّمَا يَسْتَهْلُ عَسْنَا فَعَسْنَا

a także dwa wersy w końcówce wiersza:

أَنَا عَدْتُ لَهَا مُعَرًّا وَمَا يَمُرُّ لِي لِي غَيْرَهَا مِنَ الْيَاسِ رِقًا
نَاصِحٌ مُشْفِقٌ وَإِنْ كُنْتُ مَا أُرَى رَقِي مِنْهَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ أَتَقَا

²⁹⁵ *Licentia poetica* – powinno być *Aḥmadu*.

5 layta-nī muttu fa-šarahtu fa-in-nī
 abadan mā ḥayītu min-hā mulaqqā

1	u-- u-- u--		u-- u-- u--
2	u-- u-- u--		u-- u-- u--
3	u-- u-- u--		u-- u-- u--
4	u-- u-- u--		u-- u-- u--
5	u-- u-- u--		u-- u-- u--

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafif* o paroksytonicznych klauzulach i zakończeniach członów inicjalnych. Współbrzmienie rymowe ograniczone do sylaby końcowej *-qā*. W wersie 4 średniówka uległa likwidacji.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
- *‘irq* (w. 20),
 - *malla* (w. 4);
- b) paronomazja: *‘urūqi –‘irqan – ‘irqā*;
- c) szyk inwersyjny (w. 1).

(36)

رَأَيْتُ الشَّيْبَ يَعْرُوكَ بَأَنَّ الْمَوْتَ يَنْحُوكَا
 فَخُذْ حِذْرَكَ يَا هَذَا فَإِنِّي لَسْتُ أَلُوكَا
 وَلَا تَزِدْ مِنَ الدُّنْيَا فَتَزِدَاقَ بِهَا نُوكَا
 فَتَقْوَى اللَّهَ تُغْنِيكَ وَإِنْ سُمِّتَ صُغْلُوكَا
 تَنَاوَمْتَ عَنِ الْمَوْتِ وَدَاعِي الْمَوْتِ يَدْعُوكَا
 وَحَادِيهِ وَإِنْ نِمْتَ حَنِيثُ السَّيْرِ يَحْدُوكَا
 فَلَا يَوْمُكَ يَنْسَاكَ وَلَا رِزْقُكَ يَعْدُوكَا
 مَتَى تَرْغَبَ إِلَى النَّاسِ تَكُنْ فِي النَّاسِ مَمْلُوكَا
 إِذَا مَا أَنْتَ خَفَّفْتَ عَنِ النَّاسِ أَحَبُّوكَا
 وَإِنْ ثَقُلْتَ مَلُوكَ وَعَابُوكَ وَسَبُّوكَا
 إِذَا مَا شِئْتَ أَنْ تُعْصَى فَمُرْ مَنْ لَيْسَ يَرْجُوكَا
 وَمُرْ مَنْ لَيْسَ يَخْشَاكَ فَيَدْمَى عِنْدَهَا فُوكَا²⁹⁶

*Siwizną się, widzę, okryłeś,
 znak to, że się śmierć do cię zbliża.
 Miej ty się na baczości przeto,
 wszak dla cię ze skóry wychodzę.*

²⁹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 304; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 262.

*I świata nie używaj nadto,
 bo przez to głupoty przybywa.
 Bojaźń cię Boża ubogaci,
 nawet gdy cię łazęgą ochrzczą.
 Przed śmiercią śpiącego udajesz,
 lecz śmierci posłaniec cię wzywa
 I jej poganiacz – choćbyś zasnął,
 galopu żwawość cię przynagli.
 Ani twój dzień cię nie zapomni,
 ani twój wikt cię nie prześcignie.
 Lecz kiedy do ludzi zapragniesz,
 ludzi zakładnikiem się staniesz.
 Zaś jeśli co nieco od ludzi
 odstąpisz, to kochać cię będą.
 Będziesz nachodził – znudzisz im się,
 winą cię obarczą i przeklną.
 A jeśli milsza ci niesforność,
 rozkazuj tym, co się nie boją.
 Rozkazuj tym, co się nie zląkną,
 a usta twoje wnet krwią spłyną.*

- 1 ra²aytu š-šayba ya²rū-kā
bi-anna l-mawta yanḥū-kā
- 2 fa-ḥuḍ ḥiḍra-ka yā ḥāḍā
fa-in-nī lastu ālū-kā
- 3 wa-lā tazdad mina d-dunyā
fa-tazdādan bi-hā nūkā
- 4 fa-taqwā l-Lāhi tuḡni-ka
wa-in summīta šu²lūkā
- 5 tanāwamta ²ani l-mawti
wa-dā² l-mawti yad²ū-kā
- 6 wa-ḥādī-hi wa-in nimta
ḥaṭītu s-sayri yaḥdū-kā
- 7 fa-lā yawmu-ka yansā-ka
wa-lā rizqu-ka ya²dū-kā
- 8 matā targab ilā n-nāsi
takun fī n-nāsi mamlūkā
- 9 idā mā anta ḥaffafta
²ani n-nāsi aḥabbū-kā
- 10 wa-in ṭaqqalta mallū-ka
wa-²ābū-ka wa-sabbū-kā
- 11 idā mā šī²ta an tu²šā
fa-mur man laysa yarḡū-kā
- 12 wa-mur man laysa yaḥšā-ka
fa-yadmā ²inda-hā fū-kā

1	u--- u---		u--- u---
2	u---u u---		u--- u---
3	u--- u---		u--- u---
4	u--- u--u		u--- u---
5	u---u u--u		u--- u---
6	u--- u--u		u--- u---
7	u---u u--u		u---u u---
8	u--- u--u		u--- u---
9	u--- u--u		u---u u---
10	u--- u--u		u---u u---
11	u--- u---		u--- u---
12	u--- u--u		u--- u---

Wzorzec metryczny: *hazağ*²⁹⁷ o klauzulach paroksytonicznych²⁹⁸ z rymem na *-ūkā*²⁹⁹. W wersji początkowym rymują się oba hemistychy. Wygłos rymu to prawie zawsze zaimek sufigowany 2 os. r. m. l. poj. *-ka*. Średniówka zachowana w całym utworze.

Środki stylistyczne:

a) rym wewnętrzny:

- *tuğnī-ka* – *su‘lūkā* (w. 4),
- *mallū-ka* – *‘ābū-ka* : *sabbū-kā* (w. 10);

b) powtórzenia leksykalne:

- *tazdad* [*tazdādan*] (w. 3),
- *mawt* (w. 5),
- *nās* (w. 8-9),
- *mur man laysa* (w. 11-12);

c) paronomazja:

- *dā‘ī* – *yad‘ū* (w. 5),
- *ḥādī* – *yaḥdū* (w. 6);

d) paralelizm syntaktyczny (w. 7, 9-11).

(37)

لا تَنَسَ وَأَذْكَرُ سَبِيلَ مَنْ هَلَكَ سَتَسَلُّكَ الْمَسَلَّكَ الَّذِي سَلَكَ
أَنْتَ سَيَخْلُو الْمَكَانَ مِنْكَ كَمَا أَخْلَاهُ مَنْ كَانَ فِيهِ قَبْلُ لَكَ
كَأَنَّ ذَا الْعَيْنِ فِي تَطَرُّفِهَا نَعْبًا وَلَهُوَ قَدْ عَايَنَ الْهَلْكَ
مَنْ لَمْ يُجِزْ مَالَهُ بِالْبَيْرِ فَافْتَهُ أَوْلَى مِنْهُ بِمَا مَلَكَ³⁰⁰

²⁹⁷ Metrum oparte na powtarzalności stopy u---u . Segmenty komplementarne na granicy stóp nie mogą być jednocześnie krótkie (tzw. *mu‘āqaba*). W użyciu tylko format czterostopowy.

²⁹⁸ Paroksytonieza wynika z metrum i obejmuje też zakończenia członów średniówkowych.

²⁹⁹ Tzw. *qāfiya murdafa*.

³⁰⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 305; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 263 (w wersji 4 zamiast *يُجِزُ* jest *يُجِزُ* oraz zamiast *فَاتَهُ بِالْبَيْرِ* jest *فَالْأَفَاتُ بِالْبَيْرِ*).

Nie zapominaj o drodze tych, co przepadli,
 bo i ty pójdiesz drogą, jaką oni poszli.
 Po tobie też puste miejsce tylko zostanie,
 jak puste miejsca po tych, co byli przed tobą.
 Jakby oko ciemności w swym nieprzejednaniu
 przesądzało zagładę, bawiąc się i grając.
 Kto na zbożne cele grosza skąpi swojego,
 tego zguby probierzem będzie to, co posiadał.

- 1 lā tansa wa-ḍkur sabīla man ḥalakā
 sa-tasluku l-maslaka llaḍī salakā
- 2 anta sa-yaḥlū l-makānu min-ka kamā
 aḥlā-hu man kāna fī-hi qablu la-kā
- 3 ka-anna ḡā l-ʿayni fī taṭarrufi-hā
 laʿban wa-lahwan qad ʿāyana l-ḥalakā
- 4 man lam yuḡiz māla-hu bi-l-birri fa-³⁰¹
 āfatu-hu awlā min-hu bi-mā malakā

1	_ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
2	_ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
3	_ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _
4	_ _ _ _ _ _ _ _ _		_ _ _ _ _ _ _ _ _

Wzorzec metryczny: *munsariḥ*³⁰² o klauzulach proparoksytonicznych i rymie na *-alakā*. W wersie początkowym rymują się oba hemistychy. Średniówka w wersie 2 uległa zatarciu, ponieważ przebiega przez środek spójnej całości syntaktycznej bezpośrednio po spójniku *ka-mā*, natomiast w wersie 4 średniówka uległa likwidacji.

Środki stylistyczne:

a) paronomazja:

- *tasluku – maslaka – salakā* (w. 1),
- *yaḥlū – aḥlā* (w. 2),
- *ʿaynu – ʿāyana* (w. 3);

b) paralelizm morfologiczny: *laʿban – lahwan* (w. 3).

(38)

لا تَكُ فِي كُلِّ هَوَى تَنْهَمِكَ وَلَا تَكُونَنَّ لُجُوجًا مَحِكُ
 نَافِسٍ إِذَا نَافَسَتْ فِي حِكْمَةٍ وَلَا تَدْعُ خَيْرًا وَلَا تَتْرِكُ

³⁰¹ Dwudzielny zapis wersu nie pokrywa się z rzeczywistym podziałem metrycznym. Drugi hemistych powinien zaczynać się od sekwencji *-fatu-hu* będącej częścią rozerwanej przez podział metryczny frazy *fa-āfatu-hu*. W pierwszym hemistychu tego wersu nastąpiło ponadto pewne zakłócenie metrum; stopę środkową bowiem trudno uznać za pochodną stopy $\text{cc}_-_$. W wersji Śukriego Fayśala takiej niezgodności nie ma.

³⁰² Metrum występujące w zasadzie wyłącznie w formie sześciostopowym oparte na sekwencji stóp $\text{cc}_-_|\text{cc}_-_|\text{cc}_-_$. Stopa klauzulowa ma prawie zawsze postać $_-_-_$.

وَأَصْنَعْ إِلَى النَّاسِ جَمِيلاً كَمَا تُحِبُّ أَنْ يَصْنَعَهُ النَّاسُ بِكَ
 مَنْ قَرَّ عَيْنًا بِغِنَى بُلْغَةٍ يَوْمًا يَوْمَ عَاشِ عَيْشِ الْمَلِكِ³⁰³

*Nie pław się w rozkoszach wszelakich,
 nie bądź natrętny i swarliwy.
 O swoje walcz, byle rozumnie,
 dobra nie porzuć, nie zaniechaj.
 Czyń dobro ludziom, by i ludzie
 dobrem ci się odwzajemnili.
 Kto w niedostatku tchnie otuchą,
 ten jak król będzie żyć z dnia na dzień.*

- 1 lā takun fi kulli hawan tanhamik
 wa-lā takūnanna lağūḡan maḡik
 2 nāfis idā nāfasta fi ḡikmatin
 wa-lā tada^c ḡayran wa-lā tattarik
 3 wa-ṡna^c ilā n-nāsi ḡamīlan kamā
 tuḡibbu an yaṡna^ca-hu n-nāsu bi-k
 4 man qarra ^caynan bi-ḡinā bulḡatin
 yawman bi-yawmin ^cāṡa ^cayṡa l-malik

1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
 4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: katalektyczny *sari^c*. Dobór wyrazów w klauzulach może wskazywać na zamierzoną transakcentuację w kierunku paroksytonezy, jednak nie ma co do tego pewności. Współbrzmienie rymowe ograniczone jest do sekwencji głosek *-ik*. W wersie początkowym rymują się oba hemistychy. Średniówka zachowana, jednak w wersie 3 uległa osłabieniu, ponieważ, podobnie jak w poprzednim utworze, przecina spójną całość syntaktyczną bezpośrednio po spójniku *kaḡā*.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *nās* (w. 3),
- *yawm* (w. 4);

b) paronomazja:

- *nāfis* – *nāfasta* (w. 2),
- *wa-ṡna^c* – *yaṡna^ca* (w. 3),
- *āṡ* – *ayṡ* (w. 4).

³⁰³ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 311; Šukri Fayṡal, *op. cit.*, s. 269.

c) paralelizm syntaktyczny:

- analogiczna forma prohibitatywna w trzech pierwszych hemistachach,
- tryb rozkazujący na otwarciu dwu kolejnych wersów (w. 2 i 3).

(39)

تَعَالَى الْوَاحِدُ الصَّمَدُ الْجَلِيلُ وَحَاشَى أَنْ يَكُونَ لَهُ عَدِيلُ
هُوَ الْمَلِكُ الْعَزِيزُ وَكُلُّ شَيْءٍ سِوَاهُ فَهُوَ مُتَّقِصٌ ذَلِيلُ
وَمَا مِنْ مَذْهَبٍ إِلَّا إِلَيْهِ وَإِنَّ سَبِيلَهُ لَهُوَ السَّبِيلُ
وَإِنَّ لَهُ لَمَتًّا لَيْسَ يُحْصَى وَإِنَّ عَطَاءَهُ لَهُوَ الْجَزِيلُ
وَإِنَّ عَطَاءَهُ عَدْلٌ عَلَيْنَا وَكُلُّ بَلَاءٍ حَسَنٌ جَمِيلُ
وَكُلُّ مَفْوَرٍ أَتَى عَلَيْهِ لِيُبَلِّغَهُ فَمُنْحَمِرٌ كَلِيلُ
أَيَا مَنْ قَدْ تَهَاوَنَ بِالْمَنَائِيَا وَمَنْ قَدْ غَرَّهَ الْأَمَلُ الطَّوِيلُ
أَلَمْ تَرَ أَنَّ الدُّنْيَا غُرُورٌ وَإِنَّ مُقَامَنَا فِيهَا قَلِيلٌ³⁰⁴

*Chwała bądź Jedynemu i Przedwiecznemu,
majestatowi Jego nic równe nie jest.
On królem jest potężnym, a wszystko przy Nim
marnością samą, kornością przepętnione.
Nie masz innej drogi jak tylko do Niego,
wszakże Jego droga jest prawdziwą drogą.
Dobrodziejstwa Jego są niepoliczalne,
a wspomóżenie Jego jest przeobfite.
Wspomożenie Jego jest nam sprawiedliwe,
a wszelkie łaski Jego dobre i piękne.
Wychwala Go każdy, kto mówić jest zdolny,
kto doń chce dotrzeć, trud go czeka i męka.
Ty, co losu wyrok lekce sobie ważysz,
ty, któryś nadziei długo dał się zwodzić!
Czyż tego nie widzisz, że świat jest złudzeniem,
a bytowanie nasze zbyt krótkie na nim?*

- 1 ta'ālā l-wāhidu ṣ-ṣamadu l-ǧalilu
wa-ḥāšā an yakūna la-hu 'adīlu
- 2 huwa l-maliku l-'azizu wa-kullu šay'in
siwā-hu fa-hwa muntaqīṣun ḡalīlu
- 3 wa-mā min maḡhabin illā ilay-hi
wa-inna sabīla-hu la-huwa s-sabīlu

³⁰⁴ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 332; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 290 (w wersji 2 zamiast مُتَّقِصٌ jest مُتَّقِصٌ, zaś w wersji 5 zamiast عَطَاءَهُ وَإِنَّ jest قَضَائِهِ وَإِنَّ).

- 4 wa-inna la-hu la-mannan laysa yuḥṣā
wa-inna ‘atā’ a-hu la-huwa l-ġazīlu
- 5 wa-inna ‘atā’ a-hu ‘adlun ‘alay-nā
wa-kullu balā’i-hi ḥasanun ġamilu
- 6 wa-kullu mufawwahin atnā ‘alay-hi
li-yabluġa-hu fa-munḥamirun kalīlu
- 7 a-yā man qad tahāwana bi-l-manāyā
wa-man qad ġarra-hu l-amalu t-ṭawīlu
- 8 a-lam tara annamā d-dunyā ġurūrun
wa-anna muqāma-nā fi-hā qalīlu

1	u--- u--- u--		u--- u--- u--
2	u--- u--- u--		u--- u--- u--
3	u--- u--- u--		u--- u--- u--
4	u--- u--- u--		u--- u--- u--
5	u--- u--- u--		u--- u--- u--
6	u--- u--- u--		u--- u--- u--
7	u--- u--- u--		u--- u--- u--
8	u--- u--- u--		u--- u--- u--

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny *wāfir* o klauzulach paroksyttonicznych³⁰⁵ i rymie na *-īlu*³⁰⁶, który wzbogacony został o zgodność samogłoski *a* w trzeciej sylabie od końca. Hemistychy w wersji 1 rymują się. Utwór w pełni średniówkowy.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
- *sabil* (w. 3),
 - ‘*atā’* (w. 3-5);
- b) paronomazja:
- *kullu* – *kalil* (w. 6),
 - *ġarra* – *ġurūr* (w. 7-8);
- c) anafora:
- *wa-inna* (w. 3-5),
 - *wa-kullu* (w. 5-6);
- d) paralelizm syntaktyczny: w. 3-6.

(40)

إِنْ قَدَّرَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَكَيْفَ نَجْهَلُ أَمْرًا لَيْسَ مَجْهُولًا
إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ لَاحِقُونَ بِمَنْ وَلَىٰ وَلَكِنَّ فِي آمَالِنَا طُولًا
ضَمِنْتُ لِلطَّالِبِ الدُّنْيَا وَزَيْنَتِهَا أَنْ لَا يَزَالَ بِهَا مَا عَاشَ مَشْغُولًا
يَا رَبِّ مَنْ كَانَ مُغْتَرًّا بِنَاصِرِهِ أَمْسَىٰ وَأَصْبَحَ فِي الْأَجْدَاثِ مَجْدُولًا

³⁰⁵ Paroksytoneza wymuszona iloczasetem ostatniej stopy – dotyczy to obu półwersów.

³⁰⁶ Tzw. *qāfiya murdafa*.

يا رَبُّ مُعْتَبِرٌ بِالْمَالِ يَأْكُلُهُ يَوْمًا وَيَشْرِبُهُ إِذْ صَارَ مَأْكُولًا
 ما زالَ يَبْكِي على المَوْتِ وَيَنْقُلُهُمْ حَتَّى رَأَيْنَاهُ مَبْكِيًّا وَمَنْقُولًا³⁰⁷

*Jeśli Bóg co postanowi, będzie zrobione;
 jakże nam nie znać czegoś, co nieznanym nie jest?
 Wszak nam wiadomo, iż podążamy za tymi,
 którzy odeszli, choć w nas nadzieja na trwanie.
 Temu, kto za ziemskimi uciechami goni,
 ręczę, że tak żyć będzie, póki ma zajęcie.
 Iluż to przez protektorów swych zaślepionych
 co rano i co noc w mogiłach się przekreśla.
 Iluż to, w pieniądzu szczęście widząc, zjada go
 i wypija, gdy strawą się staje jedyną.
 Dzisiaj zmarłych opłakuje, do grobu wkłada,
 jutro on opłakiwany, do grobu włożon.*

- 1 in qaddara l-Lāhu amran kāna maʿūlā
 wa-kayfa naḡhalu amran laysa maḡhūlā
- 2 in-nā la-naʿlamu an-nā lāhiqūna bi-man
 wallā wa-lākinna fi ʿamāli-nā ṭulā
- 3 ḍamintu li-t-ṭālibi d-dunyā wa-zīnati-hā
 an lā yazāla bi-hā mā ʿāša maḡḡulā
- 4 yā rubba man kāna muḡtarran bi-nāširi-hi
 amsā wa-aṣbaḡa fi l-aḡḡāṭi maḡḡulā
- 5 yā rubba muḡtabiṭin bi-l-māli yaʿkulu-hu
 yawman wa-yaṣrabu-hu id ṣāra maʿkūlā
- 6 mā zāla yabki ʿalā l-mawtā wa-yanqulu-hum
 ḡattā raʿaynā-hu mabkiyyan wa-manqūlā

1	--u- u- --u- --		u-u- u- --u- --
2	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
3	u-u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
4	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
5	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --
6	--u- u- --u- u-		--u- u- --u- --

Wzorzec metryczny: ośmiostopowy katalektyczny *basīf* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-ūlā*. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. Poza wersetem 2 wszystkie rymujące się wyrazy mają formę imiesłowu biernego utworzonego od tematu podstawowego. W wersach 2 i 5 średniówka osłabiona.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne: *amr* (w. 1);
- b) paronomazja:

³⁰⁷ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 334; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 292.

- *nağhalu* – *mağhulā* (w. 1),
 - *yaʿkulu* – *maʿkulā* (w. 5),
 - *yabkī* – *mabkiyyan*, *yanqulu* – *manqulā* (w. 6);
- c) anafora: *yā rubba* (w. 4-5).

(41)

يا إخوتَي إنَّ الهوى قاتلي فَبَشِّرُوا الأَكْفَانَ مِنْ عاجِلِ
 وَلَا تَلومُوا فِي اتِّباعِ الهوى فَإِنِّي فِي شُغْلِي شاغِلِ
 عَيْنِي على عُنْتَةٍ مُنْهَلَّةٍ بِدَمْعِها المُتَسَكِّبِ السَّائِلِ
 كَأَنَّها مِنْ حُسْنِها دُرَّةٌ أَخْرَجَها اليَمُّ إلى السَّاحِلِ
 كَأَنَّ فِيها وَفي طَرْفِها سَواجِرًا أَقْبَلْنَ مِنْ بابِلِ
 لَمْ يُبقِ مِنِّي حُبُّها ما خَلا حُشاشَةً فِي كَبِدِ ناچِلِ
 يا مَنْ رَأى قَبْلِي قَتيلًا بَكَى مِنْ شِدَّةِ الوَجْدِ على القاتِلِ
 بِسَطَطْتُ كَفِّي نَحوكم سائِلًا ماذا تَرُدُّونَ على السَّائِلِ
 إنَّ لَمْ تُنيلوه فَقولوا لَهُ قولًا جَميلًا بَدَلِ النَّائِلِ
 أو كُنْتُمْ العامَّ على عُسْرَةٍ مِنْهُ فَمَنِّوهُ إلى القابِلِ³⁰⁸

*Bracia moi! Miłość moim zabójcą,
 więc głoście całunu rychłą potrzebę.
 I nie łajajcie za pęd do miłości,
 przecie od zmysłów już prawie odchodzę.
 Dla Utby oczy stale wyplakuję,
 rzęsiszystych wylewając łez potoki.
 W piękności swej ona jest niczym perła,
 co przez ocean na brzeg wyrzucona.
 A na jej usta i oczu spojrzenie
 jakby babilońskich wrózek czar spłynęła.
 Ma miłość do niej nic nie zostawiła,
 prócz iskry życia w mym wychudłym ciele.
 Któż widział kiedy, by z żaru afektu
 płakał zabity nad swoim zabójcą?
 Wyciągam ku wam mą dłoń rozpostartą,
 błagając – cóż zebrzącemu rzekniecie?
 Jeśli nic dlań nie macie, to miast datku
 odpowiedzcie bodaj miłym mu słowem.*

³⁰⁸ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 386; Šukri Fayṣal, *op. cit.*, s. 616-618 (począwszy od czwartej linijki wiersza zmienia się całkowicie porządek wersów, a ponadto zamiast كَبِدِ <w. 6> jest بَدِنٍ i zamiast إلى القابِلِ <w. 10> jest إلى القابِلِ).

- 1 yā iḥwat-i inna l-hawā qātil-i
fa-bašširū l-akfāna min ʿāḡili
- 2 wa-lā talūmū fī ttibāʿi l-hawā
fa-inna-nī fī šuḡulin šāḡili
- 3 ʿayn-i ʿalā ʿUtbata munhallatun
bi-damʿi-hā l-munsakibi s-sāʿili
- 4 kaʿanna-hā min ḥusni-hā durratun
aḥraḡa-hā l-yammu ilā s-sāḡili
- 5 kaʿanna fī fi-hā wa-fi ʿarfi-hā
sawāḡiran³⁰⁹ aqbalna min Bābili
- 6 lam yubqi min-nī ḥubbu-hā mā ḡalā
ḡušāšatan fī kabidin nāḡili
- 7 yā man raʿā qabl-i qatilan bakā
min šiddati l-waḡdi ʿalā l-qātili
- 8 basatṭu kaff-i naḡwa-kum sāʿilan
māḡā taruddūna ʿalā s-sāʿili
- 9 in lam tunilū-hu fa-qūlū la-hu
qawlan ḡamīlan badala n-nāʿili
- 10 aw kuntumu l-ʿāma ʿalā ʿusratin
min-hu fa-mannū-hu ilā l-qābili

1	--- --- ---		--- --- ---
2	--- --- ---		--- --- ---
3	--- --- ---		--- --- ---
4	--- --- ---		--- --- ---
5	--- --- ---		--- --- ---
6	--- --- ---		--- --- ---
7	--- --- ---		--- --- ---
8	--- --- ---		--- --- ---
9	--- --- ---		--- --- ---
10	--- --- ---		--- --- ---

Wzorzec metryczny: katalektyczny *sariʿ* o klauzulach proparoksytonicznych z rymem na *-āCilʿ*³¹⁰. Oba hemistychy w wersji początkowym rymują się. Wszystkie rymujące się wyrazy mają postać imiesłowu czynnego utworzonego od tematu podstawowego. Utwór w pełni średniówkowy, jednak w wersach 6, 7, 9 i 10 średniówka jest słabiej wyczuwalna, ponieważ przecina spójne całości syntaktyczne.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *hawā* (w. 1-2),
- *sāʿil* (w. 8);

b) paronomazja:

- *šūḡulin* – *šāḡili* (w. 2),

³⁰⁹ *Licentia poetica* – powinno być *sawāḡira*.

³¹⁰ Tzw. *qāfiya muʿassasa* – litera C oznacza dowolną spółgłoskę.

- *qatīl* – *qātil* (w. 7),
 - *tunilū* – *nāʿili*, *qūlu* – *qawlan* (w. 9),
- c) anafora: *kaʿanna* (w. 4-5),
d) paralelizm syntaktyczny w. 4-5.

(42)

كُلُّ حَيٍّ كِتَابُهُ مَعْلُومٌ لَا شَقَاءَ وَلَا نَعِيمٌ يَدُومُ
يُحْسَدُ الْمَرْءُ فِي النَّعِيمِ صَبَاحًا ثُمَّ يُنْسِي وَعَيْشُهُ مَذْمُومٌ
وَإِذَا مَا الْفَقِيرُ قَنَعَهُ اللَّهُ فَسَيِّئَانِ بُؤْسُهُ وَالنَّعِيمُ
مَنْ أَرَادَ الْغِنَى فَلَا يَسْأَلِ النَّاسَ فَإِنَّ السُّؤَالَ ذُلٌّ وَلَوْ
إِنَّ فِي الصَّبْرِ وَالْقُنُوعِ غِنَى الدَّهْرِ رِجْرِصُ الْحَرِيصِ فَقَرٌّ مُقِيمٌ
إِنَّمَا النَّاسُ كَالْبَهَائِمِ فِي الرِّزْقِ سِوَاءَ جَهْلِهِمْ وَالْعَلِيمِ
لَيْسَ حَزْمُ الْفَتَى يَجْرُ لَهُ الرِّزْقُ وَلَا عَاجِزٌ يُعَدُّ الْقَدِيمُ³¹¹

*Każdy, kto żyw, tego księga spisana,
niedola ni szczęście wiecznie nie trwają.
Człękowi rankiem szczęścia pozazdroszczą,
gdy życie jego wieczorem przekłęte.
Kiedy biedaka Pan Bóg uszczęśliwi,
to nędza i szczęście jednym się staje.
Kto pragnie bogactwa, ludzi nie prosi,
bo prosić wstyd to i upokorzenie.
Cierpliwość i skromność cię ubogacą,
chciwość biedę na głowę chciwca ściągnie.
Ludzie jak bydłęta za strawą gonią,
jednako prostaczek jak i uczony.
Sam upór nie da młodzianowi chleba,
tak i nędzarza za niezgułę nie bierz.*

- 1 kullu ḥayyin kitābu-hu maʿlūmu
lā šaqāʿun wa-lā naʿīmun yadūmu
- 2 yuḥsadu l-marʿu fi n-naʿīmi šabāḥan
tamma yumsī wa-ʿayšu-hu maḍmūmu
- 3 wa-iḍā mā l-faqīru qannaʿa-hu l-lā
hu fa-siyyāni buʿsu-hu wa-n-naʿīmu
- 4 man arāda l-ḡinā fa-lā yasʿali n-nā
sa fa-inna s-suʿāla ḡullun wa-lūmu
- 5 inna fi š-šabri wa-l-qunūʿi ḡinā d-dah
ri wa-ḥiršu l-ḥarīši faqrun muqīmu

³¹¹ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 387; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 340.

- 6 innamā n-nāsu ka-l-bahā²imi fi r-riz
 qi sawā²un ġahūlu-hum wa-l-^calimu
 7 laysa ḥazmu l-fatā yağurru la-hu r-riz
 qa wa-lā ^cāğizan yu^caddu l-^cadīmu

1	__v__ v__v __v		__v__ v__v __v__v
2	__v__ v__v v__v		__v__ v__v __v__v
3	v__v v__v v__v		v__v v__v __v__v
4	__v__ v__v __v__v		v__v v__v __v__v
5	__v__ v__v v__v		v__v v__v __v__v
6	__v__ v__v v__v		v__v v__v __v__v
7	__v__ v__v v__v		v__v v__v __v__v

Wzorzec metryczny: sześciostopowy akatalektyczny *ḥafif* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-ū/īmu*. Hemistychy w wersie 1 rymują się. Za wyjątkiem wersów 1 i 2 średniówka została zniesiona. Jednak jej miejsce zajęła wyraźnie zaznaczona cezura – wyrazy znajdujące się na granicy pomiędzy hemistychami w wersach 3-7 to dwuzgłoskowce, w których pierwsza sylaba (nośnik akcentu wyrazowego) wypada w stopie końcowej członu inicjalnego, zaś sylaba druga w pierwszej stopie członu klauzulowego. Wers 1 odznacza się wyraźnym tokiem dierezymowym.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *na^cīm* (w. 1-3),
- *rizq* (w. 6-7);

b) paronomazja:

- *faqīr* – *faqr* (w. 3 i 5),
- *qanna^ca* – *qunū^c* (w. 3 i 5),
- *ḥirṣ* – *ḥariṣ* (w. 5);

c) anafora: *inna* (w. 5-6).

(43)

أَهْلَ الْقُبُورِ عَلَيْكُمْ مِنِّي السَّلَامُ	إِنِّي أَكَلَّمَكُمُ وَلَيْسَ بِكُمْ كَلَامٌ
لَا تَحْسَبُوا أَنَّ الْأَجْبَةَ لَمْ يَسْغُ	مِنْ بَعْدِكُمْ لَهُمُ الشَّرَابُ وَلَا الطَّعَامُ
كَلًّا لَقَدْ رَفَضُوكُمُ وَاسْتَبَدَّلُوا	بِكُمْ وَفَرَّقَ ذَاتَ بَيْنِكُمُ الْجِمَامُ
وَالْخَلْقُ كُلُّهُمْ كَذَلِكَ وَكُلُّ مَنْ	قَدْ مَاتَ لَيْسَ لَهُ عَلَى حَيٍّ ذِمَامٌ
سَاءَلْتُ أَجْدَادَ الْمُلُوكِ فَأَخْبَرْتَهُ	نَبِيَّ أَنَّهُمْ فِيهِنَّ أَعْضَاءٌ وَهَامٌ
لِلَّهِ مَا وَاوَى الثَّرَابَ مِنَ الْأُلَى	كَانُوا الْكِرَامَ هُمْ إِذَا ذُكِرَ الْكِرَامُ
لِلَّهِ مَا وَاوَى الثَّرَابَ مِنَ الْأُلَى	كَانُوا وَجَارُهُمْ مَنِيْعٌ لَا يُضَامُ
يَا صَاحِبِي نَسِيْتُ دَارَ إِقَامَتِي	وَعَمَرْتُ دَارًا لَيْسَ لِي فِيهَا مَقَامٌ

دَارٌ يُرِيدُ الدَّهْرُ نُقْلَةَ أَهْلِهَا وَكَانَهُمْ عَمَّا يُرَادُ بِهِمْ نِيَامٌ
 مَا نَلْتُ مِنْهَا لَذَّةً إِلَّا وَقَدْ أَبَتِ الْحَوَادِثُ أَنْ يَكُونَ لَهَا تَمَامٌ³¹²

*Mieszkańcy grobów, pokój wam dziś głoszę!
 Przemawiam do was, gdy wy nie mówicie.
 Nie sądzicie przecie, że gdyście odeszli,
 to waszym bliskim jeść i pić wzbronione.
 A gdzie tam! Już was skreślili, zmienili
 na innych i rozdzieliło was fatum.
 Wszak taki los to każdego stworzenia,
 bo kto już umarł, temu nic do żywych.
 Pytałem mogił królów i tak rzekły:
 „Po nich już tylko czerepy i kości”.
 Bóg jeden wie, co kryje ziemia po tych,
 co byli hojni, gdy hojność przywołać.
 Bóg jeden wie, co kryje ziemia po tych,
 co byli... a sąsiad ich moczarsz możny.
 Bracia moi! Domu ojców nie pomnę!
 Dom zaś, którym wzniość, nie ma dla mnie miejsca.
 Mieszkańcom jego eksodus pisany,
 a oni jakby, co przyjąć ma, chcą prześnić.
 Szczęściarom w nim nie zaznał, gdyż losu trafem
 nie dane mu było skończonym zostać.*

- 1 ahla l-qubūri ʿalay-kumu min-nī s-salām
 in-nī ukallimu-kum wa-laysa bi-kum kalām
- 2 lā taḥsabū anna l-aḥibbata lam yasūg
 min baʿdi-kum la-humu š-šarābu wa-lā ṭ-ṭaʿām
- 3 kallā la-qad rafaḏū-kumu wa-stabdalū
 bi-kumu wa-farraqa ḏāta bayni-kumu l-ḥimām
- 4 wa-l-ḥalqu kullu-humu ka-ḏāka wa-kullu man
 qad māta laysa la-hu ʿalā ḥayyin ḏimām
- 5 sāʾaltu aḡḏāta l-mulūki fa-aḥbarat-
 niya anna-hum fi-hinna aʿḏāʾun wa-hām
- 6 li-l-Lāhi mā wārā t-turāba mina l-ulā
 kānū l-kirāma humu iḏā ḏukira l-kirām
- 7 li-l-Lāhi mā wārā t-turāba mina l-ulā
 kānū wa-ḡāru-humu manīʿun lā yuḏām

³¹² Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 388-389; Šukri Faḡṣal, *op. cit.*, s. 341-342 (dodatkowe dwa wersy – po piątej linijce utworu:

لَمْ يَبْقَ مِنْ أَجْسَادِهِمْ تِلْكَ الَّتِي
 غَذِيَتْ بِأَنْعَامٍ عَشَةِ إِلَّا الْعِظَامُ
 وَأَفْئَاهُمْ مَنْ لَمْ يَزَلْ يُغْنِي مَلُوكَ
 كَ وَالْفُلَافِئَاءِ وَالْيَلْبِي حُلِقَ الْأَنَامُ

oraz po linijce siódmej:

- 8 ya šāhibay-ya nasītu dāra iqāmat-ī
wa-‘amartu dāran laysa l-ī fī-hā muqām
9 dārun yurīdu d-dahru nuqlata ahli-hā
wa-ka’anna-hum ‘ammā yurādu bi-him niyām
10 mā niltu min-hā laḡḡdatan illā wa-qad
abati l-ḥawāḏītu an yakūna la-hā tamām

1	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
2	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
3	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
4	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
5	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
6	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
7	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
8	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
9	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-
10	__-__- __-__- __-__-		__-__- __-__- __-__-

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *kāmil* o klauzulach hiperkatalektycznych³¹³ z oksytonicznym rymem na *-ām*. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. W utworze widoczna jest silna tendencja w kierunku zniesienia średniówki. W wersie 5 uległa ona likwidacji, natomiast w wersach 3, 4, 6, 7 i 10 została wyraźnie osłabiona.

Środki stylistyczne:

a) paronomazja:

- *ukallimu* – *kalām* (w. 1),
- *iqāma* – *muqām* (w. 8),
- *yurīdu* – *yurādu* (w. 9);

b) anafora: *li-l-Lāhi mā wārā t-turāba mina l-ulā kānū* (w. 6-7) – wyjątkowo długa fraza anaforyczna sięgająca aż do początku drugiego hemistychu.

Zwraca uwagę częste, zapewne wymuszone wzorcem metrycznym, stosowanie dłuższych form zaimków sufigowanych 2 i 3 os. l. mn. r. m. (*kumu* i *humu*).

(44)

تَفَكَّرَ قَبْلَ أَنْ تَنْدَمَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ فَاعْلَمْ
وَلَا تَغْتَرَّ بِالدُّنْيَا فَإِنَّ صَاحِبَهَا يَسْقَمُ
وَأَنَّ جَدِيدَهَا يَبْلَى وَأَنَّ شَبَابَهَا يَهْرَمُ
وَأَنَّ نَعِيمَهَا يَفْنَى فَتَرَكُ نَعِيمَهَا أَحْزَمُ

³¹³ Tzw. *muḏāl* – hiperkataleksa polegająca na zastosowaniu sylaby ponadddługiej (CVC) w zakończeniu stopy klauzulowej. W praktyce oznacza to użycie formy pauzalnej w rymujących jej wyrazach. W metrum *kāmil* hiperkataleksa zarezerwowana jest do czterostopowca. Zastosowanie jej w formacie sześciostopowym jest innowacją – w całej zachowanej poezji przedmużmańskie oraz w spuściźnie poetyckiej I w. ery islamskiej brak przykładów na jej użycie. Formy takiej nie uwzględniają także średniowieczne opracowania wersologiczne.

وَمَنْ هَذَا الَّذِي يَتَّقِي عَلَى الْجِدَّتَانِ أَوْ يَسْلَمُ
رَأَيْتُ النَّاسَ أَتْبَاعاً لِذِي الدُّنْيَاءِ وَالدِّرْهَمِ
وَمَا لِلْمَرْءِ إِلَّا مَا نَوَى فِي الْخَيْرِ أَوْ قَدَّمَ³¹⁴

*Pomyśl, zanim pożałujesz,
jeśli nie, to wiedz, żeś martwy.
Nie daj się światu tumanić,
wszak to, co słuszne, to skąpe.
To zaś, co nowe, zdzia dzieje,
tak jak się młodzież starzeje.
Idylla kiedyś przepadnie,
mądrzej ją tedy porzucić.
A zatem któż pozostanie
młodym i zdrowie zachowa?
Widzę, jak ludzie się garną
do ziemskich spraw i mamony.
Człękowi nic nie zostaje,
jak dobra chcieć i je dawać.*

- 1 tafakkar qabla an tandam
fa-inna-ka mayyitun fa-^ʿlam
- 2 wa-lā taġtarra bi-d-dunyā
fa-inna ṣaḥīḥa-hā yasqam
- 3 wa-inna ġadida-hā yablā
wa-inna ṣabāba-hā yahram
- 4 wa-inna naʿīma-hā yafnā
fa-tarku naʿīmi-hā aḥzam
- 5 wa-man ḥādā llaḍī yabqā
^ʿalā l-ḥidṭāni aw yaslam
- 6 raʾaytu n-nāsa atbāʿan
li-ḍi d-dunyāʾi wa-d-dirham
- 7 wa-mā li-l-marʾi illā mā
nawā fi l-ḥayri aw qaddam

1	u--- u---		u--- u---
2	u--- u---		u--- u---
3	u--- u---		u--- u---
4	u--- u---		u--- u---
5	u--- u---		u--- u---
6	u--- u---		u--- u---
7	u--- u---		u--- u---

³¹⁴ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 400; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 356 (w wersji 5 zamiast جِدَّتَانِ jest جِدَّتَانِ, natomiast w wersji 6 zamiast دُنْيَاءِ *dunyāʾi* jest دينارٍ).

Wzorzec metryczny: czterostopowy akatalektyczny *wāfir* z kontrakcją w stopach końcowych obu półwersów. Klauzule paroksytoniczne z rymem na *-am*. W wersie 1 rymują się oba hemistychy. Utwór w pełni średniówkowy jednak w wersach 5 i 7 średniówka uległa zatarciu.

Środki stylistyczne:

- rym wewnętrzny w kolejnych członach średniówkowych: *dunyā – yablā – yafnā – yabqā* (w. 2-5);
- powtórzenia leksykalne: *naʿīm* (w. 4);
- anafora: *wa-inna* (w. 2-4 – w wersie 2 jest co prawda *fa-inna*, jednak to niewiele zmienia);
- paralelizm morfologiczny: *ṣaḥīḥ – ḡadīd – naʿīm* (w. 2-4);
- paralelizm syntaktyczny: zdania zaczynające się partykułą *inna* w kolejnych wersach (w. 2-5).

(45)

الْحَيْرُ خَيْرٌ كَأْسِمِهِ وَالشَّرُّ شَرٌّ كَأْسِمِهِ
 سُبْحَانَ مَنْ وَسَّعَ الْعِبَا ذَ بَعْدَلِهِ فِي حُكْمِهِ
 وَيَعْفُوهُ وَيَعْطِفُهُ وَيَلْطِفُهُ وَيَجْلِمُهُ
 وَجَمِيعٌ مَا هُوَ كَائِنٌ يَجْرِي بِسَابِقِ عَلَيْهِ
 قَدْ أَسْعَدَ اللَّهُ أَمْرًا أَرْضَاهُ مِنْهُ بِقِسْمِهِ³¹⁵

*Dobro to dobro, jako się zowie,
 a zło to zło jest, jako się zowie.
 Chwalmy Tego, który sługom swoim
 sprawiedliwość wyroków swych zesłał
 I swoją łaskę, i dobroć swoją,
 i swą życzliwość, i swą łagodność.
 Wszystko, co tylko jest na tym świecie,
 podług zamysłu Jego się dzieje.
 Bóg obdarował człowieka szczęściem,
 swojego szczęścia mu część użyczył.*

- al-ḥayru ḥayrun ka-smi-hi
 wa-š-šarru šarrun ka-smi-hi
- subḥāna man wasaʿa l-ʿibā
 da bi-ʿadli-hi fi ḥukmi-hi
- wa-bi-ʿafwi-hi wa-bi-ʿatfi-hi
 wa-bi-luṭfi-hi wa-bi-ḥilmi-hi
- wa-ḡamīʿu mā huwa kāʿinun
 yaḡri bi-sābiqi ʿilmi-hi

³¹⁵ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 403; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 359 (w wersie 2 zamiast وَسَّعَ jest وَسَّعَ).

5 qad asʿada l-Lāhu mraʿan
ardā-hu min-hu bi-qismi-hi

1	__v_ __v__		__v_ __v__
2	__v_ vv__		vv_ __v__
3	vv_ vv__		vv_ vv__
4	vv_ vv__		__v_ vv__
5	__v_ __v__		__v_ vv__

Wzorzec metryczny: czterostopowy akatalektyczny *kāmil* o klauzulach proparoksytonicznych i współbrzmieniu rymowym ograniczonym do sekwencji głosek *-ihi*. Oba hemistychy w wersie początkowym rymują się na te same wyrazy. W wersie 2 średniówka została zniesiona.

Środki stylistyczne:

- rym wewnętrzny: ʿafwihi – ʿatfihī – lutfihī (w. 3),
- powtórzenia leksykalne: ḥayr, šarr (w. 1),
- paralelizm syntaktyczny (w. 1).
- tok diereżowy (w. 3).

(46)

يا عُتْبَ سَيِّدَتِي أَمَا لَكَ دِينَ حَتَّى مَتَى قَلْبِي لَدَيْكَ رَهِينُ
وَأَنَا الذَّلُولُ لِكُلِّ مَا حَمَلْتَنِي وَأَنَا الشَّقِيُّ الْبَائِسُ الْمِسْكِينُ
وَأَنَا الْغَادَةُ لِكُلِّ بَاكِ مُسْعِدٌ وَلِكُلِّ سَبِّ صَاحِبٍ وَخَدِينُ
لَا تَأْسُ إِنَّ لِدَاكَ عِنْدِي رَاحَةً لِلصَّبِّ أَنْ يَلْقَى الْحَزِينَ حَزِينُ
يا عُتْبَ أَيْنَ أَفْرُ مِنْكَ أَمِيرَتِي وَعَلَيَّ حِصْنٌ مِنْ هَوَاكِ حَصِينُ³¹⁶

Utbo, pani moja, czyż ty wiary nie masz!?

Dokąd memu sercu być twym zakładnikiem?

Toż ja wszelki twój ucisk potulnie znoszę,

toż ja litości wart, znękanym nieszczęśnik.

Toż ja dziś każdemu w płaczu pocieszyciel,

a w miłowaniu powiernik i przyjaciel.

A niech tam! Wszak dla mnie to będzie wytchnieniem,

niech w miłowaniu smutny smutnego szuka!

O, Utbo! Jak uciec od ciebie, księżniczko,

gdy mnie miłości twojej bastion przegniata?

- yā ʿUtba sayyidat-ī a-mā la-ki dīnu
ḥattā matā qalb-ī laday-ki rahīnu
- wa-anā d-dalūlu li-kulli mā ḥammalti-nī
wa-anā š-šaḥīyyu l-bāʿisu l-miskīnu

³¹⁶ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 458; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 646.

- 3 wa-anā l-ḡadāta li-kulli bākin musʿidu
wa-li-kulli ṣabbīn sāhibun wa-ḡadīnu
4 lā baʿsa inna li-dāka ʿind-ī rāḡatan
li-ṣ-ṣabbī an yalqā l-ḡazīna ḡazīnu
5 yā ʿUtba ayna afirru min-ki amīrat-ī
wa-ʿalay-ya ḡiṣnun min hawā-ki ḡaṣīnu

1 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
2 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
3 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
4 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _
5 _ _ _ | _ _ _ | _ _ _ || _ _ _ | _ _ _ | _ _ _

Wzorzec metryczny: sześciostopowy katalektyczny *kāmil* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-īnu*. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. W zakończeniach członów średniówkowych regularna proparoksytoneza.

Środki stylistyczne:

- a) powtórzenia leksykalne:
• *ṣabb* (w. 3-4),
• *ḡazīn* (w. 4);
b) paronomazja: *ḡiṣnun* – *ḡaṣīnu* (w. 5);
c) anafora: *wa-anā* (w. 2-3);
d) paralelizm syntaktyczny (w. 2 i 3, 1 i 5).

(47)

المَرْءُ يَخْدَعُهُ مَنَاهُ وَالذَّهْرُ يُسْرِعُ فِي بَلَاءِ
يَا ذَا الْهَوَى مَهْ لَا تَكُنْ مِمَّنْ تَعَبَّدَهُ هَوَاهُ
وَاعْلَمْ بِأَنَّ الْمَرْءَ مُرٌّ تَهَنُّ بِمَا كَسَبَتْ يَدَاهُ
كَمْ مِنْ أَخٍ لَكَ لَا تَرَى مُتَصَرِّفًا فِيهَا تَرَاهُ
أَمْسَى قَرِيبَ الدَّارِ فِي الْـ أَجْدَاثِ قَدْ شَحِطَتْ نَوَاهُ
قَدْ كَانَ مُعْتَرًّا بِيَوْمِ مِ وَفَاتِهِ حَتَّى أَتَاهُ
النَّاسُ فِي غَفْلَاتِهِمْ وَالْمَوْتُ دَائِرَةٌ رَحَاهُ
فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يَبْقَى وَيَهْلِكُ مَا سِوَاهُ³¹⁷

*Pragnienia zwodzą człowieka,
a los mu udręć nie szczędzi.
Ty, któryś żądz chciwy, hola!
nie daj się żądzom zniewolić!*

³¹⁷ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 461; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 407-408 (w wersie 2 zamiast *يَا ذَا الْهَوَى* jest *يَا ذَا الْعَوَايَةِ* مَهْ).

*Wiedz, że człek jest zakładnikiem
 tego, co ręką swą zgarnie.
 Niejeden z tych, co ci braćmi
 zda się, czym wolność jest, nie wie.
 W grobie nieopodal domostw
 rozłąka jego narasta.
 Żył złudzeniami niepomny
 dnia śmierci swojej, aż przyszła.
 Wszak ludzkość niefrasobliwa,
 a śmierci młyny wciąż mielą.
 Chwała więc Bogu, co przetrwa,
 gdy wszystko prócz Niego zginie.*

- 1 al-marʿu yaḥdaʿu-hu munā-h
 wa-d-dahru yusriʿu fi balā-h
 2 yā dā l-hawā mah lā takun
 mimman taʿabbada-hu hawā-h
 3 wa-ʿlam bi-anna l-marʿa mur
 tahanun bi-mā kasabat yadā-h
 4 kam min aḥin la-ka lā tarā
 mutaṣarrifan fi-mā tarā-h
 5 amsā qariba d-dāri fi l-
 aḡdāti qad šaḥiṭat nawā-h
 6 qad kāna muḡtarran bi-yaw
 mi wafāti-hi ḥattā atā-h
 7 an-nāsu fi ḡafalāti-him
 wa-l-mawtu daʿiratun raḥā-h
 8 fa-l-ḥamdu li-l-Lāhi llaḡi
 yabqā wa-yahliku mā siwā-h

1	--- uuu		--- uuu
2	--- ---		--- uuu
3	--- ---		uuu uuu
4	--- uuu		uuu ---
5	--- ---		--- uuu
6	--- ---		uuu ---
7	--- uuu		--- uuu
8	--- ---		--- uuu

Wzorzec metryczny: czterostopowy hiperkataktyczny *kāmīl* o klauzulach oksytonicznych z rymem na *-ah* wzbogaconym o zgodność samogłoski *a* w drugiej sylabie od końca. Ostatnim elementem przestrzeni rymowej jest zredukowany do samej spółgłoski zaimek sufigowany 3 os. l. poj. r. m. W wersie 1 oba hemistychy rymują się. W utworze zaznacza się mocna tendencja w kierunku zniesienia średniówki – wersy 3, 5 i 6 są jej pozbawione, natomiast w wersach 2, 4 i 8 średniówka jest zatarta.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *hawā* (w. 2),
- *tarā* (w. 4);

b) paralelizm syntaktyczn: (w. 1).

(48)

أَيَا نَفْسٍ مَهْمَا لَمْ يَدُمْ قَدْرِيهِ وَلِلْمَوْتِ رَأْيِي فِيكَ فَاَنْتَظِرِيهِ
مَضَى مَنْ مَضَى مِنَّا وَحِيداً بِنَفْسِيهِ وَنَحْنُ وَشِيكاً لَا نَشُكُّ نَلِيهِ
بَنُو الْمَرْءِ يُسْلِيهِمْ عَنِ الْمَرْءِ بُعْدُهُ إِذَا مَاتَ مَا أَسْلَاهُ بُعْدُ أَبِيهِ
رَأَيْتُ أَقْلَ النَّاسِ هَمّاً أَشَدَّهُمْ قُنُوعاً وَأَرْضَاهُمْ بِمَا هُوَ عَلَيْهِ
فَطُوبَى لِمَنْ لَمْ يُقْضَ أَمْرٌ قَضَى لَهُ بِهِ اللَّهُ إِلَّا سِرَّهُ وَرَضِيهِ
وَلَا خَيْرَ فِي مَنْ ظَلَّ يَتَّبِعِي لِنَفْسِيهِ مِنَ الْخَيْرِ مَا لَا يَتَّبِعِي لِأَخِيهِ³¹⁸

*Dusza ma, ile by trwać nie miało, daj pokój,
wszak śmierć już plan swój ma dla ciebie, więc jej czekaj.
Odszedł od nas, kto miał odejść, w samotności swej,
rychło my, w co nie wątpić, podążymy za nim.
Człek, gdy zemrze, pamięć synów wnet o nim gaśnie,
tak jak ongiś o jego ojcu pamięć zgasa.
Wiedz, że najmniej trosk mają ci, co najskromniejsi,
i oni tym, co mają, cieszą się najmocniej.
Szczęśliwy więc ten, kogo Boski wyrok minął,
kto jeno radości i spełnienia doznaje.
Nie masz dobra ponadto, kiedy dla się pragniesz
tego, czego byś bratu własnemu rad życzyć.*

- 1 a-yā nafsū mahmā lam yadum fa-ḡarī-hi
wa-li-l-mawti raʿyun fi-ki fa-ntaziri-hi
- 2 maḡā man maḡā min-nā waḡīdan bi-nafsi-hi
wa-naḡnu wašīkan lā našukku nalī-hi
- 3 banū l-marʿi yusli-him ʿani l-marʿi buʿdu-hu
iḡā māta mā aslā-hu buʿdu abī-hi
- 4 raʿaytu aqalla n-nāsi hamman ašadda-hum
qunūʿan wa-arḡā-hum bi-mā hū ʿalay-hi
- 5 fa-ṡubā li-man lam yuḡḡa amrun ḡaḡā la-hu
bi-hi l-Lāhu illā sarra-hu wa-raḡī-hi
- 6 wa-lā ḡayra fi man ḡalla yabḡī li-nafsi-hi
mina l-ḡayri mā lā yabtaḡī li-aḡī-hi

³¹⁸ Al-Bustāni, *op. cit.*, s. 467; Šukri Fayṡal, *op. cit.*, s. 417 (w wersie 3 zamiast بُعْدُ jest بُعْدُ, w wersie 4 zamiast هُوَ عَلَيْهِ jest هُوَ فِيهِ, w wersie 5 zamiast أَمْرٌ يُقْضَى jest أَمْرٌ يُقْضَى).

1	u-- u--- u-- u--		u-- u--- u-u u--
2	u-- u--- u-- u-u		u-u u--- u-u u--
3	u-- u--- u-- u-u		u-- u--- u-u u--
4	u-u u--- u-- u-u		u-- u--- u-- u--
5	u-- u--- u-- u-u		u-- u--- u-u u--
6	u-- u--- u-- u-u		u-- u--- u-u u--

Wzorzec metryczny: katalektyczny *ṭawīl* o klauzulach paroksytonicznych z rymem na *-īhi*, w którym ostatnim elementem jest zaimek sufigowany 3 os. l. poj. r. m. W rymie wersu 3 zamiast długiej samogłoski *i* jest dyftong *ay*, co uważa się za błąd w sztuce rymowania³¹⁹. W stopach średniówkowych, poza wersem 1, regularna proparoksytoneza.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *maḍā* (w. 2),
- *mar*² (w. 3),
- *ḥayr* (w. 6);

b) paronomazja:

- *wašikan* – *našukku* (w. 2),
- *yuslī* – *aslā* (w. 3),
- *yuqda* – *qadā* (w. 5),
- *yabgī* – *yabtaḡī* (w. 6);

c) paralelizm syntaktyczny: analogiczne konstrukcje z użyciem formy stopnia najwyższego przymiotnika (w. 4).

(49)

فَيَا مَنْ بَاتَ يَنُمُو بِالْخَطَايَا وَعَيْنُ اللَّهِ سَاهِرَةٌ تَرَاهُ
أَمَا تَخْشَى مِنَ الدِّيَانِ طَرْدًا بِجُرْمٍ دَائِمًا أَبَدًا تَرَاهُ
أَتَعْصِي اللَّهَ وَهُوَ يَرَاكَ جَهْرًا وَتَنْسَى فِي غَدٍ حَقًّا تَرَاهُ
وَتَخْلُو بِالْمَعَاصِي وَهُوَ دَانٍ إِلَيْكَ وَلَيْسَ تَخْشَى مِنْ لِقَاةِ
وَتُنْكِرُ فِعْلَهَا وَلَهَا شُهُودٌ بِمَكْتُوبٍ عَلَيْكَ وَقَدْ حَوَاهُ
فَيَا حُزْنَ الْمُسِيءِ لِشُؤْمِ ذَنْبٍ وَبَعْدَ الْحُزْنِ يَكْفِيهِ حِمَاهُ
فَيَنْدُبُ حَسْرَةً مِنْ بَعْدِ مَوْتٍ وَيَتَكِي حَيْثُ لَا يُجْدِي بُكَاهُ
يَعْضُ الْيَدَ مِنْ نَدَمٍ وَحُزْنٍ وَيَنْدُبُ حَسْرَةً مَا قَدْ عَرَاهُ
فَبَادِرْ بِالصَّلَاحِ وَأَنْتَ حَيٌّ لَعَلَّكَ أَنْ تَنَالَ بِهِ رِضَاهُ³²⁰

³¹⁹ Tzw. *sinād al-ḥaḍw*.

³²⁰ Al-Bustānī, *op. cit.*, s. 476; Šukrī Fayṣal, *op. cit.*, s. 427.

Ty, który w grzechach wzrastać poczyłeś,
 a oko Boga nie śpi i widzi!
 Czyż się nie lękasz Sędziego kary
 za zbrodnie, które co dnia oglądasz?
 Czy Bogu się oprzesz, gdy cię widzi,
 i wnet zapomnisz o tym, coś ujrzał?
 I w swych występkach, gdy On się zbliża,
 czy się spotkania z Nim nie obawiasz?
 Czy się ich wyprzesz, choć są świadectwa
 w księdze spisane, którą On dzierży?
 Żałuj złoczyńco, gdy wina sroga,
 prócz żalu Jego pieczy ci trzeba.
 Wszczytna więc lament i spazm po zgonie,
 płacze, a na nic zda się płacz jego.
 Dłonie obgryza z żalu i smutku,
 biadając nad tym, co go dopadło.
 Spiesz więc, pókiś żywy, prawość czynić,
 może jeszcze Jego łaskę zyskasz.

- 1 fa-yā man bāta yanmū bi-l-ḥatāyā
 wa-ʿaynu l-Lāhi sāhīratun tarā-hu
 2 a-mā taḥṣā mina d-dayyāni ṭardan
 bi-ḡurmin dāʿīman abadan tarā-hu
 3 a-taʿṣī l-Lāha wa-hwa³²¹ yarā-ka ḡahran
 wa-tansā fi ḡadin ḥaqqan tarā-hu
 4 wa-taḥlū bi-l-maʿāṣi wa-hwa dānin
 ilay-ka wa-laysa taḥṣā min liqā-hu³²²
 5 wa-tunkiru fiʿla-hā wa-la-hā šuhūdun
 bi-maktūbin ʿalay-ka wa-qad ḥawā-hu
 6 fa-yā ḥuzna l-musīʿi l-šuʿmi ḡanbin
 wa-baʿda l-ḥuzni yakfī-hi ḥimā-hu
 7 fa-yandubu ḥasratan min baʿdi mawtin
 wa-yabkī ḥaytu lā yuḡdi bukā-hu³²³
 8 yaʿaḏdu l-yadda³²⁴ min nadamin wa-ḥuznin
 wa-yandubu ḥasratan mā qad ʿarā-hu
 9 fa-bādir bi-ṣ-ṣalāhi wa-anta ḥayyun
 laʿalla-ka an tanāla bi-hi riḡā-hu

1 ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘
 2 ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ || ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘ ˘ | ˘ ˘ ˘

³²¹ Zamiast *huwa* – elizja samogłoski wymuszona wzorcem metrycznym (podobnie w wersie następnym).

³²² *Licentia poetica* – elizja wymuszona rymem w miejsce pierwotnego *liqāʿi-hi*.

³²³ *Licentia poetica* – w miejsce pierwotnego *bukāʿu-hu*.

³²⁴ *Licentia poetica* polegająca na podwojeniu spółgłoski tematycznej dla zachowania metrum – w miejsce poprawnego *yada*.

3	u--- u--- u---		u--- u--- u---
4	u--- u--- u---		u--- u--- u---
5	u--- u--- u---		u--- u--- u---
6	u--- u--- u---		u--- u--- u---
7	u--- u--- u---		u--- u--- u---
8	u--- u--- u---		u--- u--- u---
9	u--- u--- u---		u--- u--- u---

Wzorzec metryczny: sześciostopowy *wāfir* o klauzulach paroksytonicznych i rymie na *-āhu*. Ostatnia sylaba przestrzeni rymowej to zaimek sufigowany 3 os. r. m. l. poj. Utwór w pełni średniówkowy, choć w wersie 4 średniówka jest słabiej wyczuwalna, ponieważ przecina spójną całość syntaktyczną.

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *ḥuzn* (w. 6),
- *ḥasra* (w. 7-8),
- *yandub* (w. 7-8);

b) paronomazja:

- *yarā – tarā* (w. 3),
- *taʿṣā – maʿāṣī* (w. 3-4),
- *yabkī – bukā* (w. 7),
- *nadamin – yandubu* (w. 8);

c) anafora:

- *a-* (w. 2-3),
- *wa-* (w. 3-5),
- *fa-* (w. 6-7);

d) epifora: *tarā-hu* (w. 1-3) – to niezwykle rzadko spotykane w klasycznym wierszu arabskim zjawisko. System wersyfikacyjny klasyfikuje bowiem jako błąd powtórzenie tego samego wyrazu w klauzuli rymowej³²⁵;

e) paralelizm syntaktyczny: analogiczna budowa zdań pytajnych (w. 2-3).

(50)³²⁶

إِنْ كَانَ لَا يُغْنِيكَ مَا يَكْفِيكَ فَكُلُّ مَا فِي الْأَرْضِ لَا يُغْنِيكَ
 إِنَّ الْقَلِيلَ بِالْقَلِيلِ يَكْتُرُ إِنَّ الصَّفَاءَ بِالْقَدَى لَيَكْدُرُ
 لِكُلِّ مَا يُؤْذِي وَإِنْ قَلَّ أَلَمٌ مَا أَطْوَلَ اللَّيْلَ عَلَى مَنْ لَمْ يَنْمِ
 لَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ وَلَا تَغِيْبُ إِلَّا لِأَمْرِ شَأْنُهُ عَجِيْبٌ³²⁷

³²⁵ Błąd ten nosi nazwę *itāʿ*?

³²⁶ Poniższe wersy to tylko niewielki wybór z przypisywanej Abū al-ʿAtāhiyi tzw. „Księgi Przysłów” (*Dāt al-amtāl*) – nieznanego objętości zbioru wierszowych sentencji. Karam al-Bustāni zebrał ich prawie 50 (*op. cit.*, 493-496), zaś Šukrī Fayṣal 320 (*op. cit.*, s. 444-465).

³²⁷ W zbiorze Šukriego Fayṣala zamiast *تَطْلُعُ لَا تَغِيْبُ* jest *تَطْلُعُ مَا* (*op. cit.*, s. 449).

إِنَّكَ لَوْ تَسْتَنْشِقُ الشَّحِيحَا وَجَدْتَهُ أَنْتَنِ شَيْءٍ رِيحَا³²⁸
 صَلُحَ قَرِينِ السُّوءِ لِلْقَرِينِ كَمِثْلِ صَلُحِ اللَّحْمِ وَالسِّكِّينِ
 كَذَا قَضَى اللَّهُ فَكَيْفَ أَصْنَعُ الصَّمْتُ إِنْ ضَاقَ الْكَلَامُ أَوْسَعُ³²⁹
 الْمَكْرُ وَالْعَتْبُ أَدَاةُ الْغَادِرِ وَالْكَذِبُ الْمَحْضُ سِلَاحُ الْفَاجِرِ³³⁰
 يَعِيشُ حَيًّا بِتَرَاثِ مَيْتٍ يُعْمَرُ تَيْتٌ بِخَرَابِ تَيْتٍ³³¹
 وَلِلْكَلامِ بَاطِنٌ وَظَاهِرٌ فِي سَاعَةِ الْعَدْلِ يَمُوتُ الْجَائِرُ³³²

*Jeśli dla cię jest niczym, co cię syci,
 wszystko, czym ziemia syci, jest ci niczym.
 Ziarnko do ziarnka i miarka się zbierze,
 przejrzystość źródła jedno źdźbło odbierze.
 Każdy smutek boli, nawet nieduży,
 kto spać nie może, temu noc się dłuży
 To, że Słońce wschodzi i że zachodzi,
 cudem jest prawdziwym – każdy się zgodzi.
 Jeśli malizny powąchasz urody,
 wnet się przekonasz, że to smród nad smrody
 Taką komitywa ze zła kamratem,
 jaka komitywa mięsa z tasakiem.
 Tak Bóg postanowił, cóż więc uczynię?
 Kiedy słów zbraknie, niech mówi milczenie.
 Chytróść i fałsz narzędziem sprzedawczyka,
 zwyczajne kłamstwo to broń rozpustnika.
 Żyjesz tych dziedzictwem, co już wśród zmarłych,
 nowy dom stawiasz tam, gdzie gruzy starych.
 Mowa tajemną jest lub wyjawioną,
 w godzinie prawdy samowładca skona.*

- 1 in kāna lā yuġnī-ka mā yakfī-kā
fa-kullu mā fi l-arđi lā yuġnī-kā
- 2 inna l-qalila bi-l-qalili yakturu
inna ṣ-ṣafa'a bi-l-qadā la-yakduru
- 3 li kulli mā yu'dī wa-in qalla alam
mā aṭwala l-layla 'alā man lam yanam
- 4 lā taṭlu' u ṣ-ṣamsu wa-lā taġību
illā li-amrin ṣa'nu-hu 'aġību

³²⁸ U Šukriego Fayšala zamiast أَنْتَنِ jest أُخْبِتْ (op. cit., s. 449).

³²⁹ U Šukriego Fayšala zamiast الصَّمْتُ jest الصَّمْتُ (op. cit., s. 450).

³³⁰ U Šukriego Fayšala zamiast الْعَتْبُ jest وَالخُبُّ (op. cit., s. 447).

³³¹ U Šukriego Fayšala wers ten ujęty jest tylko w przypisie (op. cit., s. 447).

³³² U Šukriego Fayšala zamiast الْجَائِرُ jest فَاجِرٌ (op. cit., s. 448).

- 5 inna-ka law tastaṣṣiqū š-šahīhā
wağadta-hu antana šay²in riḥā
- 6 ṣulḥu qarīni s-sū²i li-l-qarīni
ka-mitli ṣulḥi l-laḥmi wa-s-sikkīni
- 7 kaḏā qaḏā l-Lāhu fa-kayfa aṣna²u
aṣ-ṣamtu in dāqa l-kalāmu awsa²u
- 8 al-makru wa-l-²atbu adātu l-ğādiri
wa-l-kaḏibu l-maḥḏu silāḥu l-fāğiri
- 9 ya²iṣu ḥayyun bi-turāṭi maytin
yu²maru baytun bi-ḥarābi bayti
- 10 wa-li-l-kalāmi bāṭinun wa-zāhiru
fi sā²ati l-²adli yamūtu l-ğā²iru

1	--- --- ---		--- --- ---
2	--- --- ---		--- --- ---
3	--- --- ---		--- --- ---
4	--- --- ---		--- --- ---
5	--- --- ---		--- --- ---
6	--- --- ---		--- --- ---
7	--- --- ---		--- --- ---
8	--- --- ---		--- --- ---
9	--- --- ---		--- --- ---
10	--- --- ---		--- --- ---

Wzorzec metryczny: konwencjonalna notacja implikuje sześciostopowy dwudzielny *rağaz* z rymem średniówkowym równym klauzulowemu. W rzeczywistości jednak utwór ten należy traktować jako zbiór dystychów skomponowanych w oparciu o trzystopowy *rağaz*. Każdy z tych dystychów charakteryzuje się własnym rymem, tak pod względem współbrzmienia, jak i akcentuacji rymujących się wyrazów (paro- lub proparoksytoneza).

Środki stylistyczne:

a) powtórzenia leksykalne:

- *yuğnī* (w. 1),
- *qalil* (w. 2),
- *ṣulḥ*, *qarīn* (w. 6),
- *bayt* (w. 9);

b) paronomazja:

- *qaḏā* – *dāqa* (w. 7),
- *mayt* – *bayt* (w. 9);

c) rym wewnętrzny: *yuğnī-ka* – *yakfī-kā* (w. 1);

d) paralelizm składniowy (w. 2, 9).

POSŁOWIE

O tym, jak ważne miejsce w średniowiecznej literaturze arabskiej zajmował Abū al-^cAtāhiya i jak barwną był postacią, niech świadczy fakt, że na kartach *Al-Aġānī* Al-Isfahāniego jego imię przywoływane jest ponad 470 razy, podczas gdy współczesny mu, osławiony Abū Nuwās wymieniony tam został nieco więcej niż dwustukrotnie.

Gdyby nie egzotycznie brzmiące imię i rodzimy język, poeta ten na podstawie lektury samych wierszy mógłby śmiało być wzięty za jednego z twórców barokowych. Jego poezja, choć od baroku dzieli ją spory dystans czasoprzestrzeni, zawiera wszystkie cechy owej epoki. W sferze tematyki to przede wszystkim skupienie uwagi na przemijalności i kruchości ludzkiej egzystencji, refleksja nad bezsilnością człowieka wobec nieuchronnej śmierci, przestroga przed odpowiedzialnością za popełnione za życia czyny oraz apel o uwolnienie się od przywiązania do uciech tego świata i prostowanie ścieżek życia w wędrówce ku wieczności. Surowości przesłania tej poezji przeciwstawia się iście barokowa obfitość środków wyrazu na płaszczyźnie języka poetyckiego; upodobanie do antytezy, hiperboli, a także szczodre, acz bez sztucznego manieryzmu, korzystanie z wszelkiego rodzaju powtórzeń jak anafora, rymy wewnętrzne, paralelizmy syntaktyczno-intonacyjne, figury słowno-dźwiękowe itp.

Na tle literackich elit swojej epoki Abū al-^cAtāhiya zajmuje szczególne miejsce. Zerwawszy nagle z cyganeryjnym środowiskiem ówczesnych modernistów skupionych wokół abbasydzkiego dworu, przy całej świadomości konsekwencji takiej decyzji, idzie pod prąd dominującym trendom poetyckim. Stając się niezłomnym głosicielem prawd ostatecznych, nie kieruje się jednowymiarowym religijnym doktrynerstwem. Przekaz jego poezji ma charakter uniwersalny. Trafia do każdego niezależnie od wyznawanego światopoglądu. Przy czym nie dzieje się to kosztem wartości artystycznej utworów. Wręcz przeciwnie, wiersze Abū al-^cAtāhiy, dzięki m.in. mistrzowskiemu operowaniu środkami instrumentacji dźwiękowej, odznaczają się wyjątkową lekkością, znacząco kontrastującą z powagą treści.

BIBLIOGRAFIA

- Abū al-°Atāhiya aš°āru-hu wa-aḥbāru-hu*, red. Šukri Fayṣal, Dimašq 1965.
- Abū al-°Atāhiya, Dīwān Abī al-°Atāhiya*, red. Karam al-Bustānī, Bayrūt 1986.
- Abū al-°Atāhiya, Dīwān Abī al-°Atāhiya*, red. Maḡīd Tīrād, Bayrūt 2008.
- °Adi Ibn Zayd al-°Ibādī, *Dīwān °Adi Ibn Zayd al-°Ibādī*, red. Muḡammad Ğabbār, Baḡdād 1965.
- Al-Anwār az-Zāhiya fi dīwān Abī al-°Atāhiya*, Maṭba°at al-°Ābā° al-Yasū°iyyīn, Bayrūt 1886.
- Badawī, °Abd ar-Raḡmān, *Šāhidat al-ušq al-ilāhī Ar-Rābi°a al-°Adawiyya*, Al-Qāhira 1962.
- Al-Baḡdādī, al-Ḥaṭīb, *Ta°riḡ madīnat as-salām*, red. Baššār °Awād Ma°rūf, Bayrūt 2001.
- Aḡ-Ḍabbī, Al-Mufaḡḡal *Al-Mufaḡḡaliyyāt*, red. Aḡmad Muḡammad Šākir, °Abd as-Salām Muḡammad Hārūn, Bayrūt 1964.
- Danecki Janusz, *Poezja arabska. Wiek VI-XIII. Wybór*, oprac. Janusz Danecki, przekład Józef Bielawski, Janusz Danecki, Marek M. Dziekan, Tadeusz Kowalski, Jolanta Kozłowska, Antoni Lange, Adam Mickiewicz, Aleksandra Witkowska, Barbara Wrona, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997.
- Al-Ġāhiḡ, *Al-Ḥayawān*, red. °Abd as-Salām Muḡammad Hārūn, Al-Qāhira 1965.
- von Grunebaum, Gustave E., *The Concept of Plagiarism in Arabic Theory*, „Journal of Near Eastern Studies” 1944, vol. 3, No. 4, s. 234-253.
- Al-Ġumaḡī, Ibn Salām, *Ṭabaqāt aš-šu°arā°*, red. Joseph Hell, Leiden 1916.
- Al-Ḥafnī, °Abd al-Mun°im, *Al-°Ābida al-ḡaši°a Ar-Rābi°a al-°Adawiyya imāmat al-°āšiqīn wa-al-maḡzūnīn*, Al-Qāhira 1996.
- Ḥusayn, Ṭahā, *Fī al-adab al-ḡāhili*, Al-Qāhira 1933.
- Ibn al-Aṭīr, *Al-Maṭal as-sā°ir*, red. Aḡmad al-Ḥūfi, Badawī Ṭabbāna, Al-Qāhira [b.d.w.].
- Ibn Ḥallikān, *Wafayāt al-a°yān*, red. Iḡsān °Abbās, Bayrūt [b.d.w.].
- Ibn al-Mu°tazz, *Ṭabaqāt aš-šu°arā°*, red. °Abd as-Sattār Aḡmad Farāḡ, Al-Qāhira 1976.
- Ibn an-Nadīm, *Al-Fihrist*, red. Riḡā Taḡaddud, Ṭahrān 1971.
- Ibn Qutayba, *Aš-ši°r wa-aš-šu°arā°*, red. Aḡmad Muḡammad Šākir, Al-Qāhira 1958.
- Al-°Imārī, Faḡl bin °Ammār, *Al-maniyya wa-al-umniyya. Fikrat al-mawt fī aš-ši°r al-ḡāhili*, „Maḡallat Ğāmi°at al-Malik Sa°ūd”, 1994, s. 3-40.
- Al-Išfahānī, Abū al-Faraḡ, *Al-Aḡānī*, Al-Qāhira 1950.
- °Izz ad-Dīn Ismā°il, *Fī al-adab al-°abbāsi – ar-ru°ya wa-al-fann*, Bayrūt 1975.
- Al-Mas°ūdī, *Murūḡ aḡ-ḡaḡab wa-ma°ādin al-ḡawḡar*, Bayrūt, 1990.
- Al-Mubarrad, Abū al-°Abbās Muḡammad Ibn Yazīd, *Al-Kāmil*, red. Muḡammad Aḡmad ad-Dālī, Dimašq 1992.
- Muḡīḡ, Turkī, *Az-zuḡd °inda Abī al-°Atāhiya wa-Abī al-°Alā° al-Ma°arri – dirāsa muḡārina*, „Maḡallat Ğāmi°at al-Malik Sa°ūd” 1992, t. 4, *Al-Adab* (2).

- Nödeke, Theodor. *Arabs (Ancient)*, [w:] *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, red. James Hastings, Edinburgh 1908.
- Šawwā, Maysūn, *‘Anāšir at-taḥyīl fī aš-ši‘r al-‘arabi Abū al-‘Atāhiya namūdağan*, „At-Turāt al-‘Arabi” 2004, nr 95, s. 33-52.
- Siwiec, Paweł, *Rytm staroarabskiej kasydy*, Kraków 2005.
- Siwiec, Paweł, *Zarys poetyki klasycznego wiersza arabskiego*, Kraków 2008.
- Siwiec, Paweł, *Między barokiem polskim a... arabskim*, „Teksty Drugie” 2010, nr 3, s. 199-208.
- Siwiec, Paweł, *Figure of repetition as an exponent of Abū al-‘Atāhiya’s poetic style*, *Studia Arabistyczne i Islamistyczne* 2011, nr 14, s. 17-32.
- Sperl, Stefan, *Mannerism in Arabic Poetry. A Structural Analysis of Selected Texts*, Cambridge 1989.
- Aṭ-Ṭabarī, Abū Ġa‘far Muḥammad bin Ġarīr, *Tārīḥ ar-rusul wa-al-mulūk*, red. Muḥammad Abū al-Faḍl Ibrāhīm, Al-Qāhira 1960.
- Turek, Przemysław W., *Od Gilgamesza do kasydy. Poezja semicka w oryginale i w przekładzie*, Kraków 2010.
- Al-Warrāq, Maḥmūd, *Dīwān Maḥmūd al-Warrāq*, red. Walid Qassāb, Dimašq 1991.

Dr hab. Paweł Siwiec – arabista, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych. W swojej pracy badawczej skupia się głównie na średniowiecznej poezji i poetyce arabskiej. Obszar jego zainteresowań naukowych obejmuje ponadto zagadnienia języka arabskiego oraz problematykę społeczno-polityczną Bliskiego Wschodu, zwłaszcza

współczesnego Iraku. Wydał m.in. *Rytm staroarabskiej kasydy* (Kraków 2005) – studium budowy rytmicznej średniowiecznej stychiki arabskiej osadzone w kontekście współczesnej wersologii europejskiej, oraz *Zarys poetyki klasycznego wiersza arabskiego* (Kraków 2009) – całościowe opracowanie problematyki związanej z klasycznym wierszem arabskim (wersyfikacja, stylistyka, gatunki liryczne). Książka, która teraz trafia do rąk czytelnika jest zwieńczeniem zainteresowań autora jedną z najbardziej barwnych osobowości literackich arabskiego średniowiecza, jaką był Abū al-^cAtāhiya (748-828), poeta czasów Hārūna ar-Rašīda.

www.akademicka.pl

ISBN 978-83-7638-194-7

9 788376 381947